

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 9 Sayı: 1 Haziran 2007

TRAKYA UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 9 No: 1 June 2007

Trakya Univ J Sci

ISSN 1305 -7766

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Cilt: 9 Haziran 2007 Sayı: 1

**TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science**

Volume: 9 June 2007 No: 1

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi

Cilt: 9 Sayı: 1 Haziran 2007

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 9 Number: 1 June 2007

Dergi Sahibi / Owner

*Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. İlker ALP*

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Prof. Dr. İlker ALP

Üyeler / Members

*Doç. Süleyman Sırrı GÜNER
Doç. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Yrd. Doç. Dr. Levent Doğan
Yrd. Doç. Dr. Adil OĞUZHAN
Yrd. Doç. Dr. Ayhan GENÇLER*

Dizgi / Design

Arş. Gör. Mehmet Serkan YÜRÜK

İletişim Adresi / Address

*T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güllapoğlu Yerleşkesi – Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: sobedergi@trakya.edu.tr
tusobeeditor@yahoo.com*

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaa Tesisleri / Trakya University Publishing Center

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr	Bilge SEYİDOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Dinçay KÖKSAL	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Prof. Dr	Şenay ÜÇDOĞRUK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr	Bülent MİRAN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr	Ayşe KIRAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr	Selami GEZENÇ	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr	Cihangir DOĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr	Sefer ADA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr	Nurten GÜNAL	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr	Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr	Vahit TÜRK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr	Alaeddin MEHMEDOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr	Ramazan ARI	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr	Ömer ÜRE	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr	Sadi UZUNOĞLU	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr	Sudi APAK	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr	Derman KÜÇÜKALTAN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr	İlker ALP	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr	Recep DUYMAZ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Ömür CEYLAN	İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali İhsan Öbek	Trakya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

EURO VE DOLAR KURLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: PARÇALI DURAĞANLIK VE EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ M. Vedat PAZARLIOĞLU, Nüket KIRCI	1-16
RATCHET MODEL: 1939-2005 DÖNEMİ TÜRKİYE UYGULAMASI M.Vedat PAZARLIOĞLU, Emrah İ. ÇEVİK	17-34
PERFORMANS DEĞERLENDİRME SİSTEMİ ve KULLANIM ALANLARI Ferhat YILMAZ, Sinan ÜNSAR	35-57
ANNELERE İLİŞKİN BAZI DEĞİŞKENLERİN 5-6 YAŞ ÇOCUKLARININ YARATICI DÜŞÜNCELERİNE ETKİSİ Filiz ERBAY, Aysel ÇAĞDAŞ	58-79
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ SINIF ÖĞRETMENLİĞİ MEZUNU ÖĞRETMENLERİN PROGRAM DEĞERLENDİRMESİ Levent VURAL	80-96
FENER PATRİKHANESİ'NİN BALKANLARI RUMLAŞTIRMA POLİTİKASINA KARŞI FARKLI BİR DURUŞ: TÜRK-BULGAR ORTAK TAVRI Bülent ATALAY	97-107
COĞRAFYADA ÖĞRENCİ BAŞARISI Alaattin KIZILÇAOĞLU	108-131
KALKINMADA İTİCİ BİR GÜÇ: EĞİTİM Tarkan PERAN, Yasemin BİLİR	132-141
“ŞAMLI” ADI HAQQINDA Eldəniz ABBASLI	142-152
ANLATISAL METİNLER VE KISA ÖYKÜ H. Gülru YÜKSEL	153-174
EDİRNE'DE HALK HEKİMLİĞİ Selma SOL	175-191
AHMET KUTSİ TECER VE ARİF NİHAT ASYA'NIN ŞİİRLERİNDE EDİRNE Yüksel TOPALOĞLU	192-211
MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE HALK AĞZI Çağrı ÖZDARENDELİ	212-245
İZNİK GÖLÜ HAVZASINDA KIR MESKENLERİ Cengiz Akbulak	246-269
BİGA YARIMADASI'NDA ORMANCILIĞA BAĞLI DÖNEMLİK YERLEŞMELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN	270-288
ORKESTRA PROVALARINDA ZAMAN FAKTÖRÜ Ömer YÖNDEM	289-295
MEDYA İRAK'TA ADİL DAVRANIYOR MU ? Murat YORULMAZ	295-308
İLHAN ŞAHİN, OSMANLI DÖNEMİNDE KONAR GÖÇERLER Leyla AKSU	309-312

EURO VE DOLAR KURLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: PARÇALI DURAĞANLIK VE EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

M. Vedat PAZARLIOĞLU*
Nuket KIRCI**

ÖZET

Gelişmiş ülkeler 1970'lerin ortalarından itibaren sabit döviz kuru sisteminden esnek döviz kuru sistemine geçmişlerdir. Serbest döviz kuru sistemine geçişle birlikte döviz kuru öngörülleri de önem kazanmıştır. Finans literatüründe uygulamalı çalışmalar göstermiştir ki; döviz kuru serisi dinamikleri birim kök davranışı gösteren zaman serileri şeklindedir. Döviz kurları arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı uzun dönem bir denge ilişkisi olduğunu göstermektedir ve döviz kurları arasında Granger nedenselliğın olabileceğini işaret etmektedir. Bu bilgilere dayanarak bir döviz kurunun alacağı değeri diğer döviz kuru ile tahminlemek mümkün olabilecektir.

Çalışmamızın amacı Euro ve Dolar kurlarının zaman serisi özelliklerini parçalı zaman serisi literatürünü dikkate alarak belirlemek, bu özelliklere dayanarak seriler arasındaki uzun dönem ilişkisini araştırmak, 2001 yılında yaşanan kriz ve politika değişimlerinin kurlar üzerindeki etkisini görmek ve dalgalı kur politikasıyla beraber önem kazanan öngörümlemelerin tutarlılığı hakkında yorumlar sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Sistemi, Uzun Hafıza, GPH, MGPH, Zivot-Andrews Testi

1.Giriş

Döviz, dar anlamda “çek, poliçe gibi yabancı parayı temsil eden belgeler” anlamına gelmektedir. Herhangi bir ülkenin parasının, başka bir ülkenin parasına dönüştürülmesiyle ilgili işlemlere de döviz işlemi veya kambiyo işlemi denilmektedir. Döviz kelimesi dilimize Fransızca'daki devise'den geçmiştir. Genel olarak döviz denildiğinde milletlerarası ödemelerde kullanılan ödeme araçlarının tamamı ifade edilmektedir (<http://tr.wikipedia.org>).

Döviz kuru sistemi, döviz kurlarının belirlenme ve değişiminin nasıl ve hangi esaslara göre gerçekleşeceği ile ilgili kurallar bütünü olarak tanımlanır. Döviz kuru sistemleri temelde iki grupta incelenmektedir: esnek ve sabit döviz kuru sistemleri. Esnek döviz kuru sistemi, döviz kurunun piyasa mekanizması tarafından belirlendiği sistemdir; sabit döviz kuru sistemi ise döviz kurunun resmi organlarca belirlendiği sistemdir.

Döviz kuru öngörüsü, gelişmiş ülkelerde 1980'lerin başında, Bretton-Woods sisteminin çökmesinden birkaç yıl sonra, önem kazanmıştır. Gelişmiş ülkeler

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü (vedat.pazarlioglu@deu.edu.tr)

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri ABD (nuket.kirci@yahoo.com)

1970'lerin ortalarında sabit döviz kuru sistemini terk ederek serbest döviz kuru sistemine geçmişlerdir. Bu sisteme geçişle birlikte kur belirsizliklerini ortadan kaldırmak amacıyla döviz kuru öngörüsü önem kazanmıştır (Alper ve Ardıç, 2006; 51). Ülkelerin ekonomik yapı ve göstergelerine bakılarak belirli bir döviz kuru sistemi uygulamasına karar verilmesi güç olmakla beraber, dünyada gözlemlenen genel eğilim, sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçişin söz konusu olduğudur (Okur, 2005; 2).

Türkiye'de uygulanan döviz kuru sistemi dönemler itibari ile farklılıklar arz etmektedir. 1980 öncesi dönemde sabit kur sistemi uygulanmıştır. 1980 sonrası dönemde sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçiş süreci yaşanmıştır (Barışık ve Demircioğlu, 2006; 72). Bu geçişle döviz kurunun piyasa mekanizması tarafından belirlenmesi amaçlanmıştır. Sabit kurdan esnek kura geçiş süreci: 1980-1989 döneminde sık sık devalüasyonların yapıldığı sabit kur sistemi, 1989-1999 döneminde ise kontrollü serbest kur sistemi, Aralık 1999'da IMF ile yapılan 18. Stand-by Anlaşması ve enflasyonun düşürülmesi için döviz kurunun çıpa olarak kullanılması, 2000-2001 döneminde günlük artışların belirlendiği sabit kur sistemi uygulamaları ile devam etmiştir. Şubat 2001'de yaşanan ekonomik kriz Merkez Bankası müdahalelerinin sınırlandırıldığı esnek döviz kuru politikasına geçişle sonuçlanmıştır. Başlangıçta ciddi dalgalanmalar yaşanmakla beraber, ekonomik birimlerin sisteme uyum sağlamasıyla kurlar istikrarlı bir trend kazanmıştır.

Şekil 1'de görüldüğü üzere; yaşanan ekonomik kriz ve politika değişimi kurlar üzerinde etkili olmuştur. Bu etkiyi net bir şekilde ortaya koymak amacıyla çalışmamızda Dolar ve Euro kurlarının zaman serisi özellikleri incelenecektir. Finans literatüründe uygulamalı çalışmalar, döviz kuru serisi dinamiklerinin birim kök davranışı gösteren zaman serileri şeklinde olduğunu ortaya koymuştur. Döviz kurları arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı uzun dönem bir denge ilişkisi olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, döviz kurları arasında Granger nedenselliğinin olabileceğini işaret etmektedir. Bu durum şunu göstermektedir ki, bir döviz kurunun alacağı değeri diğer döviz kuru ile tahminlemek mümkün olabilecektir (Pan ve Liu, 1999; 305).

Geleneksel birim kök testleri zaman serilerinin $I(0)$ veya $I(1)$ olması durumlarını göz önünde bulundurmaktadır. Gerçek hayatta zaman serileri her zaman $I(0)$ ve $I(1)$ davranışı göstermemekte bazı durumlarda bütünleşme derecesi $I(d)$ ondalık sayı olabilmektedir. Serilerin bütünleşme derecesi, serilerin ne tür bir davranış sergilediğini bize açıklamaktadır. Geleneksel yöntemlerle eşbütünleşme ilişkisinin bulunamadığı ya da eşbütünleşme testlerinin çelişkili sonuçlar verdiği durumlarda parçalı birim kök veya parçalı eşbütünleşme testlerine başvurulması gerekmektedir.

Serilerin parçalı özelliğe sahip olmasına karşın bu özelliğin dikkate alınmaması teorik ve politika uygulamaları açısından sorunlar ortaya çıkarabilir. Bu nedenle bu tür özelliklere sahip seriler belirlenmeli ve serilerin piyasadaki etkileşimleri analiz edilirken parçalılık özellikleri dikkate alınmalıdır. Bilindiği üzere zaman serilerinde birim kök özelliğinin dikkate alınmaması "sahte regresyon" sorununu ortaya çıkarmaktadır, parçalı birim kökün dikkate alınmaması ise eşbütünleşme tekniği kullanılarak ulaşılan modellerdeki sonuçların "sahte ilişkiler" içermesine yol açabilmektedir (Kahyaoglu ve Duygulu; 2005).

2. Parçalı Eşbütünleşme Analizi

Granger ve Joyeux (1980) ve Hosking (1981) tarafından zaman serisi literatürüne dahil edilen parçalı eşbütünleşme kavramına, Koustas ve Veloce (1996), Asikainen (2003), Özdemir (2003; 2004) ve Turgutlu (2004) çalışmalarında yer vermiştir. Parçalı bütünleşmeye izin veren parçalı ARIMA veya (ARFIMA(p, d, q)) modelleri aşağıdaki eşitlikteki gibidir:

$$\phi(L)(1-L)^d y_t = \psi(L)\varepsilon_t \quad (1)$$

Bu eşitlikte ε_t beyaz gürültü süreci,

$$\phi(L) = 1 - \sum_{j=1}^p \phi_j L^j \quad \text{ve} \quad \psi(L) = 1 + \sum_{j=1}^q \psi_j L^j$$

Sırasıyla p ve q'uncu dereceden AR ve MA polinomlarıdır. $d > -1$ her hangi reel sayı için, $(1-L)^d$ kesirli fark alma işlemcisi aşağıdaki eşitlikteki gibi ifade edilir:

$$(1-L)^d = \sum_{k=0}^{\infty} (-1)^k \binom{d}{k} L^k = 1 - dL + \frac{d(d-1)}{2} L^2 + K \quad (2)$$

y_t , zaman serisinin özellikleri d bütünleşme derecesinin değerine göre ifade edilebilir. ARFIMA modelde bütünleşme derecesi d, eğer sıfır ile bir arasında ise parçalı birim köke sahiptir. Seri durağan ve durağan olmayan seri özelliklerine birlikte sahiptir. Bu aralıktaki d değerine sahip tüm serilerin hafıza ve ortalamaya dönme özellikleri benzerdir fakat d değerinin 0.5'in üzerinde ve altında olmasına göre varyansın özelliği değişmektedir. $p=q=0$ olduğunda Denklem (1), $(1-L)^d y_t = \varepsilon_t$ haline gelir. $d < 0.5$ olduğunda sürecin varyansı sonludur. $d \geq 0.5$ olduğunda sürecin varyansı sonsuzdur. $d < 0.5$ iken süreç durağandır ve $d > 0.5$ olduğunda süreç ortalamasına geri döner. Bütünleşme derecesi d, 0 ile 0.5 arasında olduğunda serinin varyansı sonludur, seri kovaryans durağandır ve durağan olmakla beraber uzun hafıza özelliğine sahiptir. $d \in (0, 0.5)$ için y_t süreci,

$$\sum_{j=-\infty}^{\infty} |\gamma_j| = \infty \text{ olduğundan } y_t \text{ sürecinin j-inci otokovaryansı } (\gamma_j) j \rightarrow \infty \text{ iken } j^{2d-1}$$

çok yavaş azalmaktadır ve γ_j toplanamaz. Eğer $0.5 \leq d < 1$ ise varyans sonludur ve durağan değildir, kovaryans durağan değildir ve seri durağan değildir ancak bu modellerin toplam etki fonksiyonlarının sınırlı değeri şokların kalıcı etki göstermediğini ifade eder. $d \in (-0.5, 0)$ ise y_t orta hafızaya sahiptir. Bu durum,

$$\sum_{j=-\infty}^{\infty} |\gamma_j| < \infty \text{ ile ifade edilebilir. } d \leq -0.5 \text{ iken } y_t \text{ kovaryans durağan bir süreçtir fakat}$$

ortalamasına geri dönmez.. $d \geq 0.5$ ise y_t kovaryans durağan değildir ve sonlu bir varyansa sahip değildir. Eğer $d < 1$ ise şoklar yavaşta olsa etkisi ortadan kalkmaktadır Makro ekonomik uygulamalarda karşılaşılan durum d bütünleşme derecesinin $0.5 < d < 1$ aralığında olduğudur. Bütünleşme derecesi bu aralıkta bulunan y_t zaman serisi sonsuz varyansa sahiptir ve şoklar bu seri üzerinde güçlü kalıcılık etkiye sahiptir. Bütünleşme derecesi bu aralıkta bulunan bir seri şok öncesi trendine geri

dönme eğilimi gösterir. Durağan süreçte otokorelasyon üstel olarak azalırken parçalı birim kök sürecinde hiperbolik olarak azalmaktadır. Başka bir ifadeyle daha büyük d değerine sahip serilerin otokorelasyon fonksiyonu daha yavaş sönmektedir

2.1. Geweke Porter-Hudak Yarı Parametrik Yöntem

Uzun hafızanın belirlenmesi amacıyla en sık kullanılan yöntemlerden biri log periodogram regresyonudur. Geweke ve Porter-Hudak (1983) tarafından geliştirilen GPH yöntemi de bu regresyonu içermektedir. Turgutlu (2004), Özdemir (2003;2004), Kahyaoğlu ve Duygulu (2005) çalışmalarında yer verildiği üzere parametrik yöntemlerle tahmin edilen parçalılık özelliği p ve q düzeylerinin doğru şekilde tahmin edilmesine bağlıdır. Parametrik yöntemin bu olumsuzluğu Geweke ve Porter Hudak spektral fonksiyonun logaritmasını alarak ortadan kaldırmıştır. Yöntem aşağıda gösterilen spektral regresyon denkleminin EKKY ile tahminlenmesine dayanmaktadır:

$$Y_j = \alpha - dZ_j + \varepsilon_j \quad j = 1,2,3,\dots,n \quad \varepsilon_t \approx (0, \pi^2 / 6)$$

$$Y_j = \ln(I(w_j)) \quad \text{ve} \quad Z_j = \ln(4 \sin^2(\frac{1}{2} w_j)), \quad d = \delta_{GPH} \text{ olmak üzere,}$$

$$\ln[I(w_j)] = \alpha - \delta_{GPH} \ln[4 \sin^2(\frac{1}{2} w_j)] + \varepsilon_j$$

$$w_j = 2\pi j / T, \quad j = 1,2,3,\dots,n \quad \text{ve} \quad n = T^\lambda$$

w_j , T gözlemden oluşan örneklemin Fourier frekanslarını, $I(w_j)$ ise Y_t serisinin w_j frekansındaki periodogramını göstermektedir. $I(w_j)$ aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$I(w_j) = \frac{1}{2\pi T} \left| \sum_{t=1}^T Y_t e^{i w_j t} \right|^2 \quad \hat{d} \approx N \left(d, \pi^2 / (6 \sum_{j=1}^n (Z_j - \bar{Z})^2) \right)$$

Burada testin gücü açısından λ 'nın seçimi önemli rol oynamaktadır. Geweke ve Porter Hudak λ 'nın 0.5 ve 0.6 arasındaki değerlerde daha sağlıklı sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte uygulamada λ , 0.4 ile 0.6 arasındaki değerler denenerek test yapılmaktadır. Ayrıca küçük örneklerde hata terimi asimtotik dağılıma sahip olduğundan hata teriminin varyansı $\pi^2/6$ olmaktadır. Ayrıca serinin parçalı durağan yapısını gösteren d istatistiği 1+GPH şeklinde hesaplanmaktadır.

GPH yöntemi ile parçalı durağanlık, elde edilen d istatistiğinin t değerlerine göre belirlenmektedir. Birim kök testlerinin aksine GPH yönteminde t istatistikleri kullanılmaktadır. Parçalı durağanlığın testinde kullanılacak hipotezler aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$H_0: d=1$$

$$H_1: d<1$$

Yukarıdaki boş hipotezin ret edilmesi serinin parçalı durağan yapıda olduğunun göstergesidir.

Parçalı eşbütünleşme analizinde ise Denklem (1)'den elde edilen hataların durağanlığı incelenmektedir. Fakat burada t değerleri yerine Septon (2002)

tarafından Monte Carlo denemeleri sonucunda oluşturulan kritik değerler kullanılmaktadır.

3. Zivot ve Andrews Birim Kök Testi

Perron (1988, 1989) 1973 yılındaki ilk petrol krizi ile ekonomide önemli bir yapısal değişikliğin olduğunu saptamış ve bu yapısal değişikliğe bağlı yapılan birim kök testlerinin yanlış sonuçlar verdiğini belirlemiştir. Zivot ve Andrews (1992), Perron'un test istatistiğini farklı bir şekilde ele almışlardır. Perron'un sıfır hipotezi kırılmayı dışsal olarak almaktadır. Zivot ve Andrews dışsallık varsayımını sorgulamışlar ve yerine yapısal kırılmanın içsel olarak gerçekleştiği durumu incelemişlerdir. Zivot ve Andrews üç farklı birim kök testi uygulamışlardır:

$$y_t = \mu^A + \theta^A DU_t(\lambda) + \beta^A t + \alpha^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^A \Delta y_{t-j} + e_t \quad (\text{Model A})$$

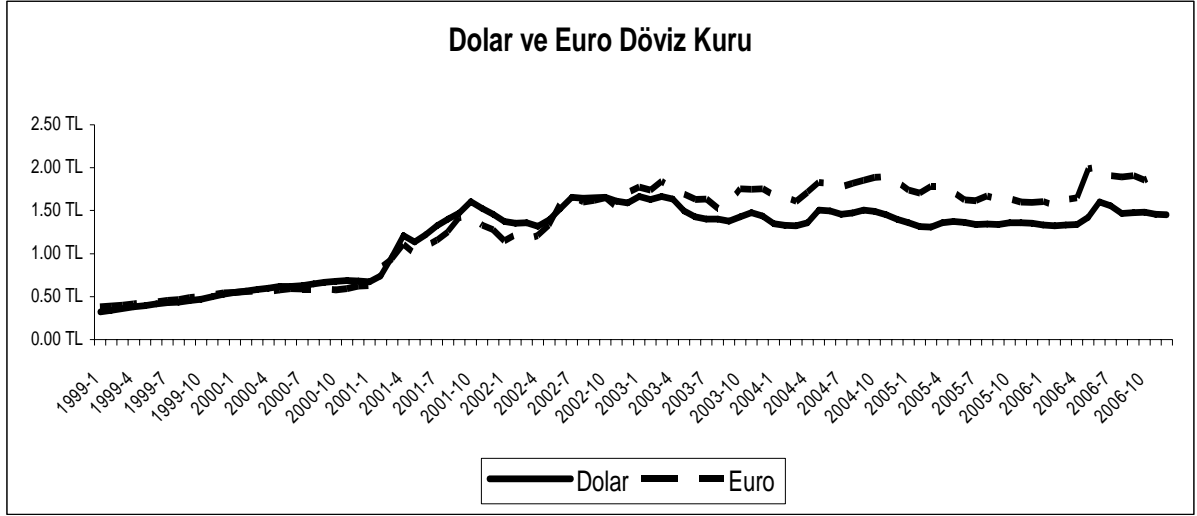
$$y_t = \mu^B + \beta^B t + \gamma^B DT_t^*(\lambda) + \alpha^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^B \Delta y_{t-j} + e_t \quad (\text{Model B})$$

$$y_t = \mu^C + \theta^C DU_t(\lambda) + \beta^C t + \gamma^C DT_t^*(\lambda) + \alpha^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^C \Delta y_{t-j} + e_t \quad (\text{Model C})$$

Burada olası $T\lambda$ kırılma yılı olup eğer $T\lambda > t$ ise $DU_t(\lambda)=1$, diğer durumlarda sıfır değerini almaktadır, ve eğer $t > T\lambda$ ise $DT_t^*(\lambda)=t - T\lambda$, diğer durumlarda sıfır değerini almaktadır. Model A sabitte kırılmayı, Model B trendde kırılmayı ve Model C ise sabit ve trendde kırılmayı incelemektedir. Testin uygulanmasında gözlem dönemindeki her bir yıl olası kırılma yılı olarak alınarak kukla değişkenler oluşturulmakta ve α 'nın t istatistikleri elde edilmektedir. Bu süreç gözlem döneminin tümü için uygulandıktan sonra α 'nın t istatistiğinin minimum elde edildiği yıl olası kırılma yılı olarak belirlenmektedir. Elde edilen t istatistiği Zivot ve Andrews tarafından oluşturulan kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Eğer elde edilen t istatistiği kritik değerlerden küçükse seri birim kök içerdiğini belirten sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Elde edilen t istatistikleri kritik değerlerden büyükse sıfır hipotezi ret edilmekte ve serinin yapısal kırılmayla birlikte durağan olduğunu belirten alternatif hipotez kabul edilmektedir.

4. Veri ve Ampirik Bulgular

Çalışmamızda Euro ve Dolar döviz kurları arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılacaktır. Her iki döviz kuru serisi 1999:1-2006:12 dönemleri arasında aylık olup TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Seriler aylık olduğundan dolayı mevsimsel özellik taşımaktadırlar. Bu durum göz önünde bulundurularak hareketli ortalamalar yöntemi ile mevsimsel etkiler ortadan kaldırılmıştır. Döviz kurlarına ait serilerin grafikleri Şekil 1'de verilmiştir. Her iki döviz kurunun seyri incelendiğinde 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkileri görülmektedir. 2001 yılına kadar Euro ve dolar döviz kuru 1 YTL'nin altında seyrederken yaşanan ekonomik krizle birlikte 1 YTL sınırını aşmışlardır. 2001 yılından itibaren serinin seyri 1-2 YTL arasında değişkenlik göstermiştir.

Kaynak: Bu grafiğin verileri www.tcmb.gov.tr veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir.

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini tespit etmeden önce serilerin bütünleşme derecelerini belirlemek gerekmektedir. Zira eşbütünleşme analizi aynı dereceden bütünleşik seriler üzerine uygulanabilmektedir. Bu amaçla üç farklı birim kök testi uygulanmıştır. Uygulamada ADF, PP ve KPSS testleri olmak üzere üç farklı birim kök testi yapılmıştır. Burada ADF ve PP testlerinin boş hipotezleri seride birim kökün varlığı yönündedir. KPSS testinin boş hipotezi ise seri durağandır şeklinde oluşturulmaktadır. ADF ve PP birim kök testlerinin birlikte verilmesi elde edilen sonuçların sağlamlığını (robust), kanıtlamak amaçlıdır. ADF testinin boş hipotezi seri birim kök içerir şeklinde kurulmaktadır ve genelde serilerde birim kök bulma eğilimindedir. Bu nedenle II. Tip hatadan kaçınmak amacıyla KPSS testide uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir. Parantez içerisinde %1 önem düzeyindeki kritik değerler gösterilmektedir.

Tablo 1: Birim Kök Test Sonuçları

ADF Birim Kök Testi*				
	Düzye Değerler		Birinci Farklar	
Değişkenler	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	-2.955 (-3.502)	-1.649 (-4.059)	-4.295 (-3.502)	-6.818 (-4.059)
Euro	-2.163 (-3.500)	-1.469 (-4.057)	-8.027 (-3.501)	-8.264 (-4.058)
PP Birim Kök Testi				
	Düzye Değerler		Birinci Farklar	
Değişkenler	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	-3.203 (-3.500)	-1.690 (-4.057)	-5.822 (-3.501)	-6.075 (-4.058)
Euro	-2.248 (-3.500)	-1.342 (-4.057)	-8.074 (-3.501)	-8.226 (-4.058)
KPSS Birim Kök Testi				
	Düzye Değerler		Birinci Farklar	
Değişkenler	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	0.892 (0.739)	0.303 (0.216)	0.650 (0.739)	0.091 (0.216)
Euro	1.088 (0.739)	0.305 (0.216)	0.418 (0.739)	0.049 (0.216)

* Gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 1'den elde edilen sonuçlara göre, Dolar ve Euro döviz kuru birim kök içermekte ve birinci farklarda durağan olmaktadır. Her iki serinin aynı dereceden durağan olması aralarında eşbütünleşme ilişkisi olabileceğini göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisi iki aşamalı Engle-Granger yöntemi ile test edilmiştir. Bu amaçla;

$$Dolar = \beta_0 + \beta_1 Euro + e_t \quad (1)$$

Denklem (1) EKKY ile tahmin edilmiş ve elde edilen denklemden hatalar çekilerek durağanlığı araştırılmıştır.¹ Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi

ADF Birim Kök Testi*		
Değişken	Düzye Değerler	Birinci Farklar
e_t	-2.763 (-4.008)	-11.367 (-4.008)

* Kritik değerler Enders (2004)'ten alınmıştır.

Tablo 2'deki sonuca göre Denklem (1)'den elde edilen hata terimlerinin %5 önemle düzeyde durağan olmadığı görülmektedir. Ele alınan dönem içinde Euro ve Dolar döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Bu durum göstermektedir ki bu iki değişken arasında uzun dönemde bir denge değeri yoktur.

Birinci farklarda durağan olduğu belirlenen serilerin aslında uzun hafızaya sahip olma ihtimalleri de vardır. Uzun hafıza, geleneksel birim kök testlerinde, birim kök bulunması lehine bir sapma yaratmaktadır. Bu nedenle serilere parçalı durağanlık testlerinin de uygulanmasında yarar vardır (Turgutlu, 2004; 63).

Bu nedenle serilerin parçalı durağanlıkları veya uzun hafızaya sahip olup olmadıkları yarı parametrik GPH yöntemi test edilmiştir. GPH yöntemi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'te λ değerleri ve buna karşılık hesaplanan d değerleri yer

¹ Euro serisi bağımlı değişken alınarak model tekrar kurulmuş ve eşbütünleşme ilişkisi araştırılmış ve benzer sonuçlar elde edilmiştir.

almaktadır. Aynı tabloda bütünleşme derecesi olan d değerlerinin bire eşit olduğunu belirten test istatistiği sonuçları da verilmektedir.

Tablo 3: GPH Parçalı Durağanlık Analizi

* Kritik Değerler	λ	Asimtotik Standart Sapma	Euro		Asimtotik Standart Sapma	Dolar	
			d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$		d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$
-1.943	0.40	0.434	0.915	-0.197	0.434	0.897	-0.238
-1.895	0.45	0.384	1.058	0.150	0.384	1.040	0.104
-1.833	0.50	0.317	1.054	0.171	0.317	1.034	0.108
-1.782	0.55	0.258	1.087	0.338	0.258	1.200	0.776
-1.753	0.60	0.222	1.088	0.395	0.222	1.098	0.442

*%5 önem düzeyinde t tablo değerleridir.

Elde edilen parçalı durağanlık sonuçlarına göre Dolar ve Euro döviz kuru için d değerinin bire eşit olduğu sıfır hipotezi %5 önem düzeyinde tüm frekans değerlerinde ret edilememiştir. Bu hipotezin ret edilememesi serilerin düzeyde durağan olmadığını ve birim kök içerdiğini göstermektedir. Sonuç olarak Dolar ve Euro serileri parçalı durağanlık testine göre de durağan olmamakta ve birim kök içermektedir.

GPH tarafından elde edilen bütünleşme derecesi $d>1$ alternatiflerine karşı tutarsız olduğundan parçalı bütünleşme derecesinden birim kök davranışını elde etmek sorun olmaktadır. GPH tahmininin bu zayıflığı Phillips tarafından oluşturulan Modifiye Edilmiş Log Periodogram Regresyon (MGPH) yöntemi ile ortadan kaldırılmıştır. Bu yöntemde bağımlı değişken sıfır hipotezin $d=1$ olduğu durum için d'nin dağılımına göre modifiye edilmiştir. MGPH yöntemi sonuçları aşağıda verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Euro serisi patlayan seri özelliği göstermekte ve λ 0.45 ile 0.55 değerleri arasında ikinci dereceden bütünleşik özellik göstermektedir. Dolar serisi için GPH ve MGPH sonuçları birbirleri ile tutarlı sonuçlar vermekte ve birim kök davranışı sergilemektedir.

Tablo 4: Modifiye GPH Parçalı Durağanlık Testi*

λ	Asimtotik Standart Sapma	Euro		Asimtotik Standart Sapma	Dolar	
		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$
0.40	0.507	1.082	0.312	0.737	1.106	0.405
0.45	0.746	1.826	3.408	0.610	1.317	1.310
0.50	0.539	1.583	2.729	0.430	1.377	1.763
0.55	0.389	1.436	2.355	0.363	1.157	0.847
0.60	0.318	1.215	1.298	0.290	0.954	-0.280

*%1, %5 ve %10 önem düzeylerinde z tablo değerleri sırasıyla -2.35, -1.64 ve 1.30'dur.

Eşbütünleşme analizi ekonomik değişkenler arasında uzun dönem ilişkisini test etmeye imkan vermektedir. Eşbütünleşme için oluşturulan testler genelde hata teriminin bütünleşme derecesini tam sayı olarak alan birim kök testleri ile yapılmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik değişkenlerden oluşan sistemin hata terimi parçalı bütünleşik yapıda olduğunda parçalı eşbütünleşme ilişkisinin olması muhtemeldir. Parçalı eşbütünleşme kavramı ekonomide uzun dönem denge ilişkisinin varlığını vurgulamaktadır. Çünkü parçalı bütünleşik hata terimi ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir. Hata terimi için birim kök içerir veya içermez şeklinde kesin sınırlamadan kaçınmak için parçalı eşbütünleşme analizi standart

eşbütünleşme analizine göre daha fazla esneklik sağlamaktadır (Cheung ve Lai, 1993; 104). Bu nedenle Euro ve Dolar kurları arasında eşbütünleşme ilişkisinin parçalı durağanlık testi ile yapılmasında fayda vardır. Bu amaçla Denklem (1)'den elde edilen hata terimlerinin parçalı durağanlığı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Elde edilen test sonuçları ADF test sonuçları aynı doğrultudadır. Buna göre hata terimlerine ait durağanlık seviyesinin bir olduğu boş hipotez %5 önem düzeyinde kabul edilmektedir. Parçalı durağanlık testi de Euro ve Dolar kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını göstermektedir.

Tablo 5: GPH Eşbütünleşme Testi

* Kritik Değerler	λ	Asimtotik Standart Sapma	e_t	
			d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$
-2.24	0.40	0.434	1.371	0.855
-2.26	0.45	0.383	1.524	1.365
-2.28	0.50	0.317	1.557	1.757
-2.28	0.55	0.258	1.121	0.468
-2.27	0.60	0.222	0.989	-0.050

*Sephton (2002) alınan % 5 önem seviyesindeki kritik değerleridir.

Eşbütünleşme ilişkisi ayrıca MGPH yöntemi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir. MGPH yöntemine göre de hatalar birim köke sahiptir ve eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir.

Tablo 6: MGPH Eşbütünleşme Testi*

λ	Asimtotik Standart Sapma	e_t	
		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$
0.40	0.199	1.128	0.487
0.45	0.172	1.208	0.858
0.50	0.124	1.262	1.227
0.55	0.173	0.989	-0.058
0.60	0.160	1.057	0.343

* %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde z tablo değerleri -2.35, -1.64 ve 1.30'dur.

Bilindiği üzere 2001 yılında Türkiye ekonomisi çok önemli bir kriz yaşamış ve sonucunda devalüasyon gerçekleşmiştir. Yaşanan ekonomik krizin ardından 1 YTL'nin altında seyreden döviz kurları 1.5 YTL sınırlarına dayanmıştır. Ayrıca 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından uygulanan kur politikasında önemli değişiklikler olmuştur. Bu yıldan itibaren hükümet kur hedeflemesi yerine kuru dalgalanmaya bırakarak, kurların piyasada bulunan aktörler tarafından belirlenmesine olanak sağlamıştır. Tüm veriler ışığında 2001 yılında kurlarda yapısal bir değişikliğin olması muhtemeldir. Kurlardaki yapısal değişikliği belirlemek amacıyla serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmıştır.

Zivot ve Andrews (1992) tarafından oluşturulan birim kök testi serilerdeki kırılmaları içsel olarak ele almaktadır. Bu testte boş hipotez "seri birim kök içermektedir" şeklinde kurulurken alternatif hipotez ise seri kırılmayla birlikte durağandır şeklindedir. Test üç farklı kırılmayı incelemektedir. Model A serinin sabitinde meydana gelen kırılmayı dikkate alırken, Model B serinin trendinde meydana gelen

kırılmayı incelemektedir. Model C ise sabit ve trendde kırılmayı birlikte incelemektedir. Uygulamada daha çok Model A ve Model C dikkate alınmaktadır. Testin en önemli özelliği ise serilerde meydana gelen yapısal değişikliği belirtmesidir. Elde edilen test sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Zivot-Andrews Birim Kök Testi

	MODEL A		MODEL B		MODEL C	
Değişkenler	Dolar	Euro	Dolar	Euro	Dolar	Euro
Test İstatistiği	-5.089	-5.057	-3.892	-4.168	-5.498	-6.596
Kırılma Yılı	2001:2	2001:2	2002:7	2001:10	2001:2	2001:3
%1 Kritik Değer: -5.43	%5 Kritik Değer: -4.80		%1 Kritik Değer: -4.93	%5 Kritik Değer: -4.42	%1 Kritik Değer: -5.57	%5 Kritik Değer: -5.08

Tablo 7’ye göre %1 önem düzeyinde Dolar ve Euro kurunun sabitinde ve trendinde kırılma olmadığı yani serinin birim kök içerdiği görülmektedir. Model C sonuçlarına göre ise Dolar kurunda %5 önem düzeyinde 2001 yılının Şubat ayında, Euro kurunda ise 2001 yılının Mart ayında bir kırılma gerçekleşmektedir. Bu durum yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı zaten beklenmektedir. Bu amaçla veri setine iki bölüme ayırmak faydalı olacaktır. İlk dönem 1999:1-2001:2 yılları arası ikinci dönem ise 2001:3-2006:12 yılları arasındadır.

4.1. 1999:1-2001:2 Dönemi

İlk dönem için serilerin durağan olup olmadıkları ADF, PP ve KPSS birim kök testleri ile araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: 1999:1-2001:2 Dönemi İçin Birim Kök Test Sonuçları

ADF Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzye Değerler		Birinci Farklar	
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	-0.879 (-3.724)	-1.842 (-4.374)	-3.234 (-3.724)	-2.856 (-4.374)
Euro	0.986 (-3.769)	-2.448 (-4.498)	-0.512 (-3.831)	0.740 (-4.532)
PP Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzye Değerler		Birinci Farklar	
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	-0.862 (-3.711)	-1.870 (-4.356)	-3.260 (-3.724)	-2.882 (-4.374)
Euro	0.708 (-3.711)	-1.249 (-4.356)	-0.512 (-3.724)	-0.056 (-4.374)
KPSS Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzye Değerler		Birinci Farklar	
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	0.747 (0.739)	0.146 (0.216)	0.120 (0.739)	0.089 (0.216)
Euro	0.733 (0.739)	0.104 (0.216)	0.211 (0.739)	0.138 (0.216)

Tablo 8’deki sonuçlara göre, ADF ve PP birim kök testleri Dolar ve Euro serilerinin ikinci farklarda durağan olduğunu yani patlayan seri olduğunu belirtmektedirler. KPSS test sonuçları ise serilerin düzeyde durağan olduğunu göstermektedir. Özellikle PP ve KPSS test sonuçlarının birbirleriyle çelişmesi nedeniyle parçalı durağanlık testleri yapılarak serilerin durağanlık derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: GPH Parçalı Durağanlık Analizi

%5 * Kritik Değerler	λ	Asimtotik Standart Sapma	Dolar		Asimtotik Standart Sapma	Euro	
			d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$		d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$
-2.353	0.40	0.830	0.851	-0.180	0.830	1.047	0.057
-2.353	0.45	0.632	0.717	-0.449	0.632	1.015	0.024
-2.132	0.50	0.522	0.758	-0.464	0.522	1.030	0.058
-2.105	0.55	0.453	0.742	-0.569	0.453	0.972	-0.061
-1.943	0.60	0.405	0.747	-0.624	0.405	0.977	-0.057

*%5 önem düzeyinde t tablo değerleridir.

Tablo 9'da serilerin bütünleşme dereceleri ve d değerinin bire eşit olduğu hipotez testi sonuçları yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre tüm frekans değerlerinde Dolar ve Euro serileri için d değerinin bire eşit olduğunu belirten sıfır hipotezi ret edilememektedir. Başka bir ifade ile parçalı durağanlık testi sonucuna göre seriler durağan değildir ve birim kök içermektedir. Elde edilen sonuçların tutarlı olup olmadığı MGPH yöntemi ile araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Dolar ve Euro serisi birim kök içermektedir.

Tablo 10: MGPH Parçalı Durağanlık Analizi*

λ	Asimtotik Standart Sapma	Dolar		Asimtotik Standart Sapma	Euro	
		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$
0.40	0.324	1.406	1.095	0.315	1.029	0.078
0.45	0.177	1.369	1.152	0.171	1.054	0.169
0.50	0.155	1.486	1.695	0.361	1.457	1.593
0.55	0.161	1.358	1.369	0.279	1.382	1.460
0.60	0.153	1.266	1.096	0.565	1.963	3.974

*%1, %5 ve %10 önem düzeylerinde z tablo değerleri -2.35, -1.645 ve 1.30'dur.

1999:1-2001:2 dönemi için Euro ve Dolar kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi Engle-Granger ve GPH yöntemi ile araştırılmıştır. İlk olarak ele alınan dönem için Denklem 1 EKKY ile tahmin edilmiş ve elde edilen denklemden hatalar çekilmiştir. Engle-Granger eşbütünleşme testine göre hataların durağanlığı ADF ve GPH testleri ile araştırılmıştır. ADF test sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi

Engel-Granger Eşbütünleşme Testi*		
Değişken	Düzye Değerler	Birinci Farklar
e_t	-2.617 (-4.123)	-0.755 (-4.123)

* Kritik değerler Enders (2004)'ten alınmıştır.

Elde edilen test sonuçlarına göre hatalar düzeyde durağan değildir. Başka bir ifadeyle ele alınan dönemde Dolar ve Euro döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Hataların durağanlığı ayrıca GPH parçalı durağanlık testi ile araştırılmış, sonuçlar Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: GPH Eşbütünleşme Testi

* Kritik Değerler	λ	Asimtotik Standart Sapma	e_t	
			d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$
-2.19	0.40	0.830	0.177	-0.992

-2.23	0.45	0.632	0.365	-1.005
-2.25	0.50	0.522	0.703	-0.568
-2.26	0.55	0.453	0.855	-0.319
-2.28	0.60	0.405	0.774	-0.557

**Sephton (2002) alınan % 5 önem seviyesindeki kritik değerleridir.

Elde edilen yarı parametrik sonuçlara göre hataların bütünleşme derecelerinin bire eşit olduğu sıfır hipotezi ret edilememektedir. Bu durum göstermektedir ki hata terimi birim kök içermektedir. Başka bir ifadeyle Euro ve Dolar kuru eşbütünleşik değildir. MGPH yöntemi ile elde edilen sonuçlara göre hatalar düzeyde durağan değildir ve buna bağlı olarak eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir.

Tablo 13: MGPH Eşbütünleşme Testi

λ	Asimtotik Standart Sapma	e_t	
		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$
0.40	0.613	1.167	0.450
0.45	0.410	1.460	1.435
0.50	0.284	1.383	1.334
0.55	0.218	1.333	1.272
0.60	0.220	1.183	0.756

*%1, %5 ve %10 önem düzeylerinde z tablo değerleri -2.35, -1.645 ve 1.30'dur.

4.2. 2001:3-2006:12 Dönemi

2001:3-2006:12 dönemi için serilerin durağanlığı ADF, PP ve KPSS birim kök testleri ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 14: 2001:3-2006:12 Dönemi İçin Birim Kök Test Sonuçları

ADF Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzy Değerler		Birinci Farklar	
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	-4.262 (-3.531)	-2.776 (-4.100)	-5.314 (-3.533)	-5.423 (-4.103)
Euro	-2.947 (-3.530)	-2.467 (-4.098)	-7.416 (-3.531)	-7.425 (-4.100)
PP Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzy Değerler		Birinci Farklar	
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	-4.373 (-3.530)	-4.436 (-4.098)	-8.221 (-3.531)	-8.117 (-4.100)
Euro	-1.983 (-3.530)	-2.511 (-4.098)	-8.096 (-3.531)	-8.063 (-4.100)
KPSS Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzy Değerler		Birinci Farklar	
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
Dolar	0.138 (0.739)	0.144 (0.216)	0.279 (0.739)	0.137 (0.216)
Euro	0.774 (0.739)	0.210 (0.216)	0.186 (0.739)	0.075 (0.216)

Elde edilen test sonuçlarına göre Dolar serisi sabitli modelde birim kök içermemekte ve seviyede durağan olduğu görülmektedir. Sabitli ve trendli modellerde ise PP ve KPSS testine göre seri düzeyde durağan iken ADF testine göre birim kök içermektedir. Benzer durum Euro serisi içinde geçerlidir. Sabitli ve trendli modellerde ADF ve PP testlerine göre Euro serisi %1 önem düzeyinde düzeyde durağan değilken, sabitli ve trendli modelde KPSS testine göre %1 önem düzeyinde durağan olarak elde edilmektedir. Birim kök testlerinin birbirleriyle çelişmesi serilen

parçalı durağanlık testi ile araştırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle serilerin parçalı durağanlı GPH yöntemi ile araştırılmıştır.

Tablo 15: GPH Parçalı Durağanlık Analizi

%5 * Kritik Değerler	λ	Asimtotik Standart Sapma	Euro		Asimtotik Standart Sapma	Dolar	
			d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$		d	$H_0: t_d=1$ $H_1: t_d<1$
-2.105	0.40	0.507	0.248	-1.483	0.507	0.646	-0.699
-1.943	0.45	0.435	0.265	-1.688	0.435	0.602	-0.913
-1.860	0.50	0.348	0.361	-1.838	0.348	0.533	-1.344
-1.812	0.55	0.296	0.628	-1.259	0.296	0.769	-0.783
-1.782	0.60	0.261	0.687	-1.203	0.261	0.774	-0.867

*%5 önem düzeyinde t tablo değerleridir.

Elde edilen sonuçlara göre dolar serisi birim kök davranışı sergilerken Euro serisi 0.50 frekans değerinde durağan olarak elde edilmektedir. GPH yöntemiyle elde edilen sonuçların tutarlı olup olmadığını araştırmak için MGPH parçalı durağanlık testi yapılmıştır.

Tablo 16: MGPH Parçalı Durağanlık Analizi*

λ	Asimtotik Standart Sapma	Euro		Asimtotik Standart Sapma	Dolar	
		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$		d	$H_0: z_d=1$ $H_1: z_d<1$
0.40	0.315	0.340	-2.301	0.565	0.581	-1.459
0.45	0.171	0.350	-2.483	0.423	0.527	-1.806
0.50	0.361	0.431	-2.508	0.286	0.396	-2.665
0.55	0.279	0.663	-1.662	0.326	0.665	-1.652
0.60	0.565	0.734	-1.437	0.262	0.700	-1.622

*%1, %5 ve %10 önem düzeylerinde z tablo değerleri -2.35, -1.64 ve 1.30'dur.

5. Sonuç

$d<1$ hipotezine göre daha duyarlı olan MGPH yöntemiyle elde edilen sonuçlara göre 0.50 frekans seviyesinde ve %1 önem düzeyinde Dolar ve Euro serileri durağan olarak elde edilmiştir. Bu durum Zivot-Andrews testi ile de örtüşmektedir. Zira Zivot-Andrews testine göre de Dolar ve Euro serisi yapısal kırılma etrafında durağan olarak elde edilmiştir.

Sonuç olarak esnek döviz kuru sistemi uygulamasına başlandığı tarihten itibaren Euro ve Dolar serileri durağan olarak elde edilmiştir. Bu durum göstermektedir ki; Euro ve Dolar kuru serileri uzun hafıza özelliği göstermekte, yaşanan şoklar kalıcı etki bırakmamaktadır. Ele alınan dönemde yaşanan şokların ardından serilerin ortalamasına geri dönmesi bu durumu desteklemektedir. Eşbütünleşme analizinin ardından seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Bu amaçla Vektör Otoregresif model oluşturulmuş ve gecikme sayısı Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerine göre iki olarak elde edilmiştir. Sonuçlar Euro serisinin %1 önem düzeyinde Dolar serisinin Granger nedeni olduğunu ortaya koymuştur Bununla beraber Dolar serisinden Euro serisine %10 önem düzeyinde bir

nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından Dolar kuru, Euro kurunda gerçekleşen hareketlerden etkilenmektedir.

Abstract

THE RELATIONSHIP BETWEEN EURO AND DOLAR EXCHANGE RATES: FRACTIONAL UNIT ROOT AND COINTEGRATION ANALYSES

The fixed exchange rate system has been given up and the flexible exchange rate system has been implemented since the mid 1970s in developed countries. Predicting exchange rates gained importance once the implementation of flexible exchange rate systems started. Several applied studies in finance literature show that the exchange rate series have unit roots. The existence of a cointegration relationship between two different exchange rates implies a long run relationship and a possible Granger causality between these different exchange rates. It is possible to predict the value of one exchange rate based on the value of the other one if there is such a long run relationship between them.

The aim of our study is to examine the time series properties of the Turkish Liras/Euro and Turkish Liras/Dolar exchange rates and to search for a cointegration relationship considering fractional time series literature. We also try to understand the effects of financial crisis of 2001 and the following policy changes on a possible cointegrating relationship. We will conclude evaluating the consistency of forecasts which became important especially after the implementation of flexible exchange rate systems.

Key words: Exchange Rate System , Long Memory, GPH, MGPH, Zivot-Andrews Test

KAYNAKÇA

- ASIKAINEN, A. (2003), "Long Memory and Structural Breaks in Finnish and Swedish Party Popularity Series"
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/kansa/disc/586/longmemo.pdf>
Erişim: 06.12.2006
- ALPER, C. E. Ve ARDIÇ, O.P. (2006) "Serbest Kur Rejimi Döneminde Döviz Kuru Öngörüsü: Türkiye'ye Uygulama", Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl: 1, Sayı: 1, Sayfa 51-68.
- BARIŞIK, S. ve DEMİRCİOĞLU, E. (2006) "Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi Konvertibile İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)" Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, ss 71-84.
- CAPORALE, G. M. ve GILL-ALANA, L. A. (2004), "Fractional Cointegration and Real Exchange Rates" Review of Financial Economics",13, 327-340.
- CHEUNG Y. ve K. LAI (1993), "A Fractional Cointegration Analysis of Purchasing Power Parity", Journal of Business and Economic Statistics, 11, 103-112.
- ÇEKEROL, K. ve GÜRBÜZ, H. (2003), "Reel Döviz Kuru Değişimleri ile Sektörel Dış Ticaret Fiyatları Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi",

[http://www.econturk.org/
Turkiyeekonomisi/odtu_kamil.pdf](http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/odtu_kamil.pdf), Erişim:20.12.2006.

- ENDERS, W. (2004), "Applied Econometric Time Series", John Wiley&Sons, USA.
- GEWEKE J. ve PORTER-HUDAK, S. (1983), "The Estimation and Application of Long Memory Time Series Models", Journal of Time Series Analysis, Vol:4, No:4.
- GILL-ALANA, L. A (2006), "Empirical Evidence Against the Exchange Rate Anomaly: The Australian Case" Est. Econ. Sao Pula, Vol:36, No: 2, p.237-250.
- GRANGER, C. ve JOYEUX, R. (1980), "An Introduction to Long-Memory Time Series Models and Fractional Differencing", Journal of Time Series Analysis, 1, 15-29.
- HALL S. G., (1986), "An Application of the Granger&Engle Two-Step Estimation Procedure to United Kingdom Aggregate Wage Data", Oxford Bulletin of Economics and Statics, 43, 3.
- HOSKING, J. (1981), "Fractional Differencing", Biometrika, 68, 165-176.
- KAHYAOĞLU, H. ve ABUK DUYGULU, A. (2005), "Finansal Varlık Fiyatlarındaki Değişme-Parasal Büyüklükler Etkileşimi", D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:20, Sayı:1,ss:63-85.
- KOUSTAS, Z. ve VELOCE, W. (1996), "Unemployment Hysteresis in Canada: An Approach Based on Long-Memory Time Series Models", Applied Economics, Vol. 28, ss 823- 831.
- LAURINI, M. P. ve PORTUGAL, M. S. (2003), "Long Memory in the R\$/US\$ Exchange Rate: A Robust Analysis"
<http://www.ibmecsp.edu.br/pesquisa/download.php?recid=2498>
Erişim: 25.12.2006
- OKUR, A. (2002), "Türkiye’de İzlenen Esnek Kur Politikasının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri", Yönetim ve Ekonomi, Cilt:9, Sayı:1-2.
- ÖNEL, G. (2005), "Testing for Multiple Structural Breaks: An Application of Bai-Perron Test to Nominal Interest Rates and Inflation in Turkey" D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:20, Sayı:2, ss:81-93.
- ÖZDEMİR, Z. A. (2003), "Satın Alma Gücü Paritesinin Kesirli Eşbütünleşme Analizi: Türkiye Uygulaması", VI. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- ÖZDEMİR, Z. A. (2004), "Mean Reversion in Real Exchange Rate: Empirical Evidence from Turkey, 1980-1999)", METU Studies in Development, 243-265.
- PAN, M. S. ve LIU, Y. A. (1999), "Fractional Cointegration, Long Memory, and Exchange Rate Dynamics" International Review of Economics and Finance, 8, 305-316.

SEPHTON, P. S. (1996), "A Note on Fractional Cointegration", *Applied Economics Letters*, 3, 683-685.

SEPHTON, P. S. (2002), "Fractional Cointegration: Monte Carlo Estimates of Critical Values with An Application" *Applied Financial Economics*, 12, 331-335.

STEFFENSMEIER, J. M. ve SMITH, R. M. (1998), "Investigation Political Dynamics Using Fractional Integration Methods", *American Journal of Political Science*, Vol: 42, No:2,pp.661-669.

TURGUTLU, Evrim (2004), "Fisher Hipotezinin Tutarlılığının Testi: Parçalı Durağanlık ve Parçalı Koentegrasyon Analizi", *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:19, Sayı:2, ss:55-74

ZIVOT, E. ve ANDREWS, D. W. K., (1992), "Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypotesis", *Journal of Business&Economic Statics*, Vol:10, No: 3.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%B6viz>

www.tcmb.gov.tr

RATCHET MODEL: 1939-2005 DÖNEMİ TÜRKİYE UYGULAMASI

M.Vedat PAZARLIOĞLU¹

Emrah İ. ÇEVİK²

Özet

Yüksek işsizlik ve enflasyon sorunu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli iki sorunudur. Türkiye son otuz yıldır yüksek işsizlik ve enflasyon oranları ile karşı karşıya kalmış ve buna bağlı olarak ekonomik krizler yaşamıştır. Özellikle son beş yıldır uygulanan istikrar programı ile enflasyonla mücadelede göreceli olarak başarı sağlanmasına rağmen işsizlik oranlarında aynı başarı sağlanamamıştır. Son yıllarda ülke ekonomisinde sağlanan sürekli büyümeye rağmen işsizlik oranlarında beklenen azalmanın gerçekleşmemesi işsizlik oranlarında histeri etkisinin varlığını araştırmayı gerektirmektedir. Bu amaçla bu çalışmada geleneksel Ratchet model kullanarak işsizlik oranları üzerindeki histeri etkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 1939-2005 dönemi için işsizlik oranlarında histeri etkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ratchet Model, NAIRU, İşsizlik

1. GİRİŞ

İşsizliğin neden olduğu sorunlar ekonomik alanla sınırlı değildir. İşsizliğin olumsuz etkileri siyasal ve toplumsal alanda da kendini gösterir. Ekonomik açıdan işsizlik, mevcut işgücünün tam olarak kullanılmadığından üretim kaybına neden olur. Bu durumda kamunun gelirleri beklenin altında gerçekleşir ve transfer harcamaları artar ve buna bağlı olarak önemli refah kayıpları ortaya çıkar. İşsizlik aynı zamanda gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu artırır. Böylece işsiz birey sahip olduğu insan sermayesini kaybetmeye başlar. Bireylerde vasıf kaybı ve entellektüel yeteneklerin zedelenmesi gündeme gelir. Bu olumsuzluklar bireylerin beşeri

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü (vedat.pazarlioglu@deu.edu.tr)

² Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, (emrahic@yahoo.com)

sermayelerine yapılan kamu ve özel yatırımların heba olması anlamına gelmektedir. İşsizlik, toplumsal dışlanma ve toplumsal ilişkilerde kopuş, aile yaşamında çözülme, toplumsal değerlerde ve sorumluluk duygusunda gerileme gibi bir dizi sosyo-psikolojik soruna da neden olur. İşsizlik arttıkça ekonomik ve toplumsal sorunlar da giderek yoğunlaşır ve siyasal bunalımları besleyen bir kaynak halini alır ve dolayısıyla demokrasi karşıtı popülist eğilimler güçlenir (TÜSİAD, 2003; 1).

Politika yapıcılar açısından doğal işsizlik oranının doğru bir şekilde tahmin edilmesi büyük önem arz etmektedir. Açık bir şekilde doğal işsizlik oranı bir tahmin aracıdır. Eğer işsizlik oranı doğal işsizlik oranının altında ise enflasyonun artması beklenmekte ve eğer işsizlik oranı doğal işsizlik oranının üstünde ise enflasyonun düşmesi beklenmektedir. Bundan dolayı politik süreç enflasyon hedeflemesi olsa dahi para politikacıları işsizlik ve doğal işsizlik oranlarını dikkate almalıdırlar (Ball ve Mankiw, 2002; 121).

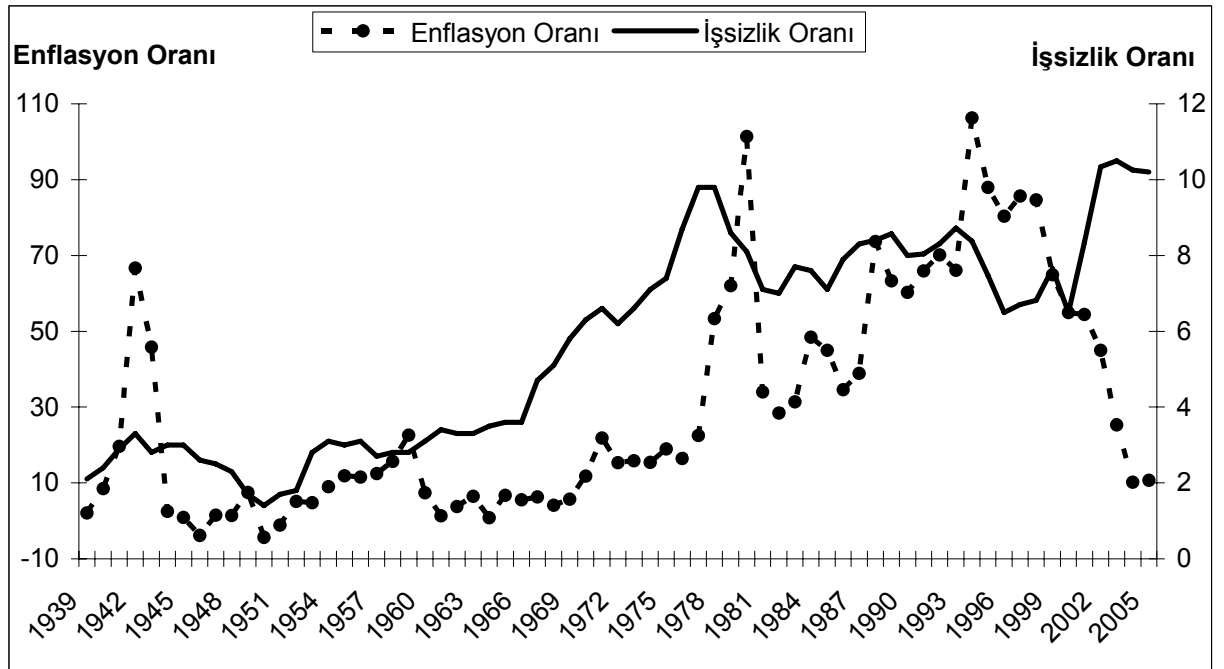
Türkiye'nin uzun yıllardır önde gelen en büyük ekonomik sorunlarının başında enflasyon ve işsizlik gelmektedir. 2001 yılındaki Şubat krizinin ardından ekonomi büyük bir darbe almış ve bunun sonucunda enflasyon ve işsizlik oranları yükselmiştir. Uygulanan istikrar politikaları ile enflasyonla mücadelede önemli yol alınmasına rağmen gerekli istihdam kanallarının oluşturulamamasından dolayı işsizlikle mücadelede yeterli başarı sağlanamamıştır. Bu başarısızlığın temelinde geçmiş on yıllardaki uygulanan ekonomi politikalarının etkisi bulunmaktadır. Çalışmanın amacında bu son cümlede gizlidir. Yani bu çalışma Atatürk sonrası dönem olan 1939-2005 yıllarında ki işsizlik sorununu analiz etmeye çalışacaktır.

Türkiye'nin 1939-2005 dönemine ait (1938=100 bazlı) TÜFE ve işsizlik oranlarının seyri Şekil 1'de verilmiştir. Sol eksen enflasyon oranlarını, sağ eksen ise işsizlik oranlarını göstermektedir. Enflasyon oranlarının seyri incelendiğinde, yaşanan ekonomik krizlerin enflasyon oranlarını büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ilk yüksek enflasyon oranı ile 1942 yılında tanışmış ve bu yılda enflasyon oranı %66 olarak gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda enflasyon oranları düşüş göstermiş fakat 1950 yılından itibaren artış trendine girerek 1959 yılında %22 olarak gerçekleşmiştir. 1976 yılından itibaren enflasyon

oranlarında anormal artışlar yaşanmış ve 1980 yılında %101 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılındaki Nisan kararları ile birlikte enflasyon oranı zirve yapmış ve %106 ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren uygulanan istikrar programları ile enflasyonla mücadele edilmiş ve göreceli olarak başarı sağlanmıştır.

İşsizlik oranlarının seyri incelendiğinde işsizlikle mücadelede de tam bir başarının sağlanamadığı görülmektedir. 1940 yılında işsizlik oranı %2.4 iken, 1941 yılında %2.9 ve 1942 yılında %3.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren 1961 yılına kadar işsizlik oranları %3.3'ün altında seyrederken; bu yıldan itibaren artış trendine girerek; 1961 yılında %3.4, 1964 yılında %3.5, 1965 yılında %3.6, 1967 yılında %4.7, 1968 yılında %5.1, 1969 yılında %5.8, 1970 yılında %6.3, 1971 yılında %6.6, 1974 yılında %7.1, 1974 yılında %7.4, 1976 yılında %8.7 ve 1977 yılında zirve yaparak %9.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren işsizlik oranları %9'un altında seyredirken 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle 2002 yılından %10.3, 2003 yılında %10.4 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılı Ekim ayı itibari işsizlik oranı TÜİK tarafından %9.3 olarak belirtilmiştir.

Şekil 1: 1939-2005 Dönemi Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Kaynak: Bulutay, TÜİK 1923-2004 İstatistiki Göstergeler

İşsizlik ülkemiz kadar diğer ülkeler içinde önemli bir ekonomik sorundur. Bu nedenle işsizlik konusunda bir çok ampirik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların

temelinde doğal işsizlik oranı ve NAIRU³ yani enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı yer almaktadır. Salemi (1999), ücret ve pazarlık modellerine Kalman filtreleme tekniği uyguladığı çalışmasında Amerika ekonomisi için 1948-1990 yılları arasındaki verileri kullanarak doğal işsizlik oranını tahminlemiştir. Smyth ve Easaw (2000), Amerika için 1948-1998 yıllarını kapsayan çalışmasında Ratchet model kullanarak NAIRU'yu ve işsizlik üzerindeki histeri etkisini araştırmıştır. Bergstrom (2001), İngiltere ekonomisi için yapmış olduğu çalışmasında Bergstrom-Nowman-Wymer makro ekonometrik modelini kullanarak uzun dönemde işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Grant (2002), Amerika için 1959-1998 yıllarını kapsayan çalışmasında işsizlik ve çıktı arasındaki ilişki için Okun yasasından yararlanarak zaman içinde değişen doğal işsizlik oranını tahminlemiştir. Ball ve Mankiv (2002), Amerika için 1960-2000 yıllarını kapsayan çalışmasında Hodrick-Prescott filtresi kullanarak zaman içinde değişen NAIRU'yu tahminlemiştir. Stanley (2002), Amerika için davranışsal atalet modeli uygulayarak işsizlik üzerindeki histeri etkisini araştırmıştır. Bardsen ve Nymoene (2003), Norveç için 1964-1994 yıllarını kapsayan çalışmasında ücret fiyat denklemlerini kullanarak NAIRU'yu tahminlemiştir. Karanassou v.d. (2003), Avrupa Birliği ülkeleri için 1977-1998 dönemini kapsayan çalışmasında panel veri kullanarak uzun dönemde enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Reichel (2004), Japonya ve ABD ile birlikte on dört Avrupa ülkesi için 1960-2001 dönemini kapsayan çalışmasında hata düzeltme modeli uygulayarak Phillips eğrisinin varlığını araştırmıştır. Camero v.d. (2005), Avrupa Birliğine yeni katılan ülkeler için 1998-2003 yılları arasında aylık veriler kullandığı çalışmasında birim kök testi uygulayarak doğal oran hipotezine karşı histeri etkisini test etmiştir. Pazarlıoğlu ve Çevik (2005), Türkiye için 1988-2004 dönemini kapsayan çalışmasında Ratchet model kullanarak işsizlik üzerindeki histeri etkisini araştırmıştır. Aguiar ve Martins (2005), Avrupa Birliği ülkeleri için 1970-2000 yılını kapsayan çeyreklik veriler kullandığı çalışmasında Phillips eğrisinin doğrusal olmayan yapısını ve anlamlılığını araştırmıştır. Madsen (2005), OECD ülkeleri için 1960-1993 yıllarını kapsayan çalışmasında ücret ve fiyat denklemlerinin kullanarak NAIRU'yu tahminlemiştir. Clemente v.d. (2005),

³ Yeni Keynesyen iktisatçıların doğal işsizlik oranına karşı ortaya attıkları kavramdır ve "Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment" kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

Amerika eyaletleri için 1978-2002 yıllarını kapsayan çeyreklik veriler kullandıkları çalışmada Bai-Perron yöntemini uygulayarak NAIRU'yu tahminlemiştir. Camarero (2006), on dokuz OECD ülkesi için 1956-2001 dönemini kapsayan çalışmada panel veri kullanarak işsizlik üzerindeki histeri etkisini araştırmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde enflasyon ve işsizlik oranlarının tarihi süreci ve literatür taraması yer almaktadır. İkinci bölümde doğal işsizlik oranı ve histeri kavramları açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Ratchet model tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde model sonuçları ve yorumları yer almıştır ve sonuç bölümünde ise elde edilen model sonuçları üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Doğal İşsizlik Oranı ve Histeri

İlk olarak A. W. Phillips, parasal ücretlerdeki değişme ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi İngiltere'nin 1861-1913 dönemi için araştırmış ve bu iki değişken arasında doğrusal olmayan ters yönlü bir ilişkinin mevcut olduğunu bulmuştur. Phillips, 1861-1913 dönemi için geçerli olan ilişkinin 1913-1957 dönemi için de geçerli olduğunu göstermiştir. Buna göre, işsizlik oranı yükseldikçe parasal ücretlerdeki artış oranı azalmaktadır ve bu ilişki zaman içinde istikrarlıdır. Phillips'in buradaki katkısı parasal ücretlerle işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymasından ziyade; bu ilişkinin istikrarlı olduğunu tespit etmesidir. Samuelson ve Solow'un 1960 yılındaki ortak çalışmasında Phillips'in analizindeki parasal ücretteki değişme yerine enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi ifade eden kavrama dönüştürerek, Phillips eğrisini enflasyon ile işsizlik oranları arasında bileşimleri belirleyen bir politika aracı durumuna getirmiştir (Yıldırım, Karaman, 2001; 330-333).

1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon sonucunda dünya yüksek enflasyon ve işsizlik oranları ile karşı karşıya kalmış buna paralel olarak Phillips eğrisinin enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu gelişmelerle birlikte Phelps (1967) ve Friedman'ın (1968) birbirinden bağımsız olarak yapmış oldukları çalışmalarında ifade ettikleri doğal işsizlik oranı kavramı ön plana çıkmıştır. Friedman (1968) doğal işsizlik oranını; "Pazar eksiklikleri, talep ve arzdaki stokastik değişkenlik, uygun iş için bilgi edinme maliyeti, iş değiştirmenin maliyeti gibi devam

eden faktörleri içinde barındıran işgücü ve mal pazarının yapısal özelliklerinden kaynaklanan, Walrasian sistemin genel denge denklemlerinde yer almayan düzey” olarak tanımlamıştır.

Doğal işsizlik oranı emek ve mal piyasalarının dengede olduğu eksik istihdam oranıdır ve doğal oranda enflasyon istikrarlıdır. Yani enflasyon hızlanma ya da yavaşlama yönünde herhangi bir eğilim göstermez (Parasız, 1998; 279). Kısaca doğal oran hipotezine göre; beklentilerdeki sapmalardan kaynaklanacak şekilde kısa dönemde enflasyon ile işsizlik oranları arasında ters yönlü bir ilişki mevcut olmasına rağmen, uzun dönemde beklentilerde oluşan yanılgılar ortan kalkacağı için enflasyon ile işsizlik oranları arasındaki ilişki ortadan kalkacak ve işsizlik oranları doğal işsizlik oranına geri dönecektir. Ayrıca doğal oran hipotezine göre; kısa dönemde işsizlik oranlarını düşürmek için uygulanan genişletici para ve maliye politikaları uzun dönemde başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Uzun dönemde bu durumun ortaya çıkması ücretler ve fiyatlardaki beklentilerin enflasyon oranı tarafından realize edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bazı durumlarda, ekonomiyi daha düşük işsizlik oranına doğru taşıyan uyarıcı parasal veya mali politikalar başarısız olacaktır. Çünkü bu durum artan beklentileri ortadan kaldıracak ve bundan dolayı fiyatlar ile ücretler yukarı kayacak ve uzun dönemde işsizlik oranı doğal orana geri dönecektir (Batini, Greenslade, 2005; 3).

Yeni Keynesyen iktisatçılar doğal işsizlik oranı yerine çok sözcükten oluşan “enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU)” terimini kullanmaya başlamıştır. Temelde doğal oran ve NAIRU aynı durumu açıklamakla birlikte özellikle histeri olgusu üzerinde çalışan bir grup doğal oranla NAIRU’yu birbirinden ayırmaktadır (Parasız, 1998; 279).

Gordon (1989), Avrupa’da NAIRU’daki artışın nedenlerini açıklarken iki temel kavram üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki “yapısal” görüş olarak adlandırılmaktadır. Yapısal görüşe göre; yüksek reel ücretler veya hükümet düzenlemeleri gibi arz yönlü engellerin NAIRU’yu arttırdığını ileri sürmüş ve kötümser bir bakış açısı ile bu arz yönlü engeller ortadan kalkmadıkça NAIRU’nun düşürülemeyeceğini belirtmiştir. Yapısal görüşe göre daha iyimser olan “histeri⁴” görüşü ikinci kavramdır. “Histeri” terimi ilk olarak 1972 yılında Phelps tarafından

⁴ Histeri kelimesinin orijini Yunanca kelime $\nu\sigma\tau\epsilon\pi\alpha$ olup arkasından gelen anlamındadır.

ortaya atılmış ve kelime anlamı olarak arkasından gelen anlamındadır. Bu görüşe göre, NAIRU otomatik olarak cari işsizlik oranını izler. Eğer cari işsizlik oranı genişletici politikalarla düşürülürse NAIRU'da azalacaktır. Histeri görüşüne göre ekonominin daha düşük işsizlik oranına yerleştikten sonra enflasyonun düşeceğine inanmaktadır. Yapısalcı görüşte olanlara göre ise eğer işsizlik cari düzeyinin altına düşürülürse enflasyon sürekli hızlanacaktır (Parasız, 1994:177-178).

Histeri görüşüne göre, doğal işsizlik oranının cari işsizlik oranını izlemesine neden olarak üç argüman ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki ekonomide yaşanan şoklar nedeniyle fiziksel sermayenin azalması, ikincisi uzun süre işsiz kalmanın getirdiği güvensizlikle birlikte beşeri sermayenin azalmasıdır. Son olarak ücret pazarlığında, çalışanların işsiz olanlara oranla daha ön planda olduğu içerdekiler ve dışarıdakiler görüşü yer almaktadır.

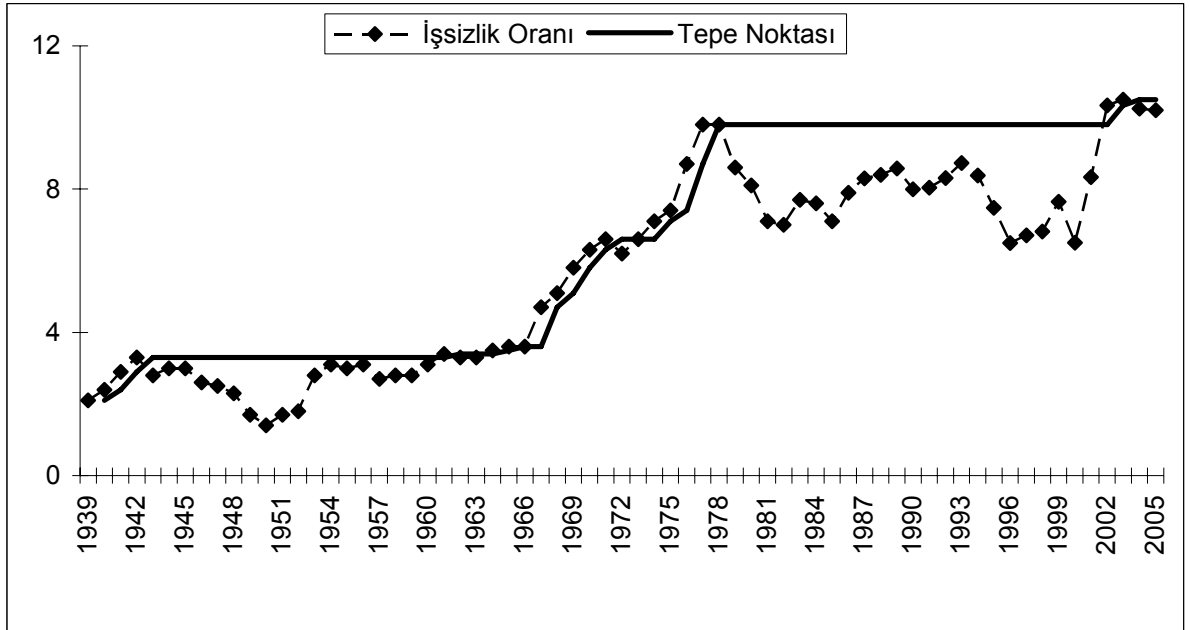
3. Ratchet Model

Ratchet etkisi tek yönlü etki olarak tanımlanmaktadır. Örneğin fiyatlardaki değişimin devamlı artma yönünde olması Ratchet etkisinin varlığını gösterir. İşsizlik durumunda ise Ratchet etkisi şu şekilde açıklanmaktadır: İşsizlik oranları kısa dönemde her iki yönde yani hem artış hem de azalma şeklinde gerçekleşebilir. Ancak uzun dönemde oranlarda basamak basamak artış görülüyorsa, bu artış Ratchet etkisi olarak tanımlanmaktadır (Pazarlıoğlu ve Çevik, 2005; 5).

Bu durum Türkiye ekonomisi işsizlik oranlarının seyrinde

Şekil 2’de gözlemlenmektedir. İşsizlik oranlarının kısa dönemde zirve yaptığı değerleri tepe noktası olarak tanımladığımızda, her iki tepe noktası arasında çizilen doğruların basamak oluşturduğu görülmektedir. Böylece Türkiye’nin uzun dönemde işsizlik oranlarında Ratchet etkisi varlığının araştırılması için ön koşul sağlanmış olmaktadır.

Şekil 2: İşsizlik Oranı ve Tepe Noktasının Seyri

Arttırılmış Phillips eğrisinde enflasyon oranı; beklenen enflasyon oranı, işsizlik oranı ve doğal işsizlik oranının bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir ve denklem aşağıdaki gibidir:

$$\pi_t = \pi_t^e - \delta(U_t - U_t^*) \quad (1)$$

Burada,

π_t : Enflasyon Oranı

π_t^e : Beklenen enflasyon oranı

U_t : İşsizlik Oranı

U_t^* : NAIRU veya doğal işsizlik oranı

Bu denklemi tamamlamak için beklentilerin nasıl oluşturulduğu belirtilmelidir. Uyumcu beklentiler yaklaşımına göre; beklenen enflasyon, geçmiş enflasyon değerlerinin ortalama ağırlığıdır. Beklenen enflasyonun geçmiş dönemin enflasyonuna eşit olduğunu belirten en basit yaklaşım π_t^e yerine π_{t-1} alınmasıyla gerçekleşir. Enflasyon ile işsizlik arasındaki değişim aşağıdaki hale dönüşür (Ball ve Mankiw, 2002; 118):

$$\pi_t = \pi_{t-1} - \delta(U_t - U_t^*) \quad (2)$$

NAIRU değeri, $U_t^* = bZ_t$ olarak ifade edilir ve mikro ekonomik işgücü pazarı belirleyicilerine bağlıdır. Burada mikro ekonomik işgücü pazarı belirleyicileri Z_t vektörü olarak gösterilmekte ve işgücü dengeleme sisteminde yer değiştirme oranı gibi ilgili değişkenleri içermektedir. U_t^* ilave olarak geçmiş işsizlik oranlarına bağlı olduğunda histeri artmakta ve aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Gordon ve Schultze, 1988; 294):

$$U_t^* = \mu U_{t-1} + bZ_t \quad (3)$$

Doğal oran kavramından hareketle işsizlik histerisi;

$$U_t^* = \mu U_{t-1} \quad (4)$$

olarak ifade edilir. $\mu=1$ durumunda tam ya da saf histeri söz konusudur. Ratchet yaklaşımı ile histeri etkisi (Smyth ve Easaw, 2001:360);

$$U_t^* = \beta_1 U_{t-1} + \beta_2 U_{t-1}^{tepe} \quad (5)$$

olarak elde edilir. Burada

U_{t-1}^{tepe} : İşsizlik düzeyinin bir önceki tepe düzeyi

$(\beta_1 + \beta_2)$: U_{t-1} 'in tepe değerleri için histeri etkisi

β_1 : U_{t-1} 'in azalış ve yükselişteki histeri etkisi.

Tam ya da saf histeri etkisi durumunda yani $(\beta_1 + \beta_2) = 1$, tek bir doğal oran olmadığını gösterir. Denklem 2 ve 5'in birleştirilmesiyle doğal oran hipotezi tam histeri etkisini de içerecek şekilde aşağıdaki biçimde ifade edilir:

$$U_t = \beta_1 U_{t-1} + \beta_2 U_{t-1}^{tepe} - \alpha(\pi_t - \pi_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (6)$$

Denklem 6 işsizliğin sadece gecikmeli değerlerine bağlı olmayıp, aynı zamanda işsizliğin önceki tepe düzeylerine bağlı olduğunu göstermektedir.

Model tahminlerinde EKKY kullanılmıştır. Tanı testleri olarak; fonksiyonel biçim için Ramsey Reset (R-R), otokorelasyon için Breusch-Godfrey (B-G), eşit varyans için White (W), normal dağılım için Jarque-Bera (J-B) testleri uygulanmıştır (Akkaya-Pazarlıoğlu, 2000:372-464). Ayrıca tahmin hatalarının dönemsel farklılığını

görmek için ARCH testine başvurulmuştur (Gujarati, 1999:437). Katsayıların kararlılığı CUSUM ve CUSUMSQ testi ile araştırılmıştır (Sevüktekin, 1995:313-321). Değişkenlerin ve Regresyon artıklarının durağanlığı ADF ile test edilmiştir (Thomas,1997:407).

4. Veriler ve Tahminler:

Çalışmada kullanılan verilerden işsizlik oranları Bulutay (1995) “Employment, Unemployment and Wages in Turkey” adlı çalışmasından, enflasyon rakamları ise “1938 Bazlı Tüketici Fiyat İndeksi” olup TÜİK’in “1923-2004 İstatistiki Göstergeler” isimli çalışmasından temin edilmiştir. İşsizlik oranı ve enflasyon oranı değişkenleri I(1) düzeyinde durağandır.

Denklem 6’yı kullanarak elde edilen tahmin sonuçları Tablo 1’de verilmiştir. Model katsayılarının büyüklükleri ve işaretleri beklentilere uygundur. Fakat tepe değerleri ve enflasyon değişkeni kat sayıları ancak %40 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmaktadır. Ayrıca tanı testlerine göre %5 önem düzeyinde regresyondan elde edilen hataların varyansında belirgin bir ardışık bağımlılık ve serisel korelasyon söz konusudur.

Tablo 1: Bağımlı Değişken = İşsizlik Oranı

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	Prob.	
β_1	0.940	0.090	0.000	Düz-R ² =0.948
β_2	0.064	0.077	0.408	s =0.618
α	0.003	0.004	0.409	F-ist =2288.8 [0.00]
R-R:F-ist =2.139 [0.126]		W:F-ist =1.428 [0.219]		
B-G:F-ist =4.111 [0.021]		ARCH:F-ist =13.37 [0.000]		
J-B: F-ist =4.521 [0.104]		ADF = -5.962	Kritik Değer(%1)= -3.90	

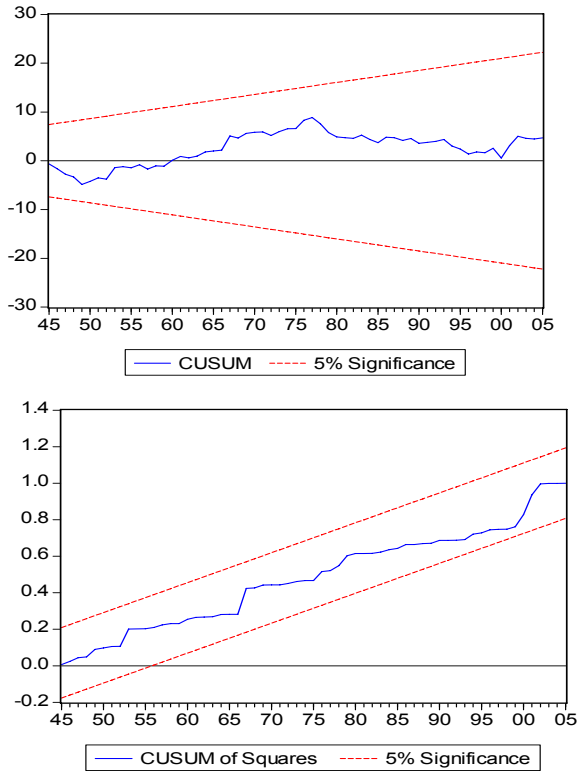
Eğer regresyondan elde edilen hatalar arasında serisel korelasyon ve ARCH etkisi birlikte mevcut ise ARCH etkisi serisel korelasyona neden olabilmektedir. Bu nedenle özellikle finansal zaman serileri ile çalışılırken ilk olarak ARCH etkisi giderilmeli daha sonra serisel korelasyon tekrar test edilmelidir (Gujarati, 1995; 439). Bu amaçla ilk olarak hataların varyansındaki dönemsel farklılığı ortadan kaldırmak için Tartılı En Küçük Kareler Yöntemi uygulanmıştır. Fakat elde edilen sonuçlara göre hatalar arasındaki serisel korelasyon sorunu giderilememiş ve bu sorunu çözmek için Cochrane-Orcutt iteratif süreci uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2'deki sonuçlara göre katsayıların büyüklükleri ve işaretleri beklentileri karşılamaktadır. Ayrıca katsayıların tümü % 5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelle ilgili tanı testi sonuçlarına göre % 5 önem düzeyinde hiçbir sorun görülmemektedir. Ayrıca CUSUM ve CUSUMSQ testlerine göre model kararlı bir yol çizmektedir. Şekil 3'e bakılınca güven sınırlarının dışına taşan her hangi bir gözlem bulunmamaktadır. Böylece modelin tahmin edilen dönem için kararlı olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Tablo 2: Bağımlı Değişken = İşsizlik Oranı

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	Prob.	
β_1	0.715	0.125	0.000	Düz- R^2 =0.851
β_2	0.253	0.110	0.026	s =0.925
α	0.005	0.002	0.050	F-ist =785.9 [0.00]
R-R:F-ist =2.584 [0.083]		W:F-ist =0.066 [0.998]		
B-G:F-ist =0.082 [0.920]		ARCH:F-ist =0.368 [0.545]		
J-B: F-ist =4.256 [0.119]		ADF = -8.283	Kritik Değer(%1)= -3.90	

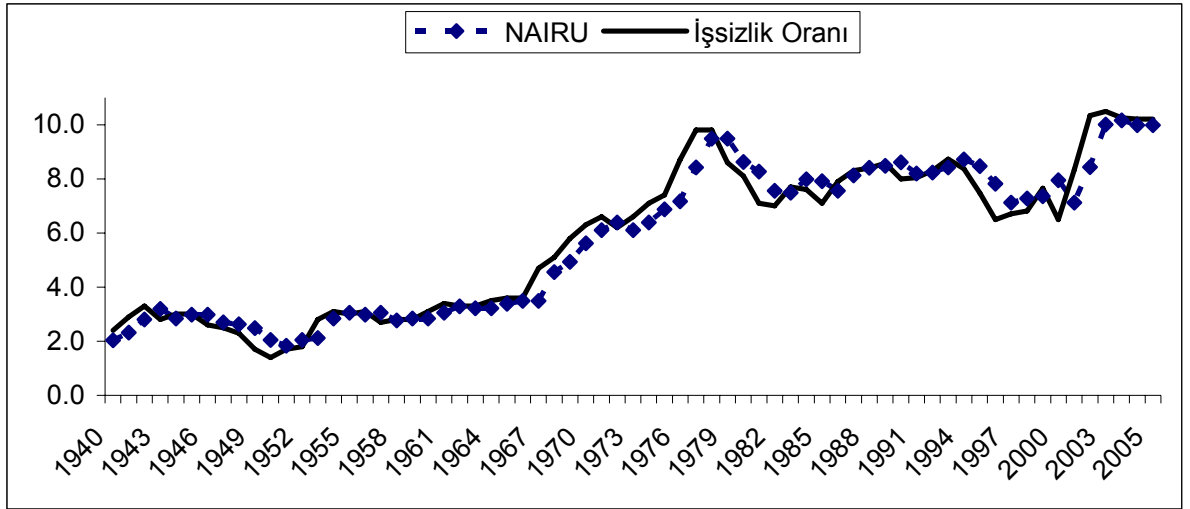
Şekil 3: CUSUM ve CUSUMSQ Yapısalılık Testi Grafikleri

Histerinin belirtisi olan $(\beta_1+\beta_2)\approx 1$ hipotezi Wald testi ile araştırılmıştır. F-ist=1.542 [0.218] test sonucu tam histeri etkisinin varlığını göstermektedir. Ratchet model ile Türkiye için elde edilen sonuçlar Smyth ve Easaw'ın (2001) Amerika için

elde ettiği sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Ele alınan dönem için elde edilen NAIRU değerleri Şekil 4'te gösterilmiştir. Şekil 4 incelendiğinde elde edilen NAIRU değerlerinin cari işsizlik oranlarını izlediği görülmektedir. Özellikle işsizlik oranlarının zirve yapıp azalmaya başladığı yıllardan sonra NAIRU'daki azalma hızının daha yavaş olduğu görülmektedir.

Şekil 4: 1940-2005 Dönemi İçin NAIRU Değerleri

5. Sonuç

1939-2005 dönemi Türkiye ekonomisi için kurulan Ratchet model sonucunda işsizliğin hem enflasyon oranından hem de işsizlik oranının tepe değerlerinden etkilendiği sonucuna ulaşılmış ve histeri etkisinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu test sonucunda görülmüştür. Ayrıca elde edilen sonuca göre elde edilen doğal işsizlik oranları zirve değerine ulaştıktan sonra cari işsizlik oranlarına göre daha az azalma gösterdiği tespit edilmiştir.

Histeri görüşüne göre doğal işsizlik oranlarının ve buna bağlı olarak cari işsizlik oranlarının düşürülmesi genişletici para ve maliye politikalarına bağlıdır. Zira bu görüşe göre ekonomide işsizlik oranları düşürüldükten sonra enflasyon oranlarının düşürüleceğine inanılmaktadır. Özellikle 2002 yılından itibaren hükümetin enflasyon hedeflemesi politikası izlediğini ve bu hedeflerini de gerçekleştirebilmek için sıkı bir para ve maliye politikası uyguladığını düşünürsek işsizlik oranlarının uzun bir süre

daha azalmayacağı beklenmektedir. Son iki yıldır enflasyon hedeflerinde gerçekleşen sapmalarında histeri görüşü ile bağdaşmaktadır.

RATCHET MODEL: EMPIRICAL EVIDENCE FROM TURKEY, 1939-2005

Abstract

High unemployment rates and high inflation rates are the two main problems of the developing economies. Turkey had to face with high inflation and unemployment rates for the last thirty years and have several financial crises afterwards. Although a lower inflation rate was achieved after the implementation of the stabilization program, the unemployment rate still remains high. It is necessary to search for the existence of hysteria effect on unemployment rate since the unemployment rate could not be lowered despite the high growth rates of the economy. In this study, we examine the hysteria effect on the unemployment rate using the traditional Ratchet model. Empirical results support the evidence of hysteria effect on the unemployment rates in Turkey for the period of 1939-2005.

Key words: Ratchet Model, NAIRU, Unemployment

KAYNAKÇA

AGUIAR, A. ve MARTINS, Manuel M.F. (2005); Testing the significance and the non-linearity of the Phillips trade-off in Euro Area, *Emprical Economics*, Vol. 30, pp 665-691.

AKKAYA, Şahin ve PAZARLIOĞLU, M. Vedat (200); *Ekonometri 1*, İzmir.

ARESTIS, Philip ve SAWYER, Malcolm (2005); Aggregate demand, conflict and capacity in the inflationary process, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 29, pp 959-974.

- BALL, Laurence ve MANKIW, Gregory (2002); The NAIRU in Theory and Practice, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 16, pp 115-136.
- BARDSSEN, Gunnar ve NYMOEN, Ragnar (2003); Testing Steady-State Implications for the NAIRU, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 85, pp 1070-1075.
- BATINI, N. Ve GREENSLADE, J.V. (2006); Measuring the UK short-run NAIRU, *Oxford Economic Papers*, Vol. 58, pp 28-49.
- BEAUDRY, Paul ve DOYLE, Matthew (2000); What Happened to the Phillips Curve in 1990s in Canada,
www.bankofcanada.ca/publications/workingpaper/2000/beaudry.final.pdf
(çalışmanın internet üzerinden indirilme tarihi: 11.02.2005).
- BERGSTROM, A.R. (2001); Stability and Wage Acceleration in Macroeconomic Models of Cyclical Growth, *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 16, pp 327-340.
- BIANCI, Marco ve ZEOGA, Gylfi (1997); Challenges facing natural rate theory, *European Economic Review*, Vol. 41, pp 535-547.
- BULUTAY, Tuncer (1995); Employment, Unemployment and Wages in Turkey, *International Labour Organization*, Ankara.
- CAMARERO, M., CARRION-I-SILVESTRE, Josep L. ve TAMARIT, C. (2005); Unemployment dynamics and NAIRU estimates for accession: A univariate approach, *Journal of Comparative Economics*, Vol 33, pp 584-603.
- CAMARERO, M., CARRION-I-SILVESTRE, Josep L. ve TAMARIT, C. (2006); Testing for Hysteresis in Unemployment in OECD Countries: New Evidence using Stationarity Panel Tests with Breaks, *Oxford Bulletin and Statistics*, vol 68, pp 167-182.
- CLEMENTE, J., LANASPA, L. ve MONTANES, A. (2005); The unemployment structure of the US states, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol. 45, pp 848-868.

- ÇOLAK, Ömer Faruk ve Ardor, H. Naim (2003); Üretim ve İşsizlik Sorununun Çözümü İçin Kuramsalcı Yaklaşım, Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları Araştırma Yarışması (Ödül Alan Eserler), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, Ankara,.
- FRIEDMAN, Milton (1968); The Role of Monetary Policy, *The American Economic Review*, Vol. 58, No 1, pp 1-17.
- GIL-ALANA, Luis A. (2001); The Persistence of Unemployment in the USA and Europe in terms of fractionally ARIMA models, *Applied Economics*, Vol. 33, pp 1263-1269.
- GIL-ALANA, Luis A. (2002); Modelling the Persistence of Unemployment in Canada, *International Review of Applied Economics*, Vol. 16, pp 465-477.
- GORDON, R. J. (1988); Back to future: European unemployment today viewed from America in 1939, *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1, pp 271-304.
- GORDON, R. J. (1989); Hysteresis in history: Was there ever a Phillips curve?, *American Economic Paper, Papers and Proceedings*, Vol. 79, pp 220-250.
- GRANT, Alan P. (2002); Time-varying estimates of the natural rate of unemployment: A revisit of Okun's Law, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol. 42, pp 95-113.
- GUJARATI, N. Damodar (1999); *Temel Ekonometri*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- HARIS, R. I. D. (1996); Estimating unemployment inflows, outflows and long-term unemployment in Britain using the cointegration approach, *Applied Economics*, Vol. 28, pp 1199-1212.
- KARANASSOU, M., SALA, H. ve SNOWER, D. (2003); The European Phillips Curve: Does the NAIRU Exist?, *Applied Economics Quarterly*, Vol. 49, pp 93-121.
- KOUSTAS, Zisimos ve VELOCE, William (1996); Unemployment hysteresis in Canada: an approach based on long-memory time series models, *Applied Economics*, Vol. 28, pp 823-831.
- KÖSTEKLİ, Şeyma İpek (2003); Türkiye'nin Üretim Ve İstihdam Sorunu, Stratejisi Ve Politika Önerileri, Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve

İstihdam Politikaları Araştırma Yarışması (Ödül Alan Eserler), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

MADSEN, Jakob B. (2005); Emprical Estimates of the NAIRU, Labour, Vol. 19, pp 563-593.

PARASIZ İlker ve BİLDİRİCİ Melike (2002); Modern Emek Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

PARASIZ, İlker (1994); Ücret Teorisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

PHELPS, E. S. (1967); Phillips curves, expectations of inflation and optimal unemployment over time, *Economica*, Vol. 34, pp 254-281.

REICHEL, Richard (2004); On the Death of the Phillips Curve: Further Evidence, *Cato Journal*, Vol. 24, pp 341-348.

SALEMI, Michael K. (1999), Estimating the Natural Rate of Unemployment and Testing the Natural Rate Hypothesis, *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 14, pp 1-25.

SAWYER, Malcolm (2002); The NAIRU, Aggregate Demand and Investment, *Metroeconomica*, Vol. 53, pp 66-94.

SEVÜKTEKİN, Mustafa (1995); Model Kararlılığının Belirlenmesi İçin Alternatif Bir Test: CUSUM ve CUSUMSQ Testi, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:10,Sayı:2.

SMYTH, David J. ve EASAW, .Joshy Z. (2001); Unemployment hysteresis and the NAIRU: a ratchet model, *Applied Economic Letters*, Vol. 8, pp 359-362.

STANLEY T.D (2002); When all are NAIRU: hysteresis and behavioural inertia, *Applied Economics Letter*, Vol. 9, pp 753-757.

STANLEY, T.D. (2004); Does Unemployment Hysteresis Falsify the Natural Rate Hypothesis? A Meta-Regression Analysis, *Journal of Economic Surveys*, Vol. 18, pp 589-612.

STOCKHAMMER, Engelbert (2004); Explaining European Unemployment: Testing the NAIRU Hypothesis and a Keynesian Approach, *International Review of Applied Economics*, Vol 18, No 1, pp 3–23.

THOMAS, R.L. (1997); *Modern Econometrics*, Adison-Wesley.

TÜSİAD Basın Bülteni (2003); Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik,
[http://www.tusiad.org /haberler/basin/ duyuruno312. pdf](http://www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno312.pdf). Erişim Tarihi:
15/08/2006.

WEBSTER, David (2005); Long-term Unemployment, the invention of ‘hysteresis’
and the misdiagnosis of structural unemployment in the UK, Cambridge
Journal of Economics, Vol. 29, pp 975-995.

YILDIRIM, Kemal ve KARAMAN Doğan (2001); Makro Ekonomi, Eğitim, Sağlık
ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No:145, Eskişehir.

PERFORMANS DEĞERLENDİRME SİSTEMİ ve KULLANIM ALANLARI

Ferhat YILMAZ*

Sinan ÜNSAR**

Özet

Performans değerlendirme bir iş görenin işteki performansının belirlenme sürecidir. Yaygın olarak ücret yönetimi, kariyer yönetimi, işten çıkarma ve stratejik planlama gibi yönetim kararlarının alınmasında kullanılır. Performans değerlendirme hem bireysel hem de organizasyonel yetiştirme ve geliştirme için ihtiyaç duyulan bilgileri de sağlar

Anahtar Kelimeler: Performans, değerlendirme, ücret, kariyer, organizasyon.

Abstract

Performance Appraisal System and Usage Fields.

Performance appraisal is the process of determining the performance of employee on the job. Most common uses of performance appraisals are to make the administrative decisions relating to wage management, career management, layoffs, and strategic planning. Performance appraisal information can provide required input to determine both individual and organizational training and development needs.

Key Words: Performance, appraisal, wage, career, organizational.

* Trakya Üniversitesi S.B.E. İşletme A.B.D.Yüksek Lisans Mezunlu.

** Yrd.Doç.Dr. Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F İşletme Bölümü Edirne.

GİRİŞ

Performans değerlendirme bir işletmenin hayati konularından birisidir. İşletmenin içindeki çalışanlardan veya yapıdan kaynaklanan aksaklıkların ve yetersizliklerin ortaya çıkarılmasında önemli bir sistemdir. Yöneticilere düşen önemli görev, konusunda uzman kişilerce uygun zamanlarda ve etkin değerlendirme yöntemleri ile çalışanların performansının izlenmesi ve ölçülmesidir. Rekabette başarılı olmanın ve verimliliğe ulaşmanın yollarından biriside etkin uygulanan performans değerlendirme sistemidir. Bu makalede performans değerlendirme sistemi, sistemde kullanılan yöntemler ve sistemin sonuçlarının kullanım alanları irdelenmiş ve değerlendirilmiştir.

PERFORMANSIN TANIMI

Performans kavramı farklı süreçlere göre farklı anlamlar taşıyabilir. Aynı zamanda, çok boyutludur ve performansa etki eden pek çok faktör vardır. Her tanım, bir kısım içerik ve kapsamı dışarıda bırakabileceğinden, performansın tam bir tanımını da yapmak güçtür. Bununla birlikte, insan kaynakları yönetimi açısından performans, bireyin bütünlüğü ile örgüt hedeflerinin etkileşiminin sonucu olarak tanımlanabilir. Bireyin performansı içinde bulunduğu örgütün performansını da doğrudan etkileyecektir. Bu nedenle örgütlerin türü ne olursa olsun, örgüt yöneticisinin en önemli işlevlerinden birisi, örgütte çalışan iş görenlerin performans düzeyini artırmaktır (Çalık, 2003: 7- 8).

Performans; genel anlamda amaçlı ve planlanmış birçok etkinlik sonucunda elde edilen nitel veya nicel olarak belirtilen bir kavramdır (Williams, 1998: 55).

Performans; görev çerçevesinde önceden belirlenen ölçütleri karşılayacak biçimde, görevin yerine getirilmesi ve amacın gerçekleştirilmesi yönünde ortaya konan mal, hizmet ya da düşüncedir (Helvacı, 2002:156).

Performansı işletme düzeyinde inceleyecek olursak, bir iş sisteminin performansı, belirli bir zaman sonucundaki çıktısı ya da çalışma sonucu olarak tanımlayabiliriz. İşletmelerin amaçlarına ulaşma derecesi bu sonuçlara göre

değerlendirilmelidir. Bu durumda performans, işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm çabaların değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Akal, 1992:1, Şimşek M. ve Nursoy M., 2002: 43). Örgütsel davranış açısından performans, işgörenin örgütsel amaçları gerçekleştirmek için görevi ile ilgili eylemlerinin ve işlemlerin sonunda elde ettiği üründür. Bu ürün mal, hizmet, düşünce türünden olabilir (Başaran, 1991: 179).

İşletmeler gelecekle ilgili planlarını gerçekleştirmek, yeni pazarlara girmek ve yeni iş sektörlerinde yer almak için kendi öz kaynaklarına yönelirler. Bu nedenle işletmeler elde bulundurdukları mevcut kaynakları etkin kullanmaya ve kaynakların verimliliğini arttırmaya çalışırlar. İşletme kaynaklarının verimliliği bir bakıma, kaynaklarının performansına bağlıdır. İşletme kaynaklarının performansı, işletmenin gelecekle ilgili alacağı kararlara doğrudan etkilemektedir (Yüncü, 2002: 25).

PERFORMANS DEĞERLENDİRME SİSTEMİNİN TANIMI

Performans değerlendirme; bireylere ve çalışma gruplarına performans geribildirimini sağlayan insan kaynakları yönetiminin en önemli işlevidir (Helvacı, 2002:155, Fındıkçı, 2003: 297, Örucü ve Köseoğlu, 2003: 23). Performans değerlemeyi kişinin herhangi bir konudaki etkinliği ve başarı düzeyini belirlemeye yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. Etkinlik düzeyi ve başarıyı ölçmek oldukça zor bir iştir. Bu zorluğun başlıca nedeni, söz konusu olanın bir insana yönelik değerlendirme olmasıdır. Diğer bir zorluk ise performans veya başarının subjektif bir kavram olmasıdır (Fındıkçı, 2003: 297, Sabuncuoğlu, 2000: 161).

Bazı kaynaklarda “işgören değerlemesi”, “ başarı değerlendirme”, “verimliliğin değerlendirilmesi”, “çalışmanın değerlendirilmesi” ya da kamu kuruluşlarında olduğu gibi “tezkiye”, “sicil” gibi kavramlarla anlatılan “ performans değerlendirme”, birey yeteneklerinin işin nitelik ve gereklerini ne ölçüde uyduğunu araştıran bireyin işteki başarısını saptamaya çalışan objektif analizler olarak tanımlanabilir (Örucü ve Köseoğlu: 2003: 21).

Diğer bir tanıma göre performans değerlendirme, bir işi yapan bireyin, bir grubun ya da bir organizasyonun o işle amaçlanan hedefe yönelik olarak nereye varabildiğini, başka bir anlatımla, hedefe varma derecesini, nicel ve nitel olarak anlatımıdır. Performans değerlendirme, işgörenin yeteneklerini, potansiyelini, iş alışkanlıklarını, davranışlarını ve benzer niteliklerini diğerleriyle karşılaştırarak yapılan bir sistemdir (Örücü ve Köseoğlu, 2003: 22).

Performans değerlendirme genel hatlarıyla kişinin yapacağı işe ve bu iş için sahip olduğu potansiyel özelliklere göre bireysel olarak analiz edilmesi ve işinin başarıma derecesinin belirlenmesidir (Erdoğan, 1991:155). Personel seçimi ve işe yerleştirilmesi, işgörenleri eğitime ve yerleştirme çabaları, motivasyon ve ücret yönetimi gibi amaçlara dönük çalışmalara da temel oluşturur ve alınacak stratejik kararları etkiler (Tepe, 2003: 4).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, performans değerlendirme, işgören boyutunda, işgörene kendisinden tam olarak ne beklendiğini, uzlaşılan hedeflere ulaşmak için neler yapılması gerektiğini, yöneticiyle mevcut durumunu, gelecekteki gelişimini ve hangi noktalarda eğitime ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkararak kendini geliştirme fırsatı sunar (Helvacı, 2002:157).

Burada bir konu ön plana çıkmaktadır. O da firmalarda performans değerlendirmesini kim veya kimlerin yapacağı hususudur. Genel olarak değerlendirmeyi onunla çalışan onu yakından tanıyan amirleri yapmalıdır. Amerika'da her yıl 70 milyon insanın performansı onların yöneticileri ve gözetimcileri tarafından değerlendirilmektedir. Performans değerlendirme yöneticilerin bir iş görevidir. Bununla birlikte yöneticiler Çalışanlarını değerlendirmede diğer kaynaklardan da yararlanırlar (Jones, George ve Hill, 2000: 370).

PERFORMANS DEĞERLENDİRME YÖNTEMİNİN BELİRLENMESİ

Çalışanların performans düzeylerini belirlemek için birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları performans değerlendirme sistemlerinin ilk örneklerinden olup günümüze kadar uygulamaları devam eden klasik örneklerdir. Bazıları ise klasik değerlendirme yöntemlerini uygularken karşılaşılan sorunları çözmek ya da daha objektif değerlendirmeler yapabilmek için geliştirilmiş yeni modern tekniklerdir. Bu nedenle performans değerlendirme yöntemleri klasik ve modern olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir (Örücü ve Köseoğlu, 2003: 45, Uyargil, 1994: 36).

Klasik yöntemler, genellikle alt kademedeki işgörenleri kapsar. İşgörenlerin işlerinde gösterdikleri başarıdan çok, kişilerin değerlendirmesine dayanır. Yöntemlerin, nesnel olmayan kriterlere dayandırılması, değerlendirmenin gizli yapılması, değerlendirmede astlardan temsilci olmaması ve değerlendirmeyi daha çok yargıya ve denetime dayandırarak ele alması gibi sakıncaları vardır. Oysa modern yöntemler işgörenin yaptığı işi başarma derecesinin yanında, onun beklentilerini de değerlendirmelerde göz önüne alan yaklaşımlara sahiptir. Bu yöntemler, değerlendirmelerde astların yönetime katılmasını amaçlamaktadır. Bu yaklaşımlar biraz daha ileri götürülmekte, işgören, örgütün bir “iç müşterisi” olarak kabul edilmekte ve buna göre değerlendirilmektedir (Örücü ve Köseoğlu, 2003: 45). Klasik ve modern değerlendirme yöntemleri şunlardır (Bingöl, 2003: 189):

Klasik Performans Değerlendirme Yöntemleri

Klasik değerlendirme yöntemlerinde değerlendirme rutin olarak yapılmaktan çok zorunlu yapılı duruma gelmiştir. Bu yöntemler öncelikle işgörenin belirli bir dönem izlenmesine, işlerinin sonuçlarının görülmesine bağlı olarak değerlemesini yapmada kullanılan, değerlemeyi de her işgören için ayrı ayrı yapan bir yaklaşım içindedirler (Erdoğan, 1991: 199). Klasik performans değerlendirme yöntemleri hemen hemen tüm sektörlerde gerek mal gerekse hizmet üreten kuruluşlarda kullanılabilir. Klasik değerlendirme yöntemleri aşağıda açıklanmıştır.

Grafik Dereceleme Yöntemi

Palmer (1993: 40)'e göre işletmelerde en basit tekniklerden birisi grafik dereceleme tekniğidir (Helvacı, 2002: 163). Kişinin yaptığı işin kalitesi, iş bilgisi, yaratıcılık düzeyi ya da liderlik yeteneği gibi çeşitli kriterler bu yöntem aracılığı ile derecelendirmeye tabi tutulmaktadır. Derecelendirme, A-B-C gibi çeşitli harflerle ya da 1- 2- 3 gibi rakamlarla olabilir (Arslan, 2002: 11, Bingöl, 2003: 290). Erdoğan (1991:179) ve Sabuncuoğlu (2000:173)'e göre grafik dereceleme tekniğinde ölçek ölçüm birimine göre oluşturulan beş seçim noktasından oluşur.

Her işgörenin bağlı bulunduğu yöneticisi tarafından belirli bir dönemin sonunda çalışma durumu, başarısı, iş bilgisi, insan ilişkileri, uyum ve sorumluluk gibi nitelikleri tarafsız ve sistematik biçimde değerlendirir. Personelde bulunması gereken nitelikler ve bu niteliklerin karşısına rakamlar ya da iyi, orta, zayıf, pekiyi gibi ifadeler yazılır. Her ifadenin bir puanı vardır. Değerlendirmenin toplam sayısal değeri, işgörenin niteliklerinin karşısındaki sayısal değerlerin toplanmasıyla bulunur ve bu değerler çalışanlarla karşılaştırılır (Sabuncuoğlu, 2000:175, Mckenna ve Beech, 2002: 174).

Grafik derecelendirme yönteminde değerlendirilecek kriterlerin sıralanmış olması, gelişigüzel değerlendirmeyi önlemektedir. Buna karşılık, derecelendirmede kullanılan sıfatların ya da rakamların ifade ettikleri anlamlar kişiden kişiye değişebilmektedir. Diğer yandan, bu yöntemde değerlendirmeyi yapan kişiler, daha çok not verme eğilimi içine girmektedirler ya da tek bir özelliğin etkisinde kalarak diğer özelliklere de aynı şekilde not verebilmektedirler. Bütün bu olumsuzluklar yönetimin güvenilirliğini azaltmaktadır (Yüksel, 1998: 169). Bu durumu yöntemin bir eksikliği olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla yöntem bu eksikliği göz önünde bulundurularak kullanılmalıdır.

Kritik Olay Yöntemi

Yöntem genellikle rutin işgören faaliyetlerinin değerlendirilmesi yerine işgörenin yaptığı olağanüstü olumlu ya da olumsuz davranışların tespit edilmesi ve değerlemenin sadece bu kritik ya da ilginç olayların temel alınarak yapılması esasına

dayanır. Öncelikle, kalite kontrolü, işgören denetlemesi, örgütlenme faaliyetleri gibi çeşitli değerlendirme kategorileri belirlenir ve her bir kategori için olumlu ve olumsuz davranışların neler olabileceği saptanır. Değerleme sürecinde, değerleyici her bir kategorideki iyi ya da kötü davranışları oluş anında kaydeder ve bu kayıtlar belirli süre sonunda değerlendirilir. Yöntemin yararı, konuların zamanla unutulmasını ve öneminin yitilmesini önlemesidir (Yüksel, 1998: 170, Palmer, 1993: 47). Bu yöntemde performansı değerlendirilen kişi tüm çalışma yılı göz önünde bulundurularak değerlendirilirse elde edilecek sonuçlar daha anlamlı olacaktır. Böylece kişinin performansı çalışma yılı boyunca aynı düzeyde kalması sağlanabilir.

Karşılaştırma Yöntemleri

Bu yöntem, ilişkileri tam olarak ölçebilen bir teknik olarak, bir veya birden fazla kişinin bireysel olarak özelliklerinin, başka bir kişi ile karşılaştırılarak, o kişinin performansının değerlendirilmesi için kullanılmaktadır. Değerlendirme işlemindeki taraflı davranma hatalarını en aza düşürmek amacıyla bazı işletmeler karşılaştırmalı yöntemleri kullanırlar. Karşılaştırmalı değerlendirme yöntemleri, çoğunlukla insan kaynakları yöneticileri tarafından uygulanır ve ücret artışları, terfiler, ödüllendirmeler vb. konulardaki kararlarda kullanılırlar. İşletme çalışanları grup halinde ele alınır ve en iyi personelden en kötü personele doğru bir sıralama yapılır (Örücü ve Köseoğlu, 2003: 48). Karşılaştırma yapılan kişilerde ünvanların farklı olması özellikle değerleyicinin ünvan üstünlüğünden etkilenerek objektif bir değerlendirme yapmasını engellemesi olasılığı yöntemin bir eksikliği olarak değerlendirilebilir.

Sıralama Yöntemi

Sıralama tekniğini değerlendirilecek işgören sayısının az olduğu durumlarda kullanmak mümkündür. Bu yöntemde işgören yetenek ve başarılarının belirli parçalara ayrılmaksızın değerlendirilmesi eleştirilere konu olmaktadır. Her işgörenin kendine özgü nitelikleri vardır. Kişisel özellikler göz önüne alınmaksızın ve ayrıntılı bir analiz yapılmaksızın değerlemeye gidilmesi halinde yetenekler belirsiz kılacak, açıklıkla tanımlanamayacak ve çeşitli yorumlara açık bulunacaktır. Bu yöntemde önemli bir boşlukta değerlendirilen kişinin hangi ölçütlere göre değerlendirildiğini

bilmeyişi ya da geliştirilmesi gereken yeteneklerinin kendine iletilmeyiştir (Sabuncuoğlu, 2000: 173, Yüksel, 1998: 174). Öte yandan çok sayıdaki işgörenin karşılaştırmalarının teker teker ele alınması güç ve zaman alıcıdır. Ayrıca değerlendirme esnasında değerlendiren tarafsızlığını koruyamayabilir veya çeşitli nedenlerle subjektif davranabilir. (Sabuncuoğlu, 2000: 173, Erdoğan, 1991: 205). Sonuç olarak yöntemin zaman alıcı ve subjektif olması önemli bir sakınca olarak görülmektedir.

İkili Karşılaştırma Yöntemi

Bu yöntemde iki işgören aynı anda karşılaştırılarak hangisinin daha üstün olduğu vurgulanır. Başarılı olan kişinin yanına konan işaretler toplanır ve en çok işareti olandan en az olana doğru sıralama yapılır (Uyargil, 1994: 37). Kendine has nitelik ve özellikler yargılanıyorsa karşılaştırma her ayrı nitelik için tekrarlanmalıdır. Tüm karşılaştırmalar yapıldıktan sonra aldığı dereceye bağlı olarak objektif sınıflandırma yapılır (Kaynak, 2000: 210). Bu yöntemin başarılı olması isteniyorsa kişileri değerlendirmede standart objektif kriterler saptanmalı ve bu kriterlere göre karşılaştırma yapılmalıdır.

Serbest Anlatım Yöntemi

Bu tekniğin kullanımı, çalışanın güçlü yanlarını, zayıf taraflarını, gelişim alanı yetenekleri gibi özelliklerinin ifade edildiği ve bu konular hakkında önerilerin bulunduğu kısa bir yazıyı içermektedir (Örücü ve Köseoğlu, 2003: 48). Tipik bir yazılı değerlendirme sorusu; “Bu çalışanın performansını, kendi sözcüklerinizle; işin niteliği, iş bilgisi ve diğer çalışanlara uyumu konularını içerecek şekilde anlatınız. Çalışanın güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?” şeklinde olabilir (Byars ve Rue, 1997: 290). Çalışanların seçiminde sık kullanılan bu yöntem için çalışan hakkında tavsiyeler veya öneriler istendiği zaman, bunun yazımı önceki amir veya işverenden talep edilir. Değerlendirmeyi yapacak kişi özel davranış ve sorumlulukların derecelendirilmesinde baskı altında kalmadan serbest bir şekilde değerlendirilmesi istenen kişinin performansını değerlendirir (Örücü ve Köseoğlu, 2003: 48). Önceki yöneticinin değerlendirdiği kişiye karşı olumsuz tutumlarının olması ve bunu raporuna yansıtma olasılığı yöntemin eksik yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca

yöneticinin kişiyi tam olarak hatırlayamaması ve özelliklerini net ifade edememesi de söz konusu olabilir.

Modern Performans Değerlendirme Yöntemleri

Modern yöntemler, kuşkusuz klasik yöntemin sakıncalarını ortadan kaldırmak ve değerlemeyi bütün yönleri ile gerçek işlevine kavuşturmak amacıyla geliştirilmiştir. Değerlendirmenin rutin bir işlem olmaktan çıkması, vazgeçilmezliği modern yöntemler tarafından sağlanmaya çalışılmıştır. Bir ana amacın yanında birçok amaca erişmek bu yöntemlerin temel kaygısıdır (Canman, 1993: 28). Günümüzde kullanılan modern performans değerlendirme yöntemleri aşağıda açıklanmıştır:

Amaçlara Göre Yönetim

Bu yöntem birey firma amaçlarını bütünleştirerek çalışanları işe güdüleme, değerlendirme, eğitime ve firmanın başarısını geliştirme amacı güden bir sistemdir (Sabuncuoğlu, 2000: 183). Amaçlara göre yönetim yaklaşımının temel noktası, her işgörenin veya yöneticinin performansını gelecekte yapacağı işe göre geliştirmek veya hazırlamaktır. İdeal duruma göre bu amaçlar işletmede istenen türden olmalı ve objektif yöntemlerle ölçülebilir özellikte olmalıdır. Bu nedenle bu yöntem, bir planlama yöntemi; amaçların belirlenmesine astların katılımını sağlayıp onlara bir yönelim kazandırdığı için bir motivasyon yöntemi; amir ve astların amaçlar yönündeki gelişmeyi birlikte değerlendirdikleri ve nesnel geribildirim aldıkları performans değerlendirme yöntemi ve örgütü değiştirme ve geliştirme yöntemi olarak da kullanılmaktadır (Can vd., 2001: 185).

İşletmede geleceğe dönük amaçlar iyi belirlenmişse ve işgörenler bu amaçlara ulaşma konusunda istekli hale getirilmişse, işgörenlerin çalışmalarındaki başarı yönlendirilebilir. Ancak işgörenin bu şartlar altında olması için organizasyonun gerekli olanakları sağlamış olması ve yöneticinin işgörenine destek olması gerekir. Ayrıca başarı değerlemede kullanılacak amaçların, işgören ihtiyacı olan bilgi ve yetenek gelişmelerini de kapsamaları gerekir (Erdoğan, 1991: 200). Çalışanlar hangi amaçların daha önemli olduğunu bilmek isteyeceklerdir. Bu nedenle ilk kademe

yöneticiler bu amaçlara iş tanımlarından elde edilen bilgiler doğrultusunda ağırlık vermelidirler. Amaçların sayısal olarak ifade edilmesi ve işe ilişkin performansı etkileyen anahtar alanlardan seçilmesi doğru olacaktır (Sabuncuoğlu, 2000: 183). Belirlenmiş bu amaçlara kişinin ne oranda ulaştığına bakılarak performans değerlendirilir (Fındıkçı, 2003: 310). Bu yöntemde ulaşılmak istenen amaçlar kişiye doğru bir şekilde iletilmezse, amacı gerçekleştirmek için gerekli araç, kaynak ve zaman tahsisi edilmezse, rol çatışması yaratılırsa ve çalışmada motivasyon sağlanmazsa doğal olarak kişi olumsuz performans sergileyecektir. Bu durumda kişinin kendisi dışındaki nedenlerden dolayı düşük performans göstermesine yol açacak ve değerlendirme hatasına neden olacaktır.

Davranışsal Değerleme Yöntemi

Davranışsal temellere dayalı değerlendirme ölçeği, klasik değerlendirme ölçekleri ile kritik olay yönteminin unsurlarının bileşiminden oluşmaktadır (Bingöl, 2003: 297, Byars ve Rue, 1997: 294). Grafik dereceleme yöntemi gibidir, ancak dereceleme belirli davranışların daha hassas olarak tanımlanması yoluyla yapılır. Kritik olayların kullanımı, grafik derecelemede karşılaşılan iki temel sorunun ortadan kalkmasını sağlar. Bunlar ölçütlerin seçimi ve derecelenmesidir. Kritik olaylar, etkili ve etkisiz olan birey davranışlarını tanımladığından, ölçütler bu kritik olaylara dayandırılır (Anagün, 2002: 46). Özellikle performans değerlendirme sonuçlarının personel tarafından kendilerini geliştirmede kullanılan bir yöntemdir. Değerlendiricilere de sonuçları açıklamada daha fazla rahatlık kazandırmaktadır (Can vd., 2001: 182).

Davranışsal temellere dayalı değerlendirme ölçekleri kullanarak, etkili olan ve olmayan davranışları belirten kritik olaylardan kaynaklanan iş davranışları daha nesnel olarak tasvir edilebilmektedir. Ancak bu ölçekler, kişileri çeşitli kişilik özelliklerine sahip olmamalarına göre değil, spesifik iş gereklerini etkinlikle yerine getirecek davranışları ne oranda sergileyebildiklerine göre değerlendirmektedir (Bingöl, 2003: 297, Byars ve Rue, 1997: 294). Diğer bir ifadeyle bu yöntemin odağı performans sonuçları değil, işin yapılması sırasında gösterilen fonksiyonel davranışlardır (Barutçugil, 2002: 192). Bu tekniğe göre; belirli bir işe aşina olan bireyler, onun başlıca unsurlarını tanımlarlar ve ondan sonra unsurların her biri için

gerekli davranışları sıralarlar ve geçerliliklerini ortaya koyarlar. Sonuçta ölçekte, işin her bir unsuru için önceden geliştirilen olumludan olumsuz doğru performans düzeylerini temsil eden cevap ifadeleri ile bireylerin verdikleri cevaplar karşılaştırılır (Bingöl, 2003: 297). Diğer ifadeyle değerlendirme formunda beklenen davranışın yazdığı bir metin ve bir ölçek bulunmaktadır. Formun en üstünde kabul edilebilir ve en altında ise kabul edilemez davranışlar belirtilir ve bu davranışlara performansın göstergesi olarak puanlar verilir. (Byars ve Rue, 1997: 294). İşletmelerde mevcut olan her iş için davranış boyutu ve ölçek geliştirilmeye çalışılması zorunluluğu söz konusu yöntemin zaman alıcı ve maliyetli olmasına neden olmaktadır. Buda yöntemin bir eksikliği olarak görülebilir.

Değerleme Merkezi Yöntemi

İşgörenin geçmiş çalışma dönemindeki performansını değerlendirme yanında, son yıllarda geniş uygulama alanı bulan, personelin gelecekteki performans durumunu tahmin etmeyi, gelecekte potansiyelinin yani iş başarıma gücü ve yeteneğinin alabileceği durumu değerlendirmeyi amaçlayan değerlendirme merkezi yöntemi de modern değerlendirme yöntemlerinden biri olarak görülmektedir (Örücü ve Köseoğlu, 2003: 54, Canman, 1993: 31).

Bu yöntem, lidersiz grup tartışmaları, rol oynama, belge sepeti, iş oyunları, on dakikalık tartışma gibi bir takım çalışmadan oluşur. Çalışanlardan oluşan grup etraftan soyutlanabilecekleri ve 1 günden 3 güne kadar çeşitli yöntemlerle sınanabilecekleri bir mekâna getirilebilirler (Sabuncuoğlu, 2000:180). Bu yöntemler değişik yönetsel beceriyi gerektiren ödevlerin özelliklerine göre geliştirilmiştir. Adaylardan, verilen çeşitli olaylarla ilgili bilgileri değerlendirmeleri istenmektedir. Bu sayede, bilgiler ışığında karar almaları, ne tür işlemlerin hangi sırada yapılması gerektiğini belirlemeleri ve başarılı biçimde işi tamamlamaları beklenmektedir. Yönetimin başarısı için çok yönlü değerlendirme yöntemleri kullanılmalı ve işin uzmanı değerlendiriciler çalıştırılmalıdır. Personelin çabalarını gözlemleyen değerlendiriciler, değişik yöntemlerle adayları değerlendirip, sonuçları bildirmektedirler (Can vd., 2001: 187). Bu yöntemin konunun uzmanlarını istihdamını ve zaman alıcı bir süreci gerektirmesi bir eksiklik olarak

değerlendirilebilir. Bu yöntem özellikle gelecek vaat eden, yüksek potansiyel ve beceriye sahip yönetici ve yönetici adaylarında kullanılabilir.

Takım Temelli Performans Değerlendirme

Son zamanlarda işletmeler takım bazlı organizasyonlara yönelmeleri nedeniyle performans değerlemesi de takım bazında ele alınabilmektedir. Takımları bir bütün olarak değerlemek kolay değildir. Takımın başarısı sadece kendi gücüne bağlı olmayabilir. Dış çevre etkileri, işletme politikaları, takımın işlevi için gerekli girdiler, diğer takımlarla kurulan işbirliği gibi etkenler olumlu veya olumsuz yönde takımın başarısını etkileyebilir. Bu nedenle takım çalışmalarında hem takımın performansı hem de kişilerin ayrı ayrı performansı dikkate alınarak değerlendirilmelidir (Sabuncuoğlu, 2000: 181). Bu yöntemin en temel özelliklerinden birisi, çalışanlar arasında rekabeti değil, işbirliğini ve yardımlaşmayı teşvik etmesi ve grup dayanışmasını sağlamasıdır (Bingöl, 2003: 299, Sabuncuoğlu, 2000: 182). Burada önemli olan takım oluşumunda sinerji yaratabilecek değişik meslek gruplarından kişilerin takıma seçilmesi önemli bir zorluk olarak görülebilir.

En Yakın Üst Veya Amir Tarafından Değerlendirme

Geleneksel olarak en yaygın uygulama, işgörenlerin ilk üst tarafından değerlemesidir. Bu tür uygulamaların yararlı yönü, birinci derecede amirin değerlemesi yapılacak olana yakın olması nedeniyle onu en iyi biçimde izleyebilecek olmasıdır (Bingöl, 2003: 287, Barutçugil, 2002: 197). Bu açıdan konuya bakıldığında, organizasyonların çoğunda astın ilk amiri ile olan fonksiyonel ve kişisel yakınlığı, en etkin değerlendirmenin ve geri-besleme sağlamanın ilk amir tarafından yapılabileceğini ortaya koymuştur (Uyargil, 1994: 31). Sakıncası ise, çok yakın ilişkide bulunmaları nedeniyle amirin kişisel ilişkileri, öznel ögelerin etkisi altında kalabileceği korkusudur (Bingöl, 2003: 287). Bu nedenle çok yönetici tarafından ortak değerlendirilmesine ikinci bir uygulama türü olarak bakılabilir (Sabuncuoğlu, 2000: 167).

Dolayısıyla kişi tek bir amir tarafından değil onu tanıyan ve etkileşim içinde bulunduğu yöneticilerce de değerlendirilmelidir. Özellikle amir ile çalışan sıkı bir diyalog ve etkileşim içinde ise bu yöntem rahatlıkla kullanılabilir.

İş Arkadaşları Tarafından Değerlendirme

Aynı ünite de çalışan kişilerin birbirlerini daha yakından tanıyacağı varsayımı ile birbirlerinin performansını değerlemesi istenebilir. Bütün gün yan yana çalışan iş arkadaşlarını yakından gözleyebilme fırsatını bulacağı bir gerçektir. Örneğin, iş arkadaşlarının devamlılığı veya toplantılara zamanında ve etkin katılımı, gönüllü çalışması, diğer arkadaşlarıyla yardımlaşması, bilgiyi paylaşması, kaliteli iş yapması gibi etkinlikleri değerlemeye alınabilir. Ancak kişi arkadaşını değerlendirirken negatif veya pozitif yönde duygusal değerlendirme olasılığının bu modelde çok yüksek olacağı unutulmamalıdır (Sabuncuoğlu, 2000: 168). Bu nedenle, terfi ve ücret artışı konularında verilecek kararların bu tür değerlendirmelere dayandırılmaması gerekir (Uyargil, 1994: 34). Buna karşın, belirli kilit işlere yapılacak atamalarla ilgili kararların alınmasında da büyük ölçüde etkili oldukları görülmektedir (Barutçugil, 2002: 200) Eğer bir işte çalışanlar arasında karşılıklı bağlılık ve etkileşim oranı yüksek ise bu yöntem başarılı bir şekilde kullanılabilir.

İşgörenlerin Kendi Kendilerini Değerlendirmeleri

Performansın kişi için belirlenen dönemsel hedeflere göre değerlendirildiği sistemlerde, hedefleri yönetici ve çalışan birlikte saptadıkları için, dönem sonunda hedeflere ne oranda ulaştığının belirlenmesinde, çalışanın katkısı da istenebilir. Dönemsel performansın hedeflere ulaşma derecesine göre gözden geçirildiği bu görüşmelerde çalışanın kendini değerlendirmesi; kendi kişisel özelliklerine ya da çalışma davranışlarına yönelik olmayıp, yaptığı iş, ürettiği ürün ya da hizmetle ilgilidir. Çoğunlukla, bu gibi değerlendirmelerde, kişi performansını sayısal değerlerle değil, sözel ifadelerle ayrıntılı tanımlamalar yaparak ve standartlardan sapmaların nedenlerini açıklayarak değerlendirir. Sistem, formel olarak böyle bir değerlendirme gerektirmese de çoğu yönetici, çalışanlarının kendilerini nasıl algıladıklarını öğrenmek ve kendi görüşleri ile onların görüşlerini karşılaştırmak için bu yola başvurmakta ve bu yolun sistemin işleyişine yararı olduğuna inanmaktadır (Barutçugil, 2002: 199). Fakat bu yöntem kişinin kendisini değerlendirmede objektif

kalamayacağını ve subjektif bir değerlendirme yapabileceği gerçeğini hatırlatmaktadır. Bu yöntem özellikle çalışanın bireysel olarak çalıştığı (uzaktan çalışma) gibi sektörlerde kullanılabilir.

Bir Komite ve Grup Tarafından Değerlendirme

Bu yaklaşıma göre değerlendirme, birden fazla yönetici tarafından yapılır. Değerleme işini ifa eden kişinin en yakın amir olmasına karşın, üst yöneticiler de değerlemeye katılırlar. Bu tür değerlemelerin çoğunun bağımsız olarak yapılmasına karşın, değerlemeler bazen bir grup veya komite tarafından da yapılabilir. Değerleme konusunu bilen birkaç kişinin sadece üst tarafından tek başına elde edilenden daha fazla veri sağlayabilmeleri nedeniyle bu süreç tercih edilmektedir. Bu yaklaşımda özet olarak; grup üyeleri elde ettikleri veriler doğrultusunda konuyu tartışır ve ortak karara varırlar (Bingöl, 2003: 288). Komitede yer alan kişilerin birbirleriyle çatışma içinde olması kişinin performansının olumsuz değerlendirilmesine neden olabilir.

Müşteriler Tarafından Değerlendirme

Müşterinin tutum ve davranışı, bir firmanın başarı derecesi belirler. Bu nedenle bazı örgütler, bu önemli kaynaktan hem kendi performansıyla, hem de doğrudan müşterilerle temasta bulunan çalışanlarıyla ilgili bilgiler elde etmenin önemli olduğuna inanırlar. Böyle bir yaklaşımın bir müşteri bağlılığını göstermesi, işgörenleri bunlardan sorumlu tutması ve değişimi hızlandırması nedenleriyle örgütler açısından önem arz etmektedir (Bingöl, 2003: 288–289). Özellikle hizmet sektöründe kişilerin işe ilgisi, müşteriye yaklaşım tarzı, işi yapma hızı ve kalitesi müşterinin değerlemesine bir form aracılığıyla sunulabilir (Sabuncuoğlu, 2000: 168). Günümüzde müşteri memnuniyetine ilişkin amaçlar öneme sahip olduğundan, müşterilerin ilişkide buldukları işgörenlerin özellikle tutum ve davranışları hakkındaki değerlemeleri dikkate alınmaktadır. (Bingöl, 2003: 288–289). Müşteriyle, çalışan arasında iyi bir diyalogun olması, müşterinin çalışanın olumsuz yönlerini söylememesi yöntemin bir sakıncası olarak görülebilir. Bu yöntem günümüzde özellikle değerlendirici ile değerlendirilenin aynı mekanda bulunmadığı yani yöneticinin astını sürekli göremediği/gözlemleyemediği sektörlerde uygulanabilir.

360 Derece Değerlendirme

360 derece değerlendirme, bir işgörenin/ekibin performansı, davranışları ve bu davranışların etkileri hakkında, çevresindeki herkesten, tipik olarak bölüm yöneticisinden, iş arkadaşlarından, astlarından, dış müşterilerden ve/veya tedarikçilerden geribildirim toplaması ve bunların bireyin kendi performans algılaması ile karşılaştırılmasını içeren bir performans geliştirme ve/veya değerlendirme aracıdır. 360 derece performans değerlendirmenin amacı, işgörenlerin tüm iş ilişkilerindeki performansını değerlendirmek ve geliştirmek, güçlü ve zayıf yönlerini anlamalarına yardım etmek ve profesyonel gelişim desteği gerektiren yönleri hakkında vizyon kazandırabilmektir. Bu nedenle, 360 derece değerlendirme sisteminde değerlendiriciler, örgütte belirlenen hedeflerden ziyade örgütün performansını geliştireceğine inanılan bireysel yeteneklerin güçlendirilmesi üzerinde odaklanma eğilimindedirler. Bir işgörenin kendini geliştirmesi, örgütün gelişmesine katkı sağlayarak üretimi ve diğer çalışanların motivasyonunu arttırabilir. Dolayısıyla, bireyin hangi konularda kendisini geliştirmesi gerektiğini bilmesi örgüt için olumlu bir durumdur (Ölçer, 2004: 215). En büyük özelliği “geri besleme” yani bir kişide olması beklenen yetkinliklerin, astları, üstleri, iş arkadaşları, müşteri gibi birden çok değerlendirme grubu tarafından değerlendirilmesidir (Güner, 2005: 93). Bu yöntem sahip olduğu avantajları nedeniyle günümüzde firmalar tarafından uygulanmalıdır. Böylece firma çalışanları daha etkin değerlendirilip sonuçlar uygun alanlarda kullanılmalıdır. Etkili bir performans geri beslemesinin oluşabilmesi yöntemin ve sistemin özgün tasarlanmış, iyi zamanlanmış, işle ilgili, amaçları belirlenmiş ve konuyu objektif bir şekilde ölçer olmasına bağlıdır (Davis ve Newstrom, 2002: 143).

Yöneticiler, organizasyon yapılarını ve çalışanlarını göz önünde bulundurup kendi firmaları için en uygun performans değerlendirme yöntem/yöntemlerini belirlemek zorundadırlar. Sağlıklı yönetim ve başarı için bu bir ön koşuldur.

PERFORMANS DEĞERLEME SONUÇLARININ KULLANIMI

Performans değerlendirme sonuçlarının kullanım safhası, elde edilen bulguların çalışanlarla işletme uyumunu sağlayacak, işletmenin ve çalışanların

beklentilerini üst düzeyde tutacak bir yaklaşım içinde kullanıldığı ve kullanma planının yapıldığı safhadır (Erdoğan, 1991: 175).

Performans değerlendirme sistemi çalışanları, yöneticileri ve organizasyonu ilgilendiren bir sistemdir. Üçünün de bu sistemin kullanılmasında farklı amaç ve beklentileri vardır. Genellikle yönetimin arzusu ile kurulan sistemin çalışanlar tarafından kabulü ve benimsenmesi için ortaya çıkacak olumlu sonuçların açıklanması gerekir (Uyargil, 1994: 4).

Performans değerlendirme sonuçları genel olarak kişilerin kariyer yönetiminde, ücret yönetiminde motive edici diğer maddi ve sosyal özendiricilerin belirlenmesinde, terfi, rotasyon, iş genişleme, iş zenginleştirme, işten uzaklaştırma eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi gibi birçok alanda kullanılabilir. Önemli olan sonuçların, insan kaynakları yönetimi ile ilgili tüm uygulamalara yansıtılması değil, uygun alanlarda kullanılmasıdır (Fındıkçı, 2003: 337).

Performans değerlendirme sonuçlarının kullanılabilmesi bazı alanlar aşağıda özetlenmiştir:

Ücret Yönetimi

Performans değerlendirme sisteminin kişileri motive edici olabilmesi için teoriler, performans ile ödül sistemleri arasında sıkı bir bağ kurulmasını ve kişinin bu bağı/ilişkiyi açıkça görebilmesini önermektedir. Bu bağı kurmanın en iyi yolu da ücret, maaş, prim, komisyon v.b. parasal ödüllerin belirlenmesinde diğer bazı kriterlerin yanı sıra, kişinin bazı performans değerlendirme sonuçlarını bir veri olarak kullanmaktır. Sistem motive için parasal ödüllerle ilişkilendirmeye çalışırken, diğer yandan değerlendiricilerin yüksek puan/derecelere yönelmesi sistemi olumsuz olarak etkilemektedir (Uyargil, 1994: 5-6). Bu nedenle bu sistem her organizasyon yapısı için uygun olmayabilir (Birben, 2001: 56).

Performansa dayalı ücret uygulamalarında, ücret artış oranının tamamı veya bir kısmı alınan performans puanlarına göre belirlenmektedir. Buna göre ücret

artışları, geçmiş dönemde değerlendirilen performansa göre tespit edilmektedir. Ancak geçmişteki performansa göre ücret artışı belirlenirken, gelecekteki performansın arttırılması da amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu sistem iki aşamalı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Birinci aşamada, geçmiş performansa göre ücret artış oranı belirlenmekte, ikinci aşamada ise gelecekteki performansı motive etmek için ücret artışı verilmektedir (Ünal, 2000: 11).

Bir ücret sisteminin çalışanları motive edebilmesi için şu dört özelliğe sahip olması gerekmektedir (Yıldız, 2003: 42):

- Çalışanları, başarılı performansın daha yüksek maddi ödüllere sonuçlanacağına inandırmalı,
- Çalışanın gözünde ücretin önemini arttırmalı,
- Başarılı performansın olumsuz sonuçlarını azaltmalı,
- Ücret dışındaki diğer olumlu sonuçların da başarılı performans ile ilişkilendirilebileceği koşullar yaratmalıdır.

Performansa dayalı ücret uygulaması, işletmede yaratılan değerlerin çalışanlar ile paylaşımı daha çok değer yaratılmasının özendirilmesini sağlamak amacıyla yapılır. Teorik olarak her kuruluş bu amaçla yola çıkar ancak ilerde karşılaşılabilecek engeller öngörülerek önlem alınmamışsa her zaman istenilen sonuçlar elde edilemeyebilir. Yeterli alt yapı kurulduğunda ve doğru bir sistem tasarımı ile yola çıkıldığında ise bireysel performanslarda dolayısıyla da kurum performansında ciddi artışlar sağlanır (Ferecov, 2002: 77).

Objektif olan bir performans sistemi yüksek performans gösterenlere yüksek ücret ve düşük performans gösterenlere düşük ücret verilmesini sağlaması durumunda çalışanları istenilen davranışa yönlendirir (Stone, 1998:269).

Kariyer Yönetimi

Çalışanların kariyer gelişimi büyük ölçüde işte gösterdikleri performansa bağlıdır. Organizasyonlar, ellerindeki değerli elemanları korumak ve onların

kendilerine en uygun yerlere gelmelerini sağlamak için performans değerlendirmelerinden yararlanırlar. Değerlendirme, farklı bireysel ve örgütsel ihtiyaçlara hizmet eder. Bu yolla organizasyonların kendi elemanlarının yeteneklerinden daha fazla yararlanması, işten ayrılmaları asgariye indirmesi, böylece hem bireylerin, hem organizasyonun performansını yükseltmesi mümkündür (Aytaç, 2000: 70).

Organizasyon yaşamında kişilerin yükselmeleri, yükseldikleri işler için gerekli eğitimi almaları ve yatay yönde iş değişikliklerine tabi tutulmalarına ilişkin kararların alınmasında performans değerlendirme sisteminin verileri, kariyer geliştirme sistemine ihtiyaç duyulan bilgileri sağlayacaktır (Uyargil, 1994: 7).

Burada önemli olan husus yapılan performans değerlendirmeleri sonucunda her bir personelin başarı karnesi oluşturulmalıdır. Bu karnede çalışanın performans düzeyi, becerisi, yetenekleri, kendini geliştirme potansiyeli, insan ilişkileri, sosyal yönü, aldığı ceza ve ödüller v.b. hususlar objektif bir şekilde yazılmalıdır. Daha sonra bu kriterler değerlendirmeye alınarak firmanın gelecekte ihtiyaç duyacağı yönetici veya teknik personel durumu planlanmalıdır.

Hedge, Borman ve Bourne isimli bilim adamları tarafından Amerika’da yeni yapılan bir araştırmanın sonuçlarını irdelediğimizde kariyer yönetiminde performans ve performans değerlendirmenin önemli bir unsur olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. (Hedge, Borman ve Bourne, Human Resource Management Review, Designing a system for career development and advancement in the US Navy Volume 16, Issue 3, September 2006, Pages 340-355 Science Direct web sitesi.)

Stratejik Planlama

Stratejik planlama, hemen her işletmede hatta her sosyal kurumda tepe yönetim veya idare edenler tarafından belirlenen ileriye yönelik varılması planlanan genel amaçları içerir. Bu amaçlar insanlar yoluyla gerçekleşeceğinden amaçların paylaşılması gereklidir (Fındıkçı, 2003: 339). Örneğin, bir işletmenin stratejik planı ileriki iki yıl içinde pazara üç yeni ürün sunmayı öngörüyorsa, bu hedeflerin

gerçekleştirilmesi için organizasyonda araştırma/geliştirme, üretim, pazarlama v.b. birimlerde çalışan birçok kişinin faaliyeti gerekmektedir. Genel amaç stratejik planla belirlendikten sonra, bu amaca ulaşmak için gerekli faaliyetler fonksiyonlara dağıtılır. Her organizasyonel birim kendi hedefleri doğrultusunda elemanları arasında görev dağılımı yaparak ve bu stratejik planın uygulanmasına yardım ederek, bu hedeflerin bireysel düzeyde belirlenme ve gerçekleştirilmesi sürecini yürütürler. Böylece, organizasyonun stratejik planları bireysel planlar/hedefler haline dönüşerek, genel amaçlarla bütünlük içinde gerçekleştirilmeye çalışılır (Uyargil, 1994: 4-5). Stratejik planlamanın yapılmasında firmada yapılan performans değerlendirme sonuçları bir veri olarak kullanılmalıdır. Böylece değerlendirme sonuçlarına göre hazırlanacak stratejik planın uygulamada başarı şansı yüksek olabilecektir.

Eğitim İhtiyacının Belirlenmesi

İnsan kaynakları yönetimi için eğitim ve bu ihtiyacın belirlenmesi genellikle zordur. Bu amaçlar anketler ve çeşitli bilgi araçları uygulanır. Ancak çoğu zaman sağlıklı sonuçlar alınamamaktadır. Performans değerlendirme ile ulaşılan veriler, tüm kurumdaki çalışanların başarıları kadar eksik oldukları, yetersiz oldukları konular hakkında da bilgi verir. İşte bu yetersiz olunan alanlar aynı zamanda birer eğitim ihtiyacı konusudur. Bu bakımdan performans değerlendirme sonuçlarının tüm çalışanlar düzeyinde ele alınması, kurumdaki genel eksiklerin, yetersizliklerin görülmesi bakımından önemlidir (Fındıkçı, 2003: 340).

Eğitim yönetiminde iyi bir planlama işletmelerde kimin, hangi konuya, ne zaman, ne ölçüde ihtiyacı olduğunu belirlemekle mümkün olacaktır. Performans değerlendirme sistemiyle sağlanan veriler bazen eğitim ihtiyacını belirlemek için yapılan diğer çalışmaları tamamlayıcı nitelikte ya da onları kontrol etmeye yarayan bilgiler olarak değerlendirilirken, bazen de bu tür sistematik çalışmaların olmadığı işletmelerde eğitim ihtiyaç analizi işlevini yerine getirirler (Uyargil, 1994:7). Ayrıca performans değerlendirme sistemi hem organizasyonel hem de bireysel yetiştirme ve geliştirme için ihtiyaç duyulan bilgileri sağlar (Byars and Rue, 1997: 284).

İşten Ayırma

Performans değerlendirmenin bireylerarası başarı farklılıklarını ölçmede objektif ve bilimsel bir yol olduğu varsayımından hareket edildiğinde, bu gibi değerlendirmelerde başarısız oldukları belirlenen ve belirli bir süre eğitim/yetiştirme yolu ile organizasyona yararlı hale getirilmesine çalışan ancak bu konuda başarılı olamayan kişilerin işten ayırma kararının verilmesinde, performans değerlendirmenin yararlı bir araç olarak düşünmek hatalı olmayacaktır.

Ancak sistemin bu hassas ve kritik amacının dikkatli kullanılmasının yanında, çalışanlara da doğru ve dikkatli bir biçimde açıklanması gerekmektedir. Organizasyonlarda performansın tek bir dönemsel değerlendirilmesi sonucu ile işgörenleri işten ayırma kararının verilmesine uygulamada rastlamak mümkün değildir. Performans değerlendirme sonucunda elde edilen veriler mevcut personel politikaları çerçevesinde, öncelikle kişinin işletmeye kazandırılması doğrultusunda değerlendirilir. Ancak bu çabalara rağmen başarısız elemanda herhangi bir gelişme izlenmiyorsa, bu verilerden kişinin işten çıkarılma kararının verilmesinde yararlanılır (Uyargil, 1994: 8, Palmer, 1993: 116).

Rotasyon, İş Genişletme, İş Zenginleştirme Gibi Uygulamalar

İş genişletme ve iş zenginleştirme çalışmaları ile performans arasında küçümsenemeyecek bir ilişki vardır. İşletmede yapılacak iş düzenleme ve iş zenginleştirme çalışmalarının, bu çalışmalara bağlı olarak yapılan görev değişikliklerinin temel yaklaşımı işgörenlerin performansının azalmasını önlenmesidir. İş zenginleştirme, başka bir deyişle iş çeşitliliğinin artırılması, işin, birden fazla özel amacı içine alacak şekilde bir işgörenin bünyesinde toplanması olayıdır. Bu davranışın klasik iş düzenlemesinden farkı iş görevinin aynı iş tanımı içerisinde birden fazla davranışı gerçekleştirmesidir.

İş rotasyonu ise, işgörenin periyodik olarak farklı işlerle uğraşarak verimliliğin yükseltilmesi amacını taşımaktadır. Belirli zaman dilimleri içerisinde, saatlik, günlük ve haftalık olarak kişinin işini değiştirmesi işlemi iş rotasyonudur. Performans değerlendirme çalışmalarını sonuçlarına göre işletme içerisinde yapılacak iş

genişletmesi, iş rotasyonu çalışmaları için bilgi elde edilecek ve sözü edilen çalışmalar elde edilen bilgiye göre planlanacaktır (Erdoğan, 1991: 236).

SONUÇ

Globalleşen Dünya’ımızda işletmelerin rekabet gücünü artırma yollarından en önemlisinin çalışanların niteliği olduğunu söyleyebiliriz. Daha çok nitelikli kişiye sahip olabilirsek bu doğrudan firmanın başarısına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla günümüzde firmalar istihdam ettikleri kişileri periyodik olarak performans değerlendirmesine tabi tutmaktadırlar. Böylece önceden düşük performansa sahip çalışanların tespit edilmesi ve bu kişilere verilecek gerekli eğitimler ile çalışanların işletmenin arzu ettiği nitelik seviyesine ulaşması sağlanabilir. Ayrıca sistemin sonuçları başta ücret ve kariyer yönetimi olmak üzere bir çok alanda kullanılarak başarılı sonuçlara ulaşılabilir. Performans değerlendirme sisteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve sonuçlarından daha etkin yararlanılabilmesi için, yöneticiler belli dönemle itibarıyla çalışanlarını bu konuda uzman ve yetişmiş değerlendiriciler yardımıyla ve işe uygun değerlendirme yöntemleri kullanarak değerlendirmelidirler. Yöneticiler gerekirse bu konuda uzman olan danışmanlık firma ve kuruluşlardan yararlanabilirler.

KAYNAKÇA

- Akal, Z. (1992): *İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri*, Ankara: MPM Yayınları No:473.
- Anagün, Ş.S. (2002): *Eğitimde Performans Değerlendirme Süreci Ve İnsan Kaynakları Yönetiminde Kullanılan Performans Değerlendirme Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Arslan F.(2002): *Performans Değerlendirme Sonuçlarının Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerinde Kullanılması*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Barutçugil, İ.(2002): *Performans Yönetimi*, İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2nci Baskı.
- Başaran, İ.E. (1991): *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*, Ankara: Gül Yayınevi.
- Bingöl, D.(2003): *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Birben, G.(2001): “ Performansınızın Bedeli Ne Kadar?”, *Human Resources*, Kasım-Aralık, 54–58.

- Byars L. Lloyd and Lesie W.Rue (1997): *Human Resource Management*, Chicago: IL, Times Mirror Higher Education Group, Fifth Edition.
- Can, H., Akgün, A ve Kavuncubaşı, A.(2001): *Kamu Ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Canman A.D. (1993): *Personelin Değerlendirilmesinde Çağdaş Yaklaşımlar ve Türkiye’de Kamu Personelinin Değerlendirilmesi*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Çalık, T. (2003): *Performans Yönetimi*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (1991): *İşletmelerde Personel Seçimi Ve Başarı Değerlendirme Teknikleri*, İstanbul: İ.Ü İşletme Fakültesi Yayınları.
- Ferecov, R. (2002): *İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlendirmesi ve Azerbeycan’da Bir İşletmede Uygulama*, Doktora Tezi, Kütahya.
- Fındıkçı İ. (2003): *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Güner, M.G. (2005): “ Konfeksiyon İşletmelerinde Personel Performansını Değerlendirmek İçin Analitik Hiyerarşi Yönteminin Kullanılması”, *Verimlilik Dergisi*, MPM Yayınları, 2005/4, 91–112.
- Hedge J.W., Borman W.C., ve Bourne M.J. (2006): “Designing a System for Career Development and Advancement in the U.S. Navy” .) *Human Resource Management Review*, Volume 16, Issue 3, September 2006, Pages 340-355. ScienceDirect web sitesi.)
- Helvacı, M.A. (2002): “ Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1–2): 155–169.
- Jones G.R., George J.M., ve Hill C.W. (2000): *Contemporary Management*, USA: Mc Graw Hill Companies, Second Edition.
- Kaynak T., Adal Z., Ataay İ., Uyargil C vd. (2000): *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Araştırma Ve Yardım Vakfı Yayını, İstanbul: Yayın No:7.
- Mckenna, E. ve Beech, N. (2002): *Human Resource Management A Concise Analysis*, Great Britain, Pearson Education Limited, First Published .
- Newstrom J.W. ve Davis K. (2002): *Organizational Behavior Human Behavior at Work*. Mc Graw-Hill Companies, International Edition.
- Ölçer, F. (2004): “ 360 Derece Performans Değerlendirme ve Geribildirim: Bireysel Ve Örgütsel Performans Gelişimi İçin Yeni Bir Araç”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 18 (3–4), 213–229.

- Örücü, E. ve Köseoğlu M. (2003): *İşletmelerde İşgören Performansını Değerlendirme*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Palmer J.M. (1993): *Performans Değerlendirmeleri*, İstanbul: Rota Yayın Yapım Tanıtım, 1nci Baskı.
- Sabuncuoğlu Z. (2000): *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Bursa: Ezgi Yayınları.
- Stone R.J. (1998): *Human Resource Management*, Australia, John Wiley and Sons Australia Ltd.,
- Şimşek M. ve Nursoy M. (2002): *Toplam Kalite Yönetiminde Performans Ölçme*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Tepe G. (2003): *Yarı Zamanlı Çalışan Personelin Performansının Değerlendirilmesi Ve Uygulamadan Bir Örnek*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Uyargil C. (1994): *İşletmelerde Performans Yönetim Sistemi*, İstanbul: Şahinkaya Matbaacılık Koll.Şti., İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayın No:262.
- Ünal, A.(2000): "İnsan Kaynakları Yönetimi Sisteminde Ödüllendirme: Ücret Performans İlişkisi", *Kamu İş- İş Hukuku Ve İktisat Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 4, 10–12.
- Williams, R.S.(1998): *Performance Management: Perspectives on Employee Performans*, London: International Thomson Business Press.
- Yıldız, S. (2003): *İşletmelerde Performans Değerleme Ve Bir Araştırma Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yüksel, Ö.(1998): *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2. Baskı.
- Yüncü, H.R. (2002): *Bir Performans Değerlendirme Modeli Olan 360 Derece Geribildirim Beş Yıldızlı Otellerde Uygulama Denemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

ANNELERE İLİŞKİN BAZI DEĞİŞKENLERİN 5-6 YAŞ ÇOCUKLARININ YARATICI DÜŞÜNCELERİNE ETKİSİ¹

Filiz Erbay* Aysel

Çağdaş**

ÖZET

Bu araştırmada, annelerin eğitim düzeylerinin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarına olan etkileri ile annelerin eğitim düzeylerinin ve çocuklarına karşı davranışlarının çocukların yaratıcı düşünme düzeylerine etkileri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler:Okul öncesi eğitim, yaratıcı düşünce, anne tutumları, anne davranışları

THE EFFECTS OF SOME VARIABLES RELATING TO MOTHERS ON CHILDREN'S CREATIVE THINKING

ABSTRACT

In this research, the effects of the education level of the mother's behaviors against to their children and the education level of the mothers and the mother's behaviors against to their children on the level of children's creative thought.

Key words: Preschool education, creative thinking, mother attitudes, mother behaviors

¹ Bu makale, "Annelere İlişkin Bazı Değişkenlerin 5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşüncelerine Etkisi" [SÜ, SBE, Konya 2004] adlı Yüksek Lisans tezinden alınmıştır.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Bölümü, filizsaygin@selcuk.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Bölümü, acagdaz@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

Problem

Yaratıcılık bir düşünme biçimidir ve hayal gücü ile çok yakın bir ilişkisi vardır. Yaratıcılık tüm duygusal ve zihinsel etkinliklerde, her türlü çalışma ve uğraşı içinde vardır. (Özden, 1999). Günlük ortamlarda ve insan çabasının olduğu her yerde olabilir. Geleneksel olarak sanat, dans, tiyatro, edebiyat, iç dekorasyon, şehir planlaması ve mimarlıkla bağlantılıdır. Gerçekte bilim, iş dünyası, hukuk, tıp, mühendislik, liderlik ve hatta ebeveynlikte de yaratıcılık gerekmektedir (Rein ve Rein, 2000).

Mednick'e göre yaratıcılık, birbiriyle bağdaştırılabilir öğelerden ya belirli bir gereklilik doğrultusunda ya da bir yarar sağlamak için yeni bileşimler oluşturmaktır (Zongur, 1996).

Vance, yaratıcılığın "yeni olanın üretilmesi ve eski olanın yeniden düzenlenmesi" olduğunu öne sürmektedir (Bentley, 1999).

Hermann, yaratıcılık kavramı ile ilgili ön kabullerini şöyle ortaya koymaktadır:

1. Yaratıcılık doğuştan gelen bir yetidir. Yaratıcılık insana özgüdür. Her insan yaratıcı olabilme şansına sahiptir.
2. Yaratıcı olmak için bir dahi olmak gerekli değildir.
3. Yaratıcılık yetisi çeşitli nedenlerle köreltilmiş olsa bile yaşam deneyimleri ve özel programlarla yeniden kazanılabilir, güdülenebilir ve geliştirilebilir (San, 2001).

Bugüne kadar yapılmış pek çok araştırma, özellikle yaşamın ilk altı ayını kapsayan okul öncesi dönem çocuğunun bedensel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişiminde ailenin önemini açıkça gözler önüne sermiştir. Ebeveyn tutumlarının, aile içindeki iletişim türlerinin, tüm bu gelişim alanlarına etkisi artık göz ardı edilemez bir gerçektir. Yaratıcılığın gelişimi ve desteklenmesi için de aynı etkenler söz konusudur.

Tüm bunların yanında, anne ve babanın öğrenim düzeyi ile çocuğun okul başarısı ve yaratıcı düşünce gücünün gelişmesi arasında yakın bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi yüksek anne-babaların, çocuklarındaki başarı güdüsünü harekete

geçirmekte daha usta oldukları görülmektedir. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre başarılı öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim düzeylerinin, başarısız öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim düzeylerine oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Başarı aynı zamanda yaratıcı düşünme gücünü de geliştirdiğinden öğrenim düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının, öğrenim düzeyi düşük ailelerin çocuklarına oranla yaratıcı düşünme güçlerinin de yüksek olacağı beklenmektedir (Öztunç, 1999).

Bu konuda bir araştırmanın yapılmış olması, annelerin eğitim düzeylerinin çocuklarına karşı olumlu davranışlar geliştirmelerinde etkili olup olmadığını açıklayacağından ve annelerin çocuklarına karşı olumlu tutum ve davranışlar sergilemelerinin çocuklarının yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkilerini ortaya koyacağından önem arz etmektedir.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı; annelerin çocuklarına karşı davranışları, eğitim düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır? Annelerin çocuklarına karşı davranışları ve eğitim düzeyleri çocuklarının yaratıcı düşünme düzeylerini etkilemekte midir? Sorularına cevap aramaktır.

Alt Amaçlar

Genel amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Annelerin eğitim düzeylerine göre annelerin çocuklarına karşı davranışları farklılaşmakta mıdır?
2. Annelerin çocuklarına karşı davranışları çocuklarının yaratıcı düşünme düzeylerini etkilemekte midir?
3. Annelerin eğitim düzeylerine göre çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma genel tarama modellerinden biri olan ilişkisel tarama modeli ile çalışılmıştır. Araştırma modelinde, genel ve alt amaçlara uygun olarak değişkenler arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı merkez ilçelerinde bulunan anaokulu ve anasınıflarına devam eden 5-6 yaş grubu çocuklar ve onların anneleri oluşturmaktadır.

Araştırma evreninden tesadüfi küme örnekleme yöntemiyle üst, orta ve alt sosyo-ekonomik düzeyden 22 okul öncesi eğitim kurumu seçilmiştir. Bu okullara devam eden 5-6 yaş çocuklarından tesadüfi eleman örnekleme yöntemiyle seçilen 232 çocuk ve anneleri araştırma örneklemini oluşturmuştur.

Tablo 1

Araştırma Kapsamına Alınan Çocukların Cinsiyetlerine ve Devam Ettikleri Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Göre Dağılımı

O. Ö. Eğitim Kurumu Cinsiyet	Anaokulu	Anasınıfı	Toplam
Kız	29	75	104
Erkek	29	99	128
Toplam	58	174	232

Tablo 2

Araştırma Kapsamına Alınan Annelerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Toplam
Düşük	120
Orta	55
Yüksek	57
Toplam	232

Veri Toplama Araçları

Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EKDDÖ)

Annelerine uygulanan "Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme Ölçeği" (EKDDÖ) Arı, Çağdaş ve Şen (1998) tarafından geliştirilmiştir. "EKDDÖ" Anne baba davranışlarını: İlgili ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirginliği, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma ve duygusal cezalandırma olmak üzere dokuz alt boyutta değerlendirmektedir. Her boyut bir alt ölçeği oluşturmaktadır. Ölçek 5'li "Likert Tipi" derecelendirme ölçeğine uygun olarak hazırlanmıştır (Arı, Çağdaş ve Şen1998).

Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT)-Şekilsel Resim Testi A Formu

TYDT'leri iki test ve on etkinlikten oluşan bir batarya olup, sözel test yedi etkinlik, Şekilsel Test de üç etkinlikten meydana gelmiştir. Sözel ve Şekilsel Testlerin A ve B formları vardır. Bu çalışmada sadece Şekilsel Test A formu kullanılmıştır (Yılmaz, 1997).

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Annelerin Eğitim Düzeylerinin Çocuklarına Karşı Davranışlarına Etkisi

Eğitim düzeyi düşük, orta ve yüksek olan annelerin EKDDÖ ilgili ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirginliği alt ölçek puan ortalamaları "varyans analizi" ile karşılaştırılmış ve sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir .

Tablo 3

Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Çocuklarına Karşı Olumlu Davranışlarının Gruplar İçinde ve Gruplar Arasında KT ve KO Değerleri

Alt Ölçekler	Gruplar Arası			Gruplar İçinde			KT Toplam	Sd Toplam	F	p Değeri
	Sd	KT	KO	Sd	KT	KO				
İlgili ve Şevkat Gösterme	2	0,79	0,40	229	275,32	1,20	276,12	231	0,332	0,718 p > 0,05
Amaçlara Ulaşmada Yardımcı Olma	2	1,68	0,84	229	469,33	2,05	471,01	231	0,41	0,664 p > 0,05
Tutarlı Disiplin	2	17,61	0,80	229	371,41	1,62	389,03	231	5,431	0,005 p < 0,05
Standartların Belirginliği	2	3,05	1,52	229	430,86	1,88	433,91	231	0,811	0,446 p > 0,05

Tablo 3 incelendiğinde, annelerin eğitim düzeyinin “EKDDÖ” alt ölçekleri ilgi ve şefkat gösterme ($p > 0,05$), amaçlara ulaşmada yardımcı olma ($p > 0,05$) ve standartların belirginliği ($p > 0,05$) davranışları açısından anlamlı bir fark oluşturmadığı, tutarlı disiplin ($p < 0,05$) davranışı açısından farkın anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4

Annelerin Eğitim Düzeylerine Göre Tutarlı Disiplin Davranışlarının

N, \bar{x} , Ss Değerleri

EĞİTİM DÜZEYİ	N	\bar{x}	Ss	p
Düşük	120	8,55	1,48	0,040
Orta	55	9,05	1,10	p<0,05
Düşük	120	8,55	1,48	0,011
Yüksek	57	9,14	0,90	p<0,05
Orta	55	9,05	1,10	0,932
Yüksek	57	9,14	0,90	p>0,05

Tablo 4 incelendiğinde, eğitim düzeyi düşük ve orta annelerin tutarlı disiplin davranışlarının, eğitim düzeyi düşük ve yüksek annelerin tutarlı disiplin davranışları açısından da farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak eğitim düzeyi orta ve yüksek annelerin tutarlı disiplin davranışları açısından farkın anlamlı olmadığı gözlenmektedir.

Annelerin eğitim düzeylerine göre çocuklarına karşı olumsuz tutum ve davranışları arasındaki farkın anlamlılık düzeyi varyans analizi ile karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 5’te gösterilmiştir. Tablo 5’e bakıldığında annelerin eğitim düzeyinin “EKDDÖ” alt ölçekleri koruyuculuk ($p < 0,05$), fiziksel cezalandırma ($p < 0,05$), başarı için baskı ($p < 0,05$) davranışları açısından anlamlı bir farkın olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıcalıklardan yoksunlaştırma ($p > 0,05$) ve duygusal cezalandırma ($p > 0,05$) davranışları annelerin eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Tablo 5

Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Çocuklarına Karşı Olumsuz Davranışlarının Gruplar Arasında ve Gruplar İçinde KT ve KO Değerleri

Alt Ölçekler	Gruplar Arası			Gruplar İçinde			KT	Sd	F	p Değeri
	Sd	KT	KO	Sd	KT	KO	Toplam	Toplam		
Koruyuculuk	2	90,72	45,36	229	850,77	3,71	941,5	231	12,210	0,000 p < 0,05
Fiziksel Cezalandırma	2	19,4	9,70	229	772,18	3,37	791,58	231	2,877	0,049 p < 0,05
Başarı İçin Baskı	2	50,76	28,38	229	566,71	2,47	623,47	231	11,469	0,000 p < 0,05
Ayrıcalıklardan Yoksunlaştırma	2	1,52	0,76	229	464,46	4,21	965,99	231	0,181	0,834 p > 0,05
Duygusal Cezalandırma	2	31,32	15,66	229	2729,57	11,92	2760,89	231	1,314	0,271 p > 0,05

Tablo 6

Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Koruyuculuk Davranışlarının N, \square , Ss Değerleri

EĞİTİM DÜZEYİ	N	\square	Ss	p
Düşük	120	7,35	1,92	0,000
Orta	55	6,00	2,27	p < 0,05
Düşük	120	7,35	1,92	0,001
Yüksek	57	6,21	1,54	p < 0,05
Orta	55	6,00	2,27	0,083
Yüksek	57	6,21	1,54	p > 0,05

Tablo 6'ya göre, eğitim düzeyi düşük annelerin koruyuculuk davranışları, eğitim düzeyi orta ve yüksek annelerin koruyuculuk davranışlarına göre anlamlı bir fark oluşturmaktadır. Ancak eğitim düzeyi orta ve yüksek annelerin koruyuculuk davranışları açısından bir farklılaşma görülmemektedir.

Tablo 7

Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Fiziksel Cezalandırma Davranışlarının

N, \bar{x} , Ss Değerleri

EĞİTİM DÜZEYİ	N	\bar{x}	Ss	P
Düşük	120	4,13	2,02	0,272
Orta	55	3,67	1,69	p > 0,05
Düşük	120	4,13	2,02	0,066
Yüksek	57	3,47	1,55	p > 0,05
Orta	55	3,67	1,69	0,834
Yüksek	57	3,47	1,55	p > 0,05

Tablo 7’de görüldüğü gibi annelerin fiziksel cezalandırma davranışları, annelerin eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Tablo 8

Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Başarı İçin Baskı Davranışlarının

N, \bar{x} , Ss Değerleri

EĞİTİM DÜZEYİ	N	\bar{x}	Ss	p
Düşük	120	8,64	1,59	0,040
Orta	55	8,02	1,64	p < 0,05
Düşük	120	8,64	1,59	0,000
Yüksek	57	7,46	1,46	p < 0,05
Orta	55	8,02	1,64	0,141
Yüksek	57	7,46	1,46	p > 0,05

Tablo 8’e bakıldığında, annelerin başarı için baskı davranışlarının, eğitim düzeyi düşük ve orta anneler ile eğitim düzeyi düşük ve yüksek anneler arasında anlamlı bir fark oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ancak eğitim düzeyi orta ve yüksek anneler açısından farkın anlamsız olduğu görülmektedir.

Annelerin Çocuklarına Karşı Davranışlarının Çocuklarının

Yaratıcı Düşünme Düzeylerine Etkisi

Annelerin EKDDÖ ilgi ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirginliği, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma ve duygusal cezalandırma alt

ölçekler puan ortalamaları ile çocukların TYDT Şekilsel Resim Testi A Formu akıcılık , esneklik, orjinallik, detaylara girme alt boyut puan ortalamaları karşılaştırılmıştır

Annelerin çocuklarına karşı davranışlarının çocuklarının yaratıcı düşünme düzeyleri üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 9

Annelerin Çocuklarına Karşı Davranışlarının Çocukların Yaratıcı Düşünme Düzeyleri Akıcılık Alt Boyutu R ve R² Değerleri

	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	S
EKDDÖ Alt Ölçek Davranışları	0,178	0,032	-0,008	0,809	0,609

Tablo 9 incelendiğinde, annelerin EKDDÖ ilgi ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirginliği, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma, duygusal cezalandırma davranışlarının bağımsız değişken olarak denkleme sokulması sonucu regresyon kat sayısı 0,178 olarak bulunmuştur. Çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri akıcılık alt boyutunda varyansın %3'ünün EKDDÖ ilgi ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirginliği, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma, duygusal cezalandırma alt ölçek davranışlarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortaya çıkan 0,809 f değeri anne davranışlarının bütün olarak çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri akıcılık alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. $p > 0,05$

Tablo 10

Annelerin Çocuklarına Karşı Davranışlarının Çocukların Yaratıcı Düşünme Düzeyleri Esneklik Alt Boyutu R ve R² Değerleri

	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	S
--	---	----------------	----------------------------	---	---

EKDDÖ Alt Ölçek Davranışları	0,179	0,032	-0,007	0,814	0,604
------------------------------	-------	-------	--------	-------	-------

Tablo 10’da da görüldüğü üzere, annelerin EKDDÖ alt ölçek davranışlarının bağımsız değişken olarak denkleme sokulması sonucu regresyon kat sayısı 0,179 olarak bulunmuştur. Çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri esneklik alt boyutunda varyansın %3’ünün EKDDÖ alt ölçek davranışlarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortaya çıkan 0,814 f değeri anne davranışlarının bütün olarak çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri esneklik alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. $p > 0,05$

Tablo 11

Annelerin Çocuklarına Karşı Davranışlarının Çocukların Yaratıcı Düşünme Düzeyleri Orjinallik Alt Boyutu R ve R² Değerleri

	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	S
EKDDÖ Alt Ölçek Davranışları	0,143	0,021	-0,019	0,518	0,861

Annelerin EKDDÖ alt ölçek davranışlarının bağımsız değişken olarak denkleme sokulması sonucu regresyon kat sayısı 0,143 olarak bulunmuştur. Çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri orjinallik alt boyutunda varyansın %2’sinin EKDDÖ alt ölçek davranışlarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortaya çıkan 0,518 f değeri anne davranışlarının bütün olarak çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri orjinallik alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını anlaşılmaktadır. $p > 0,05$

Tablo 12

Annelerin Çocuklarına Karşı Davranışlarının Çocukların Yaratıcı Düşünme Düzeyleri Detaylara Girme Alt Boyutu R ve R² Değerleri

	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	S
--	---	----------------	----------------------------	---	---

EKDDÖ Alt Ölçek Davranışları	0,216	0,047	0,008	1,207	0,292
------------------------------	-------	-------	-------	-------	-------

Annelerin EKDDÖ alt ölçek davranışlarının bağımsız değişken olarak denkleme sokulması sonucu regresyon kat sayısı 0,216 olarak bulunmuştur. Çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri detaylara girme alt boyutunda varyansın %4'ünün EKDDÖ alt ölçek davranışlarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortaya çıkan 1,207 f değeri anne davranışlarının bütün olarak çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri detaylara girme alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. $p > 0,05$

Annelerin Eğitim Düzeylerinin Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Düzeylerine Etkisi

Annelerin eğitim düzeylerine göre, çocukların TYDT Şekilsel Resim Testi A Formu akıcılık, esneklik, orjinallik, detaylara girme alt boyutlar puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılık düzeyi “varyans analizi” ile karşılaştırılmış ve elde edilen istatistiksel sonuçlar Tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13’de belirtildiği gibi, annelerin eğitim düzeyi, çocukların Yaratıcı Düşünme Testi, akıcılık ($p > 0,05$), esneklik ($p > 0,05$), orjinallik ($p > 0,05$) ve detaylara girme ($p > 0,05$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Tablo 13

Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Yaratıcı Düşünme Düzeyleri Gruplar Arası ve Gruplar İçinde KT , KO ve F Değerleri

Alt Ölçekler	Gruplar Arası			Gruplar İçinde			KT Toplam	Sd Toplam	F	p Değeri
	Sd	KT	KO	Sd	KT	KO				
Akıcılık	2	65,07	32,53	229	5821,81	25,42	5886,89	231	1,280	0,280 $p > 0,05$
Esneklik	2	124,90	62,45	229	7121,19	31,09	7246,09	231	2,008	0,137 $p > 0,05$
Orjinallik	2	368,17	184,08	229	15936,48	69,59	16304,65	231	2,645	0,073 $p > 0,05$
Detaylara Girme	2	1304,07	652,03	229	163087,64	712,17	164391,72	231	0,916	0,402 $p > 0,05$

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Haziran 2007 Cilt 9 Sayı 1

58-79

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

1. Annelerin eğitim düzeylerine göre çocuklarına karşı tutarlı disiplin, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma ve başarı için baskıya ilişkin davranışlarında anlamlı düzeyde fark bulunmuştur. Annelerde eğitim düzeyi arttıkça tutarlı disiplin davranışı artmakta, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma ve başarı için baskı davranışlarında azalma olmaktadır.

Kulaksızoğlu (1985) yaptığı benzer bir çalışmada, annelerin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyeleri arttıkça onların “aşırı koruyucu” annelik durumlarının azalmakta ve demokratik davranma ve eşitlik tanıma tutumlarının artmakta olduğu, aynı şekilde annelerin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyeleri arttıkça “baskıcı disiplin” tutumlarında da azalma olduğu sonucunu elde etmiştir (Demirtaş, 2001). Bu sonuç araştırmadan elde edilen eğitim düzeyi düşük annelerin koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı davranışları puan ortalamalarının eğitim düzeyi orta ve yüksek annelerden önemli düzeyde yüksek olduğu sonuçlarını destekler niteliktedir.

Anne-baba etkisi, tutumların oluşumunda rol oynayan önemli bir etkidir. Özellikle ilkökul çağına kadar çocuk, anne-babasını kendisine çeşitli konularda bilgi verecek, ödüllendirip cezalandıracak tek otorite olarak görür. Böylece bu dönemde ana-baba, çocuğun nelere ilişkin, ne türde tutumlar geliştireceğini tayin eden tek faktör olarak belirlemektedir. Bu durum, anne ve babaların çocuk yetiştirmeye yönelik tutumlarının gelişmesi için de geçerlidir. Genelde eğilim, üzerinde fazla düşünmeden ana-baba tutumunu izleme doğrultusundadır (Savran ve Kuşin, 1995).

Babalık ve annelik niteliklerine sahip kişi büyük bir olasılıkla bu nitelikleri, kendi çocukluğunda, insanın şefkat ve sevginin ne olduğunu öğrendiği o ilk yıllarda kazanmışlardır. Bu dönemde çocuk, anne ve babasıyla özdeşleşmekte ve onların çocuk yetiştirme konusundaki davranışlarını kendine model almaktadır. Sevgi, şefkat ve saygıya dayalı eğitimden geçen çocuklar, aksi bir durum olmadığı takdirde, ana-baba olduklarında bu nitelikleri olumlu yönde daha fazla geliştirecektir. Diğer taraftan çoğunlukla köklü ve sabit adetlere sahip olan anne-babalar, çocukları bir problemle karşı karşıya kaldığında, kendi ana-babalarının takınımış oldukları

geleneksel tutumları benimserler. Anne ve babalarından öğütler dinlemiş olanlar kendi çocuklarına da aynı şekilde öğüt vermeye ve onların problemlerini çözmede bu şekilde yardımcı olmaya eğilimlidirler (Savran ve Kuşin, 1995).

Savran ve Kuşin (1995), okul öncesi dönemde çocukları olan en az orta okul mezunu 74 anne-baba üzerinde yaptıkları araştırmada, anne-babaların çocuk yetiştirmeye yönelik tutumları ile kendi anne-babalarının çocuk yetiştirmeye yönelik tutumlarını algılamaları arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçları, anne-babaların çocuk yetiştirmeye yönelik tutumları ile kendi anne-babalarının çocuk yetiştirmeye yönelik tutumlarını algılamaları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Anne-babaların çocukluk dönemlerinde kendi anne-babalarıyla özdeşleşerek onların çocuk yetiştirme özelliklerini kendilerine model aldıklarını, anne-baba olduklarında da kendi anne-babalarının çocuk yetiştirme özelliklerine uygun olarak çocuklarını yetiştirmeye başladıklarını belirtmişlerdir.

Kliman ve Vukelich (1985) yaptıkları araştırma sonucunda, şu bulgulara ulaşmışlardır:

1. Ebeveynlerin çocuk gelişimi ve davranışları hakkında sahip oldukları bilgiler, birbirine benzemektedir. Anne ve babalar önemli ölçüde bilgi birikiminden yoksundurlar.

2. Ebeveynler kendilerine gerekli bilgileri elde etmek için çok çeşitli ve farklı kaynaklara baş vurmaktadırlar. Annelerin çoğunluğu çocuk yetiştirme sorunları ve çocuk gelişimi konusundaki sorunlarını kendi anne-babalarına yöneltmekte, onlardan aldıkları cevaplar doğrultusunda hareket etmektedirler. Babaların çoğunluğu ise kitap ve dergilerde buldukları bilgileri ya da doktorların yaptığı açıklamaları dikkate almaktadırlar. Anne-babalar kitap ve dergilerin çocuk eğitimi konusunda bilgi edinilecek önemli kaynaklar olduğunu kabul etme eğilimi göstermektedirler (Çağdaş, 1997).

Savran ve Kuşin (1995) yaptıkları çalışmada, anne-babaların çocuk eğitimi konusundaki yayınlardan yararlanma özelliklerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda anne-babaların %59,46'sının çocuk eğitimi konusundaki yayınlardan yararlandıklarını, %40,54'ünün ise çocuk eğitimi konusunda hiçbir yayından bilgi edinmediklerini belirtmişlerdir.

Demokratik ortamda yetişen genç ana-babalar için büyük bir sorun yoktur. Ancak bu şansı elde edememiş; baskıcı bir ortamda daima aşırı korunarak büyütülmüş genç ana-babalar yetiştirecekleri çocukları için büyük tehlike oluştururlar. Eskiden edinilmiş tutumlar ancak bir öğrenme sürecinin sonucunda değişiklikten geçebilir. Bu doğrultuda, sağlıklı ve mutlu yeni nesiller yetiştirebilmek için her anne-babanın sistematik olarak gerekli bilgileri edinmeleri vazgeçilmez bir koşuldur (Savran ve Kuşin, 1995).

Günümüzde, icra edilen bütün meslekler eğitime tabi tutulmaktadır: Makine mühendisleri makineleri nasıl kullanıp geliştireceklerini öğrenmekte; hukukçular kanunların nasıl işlediğini; doktor adayları insan sağlığının nasıl daha iyiye doğru götürülebileceğini öğrenmekte; kimyager adayları kimyasal maddeleri, mimarlar yapıları öğrenmekte; bütün bunlar için enerji, zaman ve para harcanmakta ancak toplumun ve geleceğin ham maddesi olan çocuğun ev içinde nasıl geliştiğini nasıl eğitilip yetiştirileceğini öğrenip doğru uygulaması gereken anne-baba adaylarına bu meslekte hiçbir eğitim verilmemektedir (Navaro, 1987).

Annelik yeteneği tümüyle içgüdüsel bir yetenek değildir. Yapılan bilimsel gözlemler gerek memeli hayvanlarda gerek insanlarda annelik duygularının ve davranışlarının büyük ölçüde sonradan kazanıldığını ortaya koymaktadır (Çağdaş, 1997).

Yapılan araştırmalar, anne-babalara çocuklarıyla nasıl sağlıklı bir iletişim kuracaklarını ve çocuğun gelişme süreci içindeki değişimlerine ilişkin özelliklerini anlatan anne-baba eğitim programlarının, anne ve babaların çocuklarına karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirmelerine yardımcı olduğunu göstermiştir.

Wind ve Brown (1987) Jamaika ve Kingston'da "Ebeveyn Etkinliğini Yükseltme" adlı birer çalışma yapmışlar ve çalışmalarında anne-babalara eğitici bir program uygulamışlardır. Eğitim programı, çocukların gelişim özellikleri disiplin ve cezalandırma ile evde çocuk eğitimi konularını kapsamıştır. Bu çalışmada, anne-babaların eğitimi öncesinde çocukların gelişim özelliklerine ilişkin bilgilerinin yetersiz oluşundan dolayı çocuklarından beklentilerinin yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim sonunda, anne-babaların çocuklarından beklentilerinin onların gelişim özelliklerine daha uygun olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca eğitim sonrasında anne-

babaların çocuklarına karşı cezalandırma davranışlarında azalma, buna karşılık kucaklama, sevgi gösterme davranışları ile ödüllendirmede artma olduğu anlaşılmıştır (Çağdaş, 1997).

Anne-baba ile çocuk arasında sağlıklı bir ilişkinin oluşabilmesi, anne ile baba arasındaki ilişkilere de bağlıdır. Uyumlu ve mutlu bir evlilik yapmış olan çiftler çocuklarına karşı kabul eden, sevecen bir tutum benimseyebilirler. Buna karşılık mutsuz bir evlilik yapmış olan çiftler ise böyle bir ilişki kurmada güçlük çekerler. Anne ile baba arasındaki olumsuzluklar çocuklara da yansır; onlara karşı ilgisiz ya da baskıcı, reddedici ya da koruyucu bir tutum içine girebilirler.

Bandura ve Walters (1959), çocuklarına karşı sert davranan annelerin eşleri ile ilişkilerinin bozuk olduğunu, onlardan sevgi ve yakınlık görmediğini belirtmişlerdir. Sears, Maccoby ve Lewin (1957), eşlerinden yakınlık gören annelerin ise çocuklarından övgüyle söz ettiklerini saptamışlardır. Yapılan başka araştırmalarda da (Belsky, 1984), eşine düşmanlık duyguları olan annelerin disiplin yöntemi olarak çocuklarına karşı fiziksel cezalandırmaya başvurdukları gözlenmiştir. Aynı şekilde 1989 yılında yapılan araştırmalarda (Gow ve arkadaşları; Hower ve Markham; Deal ve arkadaşları) mutlu evlilik ortamlarında, hem anne babaların çocuklarına karşı daha olumlu davrandıkları hem de bu davranışları çocukları tarafından ödüllendirilerek pekiştirildiği belirtilmiştir (Dönmezer, 1999).

Anne-babaların çocuklarına karşı gösterdikleri tutumlar, içinde yaşadıkları kültürden de büyük ölçüde etkilenmektedir. Örneğin Amerika'da, Japonya'da ve batı toplumlarında annelerin çocuklarına karşı tutumları farklılık göstermektedir.

Son yıllarda Japon gençlerinin Amerikan gençlerine göre akademik alanda başarılı olmalarının nedenleri araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan bir araştırmada çocuklarını anaokuluna götürüp getiren Amerikalı ve Japon annelerin davranışları bir yıl boyunca gözlenmiştir. Amerikalı anneler anaokuluna gelince hemen çocuklarının elbiselerini giydirmiş ve çabucak onları alıp götürmüşlerdir. Japon anneler ise gelip yavaşça oturmuşlar çocuğun dikkatini çekecek bir davranışta bulunmamışlar ve yaptığı şeyi bitirinceye kadar çocuğu beklemişlerdir. Bir Japon annenin anaokulundan çıkması 1 saate yakın sürmüştür.

Anne-babaların çocuklarına karşı tutumlarını etkileyen bir diğer faktör de çocuklarının cinsiyetidir. Yapılan bir araştırmada ana-babaların karşı cinsten çocuklarına daha yumuşak ve sevecen davrandıkları aynı cinsten çocuklarına karşı ise daha reddedici bir tutum içine girdikleri saptanmıştır (Dönmezer, 1999).

Bu araştırmada annelerin eğitim seviyelerinin yükselmesiyle çocuk gelişimi ve eğitimiyle ilgili yayınları daha fazla okuyacakları, sınırlı da olsa televizyonda çocuk eğitimi ile ilgili programları izleyecekleri, panel ve konferanslara katılacakları beklentisi ve bunun da çocuklarına karşı tutum ve davranışlarını daha olumlu etkileyeceği düşüncesi ile alt amaç 1 öne sürülmüştür. Ancak annelerin çocuklarına karşı tutumlarını annelerin kişilik yapılarının, yetiştirilme tarzlarının, sahip oldukları çocuk sayısının, içinde buldukları ruhsal ve sosyal durumların ve eşleri ile ilişkilerinin de etkileyebileceği unutulmamalıdır.

2. Annelerin EKDDÖ ilgi ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirginliği, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma, duygusal cezalandırma ile ilgili davranışları puan ortalamalarının çocukların yaratıcı düşünme düzeylerini etkilemediği görülmüştür.

Fu ve arkadaşları (1983) da benzer bir çalışmada aynı sonuçları elde etmişlerdir. Okul öncesi çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri ile anne-babaların etkisi arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmaları sonucunda anne-baba tutumları ile çocukların yaratıcılık düzeyleri arasında bir ilişki bulamamışlardır.

Heinzen ve arkadaşları (1988), baskı (otoriter tutum) ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi incelemişler ve baskının yaratıcılığın negatif bir belirleyicisi olmadığını vurgulamışlardır.

Yaratıcılık ve aile tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışan pek çok çalışmada ise bu araştırma bulgularını desteklemeyen sonuçlar elde edilmiştir.

Davaslıgil (1988), aile tutumları ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında aile tutumları açısından aşırı koruyucu olmanın ve her an yardıma hazır bulunmanın çocuklarda yaratıcılığı engellediği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Denham ve arkadaşları (1991), araştırmaları sonucunda annelerin çocuklarına karşı olumlu duygulara sahip olmalarının ve kızgın davranışlar sergilememelerinin,

çocuklarının yaratıcı düşünme kaynaklarını daha iyi kullanabilme yeteneklerini olumlu olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca anneden çocukların özerklik için izin ve destek almalarının çocuklarda üzüntü ve reddedilmişlik duygusu yaşamalarına yol açtığını ve yaratıcı eğilimlerini engellediğini vurgulamışlardır.

Pala (1999), korunmaya muhtaç çocuklarla ailesiyle birlikte yaşayan çocukların yaratıcılık düzeylerini incelemiş ve ailesiyle birlikte yaşayan çocukların yaratıcılık puanlarının yuvada yaşayanlara göre daha yüksek düzeyde olduğunu belirlemiştir. Bu sonuca göre anne-baba ilgi, sevgi ve şefkatinden yoksun çocukların yaratıcılıklarının bu durumdan olumsuz etkilendiği söylenebilir.

Kemple ve Nissenberg (2000), araştırmalarında ailesel faktörlerin yaratıcılık üzerine etkisine yer vermişler ve ailenin, reddedici davranışlar sergilemesinin ve çocuk üzerinde baskı oluşturmasının, çocuğun yaratıcılığını olumsuz etkilediğini belirlemişlerdir.

Mehrota ve Sawyers (1989), 66 Hintli okul öncesi çocuğun orijinal düşüncelerine ev ortamlarının etkilerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda katı bir ev çevresinin anne, baba, çocuk arasında bir sınır ortaya koyduğunu ve bu durumun da düşünce akışı ve çocuğun kendini rahatça ifade etmesini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir (Dinçer, 1993).

3. Annelerin eğitim düzeyleri ile çocukların yaratıcı düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarına karşı daha olumlu davranışlar gösterecekleri, çocuklarının yaratıcılıklarını destekleyici ortamların hazırlanmasında ve uygun materyallerin seçiminde daha başarılı olacakları beklendiğinden ve bu konuda yapılan benzer araştırmaların bulgularında eğitim düzeyi yüksek annelerin çocuklarının yaratıcılık düzeyinin de yüksek olduğu gözlemlendiğinden alt amaç 3 öne sürülmüştür. Ancak bu araştırma bulguları, eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarının yaratıcı düşünme düzeylerinin eğitim düzeyi düşük ve orta olan annelerin çocuklarının yaratıcı düşünme düzeylerinden önemli düzeyde yüksek olmadığını göstermiştir.

Öztunç (1999), araştırması sonucunda, anne ve babası yüksek okul mezunu olan çocukların yaratıcı düşünme yeteneklerinin, eğitim düzeyi lise, orta okul,

ilkokul ve okuma-yazma bilmeyen ailelerin çocuklarınınkine göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde lise mezunu olan ailenin çocuklarının yaratıcılık düzeyi orta okul mezunu ailelerinkine göre, orta okul mezunu olan ailelerin çocuklarının ilkokul mezunu olan ailelerin çocuklarınınkine göre, ilkokul mezunu olan ailelerin çocuklarının yaratıcılık düzeylerinin de okuma-yazma bilmeyen ailelerin çocuklarınınkine göre daha yüksek olduğunu vurgulamıştır.

Bu konuda yapılan benzer araştırmalar incelendiğinde ailedeki sosyo-ekonomik düzey ile çocukların yaratıcı düşünme düzeyleri arasındaki ilişkinin de araştırıldığı dikkat çekmektedir. Ailedeki sosyo-ekonomik düzey, ailenin eğitim düzeyinin her zaman bir belirleyicisi olmamakla birlikte eğitim düzeyi yüksek olan ailelerin eğitim düzeyi orta ve düşük ailelere göre sosyo-ekonomik düzeylerinin de daha yüksek olduğu söylenebilir. Yaratıcılık ve sosyo-ekonomik düzey arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmalar aşağıda özetlenmiştir:

Akdoğan (1992), yaptığı araştırmada, çocukların yaratıcılıkları yönünden aldığı puanların alt sosyo-ekonomik düzeyden, üst sosyo-ekonomik düzeye doğru fark edilir bir artış gösterdiğini saptamıştır (Aydın, 1997).

Aral (1990), Ankara il merkezinde alt ve üst sosyo-ekonomik düzeylerdeki 9 yaş grubu kız ve erkek çocuklarının yaratıcılıkları ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Sonuçta sosyo-ekonomik düzeyin yaratıcılık boyutları üzerine etkisi önemli bulunmuştur (Pala, 1999).

Linchtenwalner ve Maxwell (1969) araştırmaları sonucunda, orta sosyo-ekonomik düzeyden çocukların, alt sosyo-ekonomik düzeyden olan çocuklara göre daha yaratıcı olduklarını belirtmişlerdir.

Literatürde yer alan araştırma sonuçları, bu araştırmada elde edilen bulguları desteklememektedir. Bu araştırmada eğitim düzeyi yüksek annelerin orta ve düşük annelere göre ilgi ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, standartların belirginliği davranışları puan ortalamalarının yüksek olmadığı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma ve duygusal cezalandırma davranışları puan ortalamalarının da düşük olmadığı görülmüştür. Annelerin bu davranışlara beklenen düzeyde sahip olmasının çocukların yaratıcılıklarını olumlu yönde etkileyeceği ve doğuştan getirilen bir yetenek olan yaratıcılığın öğrenilebilecek bir özellik değil,

desteklenip geliştirilebilecek bir yeti olduğu (Webster, 1990) beklentisiyle alt amaç 3 öne sürülmüştür. Ayrıca bu araştırma okul öncesi eğitim almakta olan çocuklar üzerinde yapılmıştır. Okul öncesi eğitim kurumlarında araştırmaya yönelten, seçme özgürlüğü tanıyan, çocuğun aktif olmasını sağlayan, uyarıcının bol olduğu esnek ortamlar çocukların yaratıcılıklarını olumlu etkilemektedir. Çocuklara böyle bir ortamın sunulmadığı kurumlarda ise çocuğun yaratıcılığının bundan olumsuz etkilendiği dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda çocuğun yaratıcılığını etkilediği bilinen okul öncesi eğitim kurumlarında fiziksel koşullar ve öğretmenlerin çocuklara karşı yaklaşımı da önem kazanmaktadır.

Bu araştırmada örnekleme alınan okulların büyük bir bölümü anasınıflarından oluşmaktadır. Uygulama yapılan anasınıflarında küçük ve dar bir alan içerisinde her köşeye ayrı ayrı yer verilemediği uyarıcı eğitim materyallerinin oldukça kısıtlı olduğu dikkat çekmiştir. Böyle bir ortamda eğitim gören çocukların yaratıcılıklarının gelişimi de olumsuz etkilenmiş olabilir.

Çocuklarda yaratıcılığın gelişiminde öğretmen tutumlarının oynadığı rol de bilinen başka bir gerçektir. Yaratıcılığın gelişimine olumlu katkı sağlayacak öğretmen tutumları şöyle özetlenebilir:

Öğretmen, değişken malzeme ve etkinliklerle çocukların ilgisi sürekli canlı tutabilmelidir. Her çocuğun belirli konulara ilgi düzeyi farklıdır. Öğretmenin çocukları iyi gözlemesi ve hepsini ayrı ayrı yaklaşımlarla yönlendirmesi gerekir. Asla bir çocuğu diğeriyle karşılaştırmadan uygun zamanda, uygun materyali, uygun çocuğa sunabilmelidir. Yönlendirme, çocuğa kendi düşüncesini kabul ettirmek biçiminde değil, ona seçenekleri gösteren düşünüp kendince en doğru yöntemleri buldurtmaya yarayacak biçimde olmalıdır.

Öğretmen, her çocuğun farklı bir birey olduğunu kabul etmeli ve onu önemseydiğini, gelişiminin farkında olduğunu hissettirmelidir. Çocuklara davranış ve düşüncelerinde özgür olmaya özendirilmeli; farklı ve özgün her düşüncüyü ödüllendirebilmelidir.

Ayrıca çocukların kişiliklerinin olumlu yönde gelişmesini önemseyen bir öğretmenin, öğrencilerine karşı eleştirel yaklaşmaması gerekir. Her davranışı sürekli büyüteç altında tutulan çocuk hata yapmaktan korkacaktır. Bu da onun

eleştirilmemek için yeni deneyimler yaşamasını engelleyecektir. Bunun tersine öğretmenin teşvik edip her an onların heyecanlarına ortak olması gerekir (Abacı, 2003).

ÖNERİLER

Ulaşılan genel sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

1. Anne-baba eğitimi çalışmalarına gereken önem verilmeli ve ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu konuda devlet gereken finansı sağlayarak destek vermelidir.

2. Anne-baba eğitim programları sadece eğitim düzeyi düşük ve orta olan annelere yönelik olmamalı; yüksek öğrenim mezunu annelerin de katılımı sağlanmalıdır.

3. Anne-baba eğitim programlarında anne-babalar çocuklarının yaratıcılıklarını destekleyebilmeleri için, evi nasıl uyarıcı bir ortam hâline getirebilecekleri, yaratıcılığın gelişimine katkı sağlayan etkinlikleri nasıl hazırlayacakları konusunda da eğitilmelidirler.

4. Televizyon, radyo, gazete, dergi, kitap gibi kitle iletişim araçları yoluyla çocuklarda yaratıcılığın gelişimine ve desteklenmesine ilişkin konuları içeren yayınlar arttırılmalıdır.

5. Okul öncesi eğitim programlarında çocukların yaratıcılığını olumlu etkileyen etkinliklere daha fazla yer verilmeli; çocuklar araştırmaya, denemeye ve yeni şeyler üretmeye yönlendirilmelidir.

6. Bu araştırmada çocukların yaratıcı düşünceleri üzerinde sadece annelere ilişkin değişkenler ele alınmıştır. Babalarında çocuklarının gelişimlerinde önemli rol oynadığı bilindiğinden, babalara ilişkin değişkenlerle çocuklarının yaratıcı düşünceleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Abacı, Oya. (2003).*Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Görsel Sanat Eğitimi*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Arı, R., A. Çağdaş ve Şen. S.(1998). “Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme Ölçeği”. *VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*,(9-11 Eylül, Konya). II. Cilt. Konya.

- Aydın, Çiğdem. (1997). “Üniversite Anaokullarına Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcılık Düzeylerinin İncelenmesi”. (Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bentley, Trevor. (1999).*Takımınızın Yeteneklerini Geliştirmede Yaratıcılık*, (Çeviren: Onur Yıldırım). İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Çağdaş, Aysel. (1997). “İletişim Dilinin 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal Gelişimlerine Etkileri”. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Davaslıgil, Ümit. (1988).*Anksiyete Düzeyi ve Aile Tutumlarının Yaratıcı Düşünmeye Olan Etkileri*, İstanbul.
- Demirtaş, Kamuran. (2001). “Annelerin Değerlendirmesine Göre Çocukların Özbakım Becerileri İle Anne Tutumları Arasındaki İlişki”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Denham, S. A., S. M. Renwick, R. W. Hott. (1991). “Working and Playing Together: Prediction of Preschool Social-Emotional Competence from Mother-Child Interaction”. *Child Development*, 62.
- Diñer, Didem. (1993). “Anaokuluna Devam Eden 5 Yaş Grubu Çocukların Anne-Baba Tutumları İle Yaratıcı Düşünceleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmezer, İbrahim. (1999).*Ailede İletişim ve Etkileşim*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Fu, V. R., Milgram. (1983). “Parental Influence on Creativity in Preschool Children”. *The Journal of Genetic Psychology*.
- Heinzen, T. E., R. C. Teevan, M. A. Britt. (1988). “Correlates of Achievement, Dominance and Creativity”. *Psychological Reports*, 63.
- Kemple, K. M., S. A. Nissenberg. (2000). “Nurturing Creativity in Early Childhood Education: Families Are Part of It”. *Early Childhood Education Journal*, 28.
- Lichtenwalner, J. S., J. W. Maxwell. (1969). “The Relationship of Birth Order and Socio-Economic Status to The Creativity of Preschool Children”. *Child Development*, 40.

- Navaro, Leyla. (1987). “Çağdaş Anne-Baba Eğitimi Neleri Kapsayabilir”. *Ya-pa 5. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*, (7-12 Eylül, Antalya). İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Özden, Yüksel. (1999). *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Öztunç, Mustafa. (1999). “Yaratıcı Düşünme Üzerine Ailenin Etkisi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pala, Mualla. (1999). “Çocuk Yuvalarında ve Aileleriyle Birlikte Yaşayan 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Yaratıcılığın İncelenmesi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Rein, R. P. ve R. Rein. (2000). *Çocuğunuzun Beceri ve Yeteneklerini Nasıl Geliştirebilirsiniz*, (Çeviren: Selda Gökten). İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- San, İnci. (2001). “Yaratıcı Düşünme ve Tümel Öğrenme”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 22.
- Savran, Canan ve Kuşin, İclal. (1995). “Ana-Babalar İle Onların Ana-Babaları Arasındaki Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutum İlişkisi”. *Ya-pa 10. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*, (22-23-24-25 Mayıs, Ankara). Ankara: Ya-pa Yayınları.
- Saygın, Filiz. (2004). “Annelere İlişkin Bazı Değişkenlerin 5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşüncelerine Etkisi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Webster, P. R. (1990). “ Creativity As Creative Thinking ”. *Music Educators Journal*, 76.
- Yılmaz, Sema. (1997). “Erken Çocukluk Eğitiminde Anne-Çocuk Eğitim Programının Çocuklarda Yaratıcılığa Etkisi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zongur, Nuray. (1996). “Türkiye’deki Aile Yapısı ve Eğitim Sistemi İçerisinde Çocuklarda Yaratıcı Düşünme Bağlamında Televizyonun Rolü”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Mezunu
Öğretmenlerin Program Değerlendirmesi ***

Levent VURAL

**

Özet

Bu araştırmanın amacı, T.Ü Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan mezun öğretmenlerin; sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerini belirlemektir.

Sistem içerisinde yer alan öğrencilerin sınıf öğretmeni yetiştirme programını sağlıklı olarak değerlendiremeyecekleri noktasından hareketle araştırma 1998 – 2004 yılları arasında fakülteden mezun olan ve halen öğretmenlik yapan 130 sınıf öğretmeni üzerinde yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin yetiştirme programı hakkındaki görüşleri cinsiyet ve hizmet süresine göre anlamlı bir fark gösterdiği, ayrıca resmi yazışmalar, sınıf yönetimi, dil sorunu, rehberlik, uygulama eksikliği ve kültürel farklılıklar konularında öğretmenlerin çeşitli zorluklarla karşılaştıkları görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: İlköğretim, Öğretmen Yetiştirme, Program Değerlendirme

Üst Bilgi : Mezunlar ve Program Değerlendirme

* Bu makale yazarın “ Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Mezunu Öğretmenlerin Program ve Fakülte Değerlendirmesi ” isimli yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

** Araş. Gör. T.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretim A.B.D. - EDİRNE

**The Assessment Of Curriculum By The Teachers Graduated From The
Department Of Elementary Education Of Trakya University**

Abstract

The aim of this study is to get the opinions of the students who graduated from University of Trakya Faculty of Education Department of Elementary Education about the program of classroom teacher training.

This study was performed by the graduated students and the teachers who are still teaching and graduated from university between 1998-2004 with the point that the students in the system will not be satisfactorily evaluate the program of classroom teacher training.

As a result of the research, there was a significant difference in the opinions of the teachers according to sexuality and year of duty. And also it was seen that teachers came across some difficulties in official writings, classroom management, language problem, guidance, lack of application and cultural differences.

Key Words: Primary Education, Teacher Training, Curriculum Evaluation

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, bilim ve teknoloji başta olmak üzere her alanda yoğun değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Toplumsal düzeyde bu değişim ve gelişimlere uyum sağlayabilmek ve değişimin sağladığı bu olanaklardan yararlanabilmek için nitelikli insan gücüne duyulan gereksinim giderek artmaktadır. Toplumların istediği ve benimsediği nitelikli insanı yetiştirmede temel güç uygulanan eğitim ve onun somuta indirgenmiş biçimi olarak düşünebileceğimiz eğitim programlarıdır.

Eğitimi bir sistem olarak ele alan bilim adamları; bu sistemin üç temel ögesinin; öğrenci, öğretmen ve eğitim programları olduğunu belirtmektedir. Bu üç öge eğitim sistemini yönlendiren ve biçimlendiren en önemli olgulardır. Bu ögeler

arasında öğretmenin, öğrenci ve eğitim programlarını etkileme gücü diğerlerine oranla daha fazladır. Çünkü öğrenci eğitim sırasında öğretmenle ve onun düzenlediği çevre ile etkileşimde bulunur. Bu açıdan bakıldığında öğrencilerine yaşantı çeşitlerini sağlama bakımından sınıftaki en önemli kişi öğretmendir (Sünbül;2002:245).

Açıkgöz de (2000:8), öğretme-öğrenme ortamının en önemli değişkeni olarak öğretmeni görmekte ve öğretmen özelliklerinin çoğunun yetiştirme ile kazanıldığını, bu yetiştirmenin de üç biçimde gerçekleştiğini belirtmektedir.

- ✓ Hizmet öncesi eğitim,
- ✓ Hizmet içi eğitim,
- ✓ Kendini geliştirme.

Öğretmenlerin hizmet öncesi eğitim sürecinde gördükleri yetiştirme programının sistem içerisinde oldukça önemli bir yeri vardır. Programlar aracılığıyla öğretmen adaylarına gerekli mesleki yeterlikler kazandırılmaya çalışılır. Öğretmen adaylarının yetiştirildikleri programlar, adayları mesleğe başladıktan sonra karşılaştıkları çeşitli durumlara hazırlar nitelikte olması gerekir. Gerçek yaşam durumları karşısında etkili olamayan programlar ülkemiz öğretmen yetiştirme sistemi açısından boşa harcanan zaman ve emek anlamına geleceği açıktır. Bu programların ve fakültelerin mezunlarından kendileriyle ilgili aldıkları geri bildirimler sistemin kendi aksaklıklarını düzeltmesi açısından da oldukça önemlidir.

Mustan (2000:117), Türkiye’de öğretmenlerin mesleklerinin gerektirdiği yeterlikleri, gerek öğretime yönelik hazırlık bakımından, gerekse toplumsal yaşama katılma noktasında gösteremediklerini belirtmektedir. Bunun önemli nedenlerinden birinin de hizmet öncesi görülen üniversiter eğitimdeki yetersizlik olduğu söylenebilir.

Akçamete de (2005:8), öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerinin çeşitli sorunlarla yüzyüze kaldığını belirtmekte ve eğitim fakültelerine gelen öğrencilerin nitelikleri, öğrenci sayısının fazlalığı, yetişmiş nitelikli öğretim elemanı açığı ile uygulama (okul kaynaklı) ağırlıklı öğretmen yetiştirme sürecinin gereği gibi işletilememesi sorunlarının bunların başında geldiğini vurgulamaktadır.

Daha nitelikli öğretmen yetiştirmek amacıyla Yüksek Öğretim Kurulu tarafından 1996 yılında hazırlanan ve “ Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması” projesinin bir boyutu olan eğitim fakültelerinin müfredat

programlarının geliştirilmesi çalışmaları 1997 yılında tamamlanmış ve programlar uygulamaya konulmuştur (Kaptan;2005:43).

Ataman (1998:267) bu yeni yapılanmada çağdaş olmayan boyutları ve yeni yapılanmayı bekleyen tehlikeleri belirtirken; öğretmen yeterliğine dayandırıldığı ileri sürülen programda, temel yeterlikleri kazandıracak gelişim, öğrenme, öğretme, eğitimle diğer disiplinlerin ilişkisi, ölçme, sınıf kontrolü, bireysel program geliştirme, öğrenci performansını belirleme gibi çağdaş yeterlik alanlarının uygun olmayan biçimde birleştirildikleri, kredi ve saatlerinin azaltıldığı, alan kur tanımlarının yanlış yapıldığı ya da programa konulmadığı görüşünü dile getirmektedir.

Aksu (1999:52), yeni programla öngörülen değişikliklerin gerekli ancak yeterli olmadığı ve öğretmen eğitimi yeniden yapılanma sürecinde sistem yaklaşımının temel alınmadığı görüşündedir.

Aydın da (1998:176) Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Projesi dokümanlarından hareketle yeni yapılanmayla ilgili olarak birtakım eleştiriler getirmiş, eğitim fakültelerindeki program alanlarının, milli eğitim sistemindeki okul yapılaşmasına uygun hale getirilmesini ise oldukça olumlu bulmuştur.

Yapılan çeşitli araştırmalar (Şahin; 1999, Somkaya; 2000, Kaptan; 2005) bu programların birçok eksiklikleri olduğunu ortaya koymuştur.

Bu araştırma, eğitim fakülteleri kapsamında yer alan ve ilköğretimin ilk yıllarına (1. Kademe) sınıf öğretmeni yetiştiren “Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı” programının, o alandan mezun öğretmenler tarafından değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Bu gerekçeden hareketle araştırmanın problemi “*Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği mezunlarının, öğretmenlik mesleğine başladıktan sonra, uygulanan sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin düşünceleri nelerdir ve bu düşünceler mezun öğretmenlerin kişisel özelliklerine göre değişmekte midir*” şeklinde belirlenmiştir.

Alt Problemler

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı mezunu öğretmenlerin,

1. Sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerinde cinsiyete, hizmet süresine ve çalıştıkları yere göre anlamlı bir fark var mıdır?
2. Öğretmenlik mesleğine başladıktan sonra mesleki durumlarıyla ilgili eksiklik hissettiği alanlar nelerdir?
3. Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programında mesleki bilgilerin hangi alanda yoğunlaşması gerektiğini düşünmektedirler?
4. Öğretmenlik mesleğine başladıktan sonra varsa karşılaştıkları mesleki sorunlar nelerdir?
5. Mesleğe başladıktan sonra öğretmenlik mesleğine ilişkin bakış açılarında farklılık oluş mudur ?
6. Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programında varsa gereksiz olduğunu düşündükleri dersler nelerdir?
7. Sınıf öğretmeni yetiştirme programında faydalı olacağını düşündüğü ders veya uygulamalar nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma betimsel nitelikli bir araştırma olup, tarama modelindedir. Bunun için amaca uygun anket geliştirilmiş, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği mezunlarına uygulanmış, elde edilen veriler doğrultusunda çeşitli yorumlamalara gidilmiştir.

Evren ve Katılımcılar

Araştırmanın evrenini, Türk Milli Eğitim Sistemine sınıf öğretmeni yetiştiren Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan 1998 ve daha sonraki yıllarda mezun olmuş ve halen öğretmenlik yapan kişiler oluşturmaktadır.

Evrenden örnekleme yapılmamış, kurum kayıtları incelenerek ulaşılabilir olduğu belirlenen 225 öğretmen çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Ardından belirlenen bu öğretmenlere anketler posta yoluyla ulaştırılmış ancak 130 öğretmenden geri bildirim alınabilmiştir. Bu nedenle kendilerine ulaşılabilen ve

anketi cevaplayarak geri gönderen 130 öğretmen araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği mezunlarının görüşleri araştırmacı tarafından geliştirilen mezun görüşleri anketiyle toplanmıştır. Geliştirilen mezun görüşleri anket formunun kapsam geçerliliğinin sağlanması için, alanla ilgili olarak 6 uzmanın görüşüne başvurulmuş ve yapılan düzenlemeler sonucunda anket formuna son şekli verilmiştir.

Araştırmanın amaçlarına paralel olarak geliştirilen mezun görüşleri anketi; üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde anketi yanıtlayanların kişisel bilgileriyle ilgili bölüm yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların, sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerini içeren sorular yer alırken, üçüncü bölümde ise yine alt problemler doğrultusunda hazırlanan açık uçlu maddeler bulunmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde yer alan soruların hazırlanışında sınıf öğretmeni yetiştirme programı ile ilgili sorular bir bütün olarak belirtilmiş, programın; hedef ve davranışlar, içerik, eğitim durumları ve sınav durumları gibi bölümleri ankette ayrı ayrı bölüm soruları olarak yer almamıştır. Ankette sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin olarak 20 adet ölçek maddesi bulunmaktadır.

Anketin güvenilirliği ise Test-Tekrar-Test yöntemi uygulanarak yapılmıştır. Bu amaçla ölçek formları 27 katılımcıya iki kez uygulanmış ve aralarındaki korelasyon çözümlenmesine bakılmıştır. Bu amaçla “Pearson Çarpım Momentler Tekniği” uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Güvenirlikle İlgili Korelasyon Sonuçları

	Toplam 1	Toplam 2
Toplam 1 Pearson Korelasyon	1.000	.773
p		.000
N		27

Görüldüğü gibi Test-Tekrar-Test yöntemiyle yapılan güvenirlik çalışması sonucunda $r = .773$ bulunmuştur. Bu bulguya göre Korelasyon katsayısının (r) $.60'$ tan büyük olması ölçeğin güvenilir olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 10.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerde anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılırken “Bağımsız Gruplarda T Testi”, “Tekyönlü Varyans Analizi” istatistik tekniklerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada ele alınan problem ve alt problemler ile ilgili elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucundaki bulgulara ve değişkenlerin (cinsiyet, hizmet süresi ve çalıştıkları yer) anket maddelerine ilişkin anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılmıştır.

Alt Problem 1: Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı mezunu öğretmenlerin, sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Mezunların Cinsiyete Göre Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programına İlişkin Görüşlerinin T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	Ss	Sd	t	p
Kadın	69	71,78	14,97	128	3,24	.002
Erkek	61	63,64	13,93			
Toplam	130					

Tablo 2’de görüldüğü gibi cinsiyet ile yetiştirme programı arasında $.01$ düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu farklılık ortalamalardan da anlaşılacağı gibi kadınlar lehine gözükmektedir. Kadınlar ($X=71,78$) yetiştirme programıyla ilgili olarak erkeklere ($X=63,64$) oranla daha olumlu bir yaklaşım içerisindedirler.

Mezun öğretmenlerin sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerinde hizmet süresine göre anlamlı bir farkın olup olmadığına ilişkin tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Mezunların Hizmet Süresine Göre Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programına İlişkin Görüşlerinin T Testi Sonuçları

Hizmet süresi	N	X	Ss	Sd	t	p
0 – 2 yıl	56	79,02	13,71	128	4,38	.000
3 – 5 yıl	74	68,92	12,46			
Toplam	130					

Tablo 3’den de anlaşılacağı gibi hizmet süresi ile sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerde .001 düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu farklılık hizmet süresi 0 – 2 yıl olanların lehine gözükmektedir. Bu durum özellikle yeni yapılanmadan sonraki ilk mezunların 2002 ve 2003 yıllarında olduğu düşünülürse, bu yapılanmanın olumlu yönde sonuçlarının olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Mezun öğretmenlerin sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşlerinde çalıştıkları yere göre ise anlamlı bir farkın olup olmadığına ilişkin tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: Mezunların Çalıştığı Yere Göre Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programına İlişkin Görüşlerinin ANOVA Sonuçları

Çalıştığı Yer	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Karaler Ort.	F	P
Köy	46	65,78	15,17	Gruplararası	741,24	4	185,31	,840	.502
Belde	13	69,85	17,74	Gruplarıçi	27569,56	125	220,55		
İlçe	31	66,93	12,10	Toplam	28310,81	129			
Şehir	11	67,45	21,48						
B.Şehir	29	71,86	12,57						
Toplam	130	67,96	14,81						

Tablodan da anlaşılacağı gibi çalıştığı yer ile program arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p > .05$). Buradan sınıf öğretmenliği yetiştirme programının, değişik yerleşim yerlerindeki gereksinmelere göre bir farklılıkla karşılanmadığı yargısına ulaşabilir.

Açık Uçlu Soruların Yanıtlanmasına İlişkin Bulgular ve Yorum

Bu bölümde; anketin üçüncü bölümünde yer alan açık uçlu sorulara ilişkin bulgulara yer verilmiş ve bununla ilgili yorumlamalara gidilmiştir. Anketin bu bölümüyle ilgili olarak toplam 6 adet soru yer almaktadır. Bölümün değerlendirilmesinde mezun öğretmenlerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar tek tek değerlendirilmiş, frekans ve yüzdeleri çıkarılmıştır. Anketi yanıtlayanlar, her bir soruyla ilgili olarak birden fazla durum belirtebildikleri için toplam % 100' ün üzerinde olabilmektedir.

Mezunların büyük bir kısmı açık uçlu soruları yanıtlamış, bazı sorularla ilgili olarak da ayrıntılı olarak düşüncelerini belirtmişlerdir. Açık uçlu sorularla ilgili olarak 3 katılımcı soruları hiç yanıtlamamış, hiç yanıtlamayanların dışındaki 3 katılımcı 21. soruyla, 13 katılımcı 23. soruyla, 9 katılımcı 24. soruyla, 12 katılımcı 25. soruyla, 8 katılımcı 26. soruyla ilgili görüş belirtmemişlerdir.

Alt Problem 2: Mezunların, ankette 21. madde olarak yer alan ve “Göreve Başladıklarında Mesleki Durumlarında Eksiklik Hissettiği Alanlara İlişkin” olarak belirttikleri durumlar şunlardır.

% 25 Devlet Memurları Kanunu

% 22 Sınıf Yönetimi

% 21 Uygulama Eksikliği

% 19 İlk Okuma - Yazma Öğretimi

% 17 Ders Planlarını Yapma

% 12 Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim

Görüldüğü gibi sınıf öğretmenliği mezunu öğretmenler mesleki durumlarında eksiklik hissettikleri alanlarla ilgili soruya oldukça farklı cevaplar vermişlerdir. Bu dağılımlardan bazıları şu şekildedir. Mezunlardan, %25'i devlet memurları kanunu (

yasa ve yönetmelikler), % 22 sınıf yönetimi, % 20.16 ile uygulama eksikliği, % 19.35 ile ilk okuma ve yazma öğretimi, %16.94 ile ders planlarını yapma, %12.10 ile birleştirilmiş sınıflarda öğretim, %10.48 ile beden eğitim ve oyun öğretimi ve %10.48 ile resim öğretimi konularında eksiklik hissettiklerini belirtmişlerdir.

Ayrıca sınıf öğretmenlerinin kurumlar arası yazışmalar %6.45 ve öğretmenlerin okul yönetimi ile ilgili tutmaları gereken dosyalar konusunda da %6.45 (toplam yaklaşık % 13) sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır.

Alt Problem 3: Mezunların “ Mesleki Bilgilerin Yoğunlaşması Gereken Alanlara İlişkin” olarak belirttikleri durumlar ise şu şekildedir.

- % 79 Sınıf yönetimi
- % 77 Öğretim Yöntem ve Teknikleri
- % 63 Rehberlik
- % 29 Özel Eğitim

Öğretmenlerin, sınıf öğretmeni yetiştirme programında yoğunlaşması gerekli alanlarla ilgili olarak verdikleri yanıtlar oldukça çeşitlidir. Bunlar içerisinde en büyük yüzdeyi %78.74 ile “sınıf yönetimi” gelmektedir. Ardından, % 77.17 ile “öğretim yöntem ve teknikleri”, % 62.99 ile “rehberlik”, % 28.35 ile “özel eğitim”, %11.02 ile de “derslerin uygulamaları” seçenekleri şeklinde sıralanmışlardır. Buradan mezunların sınıf yönetimi konusunu en önemli alan olarak gördükleri şeklinde bir yargıya ulaşılabilir. Ayrıca öğretim yöntem ve teknikleri konusunun öğretme-öğrenme sürecinde önemli bir yere sahip olduğu, rehberlik ve özel eğitim konularının da öğretmenlerce önemli görüldüğü alanlar olarak belirtilebilir.

Bir diğer bulgu da %8.66 ile “sorunlu öğrencilerle iletişim” ve %5.51 ile “çocuk psikolojisi” seçenekleri bir arada düşünüldüğünde, % 16.77 ile sınıf içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı sorun yaratan çocukların durumlarıyla ilgilidir. Bu durum da mezun öğretmenler tarafından üzerinde durulması alanlar olarak görülmektedir.

Alt Problem 4: Mezunların, ankette 23. madde olarak yer alan ve “ Yaşanılan Mesleki Sorunlara İlişkin ” belirttikleri görüşleri ise şu şekildedir.

- % 24 Dil Sorunu

- % 16 Kültürel Yapı (Velilerin İlgisizliği, Eğitime Önem Verilmeyişi)
- % 16 Okul Yönetimiyle İlgili Sorunlar
- % 15 Birleştirilmiş Sınıf Uygulaması
- % 11 Özlük Haklarını Bilmeme
- % 6 Okullardaki Fiziki Yetersizlikler

Öğretmenlerin yaşadıkları mesleki sorunlar içerisinde en büyük yüzdeyi % 23.08 ile “Dil Sorunu” oluşturmaktadır. “Okul Yönetimindeki Bilgi Eksikliği” % 15.38, “Birleştirilmiş Sınıf Uygulaması” %14.53, “Bulduğum Yöredeki Sosyo-Kültürel Yapı” % 15.38, “Sınıfların Kalabalık Olması” %13.68, “Öğretmen-öğrenci-veli İletişimi” %12.82, “Özlük Hakları Bilmeme” % 11.11 ve “Kurumlar Arası Çeşitli Yazışmalar” %10.26 ile öğretmenlerin mesleki sorun olarak gördükleri diğer alanlardır.

Dil sorununun öğretmenlerce önemli bir sorun olarak görülmektedir. Anadili Türkçe olmayan yörelerde görev yapan öğretmenlerin karşılaştıkları en önemli mesleki sorunun bu olarak görüldüğü söylenebilir.

Benzer bir durum da sınıfların kalabalık olması (%14) ve materyal eksikliği (%8) alanlarında (toplam % 22) görülmektedir. Özellikle şehir ve büyük şehirlerde görev yapan öğretmenlerin kalabalık sınıf sorununu dile getirdikleri rastlanan bir durumdur.

Alt Problem 5: Mezunların, “ Öğretmenlik Mesleğine Başladıktan Sonra Mesleğe Bakış Açılarının Değişip Değişmediğine ” ilişkin dağılım ise şu şekildedir.

- % 51 Evet oluştu. Öğretmenlik Mesleği Çok Zor ve Yıpratıcı
- % 39 Evet oluştu. Gerçek Durumlarla Okulda Öğretilenler Oldukça Farklı
- % 24 Evet oluştu. Mesleği Daha Çok Sevdim.
- % 10 Mesleğe İlişkin Bakış Açım Değişmedi
- % 9 Evet oluştu. Duygusal Boyutunun Daha Derin Olduğunu Anladım
- % 6 Evet oluştu. Çok Daha Önemli Bir Meslek Olduğunu Anladım

Mezunların öğretmenliğe başladıktan sonra, mesleğe bakış açılarında farklılıklar oluşmuştur. Mesleğe bakış açısında farklılık oluşmadığını belirtenlerin oranı %9.32’dir. Mezunların yarısı (%50.85) öğretmenlik mesleğine başladıktan

sonra meslekle ilgili düşüncelerinde farklılıklar oluştuğunu ve “mesleğin çok zor ve yıpratıcı” olduğunu anladıklarını söylemişlerdir.

Mesleğin yükseköğretim kurumlarında edindikleri izlenimden oldukça farklı olduğunu düşünenlerin oranı ise % 38.98’dir. Bu durumla ilgili olarak, öğrencilere lisans öğrenimleri sırasında meslekle ilgili yeterince bilgilenemedikleri sonucuna ulaşılabilir. Öğrencilere yükseköğrenimleri sırasında onlara meslekle ilgili çeşitli bilgiler vermek amacıyla ilköğretim kurumlarında çalışan öğretmen, yönetici veya denetim elemanları çağrılabilir, onların görüşlerinden yararlanılabilir.

Mesleğe başladıktan sonra öğretmenlik mesleğini daha çok sevenlerin oranı %23.73’tür. Bu durum öğretmenlik mesleği açısından olumlu bir durum olarak görülebilir.

Öğretmenlik mesleğinin zor ve yıpratıcı olarak görenlerin oranının yüksek olması öğretmenlerin meslek içerisinde tükenmişliklerini hızlandırıp, onların kendilerini yenileyici, duyarlı ve daha üretken bireyler olmalarını engelleyebilir. Bu durum da eğitim sistemi için arzu edilen bir durum olarak görülmemektedir.

Alt Problem 6: Mezunların, “ Yetiştirme Programında Gereksiz Olduğu Düşünülen Derslere ” İlişkin dağılım ;

% 34 Kimya

% 33 Biyoloji

% 33 Fizik

% 21 Tarih dersleri (Uygarlık Tarihi, İnkılap Tarihi, Türk Tarihi v.b.)
şeklinde belirtilmiştir.

Yukarıda da görülebileceği gibi öğretmenlerin sınıf öğretmeni yetiştirme programında gereksiz olduğunu düşündükleri dersler genel kültür dersleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu derslerin yoğun olarak gereksiz dersler olarak görülmesi sınıf öğretmenliği mesleği ile doğrudan ilintili olmadığından ya da geçmekte zorlanıyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu derslerden %33.91 ile Kimya, %33.04 ile Fizik ve %33.04 ile de Biyoloji başta gelmektedir. Bu dersleri %20.87 ile Canlılar Bilimi, %20.87 ile Türk Tarihi ve İnkılap Tarihi, %14.78 ile Çevre ve Ekoloji, %13.91 ile Uygarlık Tarihi, %12.17 ile Anatomi izlemektedir. Görüldüğü gibi bu derslerin hepsi genel kültür dersleri kapsamında ele alınmaktadır.

Beden Eğitimi, Müzik derslerinin çok az oluşu (% 4) ilginç bir durum olarak görülebilir. Genellikle bu tip dersler öğrenciler tarafından okullarda gereksiz dersler olarak görülme eğilimindedirler.

Mezunların, sınıf öğretmeni yetiştirme programında öğretmenlik mesleği ile ilgili dersleri daha yararlı ve gerekli gördükleri söylenilebilir. Özellikle öğretim ile ilgili derslere öğrencilerin önem verdikleri görülmektedir. Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, mezunlar tarafından gereksiz olarak görülen derslerin hangi nedenlerden dolayı gereksiz olduğudur. Mezunların bu dersleri öğretim elemanından kaynaklanan çeşitli sebeplerle de gereksiz buldukları düşünülebilir.

Alt Problem 7: Mezunların sınıf öğretmenliği programında “ Uygun Gördükleri Ders ve Uygulamalara ”ilişkin dağılımda

% 29 Okul Evraklarının Tutulması ve Kurumlar Arası Yazışmaları
İçeren Bir Ders

% 28 Uygulamalı Rehberlik

% 24 Okul Deneyimi Çalışmaları Daha Etkin Olmalı ve Daha Erken
Başlamalı

% 18 Resim, Müzik, Beden Eğitimi Dersleri Daha Çok Olmalı

Mezunların ayrıca çeşitli sosyal etkinlikleri içeren ders veya uygulamaları da (toplam % 13) yetiştirme programında görmek istediklerini belirtmişlerdir. Bunlar arasında tiyatro, halk oyunları, koro çalışmaları, müsamere, enstrüman eğitimi sayılabilir. Bunun yanında öğretmenlik mesleğini tanıtıcı ve öğretmenin bir gününü içeren çeşitli kasetlerinde gösterilmesi onların görmek istedikleri uygulamalar arasındadır.

Mezun öğretmenlerden gelen bir diğer ilginç uygulama veya ders çalışması da (% 8) “çocuk oyunları” ile ilgili çalışmadır. Bu ve benzeri uygulamalar sınıf öğretmeni yetiştirme programına eklendiğinde daha işlevsel ve uygulamaya dönük bir program olacağı düşünülebilir.

Öğretmenler, mesleğe başladıklarının ilk yıllarında (stajyer) gördükleri hazırlayıcı ve temel eğitimde 657 sayılı devlet memurları kanununa ilişkin çeşitli çalışmalar olmasına rağmen programda böyle bir dersi görmek istediklerini (%6)

belirtmişlerdir. Bunun yanında öğretmenlerin özlük haklarını içeren çeşitli uygulamalara da yer verilebilir.

Mezunlardan gelen ilginç bir uygulama çalışması da okul deneyimi çalışmalarının köy okullarında yapılmasıdır. Bu durumun onları mesleğe daha gerçekçi koşullarda hazırlanmalarına imkan sağlayacağı şeklinde düşünülebilir.

Sonuçlar ve Öneriler

Hemen her uygulamada olduğu gibi eğitim kurumlarında da işlenen süreç ile ilgili çeşitli kaynaklardan geri-bildirim almak oldukça önemlidir. Sistem içerisindeki öğrencilerden, kurum ve uygulamalarla ilgili çeşitli görüşler almak bu yöntemlerden biridir. Fakat bu konuyla ilgili çeşitli eleştiriler getirilmiş (Cashin; 1983) sistem içerisindeki birinin sistemi iyi analiz edemeyeceği görüşü dile getirilmiştir (<http://www.ericfacility.net>).

Yapılan araştırmada öğretmenlerin yetiştirme programıyla ilgili görüşlerinde cinsiyete ve hizmet süresine göre anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Kadınlar yetiştirme programıyla ilgili olarak erkeklere oranla daha olumlu bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Ayrıca hizmet süresinde görülen farklılık da 0 – 2 yıl olanların lehine gözükmektedir. Bu durum özellikle yeni yapılanmadan sonraki ilk mezunların 2002 ve 2003 yıllarında olduğu düşünülürse, bu yapılanmanın olumlu yönde sonuçlarının olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Mezunların en çok; devlet memurları kanunu, resmi yazışmalar, sınıf yönetimi, dil sorunu, rehberlik, uygulama eksikliği ve kültürel farklılıklar konularında çeşitli zorluklar yaşadıkları görülmüştür.

Tüm bunların ışığında şu öneriler getirilebilir;

- Okul Yönetimi ile ilgili uygulamalar lisans öğrenimleri sırasında verilebilir.
- Öğretmenler meslek yaşantısına başlamadan önce özlük hakları konusunda bilgilendirilmelidir.
- Öğretmenlere hizmet öncesi eğitim süreci içerisinde öğretmenlik mesleğini tanıtıcı daha çok bilgilendirme yapılmalıdır.

- Hizmet öncesi eğitim sürecinde yapılan “Okul deneyimi” çalışmalarının süresi arttırılabilir.
- Sınıf öğretmeni yetiştirme programına o yaş grubu çocuklarla ilgili çeşitli ders ve uygulamalar konulabilir.

T.Ü. EĞİTİM FAKÜLTESİ SINIF ÖĞRETMENLİĞİ MEZUNU ÖĞRETMENLERİN FREKANS DAĞILIM ÇİZELGESİ							
Sorular	Ortalama	Standart sap	Kesinlikle Katılmıyor	Katılmıyor	Kısmen	Katılıyor	Kesinlikle Katılıyor
Fakültemizde uygulanan öğretmen yetiştirme yaklaşımını gerçekçi bulmadım.	2,69	0,95	17	30	62	18	3
Programda daha farklı derslere de gereksinim vardır.	2,54	0,95	18	46	46	18	2
Programdaki ders sayısı fazlaydı.	2,68	1,15	8	25	36	39	22
Öğrenimim sırasında yaptığım okul deneyimi çalışmalarının faydalı olduğunu düşünüyorum.	1,89	0,93	51	52	20	4	3
Okul deneyimi çalışmalarının süresini yeterli bulmadım.	2,58	0,99	5	18	38	55	14
Kendimi Türkiye’deki diğer eğitim fakültelerinden mezun kişilere oranla daha iyi yetişmiş görüyorum.	2,78	1,19	25	24	44	28	9
Program uygulamaya dönük değildi.	2,86	1,11	5	38	40	28	19
Programdaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin sayısı artırılmalıdır.	3,35	1,28	21	57	16	19	17
Programdaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin faydasını görmedim.	3,16	0,95	10	13	60	40	7
Derslerin işlenişinde birden fazla kaynaktan yararlanılmaktaydı.	3,74	1,21	37	57	11	15	10
Programda gereksiz gördüğüm dersler vardı.	2,59	0,83	12	44	61	11	2
İzlenen dersler öğrenciyi inceleme ve araştırmaya yöneltmekteydi.	2,44	1,15	35	32	39	19	5
Programda ilgi alanıma göre seçmeli ders olanaklarına yönelebilmekteydim.	2,71	0,92	13	37	56	22	2

Program öğrencilerin farklı ilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesine göre düzenlenmişti.	2,81	1,04	18	24	59	23	6
Program, çocukların bedensel özelliklerinin ortaya çıkardığı sorunları çözebilme yeterliği kazandırmıştır.	2,86	1,06	14	36	39	36	5
Program, çocukların duyuşsal özelliklerinin ortaya çıkardığı sorunları çözebilme yeterliği kazandırmıştır.	2,81	1,21	12	28	34	35	21
Program, çocukların zihinsel özelliklerinin ortaya çıkardığı sorunları çözebilme yeterliği kazandırmıştır.	2,7	0,88	13	36	58	23	-
Sorular	Ortalama	Standart sapma	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Program, çocukların sosyal gelişim özelliklerinin ortaya çıkardığı sorunları çözebilme yeterliği kazandırmıştır.	2,87	0,98	4	31	51	32	12
Program, mesleki yaşantıda gerekli olan öğretim planlarını (yıllık,ünite,günlük) yapabilme becerisini kazandırmıştır.	3,05	0,86	6	25	56	42	1
Aldığımız derslerin programları ile ilköğretimin ilk yıllarına dönük ders programları arasında paralellik vardır.	2,19	1,15	7	13	19	50	41

KAYNAKÇA

Akçamete, Gönül (2005) “ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Gönül Akçamete'nin Konuşması”, *Çağdaş Eğitim*, Sayı: 318, 8

Aksu, Mualla Bilgin (1999) “ Öğretmen Eğitiminde Çağdaş Yaklaşımlardan Örnekler” *DEÜ Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı: 10, 44*

Ataman, Ayşegül (1998) “Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılanmasının Düşündürdükleri” , *Eğitim Yönetimi, Sayı: 15, 267*

Aydın, Ayhan (1998) “Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması ve Öğretmen Yetiştirme Sorunu” , *Eğitim Yönetimi, Sayı:15, 276*

<http://www.ericfacility.net/ericdigests/ed289887.htm> (Student Evaluation of Teacher Performance)

Kaptan, Zennur (2005) “Müfredat Programları ve Eğitim Fakülteleri” , *Çağdaş Eğitim*, Sayı: 318, 43

Mustan,Türkan (2002) “Dünyada ve Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Yeni Yaklaşımlar” , *Eğitim Yönetimi* , Sayı: 29 ,125

**FENER PATRİKHANESİ'NİN BALKANLARI RUMLAŞTIRMA
POLİTİKASINA KARŞI FARKLI BİR DURUŞ:
TÜRK-BULGAR ORTAK TAVRI**

Bülent ATALAY*

Han Bogoris'in, Bizans Piskoposu tarafından vaftiz edilerek Joseph adını aldığı yıl olan 864, aynı zamanda Bulgar Kilisesi'nin de resmî kuruluş yılı olarak kabul edilir. Bulgar Tarihi içerisinde kilisenin yeri, en az dinî alan kadar, hatta çok daha fazla siyasî alanda etkisini göstermiştir¹.

Bulgarlar'ın devletlerinin devamlılığı için Hıristiyanlığı seçtiğinin bilincinde olan Bizans, bundan yararlanmak isteyerek Bulgarları hâkimiyeti altına alabileceği ümidine kapılmıştı. Hâlbuki Bulgarlar bağımsız bir kilise arzu etmekte ve bunu Bizans karşısında yine bağımsız bir devlet olarak kalabilmenin şartı olarak görmekteydiler. Bulgarlar ile bağını koparmak istemeyen Bizans, uzlaşma yolunu seçti ve Joseph'i Bulgar Başpiskoposu tayin etmek mecburiyetinde kaldı. IX. yüzyılın sonlarına doğru Bizans rahiplerin yerini tamamen Slav din görevlileri alırken, Bulgar Devleti de Simeon (893–927) zamanında Bizans üzerinde hak iddia edebilecek kadar kuvvetlenmişti. Bu dönemde Bulgarlar, Bizans ve Roma tarafından kabul edilmiş bir patriğe sahip oldular. Daha sonra XI. yüzyıl başlarında Bizans, Bulgaristan'ı, hâkimiyeti altına almayı başarınca bağımsız Bulgar Kilisesi de ortadan kaldırıldı².

XII. yüzyıl sonunda Kumanların, Bizans'ın siyasi mücadelelerinde etkili olmalarından³ istifade eden Bulgarlar bağımsız bir devlet kurdular. Buraya Papa tarafından tayin edilen bir ruhanî ile Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığı sağlanmış

* Yard.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne.

¹İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara 1985, s. 25–30.

²Halil İnalçık, "Şark Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Eksarhiyası", *Aylık Ansiklopedi*, II, İstanbul 1946, s. 696.

³Akdes Nimet Kurat, "Peçenekler, Uz(Oğuz)'lar ve Kumanlar", *Türk Dünyası El Kitabı*, I, Ankara 1992, s. 181–182.

oldu⁴. Bu durum 1393 yılında Tırnova'nın Osmanlıların eline geçmesi ve Bulgar Patrikliği'nin ortadan kaldırılmasına kadar devam etti. Bu fırsatı değerlendiren Bizans Patriği, buraya kendi ruhanîlerinden bir metropolit gönderdi⁵. Bu durum Patrikhanenin uyguladığı panhelenizm politikasını açıkça ortaya koyarken, Bulgarların sabrını taşımış ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha faal hale gelmelerine sebep olmuştur⁶.

Bulgar millî hareketini başlatan Papaz Paisiy Hilendarski, 1745 yılında Aynaroz Manastırı'nda Rum ve Sırp Papazlar ile anlaşamadığından buradan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Daha sonra 1762 yılında yazdığı "Slav Bulgar Tarihi" adlı eserinde Rumların, Bulgarları hakir gördüklerini ve bunun için de Bulgarlar'ın mutlaka kendi kültürlerine sahip çıkmaları gerektiğini savundu⁷. İstanbul'un fethinden sonra Rum Ortodoks Patriği, kendisine bağladığı Ohri Bulgar Başpiskoposluğu'nu, 1767 yılında kapattı. Bundan sonra Balkanlar'da yüksek ruhban sınıf tamamen Rumlardan oluşturulmaya başlandı⁸.

XIX. yüzyıl başlarında Rumların devlet aleyhine olan faaliyetlerinin artmasıyla, Rumlar ile Osmanlı Devleti'nin arasının açılmaya başlamasını Bulgarlar değerlendirerek, bazı kasaba ve köylerden Rum din adamlarını uzaklaştırmayı başardılar⁹. Bütün Bulgar kilisesi ve okulları, Patrikhanenin denetimi altında olmasına rağmen, bunların millî duygularının uyanmasından endişe eden Patrik VII. Neofitos 1800 yılında metropolitlerden buldukları mahallerdeki Bulgar kilise ve okullarının kapatılmasını isteyecek kadar ileri gitti¹⁰.

Dünyada milliyetçilik fikrinin de öne çıkmasıyla Bulgarlar, 1824 yılında Vrasta'da Rum Papazın yerine, bir Bulgar Papazı'nı getirmek istemeleri ile ilk ciddi teşebbüslerinde bulundular. Tanzimat Fermanı'nın ilanı biraz daha rahat hareket etmeleri için bir zemin oluşturdu. 1840 yılında daha düzenli bir şekilde mücadele edebilmek için teşkilatlanmaya başlayarak, kesin bir şekilde kendi millî kiliselerine

⁴İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971, s. 100.

⁵Halil İncalcık, "Rumeli" mad. *İslâm Ansiklopedisi* (MEB), IX, İstanbul 1988, s. 769.

⁶BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 89; E. Engelhart, *Türkiye ve Tanzimat-Devleti-i Aliyye'nin Tarih-i İslahatı*, (Terc. Ali Reşad), İstanbul 1328, s. 277.

⁷Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul 1996, s. 20.

⁸Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Yay. Haz. Dündar Günday), IV, İstanbul 1984, s. 2690; Halil İncalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul 1992, s. 19.

⁹Halil İncalcık, *a.g.m.*, s. 696.

sahip olmalarının şart olduğuna inandılar. Bunun için de 15 Mayıs 1846 tarihinde Sultan Abdülmecit'e, Patrikhanenin kendilerini istismar ederek nasıl sömürdüğünü anlatan bir arzuhâl verdiler. Rusların olumsuz tavırlarından dolayı bunda pek başarılı olamadılar. Ancak bu arzuhâl durumlarını Padişah'a bildirmeleri bakımından çok önemlidir¹¹.

Mücadelelerine devam eden Bulgarlar, bağımsız bir kilise için Patrikhaneden izin istedikleri zaman, sadece bazı kiliselerde Bulgarca ayin yapabilecekleri cevabını aldılar. Bu cevap Bulgarları tatmin etmedi, onların asıl amaçları Patrikhanenin etki alanından çıkmaktı. 25 Mart 1849 tarihinde Papaz evi sahibi olabilmek için başlattıkları hareket 9 Ekim 1849 tarihinde olumlu bir şekilde sonuçlandı¹².

Bulgarlar mücadelelerine devam ettiler ve ileri gelenlerinden olan Hilaryon'un, 5 Ekim 1858 tarihinde İstanbul Bulgar Kilisesi'ne Piskopos olarak tayinini gerçekleştirdiler. Bu tayin Bulgarları oldukça sevindirirken, Patrikhaneyi de çok tedirgin etti¹³. Bulgarların sevinci fazla sürmedi. Bulgar bir çiftin Papaz evinde nikâh kıymalarını bahane eden Patrik Kirillos, Bulgar Papazlarını aforoz ederek, 12 Temmuz 1859 tarihinde Papaz evini de kapattı. Buna tepki olarak da Bulgarlar, 1860 yılında Bulgar Kilisesi'nde yapılan ayin sırasında Patriğin adını zikretmedikleri gibi, Patriği tanımadıklarını da açıkladılar¹⁴.

Bunun üzerine 1856 Islahat Fermanı'nın oluşturduğu yeni ortama bağlı olarak, 3 Nisan 1860 tarihinde Bulgar Kilisesi'nin Patrikhaneden ayrılmasının istenmesiyle, büyük kopma süreci hızlandı ve Bulgar ileri gelenlerine 8 Mart 1870 tarihli irade¹⁵ 11 Mart 1870'de verildi¹⁶. Padişah'ın 11 Mart 1870 tarihinde tasdik

¹⁰Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 23.

¹¹D. Kosev, H. Hristo, D. Augelov, *Kratue İstoriye na Bulgariya*, Sofya 1962, s. 124.

¹²Ahmet Refik, "Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", *TOEM*, 1 Mart 1341, Nr.8 (85), s. 75.

¹³Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 696.

¹⁴Mahir Aydın, "XIX. Yüzyılda Bulgar Meselesi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi –Tebliğler-* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi 21–25 Ağustos 1989) Ankara 1990, s. 282; E. Engelhard, *a.g.e.*, s. 157; Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850–1875)*, Ankara 1992, s. 217.

¹⁵BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 104, 3 Zilhicce 1286/6 Mart 1870; Aurel Decei, "Fenerliler" maddesi, *İslam Ansiklopedisi* (MEB), IV, İstanbul 1988, s. 550; D. Kosev, H. Hristo, D. Augelov, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁶Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 75.

ettiği bu ferman ile Bulgar Eksarhlığı* kuruldu. Buna göre Eksarh, metropolitlerin rütbe olarak en büyüğü olup, Bulgar Sinodu'nun kanunlarına göre hareket edecektir. Bu kanunlar da kurumlar ve kurallar bütünü olan, Osmanlı Devleti'nin genel kaidelerine uygun olacak ve devlet tarafından tasdik edilecektir. Eksarhanenin hâkimiyet alanı içerisine Bulgar olmayan takriben 20 köy de dâhil edilerek, Bulgarlar memnun edilmeye ve Patrikhaneye karşı denge unsuru olabilecek şekilde güçlendirilmeye çalışıldı¹⁷.

Eksarhanenin resmen kurulması, Ortodokslar üzerinde büyük bir tasarrufa sahip olan Patrikhaneyi çok rahatsız etti. Çünkü Patrik, piskoposlar dâhil birçok görevlinin tayin ve azillerinde etkili bir konumda bulunduğundan dolayı, Bulgarların yeni bir kiliseye kavuşmalarıyla birlikte gücünün azalacağına farkında olmakla birlikte, bunu Rumların dışında kalan diğer Ortodoksların takip edeceği endişesini de taşıyordu¹⁸.

Eksarhlık fermanının ilânından sonra İstanbul'da Bulgaristan'ın birçok yerinden gelen temsilcilerle bir meclis oluşturuldu. Vidin Piskoposu Antimos Efendi Eksarh seçildi ve Padişah 16 Nisan 1872 tarihinde Anthimos'un Eksarhlığını tasdik edince, Eksarh teşekkürlerini bildirdi¹⁹. Artık bundan sonra Bulgarlar'ın kendilerine ait bir müesseseleri vardı ve Patrikhanenin Bulgarlar üzerinden elini çekmesi gerekiyordu. Buna rağmen Patrikhane, baskılarını devam ettirmek arzusundaydı. Eksarhaneye kavuşan Bulgarlar, hem dinî hürriyetlerini kutlamak, hem ülke genelinde teşkilatlanmalarını tamamlamak ve hem de Osmanlı Devleti'ne ve dolayısıyla Türklere minnet ve şükran duygularını göstermek için "Türkiye Ayini" adı altında bir ayin gerçekleştirmek istediklerinde 7 Temmuz 1872 tarihinde Patrikhanenin aforoz tehdidi ile karşı karşıya kaldılar. Bu durum daha yeni teşkilatlanmaya başlayan ve Eksarhaneyi ve özellikle fert düzeyinde bazı Bulgarları tedirgin etmesine rağmen, yılmadan faaliyetlerini sürdürdüler²⁰.

*Eksarh, Bulgarların başpapazı, eksarhlık da başpapazhane anlamında kullanılan tabirdir (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 515).

¹⁷BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr.104, 8 Zilhicce 1286/11 Mart 1870; Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300–1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul 1934, s. 212; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi* (Yay. Hz. M. Münir Aktepe), XXII, Ankara 1988, s. 91–92.

¹⁸Edward Driault, *Şark Meselesi*, (Çev. Nazif), İstanbul 1328, s. 278–279.

¹⁹Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 696.

²⁰BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 116/2, Gurre-i Cemaziyülevvel 1289/7 Temmuz 1872.

Bundan sonra 28 Eylül 1872 tarihinde Bulgar Kilisesi, İstanbul Patriği VI. Anthimos başkanlığında toplanan küçük bir konsilde Bulgarlar, Hıristiyanlığı bölerek, ırkçılık yaptıkları gerekçesiyle sapıklıkla itham ve Eksarhlık ile birlikte şizmatik* ilân edilerek cezalandırılmak istendi. Bunun üzerine Bulgar ruhanîler de Ortodoksluktan ayrılmadıklarına dair açıklama yaptılar. Bu mahkûmiyet kararı 1945 yılında kadar devam etti²¹.

Fener Patrikhanesi, Bulgarlar üzerindeki nüfuzunu, Bulgar Kilisesi'nin açılmasından sonra da devam ettirdi. Bulgarlar, Sultan Abdülaziz'den bu konuda yardım isterlerken, kiliselerinin meşruiyetine dair fermanları olduğu hâlde Patrikhanenin hâlâ baskı yapmasını anlayamadıklarını ve mesele halledilirse minnettar kalacaklarını ifade ediyorlardı²². Meseleyle ilgili olarak Eksarh bizzat zaman zaman Sultan ve Sadrazam ile görüşüyordu. Eksarh Yosif Efendi, Aralık 1883'de Sultan II. Abdülhamit ile yaptığı bir görüşmede; Patrikhaneden kaynaklanan birçok sıkıntıları olduğunu ve bu sıralarda Bulgar cemaatının biraz ihmal edildiğini ya da kendilerinin böyle bir fikre kapıldıklarını ve gerekçe olarak da "Hanedanın Sünnet Dügününe" kendisinin davet edilmediğini belirtti. Eksarh bu sıkıntısını dile getirirken her fırsatı kendileri aleyhine kullanmak isteyerek, cemaatının azmini kırmayı düşünen Patrikhane nezdinde bunun bir itibar kaybı gibi algılanacağı ve bunu da aynı amaçla kullanacağı endişesine kapılmış olmalı ki; açık ve samimi bir şekilde rahatsızlığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamit, bu durumdan kendisinin de çok üzüldüğünü, kesinlikle bir kasıt olmadığını, davetiyeler hazırlanırken* gözden kaçmış olabileceğini ve kendileriyle birlikte cemaatine ne kadar önem verdiğini bilmiş olmaları gerektiğini vurgulayarak, Sadrazam Said Paşa'ya istek ve ihtiyaçlarını bildirmelerini ve isteklerinin en kısa sürede yerine getirileceğini söyledi. Eksarh da ilgilerinden dolayı teşekkürlerini ifade etti. Daha

*Aforoz etmek anlamına gelmektedir.

²¹Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992, s. 6.

²²BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 112/9, 24 Kânunusani 1287/5 Şubat 1872.

*Osmanlı merkez teşkilatında "Teşrifat Kalemî" diye bilinen ve XVI. yüzyıldan beri varlığı resmî kayıtlarla sabit olan ve 13 Aralık 1846'da Hariciye Nezareti bünyesinde "Hariciye Teşrifatçılığı" da tesis edilmiştir. (Ali Akyıldız, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul 1993, s. 36-47). Buralarda Fenerlilerin ve Rumların hâkim oldukları göz önüne alındığında tabii olarak, Sultan'ın bilgisi dışında Rum görevliler kasıtlı bir şekilde davetiyeler listesinden Eksarhın adını çıkarmış da olabilirler. Yoksa Eksarhın önemine binaen unutulma ihtimali oldukça zayıftır.

sonra Sadrazamdan talep edilen görüşme istekleri hemen kabul edildiğinden sıkıntılarını Sait Paşa'ya da aktarma imkânını buldu²³.

Bulgaristan'ın 1890 yılında muhtariyetini kazanmasıyla birlikte Bulgarlar, Osmanlı Devleti nezdinde biraz daha farklı değerlendirilmeye başlandı. Osmanlı Devleti açısından Rumlar, Fener merkezli bir sistem içerisinde bulduklarından dolayı, Hükümet de bunları mümkün olduğu kadar dengelemek amacıyla 25 Haziran 1890 tarihinde Fener'de bulunan Bulgar Kilisesi'nin inşası için ruhsat verdi²⁴.

Rum Patriği V. Dionisios, Bulgar Piskoposlarına verilen beratların geçersizliği ve bunların Şizmatik olduklarını ve bunun için şizmatik kisve giymeleri gerektiği iddiası ile Babîâli'ye, takdim ettiği arzuda; iki ayrı Ortodoks metropolitinin bulunmasının ahkâm-ı diniyelerine aykırı olduğunu özellikle belirterek, Eksarhlığın lağvını istedi. Fakat kendileri açısından olumlu bir sonuç alamadı²⁵. Bulgar Metropolitlerine berat verilmeye devam edilmesi üzerine benzer isteklerde daha sonraki yıllarda da bulunmuşlardır²⁶. 1895 yılında Bulgar cemaatın istekleri doğrultusunda Depre, Perlice gibi yerlerde çok sayıda metropolithane açılmaya devam edildi²⁷.

Fener Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasındaki mücadele, Bulgarlar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da devam etti. Babîâli kendi politikasına yakın bulduğu için Bulgarlara karşı daha hassas davranıyordu²⁸. Bulgar Eksarhı Yosif Efendi'nin görevde bulunuşunun yirmi beşinci yıldönümü münasebetiyle Bulgaristan'dan, Bulgaristan Prensi'nin başkanlığında elli kişilik bir heyetin gelmek istediği Babîâli'ye bildirildi. Bunların gelmelerine müsaade edilirken, ayrıca Eksarhlığın nezdinde yirmi beş yıl aynı görevde kalmayı başaran Yosif Efendi'ye Osmanlı-Bulgar dostluğuna hizmetinden dolayı bir nişan verileceğinin açıklanması, Bulgaristan, Eksarhlık, Bulgar Cemaati ve Eksarh da büyük bir memnuniyet meydana getirdi. Bulgarların bu sevinçlerinde ne kadar haklı oldukları, hemen

²³ "Bulgar Sefareti'nin İstanbul'dan Sofya'ya 21 Aralık 1883'de Çektiği Telgraf Metni", *Vınşna Politika na Bılgariya*, Sofya 1986, s. 491.

²⁴ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, (Yay. Danışmanları: Azmi Özcan-Tufan Buzpınar), IV, İstanbul 1995, s. 4012.

²⁵BOA, Y. A. HUS, 237/32, 7 Zilhicce 1308/14 Temmuz 1891.

²⁶BOA, Y. A. HUS, 299/25, 24 Mayıs 1310/5 Haziran 1894.

²⁷BOA, Y. A. HUS, 327/42, lef 3, 20 Nisan 1311/2 Mayıs 1895.

²⁸BOA, Y. A. HUS, 414/27, 7 Zilhicce 1318/28 Mart 1900

hemen Yosif Efendi'nin çeyrek asırlık hizmet yılını tamamlayarak yarım asra adım attığı dönemde sekiz Rum Patriğinin ortalama olarak üçer yıldan biraz fazla görev yaptıkları göz önüne alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Bulgar Eksarhı Yosif Efendi'nin görevinin yirmi beşinci yılı kutlamalarından itibaren Rumların baskısı daha da şiddetlenerek arttı. Bu yılı Eksarhane ve Patrikhane mücadelesinde dönüm noktası olarak kabul etmek mümkündür²⁹.

Rumlar, Bulgarları Rumlaştırma faaliyetlerinde Sırları da kullanıyorlardı³⁰. Rumlar, sayıca az oldukları yerlerde de birçok defa kiliseleri işgal ettiklerinden Bulgarlar ibadet edecek yer bulamadıkları gibi, dinî tören yapamadıklarından cenazelerini dahi kaldıramadıkları dönemleri yaşadılar³¹. Rum çeteleri katlettikleri bazı Bulgarların üzerlerine, Patrikhaneye intisap etmelerini, aksi takdirde buna benzer hadiselerin kaçınılmaz olacağını, onlar için en iyi yolun pişmanlık duyarak geri dönmeleri olduğu tehdidinde bulunuyorlardı³². Bu hareketlerinde o derece ileri gitmişlerdir ki; bırakınız sıradan bir Bulgarı, Bulgar Papazları bile Rumluğu kabul etmeleri ve Eksarhaneden ayrılıp, Patrikhaneye intisap etmeleri için mektuplarla tehdit edildikleri gibi fiilen de baskı yapıldığından, zaman zaman papazlar mülkî idare âmirleri vasıtasıyla papaz olduklarını belgelemek mecburiyetinde kalıyorlardı³³.

Rum çetelerinin şiddetli baskılarından dolayı huzuru kalmayan halk defalarca şikâyetle bulunduğundan güvenlik tedbirleri arttırılıyor ve bu da devlete ek masrafları getiriyordu³⁴. Patrikhane, Rumlaştırma politikalarını gerçekleştirmek amacıyla, köylerde Rum nüfusun az olduğu yerlerde çoğunluğu sağlamak ve Bulgarları tasfiye etmek için Rum çeteleri eliyle kan dökmekten hiç çekinmiyorlardı³⁵.

Rum mebuslar da Meclis-i Mebusan'da, Rum metropolitlerini aratmayacak bir tavır sergiliyorlardı. Meclis-i Mebusan'ın 19 Ağustos 1909 tarihli celsesinde; Pandelaki Kozmi Kozmidi Efendi, meselenin özünde Bulgarların kalplerinde

²⁹BOA, *Y. A. HUS*, 427/93, 13 Nisan 1318/26 Nisan 1902.

³⁰BOA, *TFR.. I. KNS*, 6/589, 15 Nisan 1321/28 Nisan 1905.

³¹BOA, *TFR.. I. ŞKT*, 78/77-46, 14 Kânunuevvel 1321/27 Aralık 1905.

³²BOA, *TFR.. I. MN*, 144/14375, 18 Teşrinievvel 1323/31 Ekim 1907.

³³BOA, *TFR.. I. KNS*, 9/812, 2 Mart 1323/15 Mart 1907.

³⁴BOA, *TFR.. I. SL*, 135/13481, 12 Şubat 1322/25 Şubat 1907.

taşıdıkları Bulgarlık iştihakının yattığını ileri sürünce, Manastır Mebusu Pançedoref Efendi de, aynı iştihakın Rum Patrikhanesinde Rumluk adına daha fazla olduğunu söylemek mecburiyetinde hissetti³⁶. Rum baskısı sadece canlılar için değil, ölümler için de mesele oluyordu. Selanik Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne, mezarlığın, kilise müstemilatından olduğu iddiasıyla Rumların, Bulgarların ölümlerinin defnine müsaade etmedikleri belirtiliyordu³⁷.

Patrik, 1 Şubat 1910 tarihinde gönderdiği istida da, zaman zaman daha önceleri ileri sürüldüğü gibi Patrikhanenin şizmatik ilân ettiği bir kilisenin, hükümet tarafından da aynı şekilde şizmatik ilan edilmesini istiyordu. Ancak verilen cevapta, hükümetin aforoz makamı olmadığı ve bunun kabul edilemeyeceği belirtildi³⁸. Kilise meselesi Meclis-i Mebusan'da 8 Mart 1910'da görüşülürken, Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendi, kiliselerin Patrikhane dışında bir yere verilmesine şiddetle karşı çıkarak, bölücülüğü Bulgarların yaptığını diğer unsurların böyle bir meselelerinin olmadığını, bundan dolayı Eksarhaneye kilise verilmemesi gerektiğini ifade etti³⁹.

Patrikhane, Eksarhaneyi Şizmatik ilân ederek, kendine tâbi olmaya zorlarken, kendisine verilmiş olan sözde fermanı⁴⁰ delil olarak göstererek, bahşedilen hakların bütün Ortodokslar için geçerliliğini gizlemeye çalışıyordu⁴¹. Kiliseler Kanunu'na karşı olan Fener Patrikhanesi, Eksarhaneye bu vesile ile taarruza geçmişti. Sultan'a sunulmak üzere hazırladıkları mazbatada; Ortodoks Rumlar'ın, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girdiklerinden bu tarafa Rumeli'deki kiliselerin Patrikhaneye bağlı olduğu Fatih'ten beri kabul edildiği hâlde, şizmatik olan Eksarhanenin bazı kiliseleri gaspına göz yumulmasını kabul edemeyeceklerini belirtti⁴².

³⁵BOA, TFR. 1 A, 34/3316, 6 Mayıs 1323/19 Mayıs 1907.

³⁶Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, VI, Ankara (basım yılı yok), 556.

³⁷BOA, DH. SYS, 29-1/1-6, lef 25, 24 Ramazan 1327/9 Ekim 1909.

³⁸Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, I, Ankara 1985, s. 261.

³⁹Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, II, Ankara 1985, s. 623.

⁴⁰Ferman hakkında bkz, Bülent Atalay, "Rum Ortodoks (Fener) Patrikhanesi'ne Verildiği Varsayılan İmtiyazlar ve Bugünkü Statüsü" XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler, II, II. Kısım, Ankara 2005, s.1413-1440.

⁴¹İkdam, 7 Temmuz 1910.

⁴²İkdam, 17 Temmuz 1910.

3 Temmuz 1910 Nizamnamesi'nin⁴³ üçüncü maddesine göre, her hangi bir mahalde, birden fazla cemaata mensup tebaa yaşıyorsa, mektep ve kilisenin sayı olarak fazla olan tarafa verilmesi şarttı. Buna karşılık sayısı az olanlara da devletin katkılarıyla yeni mektep ve kilise vb. yerler yapılması kararlaştırıldığı halde, Patrikhane uygulama da buna mümkün olduğu kadar muhalefet etmek ve hükümeti güç durumda bırakmak için çaba sarf ettiğinden⁴⁴, meselenin hâlli için çıkarılan kanuna hemen muhalefete başladı. Yapılan kilise ve mekteplerin, kendileri adına yapıldığını, Bulgarların bundan istifade edemeyeceklerini ileri sürüyordu. Fakat kilise ve mektepler yapılırken, Bulgarlar da Patrikhaneye bağlı olarak yaşadıklarından dolayı, ayrıldıkları için onlara da tabii olarak bir hisse ortaya çıkması gerekiyordu. Patrikhane bunu sürekli olarak göz ardı ediyordu. Ancak yapılan tetkikler neticesinde bunun âdil bir şekilde uygulandığı takdirde, Patrikhanenin her zaman ileri sürdüğü imtiyazat-ı mezhebiyesine hâlel gelmeyeceği konusunda izahattan başka bir şey yapılmayarak, kanunun kesin bir şekilde uygulanması istendi⁴⁵.

Nüfus tahririnde Rum göründükleri halde, birçok yerde kendilerinin Bulgar olduğunu iddia eden çok sayıda Bulgar'a rastlandı. Böyle durumlar hükümeti oldukça zora sokuyordu. Patrikhane tahrirlerin dikkate alınmasını isterken, resmî bir dayanak noktasını da elinde tutuyordu. Ancak hakikaten Bulgar olduğu hâlde daha önce Rum yazılan çok sayıda Ortodoks olduğunu göz ardı etmekte mümkün değildi⁴⁶.

Hatta Fener Patrikhanesi, 5 Ağustos 1910 tarihinde Adliye Nezareti'ne; Eksarhlığın Ahkâm-ı İnciliye'ye ve Ortodoks mezhebine aykırı davrandığı için zaten şizmatik ilân edildiğini, bunu Antakya, Kudüs Rum Patrikleri, Kıbrıs Serpiskoposu gibi Şark Ortodoks Kilisesi'nin bütün dinî reislerinden oluşan Büyük Sen Sinod'un kararlaştırdığını bildirdi. Ayrıca aynı kararın Rusya, Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Karadağ Ortodoks ruhanilerinin de tasdik ettiklerini, bundan dolayı Eksarhane ile her türlü münasebetin kesilmesi gerektiğini, aksi takdirde sair

⁴³Kiliseler Kanunu hakkında bkz, Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001, s. 50-75.

⁴⁴BOA, DH. SYS, 29-1/1-2, 5 Temmuz 1326/18 Temmuz 1910.

⁴⁵BOA, DH. SYS, 29-1/1-3, 17 Ağustos 1326/30 Ağustos 1910.

⁴⁶BOA, DH. SYS, 29-1/1-6, lef 109, 20 Temmuz 1326/2 Ağustos 1910.

devletlerin kendileriyle ilgili teminatlarının unutulmamasına dikkat çekmeye çalışan Patrikhane, Hükümeti de tehdide varan bir tutum içerisinde bulunarak Eksarhlığı yalnızlığa mahkûm etmeye çalıştı⁴⁷.

Patrik Yovakim, Eksarhane ile Patrikhane arasındaki anlaşmazlığın odağında bulunmakta ve başlıca sebep de kendisi idi⁴⁸. Eksarhanenin olumlu yaklaşımına rağmen Patrikhane, daha önce de olduğu gibi Bulgarlar'ın özür dilemesini istiyordu. Tabii ki bu özür sıradan bir özür olmayıp, Bulgarlar'ın Ortodoksluktan uzaklaştıklarını kabul ettiklerini de öngören ve Patrikhaneyi tatmin eden bir özür olması gerekiyordu. Bu da Bulgarların Eksarhaneyi kapatarak, tekrar Patrikhaneye tâbi olmaları demekti. Bunun da Bulgarlar tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Bundan sonra Patrikhane de, Rusya'ya rağmen aforozu kaldırmamakta ısrarlı davrandı⁴⁹.

Eksarh yaptığı bir açıklamada, Patriğin olumsuz tutum ve davranışlarının her iki İsevî cemaatı derinden yaraladığını belirtti. Ayrıca bu durumun tarafların zararına olduğunu, Meşrutiyet'e ve Kiliseler Kanunu'na rağmen Patrikhanenin çok sayıda köyü kendi uhdesinde bulundurma ısrarından vazgeçmediğini, ihtilafın ortadan kalkması için Eksarhanenin üzerine düşeni yapmaya hazır olduğunu ve gerekirse 1870 Fermanını bile tekrar masaya yatırabileceklerini ifade etmesi dahi Patrikhaneyi yumuşatamadı⁵⁰.

Bu gelişmeler Meclis-i Mebusan'da tekrar ele alındı ve Rumeli'de Bulgarlar ile Sırlar arasında da var olan ihtilafli kiliseler ve mektepler mevzuunda, kilise kanununa göre hareket edilmesinden başka çare olmadığı üzerinde karara varıldı⁵¹. Balkan Savaşları sırasında, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan "Balkan Bloğu"nda birlikte yer almalarına rağmen, Sırlar ve Yunanlılar, Patrikhanenin yönlendirmesi ile mücadele sahası içerisinde bulunan Bulgarlara Eksarhaneden ayrılarak, Patrikhaneye geçmeleri için yoğun bir baskı yapıyorlardı⁵². Bu baskının ve diğer taraftan bloğun siyasî etkisi ile zaman zaman Balkan Savaşları süresince Bulgar

⁴⁷*İkdam*, 14 Ağustos 1910.

⁴⁸*İkdam*, 17 Kasım 1910.

⁴⁹*İkdam*, 20 Kasım 1910.

⁵⁰*İkdam*, 5 Aralık 1910.

⁵¹*Alemdar*, 6 Teşrinisani 1911/19 Kasım 1911.

⁵²Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi (Balkan Savaşları)*, II/II, İstanbul 1983, s. 151.

Kilisesi'nin Eksarhaneden ayrılması tartışma konusu oldu⁵³. Buna bağlı olarak yapılan uygulamalardan sonra, Patrikhanenin ve dolayısıyla Rumların nüfuz alanı daraldıkça kinlerini daha açık bir şekilde ortaya koyarak gizleyemez duruma gelmeleri ve müşterek kullandıkları mezarlığa bile Bulgarlar'ın gömülmesine izin vermeyecek kadar hırçınlaşmalarına sebep oldu⁵⁴.

Sonuç

Osmanlı Kurumu olarak Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, kendisine gösterilen müsamahayı istismar ederek, Panhelenizm fikri doğrultusunda kullanmak istediği tarihî bir hakikattir. Fener Patrikhanesi bu politikasını gerçekleştirmek isterken kendi karşısında diğer Ortodoks gruplardan daha çok, diğerlerine göre çok daha organize ve güçlü olan Bulgarları bulmuştur.

Patrikhanenin yoğun baskısı Bulgarların daha duyarlı ve hep birlikte hareket etmelerini sağladığından dolayı verdikleri mücadelede neticesinde Eksarhanelerine kavuştular. Bunda zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti'nin, dışarıyla bağlantısı olan Patrikhane karşısında yeni bir denge unsuru oluşturmak istemesinin de payı büyüktür. Özellikle Kiliseler kanunun çıkarılmasıyla birlikte Devletin desteğini daha açık bir şekilde arkasına alan Bulgarlar bu mücadelelerinde daha da etkili olurlarken, Bâb-ı Âli'nin de yükünü kısmen hafifletir bir rol de oynamışlardır.

⁵³*İkhtiham*, 19 Nisan 1912.

⁵⁴BOA, *DH. KMS*, 32/47, 23 Mayıs 1331/5 Haziran 1915.

COĞRAFYADA ÖĞRENCİ BAŞARISI

*Alaattin KIZILÇAOĞLU

Özet

Çeşitli öğretim programlarında yer alan kazanımları kullanarak coğrafyada öğrenci başarı düzeylerini ifade etmek mümkündür. Ülkemizde ilköğretimde hayat bilgisi, fen ve teknoloji, sosyal bilgiler öğretim programlarındaki kazanımların bir bölümü ile ortaöğretimde coğrafya öğretim programındaki kazanımların tümü coğrafya ile ilgilidir. Bu çalışmada, ilgili programlardaki kazanımlar referans alınarak öğrenci başarı düzeyi üç farklı sınıf seviyesinde (beşinci, sekizinci, on ikinci sınıfların sonu) organize edilmiştir. Bu üç farklı sınıf seviyesindeki öğrencilerin kazanım durumuna üç farklı açıdan (bireylerin kazanımlardaki seviyeyi yakalayamaması, yakalaması ve aşması) bakılmaktadır. Bu sayede öğretmenler, kazanımlara ulaşmayı hedefleyen, kazanımlar seviyesinde çalışan ve kazanımların ilerisinde giden öğrencileri tanıyacaklar ve öğrencilerinin coğrafya bilgilerini değerlendirmek için uygun test araçlarını geliştirebileceklerdir. Üç farklı sınıf seviyesinde öğrenci başarı düzeylerinin kazanımlar seviyesinde ya da üzerinde oluşu ülkemizdeki coğrafya eğitiminin amacına eriştiğinin bir göstergesi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya eğitimi, Coğrafya Öğretimi, İlk ve Ortaöğretim

STUDENT ACHIEVEMENT IN GEOGRAPHY

Abstract

It is possible to determine student success level by using the learnings in different teaching programs. The objectives in geography education and teaching life, science and technology and social sciences are all about geography. In this study, by referring to the objectives related to those programs above mentioned, success level of the students has been organized in three different course levels (the

* Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Yrd. Doç. Dr., e-mail: alaattin@balikesir.edu.tr

end of 5th, 8th and 12th year courses). The learnings of the students have been evaluated in three aspects being more successful than the expected level. In this way the teachers will be able to develop suitable measuring devices in geography teaching. Defining their level at or above the expected level will sign that geography education has reached its aim.

Key Words: Geography Education, Geography Teaching, K-12

GİRİŞ

İlk ve ortaöğretim kurumlarımızda coğrafyada öğrenci başarısının yeterli düzeyde olması, öğrenciler ve dolayısıyla toplumumuzun geleceği açısından son derece önemlidir. Her toplumda coğrafi açıdan iyi eğitilmiş bireylere gereksinim vardır. Coğrafya eğitimi aracılığıyla öğrenciler dünyanın farklı ekonomilerini, kültürlerini, mekanlarını ve insanlarını ve onların kendileri ile olan bağlantı ve ilişkilerini anlamaya başlarlar. Bu, günümüz toplumu için hayati bir bilgidir. Bütün ülkelerin, günümüz küresel ekonomisi ile rekabet edebilmeleri, dünyada çevrenin kalitesini garanti altına alabilmeleri ve dünyayı paylaşan farklı insanların kültürünü kavrayabilmeleri vatandaşlarının dünya bilgisine bağlıdır (Taş, 2005). Nitelikli bir coğrafya eğitimi öğrencilerin, yaşadığımız karmaşık yapıdaki dünyayı algılamasına ve ifade etmesine, onların dünyadaki yerlerini almalarına, farklı mekanları ve kültürleri tanımalarına yardımcı olur.

Ülkemizde ilk ve ortaöğretimde çeşitli derslerin öğretim programlarında yer alan coğrafya disiplini ile ilgili kazanımlar, öğrencilerin coğrafyayı daha iyi anlamalarını ve onların sorumluluk sahibi vatandaşlar olarak yaşamalarını sağlamak için dizayn edilmeye çalışılmıştır. Bu kazanımlar, değişik sınıf seviyelerinde öğrencilerden neler beklendiğini ortaya koyar.

Türkiye’de ilk ve ortaöğretimde Coğrafya bilimine ilişkin kazanımların yer aldığı öğretim programları (MEB, 2005 a,b,c,d) şunlardır:

1. Hayat Bilgisi Öğretim Programı (1., 2. ve 3. sınıflar)
2. Fen ve Teknoloji Öğretim Programı (4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflar)
3. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (4., 5., 6. ve 7.sınıflar)
4. Coğrafya Öğretim Programı (9., 10., 11. ve 12.sınıflar)

Yukarıda bahsi geçen öğretim programlarının ilk üçünün kazanımlarının bir bölümü, sonuncusunun ise tamamı coğrafya ile ilgilidir.

Öğretim programlarında coğrafya eğitimi ile ilgili olan kazanımlar, öğrencilerin yaşadıkları alandan başlayarak ülkemiz ve Dünya ile ilgili coğrafi bilinç kazanmalarını, edindikleri coğrafi birikimi gelecekteki yaşantılarında etkin bir şekilde kullanmalarını sağlamaya yönelik hazırlanmıştır (MEB, 2005a). Söz konusu kazanımlar öğrencilerin, coğrafi bilgilerini gerçek hayatta karşılaştıkları problemleri çözmeye ve hayat boyu öğrenmeleri için bir temel olarak kullanabilmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Her kazanım, öğrencilerin coğrafi olarak düşünmelerini cesaretlendirmeli ve onların yaşamları boyunca karar vermelerinde kullanacakları coğrafi araştırma becerilerini pratik uygulamalara dönüştürebilmelidir (GFL, 1994).

Öğretim programlarındaki kazanımları kullanarak coğrafyada öğrenci başarı seviyelerini ifade etmek mümkündür. Bu ifade üç sınıf seviyesi temeline göre organize edilmiştir (beşinci, sekizinci, on ikinci sınıfların sonu). Bu üç sınıf seviyesindeki öğrencilerin yeterliliğini içine alan bu kapsam, öğrenci başarısının spesifik derecelerini tespit etmek için öğretmenlere yardım eden bir referans çerçeve sağlar (bir bireyin standartlardaki seviyeyi yakalayamaması, yakalaması ve aşması). Öğretmenler, kazanımlara ulaşmayı hedefleyen, kazanımlar seviyesinde çalışan ve kazanımların ilerisinde giden öğrencileri tanıyabileceklerdir. İlave olarak, onlar, öğrencilerinin coğrafya bilgilerini değerlendirmek için uygun test araçlarını geliştirebileceklerdir (GFL, 1994).

Bu çalışmada, üç sınıf düzeyinde (beşinci, sekizinci, on ikinci sınıfların sonu) öğrenci başarı seviyesini tespit etmek için ilk ve ortaöğretimde coğrafya ile ilgili kazanımların yer aldığı öğretim programlarındaki (hayat bilgisi, fen bilgisi, sosyal bilgiler, coğrafya) kazanımlar tetkik edilmiştir. Beşinci sınıfa ait öğrenci başarı seviyelerinin belirlenmesinde ilköğretimin hayat bilgisi (MEB, 2005d), fen ve teknoloji (MEB, 2005c) ile sosyal bilgiler (MEB, 2005b) öğretim programlarının ilk kademeye ilişkin kazanımları, sekizinci sınıfa ait öğrenci başarı seviyelerinin belirlenmesinde ilk kademedeki kazanımlara ilave olarak ilköğretim sosyal bilgiler ile fen ve teknoloji öğretim programlarının ikinci kademeye ait kazanımları, on ikinci sınıfa ait öğrenci başarı seviyelerinin belirlenmesinde ilköğretimde coğrafya ile ilgili

kazanımları içeren programların kazanımları ile ortaöğretim coğrafya öğretim programının (MEB, 2005a) kazanımları dikkate alınmıştır. Öğrencilerin başarı düzeyi, kazanımlara ulaşmış, ulaşmadığı ya da kazanım düzeylerinin üzerinde göstereceği performansa göre değerlendirilmiştir.

1.BEŞİNCİ SINIF İÇİN BAŞARI SEVİYESİ

1.1 KAZANIMLARA ULAŞMAYI HEDEFLEYEN BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencileri çok temel coğrafi fikirlere sahiptirler ve ancak çok sınırlı biçimde bilgilerini sunabilirler (GFL, 1994). Yapısal kavramları öğrenmede yetersizdirler. Çizdikleri kavram haritalarında kavram yanlışlarına çok sık rastlanır.

Bu öğrenciler, çoğu zaman temel yer adı öğrenmenin ötesine geçemezler. Onların zorlandıkları konular, bilginin ayrı elementleri arasındaki ilişkilere karar vermek ve okuma/yazma becerilerindeki yetersizliklerden dolayı coğrafyadaki temel fikirlerin önemini açıklayamazlar. İlave olarak, onlar dar bir kelime hazinesine sahiptirler ve coğrafi sorulara cevap verecekleri zaman, verdikleri cümleler bir bütünlük oluşturmayıp, çok basit açıklamalar şeklindedir (GFL, 1994).

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencileri, kendilerine anlatılan konularda başarılıdır. Bu öğrenciler, kendilerine anlatılan mekanlara benzer mekanlar hakkında bilgi verildiğinde konuya hakim olurlar. Öğrenmeyi genellikle tek başına gerçekleştiremezler, öğretmene bağımlıdır (GFL, 1994).

Bu öğrenciler, basit düzeyde bazı coğrafi tanımları yaparlar. Yerçekilleri, hava olayları ve doğal afetler gibi fiziki olayları basit bir şekilde ifade edebilirler. Bir Türkiye haritasında coğrafi bölgeleri gösterip, adlarını söyleyebilirler, ancak bölgeler arasındaki yerçekilleri, hava olayları ve doğal afetler açısından benzerlikleri ve farklılıkları algılayamazlar.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencileri, okudukları metinlerin algılanmasını kolaylaştıracak görsel unsurların içeriğindeki ipuçları ve

açıklamaları anlayamazlar. Çevresinde cereyan eden olay ve olgular arasında ilişkiler kurabilme, benzer ve farklı yönlerini ortaya koyabilme gücünü yaşarlar. Gözlediklerini daha önce öğrendikleri ile karşılaştırabilme ve ilişkilendirebilmesi zayıftır.

Bu öğrencilerin, dikkatlerini belli bir olay ya da olguya yoğunlaştırmaları zayıf olduğu için olay ve olguların farkına varmaları ve çevrelerindeki olayları algılayarak daha etkin öğrenmeleri zordur. Gözlem becerileri zayıf olan bu öğrencilerden çevresinde çok iyi bildikleri bir yer ile ilgili akıllarına gelen her şeyi yazmaları ve söylemeleri istendiğinde çok basit ve birbirleriyle bağlantısı zayıf cümleleri sıralarlar (GFL, 1994).

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencileri, öğretmenin üniteler arası ve dersler arası ilişkilendirme çabaları esnasında verdiği basit örnekleri algılayabilirler. Dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerileri yeterince gelişmemiştir. Onlara gerçek hayata ilişkin konuları ifade etmeleri ya da yazmaları istendiğinde çok basit açıklamalar yapabilirler. Grup tartışmalarında genellikle sessizdirler. Onların etkinlikler çerçevesinde üretmiş oldukları ürünler (resim, proje, poster, şarkı sözü, Powerpoint sunusu, maket vb) genellikle basittir. Bu ürünler aileleri ve çevreleri ile paylaşılmak üzere sergilendiğinde, kazanımların ilerisindeki beşinci sınıf öğrencilerin ürettiklerinin yanında oldukça sade kalırlar.

Bu öğrenciler, yakın çevresi ya da toplumu ilgilendiren hususlarda ihtiyaçların karşılanması için fikir üretme, bu fikri etrafına yayma, görüşme, tartışma, uzlaşma ve eylemde bulunma konusunda yetersizdirler. Çevrelerine ilişkin hazırlamış oldukları zihin haritaları detaylardan yoksun ve zaman zaman da hatalar içerir. Yaşadıkları yer ya da okul çevresine ilişkin çizdikleri krokiler yüzeyseldir.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencilerinin, mekanı algılama becerisi düşüktür. Mekanı algılama; ortamdaki unsurları fark edip söyleme ve basit bir şekilde onların niceliklerini ve niteliklerini tanıtmaya ile sınırlı kalmaktadır. Aynı mekanın farklı biçimlerde ifade edemezler. Mekana ilişkin haritaları okumakta güçlük çekerler. Mekana ilişkin bilgilerden yola çıkarak hazırlamış oldukları çizimler oldukça basittir. Varlıklar arasındaki ilişkileri kavrama düzeyi, coğrafi kavramları algılama düzeyi düşüktür.

Bu öğrenciler, bilgiyi uygun ve farklı biçimlerde (harita, grafik, tablo, diyagram, küre) kullanma, düzenleme ve geliştirme konusunda yetersizdirler. Harita, plan, kroki, grafik, diyagram çizme ve yorumlamada güçlükler yaşarlar.

Kazanımlar seviyesine ulaşmayı arzu eden beşinci sınıf öğrencileri, fiziksel özellikler ve politik sınırları gösteren harita ve küreleri kullanabilirler (GFL, 1994). Türkiye'nin kabartma haritası üzerinde yaşadığı bölgenin yüzey şekillerini genel olarak tanırlar. Yaşadığı bölgedeki yerçekillerinin özelliklerini diğer bölgelerdekiler ile kıyaslayamazlar. Söz konusu yerçekillerinin yaşadığı bölgedeki insanların faaliyetlerine etkisini değerlendiremezler. Türkiye haritası üzerinde Toros Dağları ve Çukurova gibi önemli sahaları gösterebilirler. Bu sahaların sahip olduğu özelliklere ilişkin algıları genellikle zayıftır.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencileri, ilk kez gittikleri bir yerde yönleri bulmakta güçlük çekerler. Başkalarına yönleri kullanarak gidecekleri yerleri tarif edemezler. Herhangi bir nesnenin kendisine göre bulunduğu yönü belirlemeye yönelik yöntemleri uygulamada zayıftırlar. Ev ya da okulun farklı mekanlarının hangi coğrafi yöne doğru konumlandığını tespit etmede zorlanırlar. İyi bildiği bir yerin krokisini çizmede beceri sahibidirler.

Bu öğrenciler, farklı mekanlara ait görüntüler içeren fotoğrafları birbirleriyle kıyaslarken zorlanırlar. Fotoğraflardaki insanları, binaları, kıyafetleri ve faaliyetleri karşılaştırma düzeyleri düşüktür. Fotoğraflardan çeşitli toplumların günlük yaşamlarına ilişkin çıkarımlarda bulunma ve bu toplumları kendi çevresinde yaşayanların günlük yaşamları ile ortak ve farklı yönlerini çıkarmada zayıftırlar. Fotoğraflar, gazete haberleri ve resimleri inceleyerek, bunlar hakkında coğrafi sorular sorma, coğrafi bilgi edinme, bu bilgileri organize etme ve analiz etme becerileri zayıftır.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencileri, basit grafikler ve tabloları kullanabilirler. Ülkemizin yıllar itibarıyla çimento üretimini gösteren bir tablodan, yıllık çimento üretim miktarlarını anlayabilirler fakat tablodaki verilerin karşılaştırılması ile ilgili soruları cevaplayamazlar. Çimento üretimindeki değişiklikleri içeren tablodaki verilerden yola çıkarak, Türkiye'de bu açıdan yaşanan gelişmeleri

değerlendiremez ve yaşanan gelişmelere ilişkin bir senaryo oluşturamazlar. Bu öğrenciler, sınırlı ölçüde parça-bütün ilişkilerini analiz edebilme yeteneğe sahiptirler.

Bu öğrencilerin, kalıcı öğrenme sağlayan araçlardan grafik ve diyagramlardaki sayısal bağlantıları görebilme becerisi düşüktür. Konuları somutlaştıran, kalıcı öğrenme sağlayan grafik ve diyagramlardaki bilgilerin farkına varma, karşılaştırma, sonuç çıkarma, bunlardaki verileri kanıt göstererek genellemeler yapma yetisi düşüktür. Hava koşulları, ekonomik aktiviteler, sosyal yaşama ilişkin yapmış olduğu gözlemlerden ve anketlerden elde ettiği verileri organize edemezler. Görsel kanıtlar kullanılmadığında kavramları açıklamada, somutlaştırmada, kavramlar arasındaki ilişkileri algılamada zorluk yaşarlar.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencileri, okul çevresine düzenlenecek bir gözlem gezisi öncesi gidilebilecek bir yerin basit bir krokisini hazırlayabilirler. Gezi sırasında coğrafi çevrede gördükleri her şeyi listelemeleri istendiğinde önemli noktaları kaçırmazlar. Sınıfa döndüğünde listelenen unsurları doğal ve beşeri unsurlar biçiminde ikiye ayırmakta güçlük yaşarlar. Listeledikleri unsurların bulunduğu sahada insanların yapmış oldukları ve yıllar sonra bu sahada insanların yapabilecekleri değişiklikleri ifade etmekte oldukça zorlanırlar.

Bu öğrencilerin okul içindeki ve dışındaki olaylara bakarak, gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarda karşılaştırmalı ve karşılaştıkları sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünceleri sınırlıdır. Kişisel ve toplumsal sorunlara çözmede kendine özgü görüşler üretme potansiyeli sınırlıdır (MEB, 2005a). Tecrübe ve hatalar, bu gruptaki öğrencilerin problem çözme becerilerini karakterize eder. Bir cevap ya da çözüm hazır olarak elde değilse, onlar projeyi hemen terk ederler ve başka bir şey yapmaya başlarlar. Bir haritanın kullanımını gerektiren bir yer ve onun konumu ile alakalı problemleri içeren bir soru ile karşılaştıklarında, çok temel ve sözlü basit bir tavır içinde cevap verirler. Bir görevi tamamlamaları için, harita, ders kitabı, öğretmenin dağıttığı notlar ve temel referans çalışmalarından bilgileri içeren, adım adım yardıma ihtiyaçları vardır (GFL, 1994).

Bu öğrenciler, kazanmış oldukları coğrafi becerileri kullanırken karar verme konusunda güçlük çekerler. Örneğin, yakın çevrede bir yere düzenlenecek bir gezi

planı önerisi hazırlamaları istendiğinde, üretmiş olduğu önerinin uygun olup olmadığını yargılayamazlar ya da karar veremezler ve alternatifler oluşturamazlar. Doğal ve beşeri olaylar arasındaki ilişkiyi kavramakta yeterli olmadıkları için yapmış oldukları önerinin sonuçlarını tahmin edemez ve savunamazlar. Farklı fiziki ve beşeri ortamlar arasındaki sebep sonuç ilişkilerini algılayamazlar. Doğal ortamda cereyan eden hadiseler ile insan faaliyetlerinin farklı yönlerini tanımlamaları istendiğinde bunu başaramazlar (GFL, 1994).

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen beşinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL, 1994): Dikkatlerini çok kısa topladıklarından dolayı, ellerine yapmaları için verilen bir görevden kolayca başka tarafa doğru çekilme eğilimi, taşıma sistemleri ve telekomünikasyon araçları gibi araçlarla yerel toplum arasındaki ilişkiyi anlamakta yetersizlikler gösterme, çok iyi okuma, yazma ve kelime bilgisine sahip olmama, farklı yerler ve onların lokasyonları hakkında kesin olmayan algılar gösterme, diğer kültürleri uygun şekilde bilmediğinden dolayı etnik kültür eğilimi, yerel bir harita üzerinde, yer bulmayı nasıl yapacağını bilir fakat yine bir harita üzerindeki enlem ve boylamın prensiplerini uygulayamama ve insanların doğal ortamlara nasıl adapte oldukları ya da karar vermede doğal ortamın nasıl etkili olduğunu anlamada bir düzensizlik gösterme.

1.2 KAZANIMLAR SEVİYESİNDEKİ BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Beşinci sınıfta kazanımlar seviyesinde performans gösteren öğrenciler, önemli yapısal kavramları tanımlayabilirler ve belirli bir tutarlılıkta önemli temel coğrafi fikirleri izah edebilirler. Doğal ve beşeri sistemleri bulmada haritaları kullanabilirler. Yapmış oldukları tanımlarda uygun coğrafi ifadeleri seçerek, kazanımlara ulaşmış olduklarını gösterirler. Bu öğrenciler, öğretmenin rehberliğinde zorlanmadan farklı kaynaklardaki bilgilere erişebilirler (GFL, 1994). Yeterli düzeyde bir kelime hazinesine sahiptirler ve coğrafi sorulara cevap verecekleri zaman, verdikleri cümleler ile bir bütünlük oluşturabilirler.

Bu öğrencilerin dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerileri yeterince gelişmiştir. Onlara gerçek hayata ilişkin konuları ifade etmeleri ya da yazmaları

istendiğinde çok yeterli düzeyde açıklamalar yapabilirler. Grup tartışmalarında genellikle aktiftirler. Onların etkinlikler çerçevesinde üretmiş oldukları ürünler (resim, proje, poster, şarkı sözü, Powerpoint sunusu, maket vb) genellikle niteliklidir.

Bu öğrencilerin, mekanı algılama düzeyi yüksektir. Mekanı algılama; ortamdaki unsurları fark edip söyleme ve onların niceliklerini ve niteliklerini tanıtmada başarılıdır. Aynı mekanı farklı biçimlerde ifade edebilirler. Harita okuma becerileri gelişmiştir. Varlıklar arasındaki ilişkileri kavrama düzeyi, coğrafi kavramları algılama düzeyi gelişmiştir.

Bu öğrenciler, farklı fiziki ve beşeri olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkilerini algılayabilirler. Fiziki ortamda meydana gelen hadiseler ile insan faaliyetlerinin farklı yönlerini tanımlamaları istendiğinde başarılı bir şekilde bunu ifade edebilirler.

Bu öğrenciler, okudukları metinlerin algılanmasını kolaylaştıracak görsel unsurların içeriğindeki ipuçları ve açıklamaları anlayabilirler. Çevresinde cereyan eden olay ve olgular arasında ilişkiler kurabilme, benzer ve farklı yönlerini ortaya koyabilme yeterliliğine sahiptirler. Gözlediklerini daha önce öğrendikleri ile karşılaştırabilir ve ilişkilendirebilirler.

Kazanımlar seviyesindeki beşinci sınıf öğrencileri, yakın çevresi ya da toplumu ilgilendiren hususlarda ihtiyaçların karşılanması için fikir üretme, bu fikri etrafına yayma, görüşme, tartışma, uzlaşma ve eylemde bulunma konusunda yeterlidirler.

Bu öğrenciler, çevresindeki ve ülkemizin çeşitli yerlerindeki önemli mekanları tanırlar. Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırabilirler. Ailesinde ve çevresindeki kültürü yansıtan öğeleri fark ederler. Kültür öğelerinin geçmişten bugüne değişerek taşındığına ilişkin yakın çevresinden kanıtlar gösterirler (MEB, 2005b).

Kazanımlar seviyesindeki beşinci sınıf öğrencileri, harita, fotoğraf, gazete haberi ya da resimlerdeki yerlerin fiziki ve beşeri özelliklerini birbirleri ile kıyaslayabilirler. Çevresinde meydana gelen hava olaylarına ilişkin gözlemlerini grafiklere aktararak, grafikteki bilgileri yorumlayabilirler. Görsel materyallerden yararlanarak çeşitli toplumların günlük yaşamlarına ilişkin çıkarımlarda

bulunabilirler. Kendisi ile başka bir toplumdaki (İrlanda, Kırgızistan, Kanada, Nijerya, Singapur gibi) yaşatlarının günlük yaşamlarını karşılaştırabilirler.

Kazanımlar seviyesindeki beşinci sınıf öğrencileri, bilgiyi uygun ve farklı biçimlerde (harita, grafik, tablo, diyagram, küre) kullanma, düzenleme ve geliştirme yeteneklerine sahiptirler. Harita, plan, kroki, grafik ve diyagram çizme ve yorumlamada fazla güçlük çekmezler.

Kazanımlar seviyesindeki beşinci sınıf öğrencileri, Türkiye kabartma haritası üzerinde yaşadığı bölgenin ve ülkemizin yüzey şekillerini genel olarak tanırlar. Genel hatları ile coğrafi bölge sınırlarımızı çizebilirler. Bu bölgelerin fiziki özellikleri ile burada yaşayan ve çalışan insanlar arasındaki temel ilişkileri ifade edebilirler.

Bu öğrenciler buldukları sınıf seviyesine uygun grafik ve diyagramlardaki sayısal bağlantıları görebilme becerisini kazanmışlardır. Grafik ve diyagramlardaki bilgilerin farkına varma, karşılaştırma, sonuç çıkarma, bunlardaki verileri kanıt göstererek genellemelere erişmede başarılıdır. Hava koşulları, ekonomik aktiviteler, sosyal yaşama ilişkin yapmış olduğu gözlemlerden ve anketlerden elde ettiği verileri organize ederek, analiz edebilirler.

Bu öğrenciler, çeşitli yöntemlerle çevresindeki herhangi bir nesnenin kendisine göre bulunduğu yönü bulurlar. Çevresindeki bir yerin krokisini çizebilirler. Çevresinde gördüğü doğal ve beşeri unsurları birbirlerinden ayırt edebilirler (MEB, 2005b).

Bu öğrenciler, efsane, destan, öykü, türkü ve şiirlerden yararlanarak yaşadığı yerin coğrafi özellikleri ile ilgili çıkarımlarda bulunabilirler (MEB, 2005b). Örneğin, Ağrı Dağı ile ilgili bir efsaneyi okuduktan sonra, bu efsanede geçen coğrafi özellikleri belirleyebilirler.

Gözlem becerileri gelişmiş olan bu öğrencilerden çevresinde çok iyi bildikleri bir yer ile ilgili akıllarına gelen her şeyi yazmaları ve söylemeleri istendiğinde nitelikli cümleler ile konuyu ifade edebilirler.

Bu öğrenciler bir kıta ile ülke ya da bir şehir ve coğrafi bölge arasındaki farkları açıkça ayırt edebilirler. Bir yerin konumunun fiziki özellikleri nasıl etkilediğini de açıklayabilirler.

Bu seviyedeki öğrenciler, kendilerince bir dünya geliştirmişlerdir ve kıyafet, ayakkabı, bilgi ve ham madde gibi maddelerin diğer bölgelerden gelmek zorunda olduğunu anlayabilirler. Onlar, yerleşimcilerin bir yere nasıl adapte olduklarını ve buralara teknoloji ve kültürel değerleri nasıl ilettiklerini gösteren örnekler sağlayabilirler. Buldukları ortam ile insanların nasıl etkileşime geçtiklerinin farkında olduklarından dolayı, bu gibi öğrenciler, geleceğe ait eğilimleri gerçekçi ve mantıklı yollarla tahmin edebilirler. Bu yüzden, günlük tecrübelerinin ötesinde dünyanın değişik yerleri ile nasıl bağlantıya sahip olduklarını inandırıcı olarak tanımlayabilirler (GFL, 1994).

Kazanımlar seviyesindeki beşinci sınıf öğrencileri; problem çözme yeteneğine sahiptirler. Bu öğrenciler okul içindeki ve dışındaki olaylara bakarak, gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarda karşılaştırmalı ve karşılaştıkları sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünceleri yeterli düzeydedir. Buldukları yaş seviyesine göre coğrafi bilgi edinme, coğrafi bilgiyi organize ve analiz etmede beceri sahibidirler. Coğrafi bilgi edinme maksadıyla, farklı kaynaklardan bilgi elde etmede yeterince araştırma becerisine sahiptirler. Doğal afetler konusunda yeterince bilgi sahibidirler. Ülkemizin farklı yerlerinde, yaşadıkları saha ve yakın çevresinde meydana gelmiş olan afetlere ilişkin bir konu (deprem, sel gibi) kendilerine sunulduğunda, konuya nispeten hakim bir şekilde durumu değerlendirebilirler. Bu öğrenciler, problemlerin çözümüne yönelik alternatifler sunabilirler, bu alternatifleri niçin ürettiklerini yeterince savunabilirler (GFL, 1994).

Kazanımlar seviyesindeki beşinci sınıf öğrencilerinin başarı düzeyleri şu şekilde özetlenebilir (GFL, 1994): Coğrafi kelimeler ve fikirler hakkında sağlam bir bilgiye sahip olma, farklı yerleri göstermek için harita ve küreyi kullanabilip, lokasyon ile ilgili verileri toplayabilme, koordinat sistemi ile enlem ve boylamları kullanarak, yer yüzündeki spesifik yerlerin lokasyonunu bulma becerilerine sahip olma, doğal yaşam ortamları ve kültürel konular hakkında, birden fazla bakış açılarında sahip olma, küresel kavramı oturmuş ve buna bağlı olarak da ekonomik ve

politik karşılıklı bağımlılığın farkında olma, farklı yerler arasındaki benzerlik ve farklılıkları gösteren basit karşılaştırmaları yapabilme, insanların fiziki doğal ortamlara nasıl adapte olduğunu ve ondan nasıl etkilendiğini gösterebilme, coğrafi bilgiyi çok farklı kaynaklardan elde edebilme, coğrafi konular için alternatif çözümler geliştirebilme ve birlikte öğrenme metotlarını takip ederek etkili öğretim durumlarına katılabilme.

1.3 KAZANIMLARIN İLERİSİNDEKİ BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımların ilerisinde performans gösteren beşinci sınıf öğrencileri; coğrafi bilgi edinme, coğrafi bilgiyi organize etme ve analiz etme hususlarında kazanımlar seviyesindeki öğrenciden çok daha üstün bir performans gösterirler. Bu öğrencilerin sormuş oldukları coğrafi sorular ve coğrafi sorulara verdikleri cevaplar yeterince niteliklidir. Coğrafya bilimine ilişkin sahip oldukları kelime hazineleri, kazanımların ve sınıfta anlatılanların çok ötesindedir (GFL, 1994).

Bu gruptaki öğrenciler, harita, diyagram, tablo ve diğer çizimlerden coğrafi bilgiler edinerek, bu bilgileri analiz edebilirler. Harita ve grafikler çizerler, tablolar hazırlayabilirler. Çok farklı kaynaklardan yararlanarak coğrafi bilgiyi edinirler ve bilgileri diğer derslerde de kullanabilirler (GFL, 1994). Kazanımların ilerisindeki öğrenciler dünyayı tanıma merakını taşırlar. Dünyanın farklı mekanlarının özelliklerini, buralar da yaşayan insanların faaliyetlerini ve kültürel özelliklerini örneklerle açıklayabilirler.

Kazanımların ilerisindeki beşinci sınıf öğrencilerinin zihni dünya haritaları gelişmiştir. Bunlar, dünyanın tüm okyanuslarını ve kıtalarını bilirler. Okyanus ve kıtaların en önemli fiziki birimlerini bir dünya haritası üzerinde gösterebilirler ya da dilsiz bir harita üzerine yerleştirebilirler (örneğin, önemli dağlar, göller gibi) (GFL, 1994). Dilsiz harita üzerinde, Türkiye ve komşularını, Avrupa, Asya, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika'daki birkaç ülkenin adını yazabilirler. Türkiye haritasına hakimdirler. Yaşadıkları il ile çevresindeki illeri dilsiz harita üzerine yerleştirebilirler. Her coğrafi bölgenin önemli fiziki unsurlarını ya da şehirlerini bilirler. Ayrıca, küresel dayanışmanın önemini iyi düzeyde algılamışlardır. Dünyanın farklı sahalarının niçin birbirine muhtaç olduğunu örneklerle ifade edebilirler.

Söz konusu beşinci sınıf öğrencilerinin problem çözme ve karar verme becerileri üst düzeydedir. Karşılaştıkları problemleri tüm derslerde aldıkları bilgilerin ve becerilerin süzgecinden geçirerek, etkili bir biçimde problemlerini çözebilirler. Fiziki ve beşeri hadiseler arasındaki sıkı ilişkileri görme becerileri yüksektir. Konuları çok yönlü olarak ele alabilirler ve coğrafi analizin ardından karara varırlar.

Kazanımların ilerisindeki beşinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL,1994): Okuldaki bütün derslerde bağımsız bir öğrenci olarak hareket etme, bir çok konudan hadise ve fikirleri kullanabilme, kompleks coğrafi kavramlar ile çalışırken tutarlılık ve derinlik gösterebilme, hem sözlü hem de yazılı ifadelerde coğrafi sözcükleri birleştirebilme, çeşitli basamaklarda problemleri ifade edip, çözebilme, coğrafi hadiseleri çözerken, seçenekleri tespit edip, alternatifler önerebilme, farklı fiziksel bölgeleri karşılaştırarak, onların insan aktiviteleri için faydalı ya da zararlı olduğuna karar verebilme.

2. SEKİZİNCİ SINIF İÇİN BAŞARI SEVİYESİ

2.1 KAZANIMLARA ULAŞMAYI HEDEFLEYEN SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımların gerisinde fakat kazanımları hedefleyen sekizinci sınıflar, ikinci kademedeki coğrafya için istenen bilgi ve becerilere sınırlı oranda sahiptirler. Bu öğrencilerin bilgi düzeyi zayıftır ve fikir üretmede yetersizdirler (GFL, 1994).

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen bu öğrencilerin düşünme becerilerinin sınırlı oluşu, bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanmalarına engel olur. Harita okumada, haritada kullanılan sembollerin gerçek alanla veya konuyla ilişkisini kurmada yetersizdirler. Görsel materyalleri ve verileri kullanarak çeşitli coğrafi olayların dağılışı ve bu dağılışın nedenleri, sonuçları hakkında çıkarımda bulunamazlar. Bu öğrencilerin hazırlanmış olduğu kavram ve zihin haritalarında kavram yanılgılarına sık sık rastlanılır. Düşünme becerileri, farklı dönem ve mekanlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz etmelerinde yetersiz kalmaktadır. Yaşadıkları çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanımada, insanlar ile doğal çevre

arasındaki etkileşimi açıklamada güçlük yaşarlar. Çevre sorunları ve doğal kaynakların kullanımı gibi önemli coğrafi olayları açıklamada çok sınırlı yeteneğe sahiptirler. Farklı mekanlarda toplum ile çevre arasındaki ilişkinin değişik boyutlarını kavrayamazlar.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen sekizinci sınıf öğrencileri, coğrafya konuları arasında anlamlı ilişkiler kuramazlar. Fiziki sistemleri (yerçekilleri, iklim, bitki, toprak, sular) ve beşeri sistemleri (nüfus, yerleşme, ekonomik faaliyetler, ulaşım ve iletişim, politika, yönetim, kültür, turizm) oluşturan unsurların birbirleri ile olan bağlantılarını algılayamazlar. Bu ilişkileri anlayabilmeleri için, öğretmenin rehberliğine önemli ölçüde gereksinim duyarlar.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen bu öğrencilerin öğretim programında verilen etkinlikler çerçevesinde fotoğraf, resim, proje, poster, şarkı sözü, Powerpoint sunusu, maket gibi ürünleri (MEB, 2005b) hazırlama becerisi düşük olup, bunlar aileleri ve çevreleri ile paylaşılmak üzere sergilendiğinde kazanımlar seviyesindeki ve bu seviyenin üzerindeki öğrencilerin ürettiklerinin yanında çok basit kalırlar.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen sekizinci sınıf öğrencileri, yaşadıkları yerde veya dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olayları öğrendikleri coğrafi kavramları kullanarak analiz edemezler. Bu olayların sorun boyutlarına ilişkin çözüm önerileri ve geleceğe dönük fikirler üretmezler. Bu öğrenciler, problemleri tanımlamada, problemlere yönelik çözümlere ulaşmada beceri sahibi değildirler. Karar verme becerileri gelişmemiştir. Bir problemin çözümüyle ilgili çeşitli seçenekler arasından birini tercih etmede güçlük yaşarlar. Alternatifler arasından seçim yapmada zorlanırlar. Bu öğrencilerin dinleme, okuma, konuşma ve özellikle yazma becerileri çok az gelişmiştir. Okudukları metnin ana fikrini çıkarıp, yorumlayamazlar (GFL, 1994).

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen sekizinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL, 1994): Sınırlı coğrafi bilgiye sahip olma (örneğin, kelime bilgisi, gerçekler, fikirler, harita ve küre becerileri), çok az gelişmiş okuma, yazma ve konuşma becerisinden dolayı mekansal içerikli fikirleri sınırlı bir şekilde gelişmiş olma, yeryüzündeki temel fiziki ve beşeri özellikleri fark edip,

tanımlayabilme, coğrafyadaki fikirleri ancak kendi hayat tecrübeleri ile bağlandırabilme (örneğin, film ya da televizyon seyretme, yolculuk yapma), problem çözmeyi çok basit seviyede yapabilme.

2.2 KAZANIMLAR SEVİYESİNDEKİ SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımlar seviyesinde performans gösteren sekizinci sınıf öğrencileri, bulunduğu sınıf seviyesine uygun düzeyde yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklayabilirler (MEB, 2005b). Temel yapısal kavramları bilirler. Yakın çevresindeki bir coğrafi olayın çok boyutluluğunu fark ederler. Coğrafi olayları izah ederken, coğrafi terminolojiyi etkili bir şekilde kullanabilirler. Zengin sayılabilecek bir kelime hazinesine sahiptirler. Coğrafi sorulara cevap verecekleri zaman sundukları cümleler bir bütünlük oluşturacak biçimdedir. Bilgi transferinde fazla zorlanmazlar. Okuma, yazma ve konuşma becerileri gelişmiştir. Öğrenme aktivitelerine aktif olarak katılabilme yeterliliğine sahiptirler (GFL, 1994).

Bu öğrenciler, farklı dönem ve mekanlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz edebilirler (MEB, 2005b). Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri, kaynaklar ve ihtiyaçlar açısından değerlendirebilirler. Bu gruptaki sekizinci sınıf öğrencileri insanın çevresi ile etkileşiminin çeşitli boyutlarını fark ederek, farklı beceri ve değerleri kullanarak bu etkileşimin neden ve sonuçlarını ortaya koyabilirler. Bu öğrenciler geleceğe yönelik bireysel ve toplumsal bakış açısına sahiptirler. Yaşadıkları yerde ya da dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olayları okulda öğrendikleri coğrafi kavramları kullanarak analiz edebilirler, bu olayların sorun boyutları için çözüm önerebilir ve geleceğe dönük fikirler ortaya atabilirler (MEB, 2005a; GFL, 1994).

Bu öğrenciler, coğrafyanın bütün bölümleri ve konularını açıklayabilirler. Bu gruptaki sekizinci sınıflar, fiziki ortam, beşeri yerleşimler ve diğer dağılımları etkileyen ilişkiler ve bağları tespit edebilirler. Onlar, bu gibi çok geniş düşünceleri, değişim, farklılık, sistemler ve kültür olarak genelleyebilirler. Coğrafi konulardaki sorulara vermiş oldukları cevaplar bazen tam ve kesin olmasa da, temel bilgilerde üstündürler (GFL, 1994).

Bu öğrenciler, bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler, geliştirirler. Basit istatistik verileri yorumlarlar. Farklı ölçeklerde çizilmiş haritalar üzerinde konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlarlar. Haritalardan ve görsel materyallerden yararlanarak fiziki sistemlerin beşeri sistemlere etkilerini açıklarlar (MEB, 2005b). Fiziksel ve beşeri hadiseleri bulmada, konum belirlemede harita ve küreleri kolayca kullanabilirler. Haritalardaki yerler hakkında neden ve niçinleri yanıtlayabilirler. Basit düzeyde, harita, plan, kroki, grafik ve diyagram çizebilirler. Haritaların üzerlerinde taşıdıkları bilgileri okuyarak, bir veriyi harita üzerinde basitçe gösterebilirler. Kendi seviyelerine uygun haritalar üzerinde çalışabilirler. Çok farklı kaynaklardan (kütüphane, özel referans kaynakları, basılı ve görsel kaynaklar vb.) bilgiyi bulup, tasnif edebilirler. Söz konusu bilgileri kullanılabilir biçimde planlayıp, yazabilirler.

Bu öğrenciler, problemleri tanımlamada yeterlidirler. Problemlerin çözümüne yönelik hipotezler ortaya atarak, veri ve kaynak araştırması yaparlar. Ardından hipotezleri test ederek, probleme yönelik mantıklı bir çözüme ulaşırlar. Karar verme becerileri gelişmiştir. Çözüm yollarından en uygununa karar verip, çözümü değerlendirebilirler. Gözlem becerileri de gelişmiştir. Gözlemler aracılığıyla olay ve olgular arasında ilişkiler kurarak, benzer ve farklı yönleri ortaya koyabilirler.

Kazanımlar seviyesindeki sekizinci sınıf öğrencilerinin mekansal ve ekolojik görüş açıları nispeten gelişmiştir. Tabiatın kendi içinde ve toplumla tabiat arasındaki kompleks ilişki ağını basit düzeyde ifade edebilirler. Fiziki ve beşeri sistemlerin iç içe olduğunu algırlar. Coğrafi olayların ne kadar kompleks olduğunun farkındadırlar. Mekanlar hakkında kendilerine özgü bakış açıları geliştirmişler, bu bakış açılarını kullanarak farklı mekanları birbirleri ile kıyaslayabilirler, aralarındaki ilişkileri ortaya koyabilirler.

Kazanımlar seviyesindeki sekizinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL,1994): Coğrafi kavramlarda ve sözcüklerde iyi geliştirilmiş bir temele sahip olma, mekan ve yer, doğal yaşam ortamı ve toplum, mekansal dinamikler ve bağlantıları ile ilgili temel coğrafya konularını bilme, coğrafya ile gerçek hayattaki tecrübeler arasında bağ kurma, fiziki ve beşeri

coğrafyanın dağılım (yayılm), sistem ve oluşumunu anlama, harita, küre ve diğer standart referans kaynaklarının kullanımı konusunda çok gelişmiş olma, tarihi ve çağdaş konuların mekansal içeriğini kavrama, coğrafyanın prensiplerini, sosyal ve doğal yaşam ortamı (çevre) problemlerini çözmek için uygulayabilme.

2.3 KAZANIMLARIN İLERİSİNDEKİ SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımların ilerisindeki sekizinci sınıf öğrencilerinin coğrafi kelime hazineleri sınıfta anlatılanlardan daha ileridir. Önemli kavramları ve temel coğrafi fikirleri farklı biçimlerde rahat ve etkili bir şekilde açıklayabilirler. Farklı konularda geçen olayları ve fikirleri kullanabilirler. Coğrafya konuları ile ilgili uygun içerikleri, yapısal kavramları ve önemli fikirleri hatırlayabilirler. Okuma ve yazma becerileri oldukça gelişmiştir (GFL, 1994).

Kazanımların ilerisindeki sekizinci sınıf öğrencileri, farklı elektronik ve kağıt kaynaklardan coğrafi bilgileri edinirler. Bu öğrencilerin elde ettikleri bilgiler, atlas, ders kitabı, özel referans kaynakları (almanak, ansiklopedi, sözlük, il yıllıkları, dergiler, mikro fişler vb.), basılı ve görsel kaynaklar (gazete, dergi, televizyon vb.) ve bilgisayar veri tabanları gibi çok farklı kaynaklardan gelmektedir (MEB, 2005b; GFL, 1994). Onların yaptığı bütün bu çalışmalar, bu öğrencilerin coğrafi bilgilerinin hem geniş hem de derin olduğunu gösterir. Sonuç olarak, her hangi bir problem çözme durumunda, konu başlığı, beceriler ve bakış açılarını kullanarak çok basamaklı bir yaklaşım takip edebilirler ve hipotezler geliştirip, test ederek, alternatif çözümler ortaya koyabilirler (GFL, 1994). Problemlerin çözümüne yönelik alternatifler sunmada, bu alternatiflerin önemini ifade etmede becerilidirler.

Bu öğrenciler, yeryüzündeki tüm hadiselerin bir mekanda gerçekleştiğinin bilincindedirler. Dünyanın farklı kısımlarında günümüzde ve geçmişteki yaşam koşullarını kıyaslarlar, toplumların farklı zamanlardaki yaşam koşulları hakkında fikir sahibidirler.

Bu öğrenciler, insan, farklı yerler ve doğal yaşam ortamlarının zengin özelliklerini anlayabilirler. Fiziki ve beşeri çevre hakkında zengin bakış açılarına sahiptirler. Fiziki ve beşeri sistemlerin birlikteliğini kavramışlardır. İnsanların fiziki

ortama uyumu ve ondan nasıl etkilenip, onu nasıl etkilediğini açıklayabilirler. Karar verme becerileri oldukça gelişmiştir. Karar verme aşamasında yeterince bilgi ve beceri ile donatılmış olduklarından karar anında çatışma ve kaygı yaşamazlar.

Kazanımların ilerisindeki sekizinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL, 1994): Coğrafi bilgiyi hatırlamada süreklilik gösterme, çok değişik kaynaklardan coğrafi verileri elde ederek, yorumlayıp, analiz edebilme, problemleri çözerken birden fazla basamak kullanabilme, zaman (geçmiş, şu an ve gelecek) ve mekan (yerel ve global) arasında bağlantılar kurabilme, coğrafi verileri diğer disiplinlerdeki veriler ile karşılaştırıp, zıtlıklarını tespit edebilme.

3.ON İKİNCİ SINIF İÇİN BAŞARI SEVİYESİ

3.1 KAZANIMLARA ULAŞMAYI HEDEFLEYEN ON İKİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen on ikinci sınıf öğrencileri kazanımlarda ifade edilen yeterliliklere erişememiş, gereken yetenekleri ve bakış açılarını kazanamamışlardır. Bu öğrencilerin okuma, yazma ve ifade etme becerileri yeterince gelişmemiştir. Coğrafi bilgileri yüzeysel, dolayısıyla becerileri de kısıtlıdır (GFL, 1994). Coğrafyanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini kavrayamamışlardır. Farklı mekanların nerede olduğunu bilirler. Ancak nasıl ve niçin gibi soruları genellikle cevaplayamazlar.

Bu öğrenciler, coğrafyanın bazı konularını anlayabilirler, fakat kompleks teknoloji toplumunda ve bilgi çağında onların tam fonksiyonel ve verimli olmaları için gerekli derinlik ve anlama genişliğinden mahrumdurlar. Onların, bir yerin fiziki ve beşeri boyutunun mutlak ve göreceli yer bilgileri, orta okul ve lisenin daha alt sınıflarından beri gelişmesine rağmen, bu seviyedeki on ikinci sınıflar çoğu zaman mekansal ilişkilerin doğasını anlayamazlar ya da coğrafyanın özünü hiç bir mekansal içeriğe koyamazlar. Temel sözcükleri anlamaları, bunları etkili kullanma becerisinde olduğu gibi sınırlıdır (GFL, 1994).

Kazanımları hedefleyen on ikinci sınıf öğrencileri, harita üzerinde konum belirlemede genellikle başarılıdırlar. Ancak, haritalar üzerinde yer alan doğal ve beşeri sistemleri oluşturan unsurları izah etmede, yorumlamada ve unsurlar arasındaki ilişkileri ifade etmede yetersizdirler. Doğal ve beşeri sistemlerin oluşum süreçlerini, ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimlerini yeterince kavrayamamışlardır (GFL, 1994). Mekansal ve ekolojik bakış açıları zayıftır. Farklı yerler, kültürler ve fiziki yaşam ortamlarını yorumlamada çeşitli görüş açıları üretmeden uzaktırlar. Bu öğrenciler, dünyayı çok farklı bakış açılarından öğrenmeyi anlamamanın bilgi ve becerilerini geliştireceğinin farkında değildirler.

Bu öğrenciler, temel yer bilgisi, hava durumu ve iklim, yer şekilleri ve su döngüsü gibi temel doğal olaylar bilgisine sahiptirler. Onlar, beşeri hadiseler, devletler, şehirlerin dağılışı ve nüfus dağılışı gibi konuları genel işlevler olarak anlarlar. Aynı zamanda onlar, eşya ve servis hizmetlerinin dağılışı, taşıma, iletişim ağı ve göç çeşitlerini içine alan bir dünyadaki farklı yerler arasındaki bağlantıların korunmasının önemini kavrarlar. Fakat onların tam ve kompleks bir coğrafya anlamaları tam olarak gelişmemiştir. Bu seviyedeki standartları hedefleyen öğrenciler coğrafyayı bir bütün olarak görmek yerine coğrafyanın çeşitli parçalarını görürler. Bu disiplinin elemanlarını birbirinden bağımsız düşünürler (GFL, 1994). Coğrafi olaylarla ilgili çok boyutlu düşünebilme becerileri gelişmemiştir. Bu öğrenciler genellikle doğa ve insan sistemlerinin işleyiş ve değişimini kavrayamamışlardır.

Bu seviyedeki öğrenciler, ilk ve ortaöğretimde edindikleri coğrafi bilinci, gelecekteki yaşantılarına yön vermede etkin bir şekilde kullanabilmelerini sağlayacak düzeyden çok uzaktırlar. Coğrafyanın hayatın içindeki yeri ve önemini algılayamazlar. Bu öğrenciler, gerçek hayatta karşılaştıkları problemleri ve çelişkili durumları çözmede coğrafi bilgi ve becerilerini kullanamazlar. Örneğin, bir yerden ev satın alırken ya da bir evi kiralarlarken evin konum analizini yeterince yapamazlar. Evrene ait temel unsurları yaşamla ilişkilendiremezler. Coğrafi olaylar arasındaki ilişkileri belirlemede, bu olaylar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ifade etmede güçlük yaşarlar. Coğrafi süreçlerdeki değişim ve sürekliliğin nedenlerini sorgulayamazlar. Coğrafi bilgiyi toplama ve analiz etmede zorluk yaşarlar. Çeşitli

kaynaklardan değişik biçimlerde bilgiye erişme becerileri zayıftır. Edindikleri bilgi düzeyi ile problemleri çözümlenemezler ve aldıkları kararların isabet oranı da düşüktür.

Kazanımlara ulaşmayı hedefleyen on ikinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL, 1994): Sınırlı bir bilgi temeline sahip olma, düşünme becerileri düşük kavramsal seviyede olma (örneğin, bilgiyi hatırlamada), sadece bir kaç konuda iyi bilgiye sahip olma, bilgi ve anlama genişliği eksikliklerine sahip olma, fiziki ve beşeri hadiseleri seçebilme fakat bunları metin içerisinde belli bir yere koymada problemlere sahip olma, coğrafyanın parçaları arasındaki bağlantıları algılamakta başarısız olma, değişik konular için basit ve tek bir çözüm arama, coğrafyayı genellikle bir yerin konumu olarak algılama.

3.2 KAZANIMLAR SEVİYESİNDEKİ ON İKİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımlar seviyesinde performans sergileyen on ikinci sınıf öğrencileri coğrafyanın hem fiziki hem de beşeri boyutundaki önemli içerikleri iyice öğrenmişlerdir. Temel sözcükleri bilmede, elde etmede, yorumlamada ve coğrafi verilerin sunumu ile ilgili becerileri kullanmada yeterlidirler. Coğrafyanın dünyayı mekansal ifadelerle tanımladığını ve sadece neyin nerede bulunduğunu değil, aynı zamanda yer yüzündeki fiziksel ve beşeri hadiselerin dağılımlarının nedenlerini incelediğini bilirler (GFL, 1994).

Bu öğrenciler, coğrafi olayları çok boyutlu düşünebilme becerisine sahiptirler. Fiziki ve beşeri sistemler arasındaki etkileşimin zengin içeriğini ifade edebilirler ve bunları güncel yaşamdaki hadiseler ile süsleyebilirler (GFL, 1994). İnsan-doğa ilişkisi çerçevesinde coğrafi sorgulama becerisini kazanmışlardır. Doğa ve insan sistemlerinin işleyiş ve değişimini kavramışlardır.

Bu öğrenciler, coğrafyanın kuramsal ve kavramsal çerçevesini kavramışlardır (MEB, 2005a). Coğrafyanın hayatın içindeki yerini yeterince algılayabilmişlerdir. Coğrafyanın hayatları boyunca karşılaştıkları bazı problemlerin çözümünde anahtar rol oynayacağını bilirler. Sahip oldukları bilgi ve becerileri gerçek hayatta karşılaştıkları problemleri çözmede kullanabilirler.

Kazanımlar seviyesindeki on ikinci sınıf öğrencileri, coğrafi bilgi edinme, coğrafi bilgiyi organize etme ve coğrafi bilgiyi analiz etme becerilerini yeterince kazanmışlardır. Birincil ve ikincil kaynaklardan bilgiyi edinirler. Bu bilgiyi çok farklı yöntemlerle organize ederler (örneğin, bilgiyi tasnif etme, görsel hale getirme vb.). Coğrafi bilgiyi derinlemesine düşünerek analiz ederler. Yeryüzündeki farklı mekanlar arasındaki ilişkileri tahlil edebilirler.

Kazanımlar seviyesindeki on ikinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL,1994): Coğrafi konulara aşina olma, coğrafyanın, mekan ve yer ilişkisini çalışan bir bilim olduğunun farkında olma, coğrafi sözcükleri, sözlü, yazılı ve grafik iletişimde uygun olarak kullanabilme, bilgi elde etmek ve sunmak için çeşitli becerileri kullanabilme, coğrafyanın prensiplerini, gerçek hayatta karşıabilecekleri durumlar için her zaman uygulayabilme, coğrafyanın, fiziki ve beşeri ortamlardaki değişiklikleri anlamak için bir temel oluşturduğunu kabul etme, fiziki ve beşeri ortamlar arasındaki ilişkiyi yorumlama, küresel karşılıklı dayanışma fikrini anlama.

3.3 KAZANIMLARIN İLERİSİNDEKİ ON İKİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ

Kazanımların ilerisinde performans sergileyen on ikinci sınıflar, coğrafya konularını kavramaları hem yoğun hem de mükemmeldir. Bu disiplinin temelini kavrayıp, uygulamaları kazanımların üzerindedir. Bu öğrenciler, çeşitli seviyelerdeki mekansal ilişkileri tespit edip, kullanabilirler ve bunları diğer fiziki, sosyal ve beşeri bilimlerle analiz ederek, birleştirebilirler. Kendini geliştirmiş öğrenciler, anlık konular ve soruların ötesinde bir performans gösterirler. Tarihi ve günümüze ait, fiziki ve beşeri, yerel ve global konulara kapsamlı cevaplar geliştirmek için, farklı kaynaklar ve veri çeşitlerini bir araya getirebilirler (GFL, 1994). Bu öğrenciler, insan ve doğa süreçleri ile oluşan ekolojik, ekonomik, sosyal ve politik ilişkileri, dünya genelindeki insanlar, yerler ve çevrelerin birbirleriyle olan etkileşimini kavramışlardır. Harita okur-yazarlığı, bilgi teknolojilerini kullanma, arazi çalışmaları, gözlem ve etkili iletişim kurabilmeyi içeren yöntem ve teknikleri kullanan entelektüel ve sosyal becerilere sahip bireylerdir (MEB, 2005a).

Bu öğrenciler, insan ile doğaya ilişkin tüm unsurları anlayarak, mekanı doğru ve etkili kullanma becerisini taşırlar. Coğrafi bilgi ve becerilerini kullanarak doğa ve insana ilişkin değerleri geleceğe taşıyacak stratejileri geliştirerek, uygulayabilirler. Farklı ölçeklerdeki yer ve çevre ile insan etkileşimini nitelikli bir şekilde ifade edebilirler. Mekansal dokuları, süreçleri ve etkileşimleri kavramışlardır. Politik, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin yaşadığımız ortamı nasıl etkilediğini analiz edebilirler. Coğrafi sorular oluşturup, istatistiksel kanıtları toplarlar, analiz ederek görüşlerini belirtirler. Coğrafi beceriler ile haritalar, uydu görüntüleri ve bilgisayar teknolojileri gibi kaynakları kullanabilirler (MEB, 2005a). Edindikleri coğrafi bilgileri yaşamının her alanında kullanabilmeleri, bu öğrencileri diğer öğrencilerden ayıran en önemli özelliktir. Yüksek düzeyde araştırma kabiliyetine sahip, bağımsız düşünüp, hareket edebilen bireylerdir.

Kazanımların ilerisindeki on ikinci sınıf öğrencilerinin başarı seviyeleri şu şekilde özetlenebilir (GFL,1994): Konular arasındaki ilişkileri tespit edip, kullanabilme, coğrafi fikirler ile diğer derslerdeki fikirler arasında ilişki kurabilme, çok değişik boyutlarda düşünme becerilerini kullanabilme, çok iyi gelişmiş bir coğrafi beceri gösterme, yapıcı ve geliştirici olarak, coğrafyanın realiteleri hakkındaki yeni karşılaşılan durumlar ile mücadele edebilme, geniş bir araştırma becerisini kullanabilme ve bunları çok farklı kaynaklara uygulayabilme, kendi öğrenimleri için sorumluluk sahibi olduklarını düşünebilme.

SONUÇ

Bütün ülkeler, günümüz küresel ekonomisinde rekabet edebilmek, dünyanın doğal yaşam ortamının yaşanabilirliğini sağlamak ve dünyamızı paylaşan farklı insanlardan meydana gelen kültürleri kavramak için, kendi vatandaşlarının dünya hakkındaki bilgilerine muhtaçtırlar (GFL, 1994). Sözü edilenlerin istenilen seviyede gerçekleşebilmesi ilk ve ortaöğretimde nitelikli bir coğrafya eğitimini gerektirir. Coğrafyada başarı düzeyi yüksek öğrenciler yetiştirmek, ülkemizin geleceği açısından son derece önemlidir.

Türkiye’de ilköğretimde çeşitli derslerin (hayat bilgisi, fen ve teknoloji, sosyal bilgiler) içeriğinde kendine yer bulan ve ortaöğretimin tüm okullarında 9. ve

10. sınıflarında zorunlu, 11. ve 12. sınıflarda zengin içeriği ile genel liselerin fen alanları ile fen liselerinde seçmeli olarak okutulan coğrafya, eğitim sistemimizin temel derslerinden biridir. İlgili öğretim programlarına (hayat bilgisi, fen ve teknoloji, sosyal bilgiler, coğrafya) ilişkin kazanımlar tetkik edildiğinde, ülkemizde 12 yıllık eğitim süreci sonunda coğrafya eğitimi ile öğrencilerin öğrenerek davranışlarında meydana getireceği değişikliklerde aşağıda belirtilen hususlarda yeterli olmaları beklenmektedir (MEB, 2005a; GFL, 1994):

- ✓ Coğrafyanın hayatın içerisindeki yerini algılama
- ✓ Coğrafya konuları ile ilgili uygun içerikleri hatırlayabilme
- ✓ Coğrafi bilginin oluşum sürecinde başvuru araştırma ve sunum tekniklerini kullanma
- ✓ Farklı elektronik ve yazılı kaynaklardan coğrafi bilgilere erişme
- ✓ İnsan, değişik yerler ve doğal yaşam ortamlarının zengin ve farklı karakterlerini anlama
- ✓ İnsan ve doğal ortam arasındaki mekansal ilişkileri tanıma
- ✓ Harita, küre ve diğer coğrafi araçlar ve teknikleri (tablo, grafik, diyagram, hava fotoğrafı ve uydu görüntüleri gibi) yorumlayabilme
- ✓ Yerel, bölgesel ve küresel ölçekte, insanların karşılıklı dayanışmalarında temel iki unsurun mekan ve yer ilişkisi olduğunu anlama
- ✓ Sistemik olarak coğrafi metotları kullanarak, problemleri çözme
- ✓ Ülkesine ve dünyaya ait mekansal değerlere sahip çıkma

Yukarıda sözü edilen hususlar coğrafya eğitiminin temel kazanımlarını yansıtmaktadır. Bu kazanımlar; farklı derslerin programlarında verilen ayrıntılı kazanımları kapsayan bir bütünü oluşturur. Öğrencilerin başarı düzeylerinin bu kazanımlar seviyesinde ya da üzerinde oluşu ülkemizdeki coğrafya eğitiminin amacına eriştiğinin bir göstergesi olacaktır.

KAYNAKÇA

- GFL (Geography For Life) (1994): *The National Geography Standarts: Geography Education Standarts Project*, Washington D.C.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2005a): Coğrafya Dersi Öğretimi Programı (9., 10., 11. ve 12. sınıflar), Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2005b): Sosyal Bilgiler Programı (4., 5., 6. ve 7. sınıflar), Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2005c): İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı (4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflar), Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2005d): İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1., 2. ve 3. sınıflar), Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Taş, H. İ. (2005): *Coğrafya Zamanı: Yeni Amerikan Ulusal Coğrafya Standartları (Time For Geography: The New National Standarts-Anthony R. De Souza)*, Arı, Y. (Editör), 20.yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, s.227-231, Çizgi Kitapevi, Konya.

KALKINMADA İTİCİ BİR GÜÇ: EĞİTİM

AN IMPULSIVE FORCE IN DEVELOPMENT: EDUCATION

Tarkan PERAN*

Yasemin BİLİR**

ÖZET

Günümüzde bilgi toplumu olarak isimlendirilen birçok gelişmiş ülke, sahip oldukları teknoloji ve gelişmişlik düzeylerini önem vermiş oldukları beşeri kaynağa yaptıkları yatırımlar sayesinde elde etmişlerdir. Yine son yıllarda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ifade edilirken, kişi başına düşen milli gelir gibi unsurların yanı sıra söz konusu ülkelerin sahip olduğu insan gücü oranları da önemli bir gösterge olarak dikkate alınmaktadır. Kalkınmada fiziki faktörlerin yanı sıra, günümüzde beşeri faktörlerin de rolü giderek önem arz etmiş ve bunun neticesinde eğitimin, kalkınmanın en etkili araçlarından biri olarak görülmesi nedeniyle eğitime yapılan harcamaların bir yatırım olduğu geniş ölçüde kabul edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Beşeri Sermaye, Eğitim, Kalkınma, Büyüme

SUMMARY

Today many developed countries, called information society, have gained the level of technology and development with respect to the investments they made in human source they give importance. In recent years, when the level of development of any country is explained, due to their GDP per capita levels. The human power that those counties have is taken into account as an important indicator. Besides physical factors, human factor has gained importance today. Education is one of the most effective factors in development. Thus, the expenditure on education is, to a great extend, regarded as investment.

Key Words: Human Capital, Education, Economic growth, Development

*Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi Kırklareli Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

1. GİRİŞ

Bugün sanayileşmiş olarak adlandırılan az sayıdaki ülkenin, son elli yılda ekonomik gelişme ve kalkınma alanında çok büyük mesafeler kat etmesinde; üretim faktörlerini belli bir plan dahilinde başarıyla bir araya getirmeleri ve bu kapsamda en uygun insan gücünü devamlı olarak bilgi birikimi ile desteklemelerinin büyük payı olduğu söylenebilir. Bu arada verimlilik artışına imkan veren teknolojik yeniliklerin sağlanmasının da büyük ölçüde toplumun bilgi birikimine bağlı olduğu belirtilmelidir (Karagül,2002). Tüm bu faktörlerin değişen ve gelişen sosyo-ekonomik şartlar, devletin gerek merkezi gerek yerel anlamda üzerine düşen görevlerin sürekli arttırmasıyla günümüzde daha da önem kazandığı söylenebilir.

Anlaşılacağı gibi, günümüz şartlarında devletlerin hayati görevi üretim kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasının sağlanmasıdır. Bilgi devriminin yaşanması, entelektüel sermayenin ön plana çıkması özellikle beşeri kaynaklar açısından üst düzey bir eğitim ve yatırımı zorunlu hale getirmektedir. Bu durum, ekonomik kalkınma ve üstün bir rekabet gücü açısından devletleri bütün imkanlarıyla vatandaşlarının bireysel gelişimine yardımcı olacak politikaları uygulamakla ve kişisel gelişim imkanları konusunda yeterli alt yapıyı tesis etmekle yükümlü kıldığı anlamına gelmektedir. Kısacası bilgi toplumu küreselleşme şartlarında kaçınılmaz bir hedef haline gelmiştir ve bilgi toplumuna ulaşmak için bireysel gelişime yönelik yatırımlar gereklidir.

Tarihin her döneminde devletler, nüfusun niceliği, niteliği ve dağılımı gibi özelliklere büyük bir önem vermiştir. Bugün gelinen bilgi toplumu aşamasının bu hususların önemini daha da arttırdığı söylenebilir. Çünkü nihayetinde teknolojiyi geliştiren de uygulayan da insandır. Gelişmekte olan ülkelerde nitelden ziyade nüfusun nicel özelliklerinin ön planda olması zayıf ve verimsiz bir beşeri sermayeyi beraberinde getirirken, gelişmiş ülkelerde ise bu durum tam tersidir. Bugün gelişmiş ülkelerde nitel özelliklere her zamankinden çok önem verilmekte her alandaki donanımlı insan gücü beşinci üretim faktörü olarak ele alınmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan birçok araştırma; kişi başına düşen emek verimliliğindeki farklılıklar ile işgücünün eğitimindeki farklılıklar arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ve bu doğrusal ilişkinin ortaya çıkmasının en önemli nedeni olarak eğitim yatırımlarındaki farklılıkların ön plana çıktığını göstermiştir.

Son zamanlarda (özellikle 1980'lerden sonra) literatürde büyüme teorilerindeki gelişmelere de bağlı olarak, beşeri sermaye unsuruyla ilgili eğitim eksenli yeni yaklaşımlar üretilmiştir. Bunlara göre, gelişmekte olan ülkelerde eğitimin iktisadi büyüme ve kalkınmaya katkısını artırabilmek için eğitime yeterince kaynak ayrılması zorunludur.

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmada eğitimin etkisinin nasıl geliştiğini tespit edebilmektir.

2. EĞİTİM VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ülkelerin ve toplumların ekonomik durumlarını anlatmak için kalkınma, gelişme ve büyüme v.b. terimleri çok değişik şekillerde kullanılmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma teorilerinin anlam bakımından birbiriyle yakın olması kullanımlarında karışıklığa neden olmaktadır. Örneğin belli bir bölgenin, ülkenin veya toplumun fakir, yoksul, kalkınmamış, az gelişmiş veya kalkınmakta olması ile kalkınmış, zengin ve sanayileşmiş ülke tanımlamalarının tam olarak ne ifade ettiğinin kesin kıstasları bulunmamaktadır. (Karagül,2002;8)

Ülkelerin ekonomileri için önemli kavramlardan biri olan iktisadi büyüme, ulusal ekonomilerin temel verilerinde kişi başına düzenli ve sürekli gelir artışını sağlayacak şekilde sayı ve hacim değişiklikleri olarak tanımlanarak (Ülgener,1991;456), ekonomilerin rakamsal yani nicel göstergeleri ile ilgilidir. GSMH' nin büyüklüğü, büyüme oranı, kişi başına düşen milli gelir miktarı, gibi benzeri ifadeler büyüme kavramı içinde yer almaktadır. İktisadi kalkınma ise ekonomilerin üretim yapılarındaki niteliksel değişimleri ifade etmektedir. Bu manada ülkenin milli gelirinde ve istihdamındaki sanayinin payının artması, diğer yandan tarımın payının azalması önemli bir faktördür. Ayrıca, bir ülkedeki, hayata dair beklentiler, okuryazarlık, eğitim seviyesi, bebek ölüm oranı, kişi başına düşen telefon sayısı gibi bir takım sosyal göstergeler kalkınmanın önemli parametreleri olarak kabul edilmektedir. (Karagül,2002:9)

Beşeri sermayenin önemi anlaşıldıkça iktisat literatüründe, klasik anlamlarıyla bilinen, büyüme kavramı da yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Buna göre büyüme, bulunulan yeniliklerin ekonomide meydana getirdiği değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım yazarın da açıklamaya çalıştığı gibi eğitim toplumsal, iktisadi, idari ve siyasi oluşum ve gelişimler açısından ön koşullardan birisi olarak dikkate alınmaktadır. Genel olarak eğitim temelli iktisadi büyüme, yeni bilimsel bilgilerin üretilmesi ve bu bilgilerin yeni teknolojik gelişmelerin ortaya çıkarılmasında kullanılmaktadır. Burada, insanlar tarafından geliştirilen ve uygulanan düşünceler ön plana çıkarken, eğitimle büyüme arasında sıkı bir ilişki meydana gelmektedir. Bu durum, büyümenin gerçekleşmesi için doğal kaynaklar ve sermaye gibi faktörlerin kullanımının insan becerisine bağlı olmasından kaynaklanmaktadır (Dura, 1999:14).

Eğitim bireylere yönelik olarak yapılmakla beraber toplumsal yönü daha ağır basmaktadır. Durkheim'e göre eğitim; toplumsal ve fiziki çevrenin insan üzerinde meydana getirdiği etkiler iken, Kant'a göre eğitim; insanın mükemmelleştirilmesidir. H. Spencer ve Herbort'a göre ise eğitim; insan hayatının ve toplum hayatının iyileştirmesine yönelik etkinliklerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Bulurman, 2003).

Eğitim; sadece temel bir hak değil; aynı zamanda sürdürülebilir geçim için fırsat, tarımsal ve endüstriyel verimlilik için artış yaratan reddedilemez göstergedir. Eğitim güçlendirilmiş, adil büyüme için sağlık ve beslenme düzeylerinde gelişme sağlar; karar alma da toplumun katılım düzeyini artırır (Asmal, 2002;34).

Kalkınmanın başlıca amacı sanayileşmek ve artık günümüzde artan oranda bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyini maksimuma çıkarmak olduğu düşünülürse, sanayileşme ve yeni teknolojilerin (bilgi teknolojilerinin) gerektirdiği özellikte insan faktörüne gereksinim duyulmaktadır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşüm aşamasında ise bilgi teknolojilerinin üretimi, kullanımı ve hizmetler sektörünün gelişimi doğrultusunda tamamen nitelikli diğer bir ifade ile yüksek öğrenim görmüş insan gücü önem kazanmaktadır. Bilgi toplumunu oluşturan yeni teknolojiler, genellikle işgücü ve yüksek öğretimli emek girdisi gerektirmektedir. Söz konusu teknolojiler, iş gücü tasarruf edici olmakla beraber, bu iş gücü kaynağının niteliği ve daha fazla eğitilmiş olması önem kazanmaktadır. Eğitim, okul öncesi eğitim, genel eğitim (ilköğretim, ortaöğretim, mesleki ve teknik eğitim, yüksek öğretim), yaygın eğitim ve okul sonrası eğitim olarak sınıflandırıldığında, sosyo-ekonomik gelişme sürecinde ve bilgi toplumunda bilgi ve bilgi teknolojilerinin her alanda alttan kullanımı nedeni ile sadece okul eğitimi ve diploma almak değil, işletmelerle organize edilmiş mesleki kuruluşlar tarafından verilecek okul sonrası eğitim de önemli olmakta ve eğitimin sürekliliği de gündeme gelmektedir (Tunç, 1997:64).

Kalkınmayı sağlayabilmek için üretim faktörlerinden emeğe yatırım yapmak gereklidir. Diğer faktörlere yapılan yatırımlar büyümeyi sağlar. Avrupa ülkeleri bunun farkına erken varmıştır. XI. yüzyılda Almanya'da 5-14 yaş grubundaki bütün çocuklar okula gitmek zorundaydı. Avrupa'nın genelinde çoğu çocuk okula gitmekteydi. Modern çağ başladığında ise formel eğitim hızla yayıldı. 19. yüzyılda okuryazar oranı Almanya, Hollanda, İsviçre ve İskandinav ülkelerinde %70'in üzerindeydi. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark buradan gelmektedir (Yenal, 1999:47).

Eğitim sadece eğitilenlere daha yüksek gelir getiren bilgi ve hüneler kazandırmakla kalmamakta, genel kültürü yükselterek ve teknolojik ilerlemeyi hızlandırarak, topluma da kazançlar sağlamaktadır. Eğitim piyasaya bırakılınca, eğitimin miktarını kişilerin eğitimden bekledikleri özel fayda ve gelirleri belirlemektedir. Bununla birlikte geliri olmayanlar eğitim talep edememektedirler. Oysa bir toplumda bilgi ve hüneler ne kadar geniş kütleye faydası maliyetine eşitleninceye kadar verilirse ve ileri derecedeki uzmanlıklar ne kadar geniş tabandan süzülmuş yeteneklilere kazandırılırsa, eğitimin verimi o kadar yüksek olacaktır (Bulutoğlu, 1988:310).

Ülkelerin kalkınmasında eğitimin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Eğitim esas itibarıyla ekonomik bir yatırımdır. Çünkü eğitimle, işgücünü ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlamak, ekonominin yapısal gelişimini hızlandırmak, üretimde verimliliği arttırmak ve daha iyi istihdam imkanları oluşturmak mümkündür.

Beşeri sermaye kavramını ilk ortaya atanlardan olan, Denison, 1929-1956 yılları için yapmış olduğu araştırmada, ABD'de çalışanların, kişi başına reel milli gelir artışının % 42'sinin eğitim yoluyla işgücünde ortaya çıkan verimlilikten kaynaklandığını bulmuştur (Karluk, 1997:13). Eğitimin ülke gelişimi ve kalkınmasındaki önemini göstermek için ABD ekonomisinin son yıllardaki dikkat

çekici performansına bakmak yeterli olacaktır. ABD ekonomisi, 1991'den bu yana düzeyli yüksek büyüme hızları, güçlü üretkenli artışı ve düşük enflasyon eşliğinde istikrarlı bir biçimde artan istihdamı ile dikkat çekmektedir. Ekonomik büyümesi 1995'ten sonra daha da hızlandı. ABD'nin yaşam standartları AB ve Japonya'dakilerden daha hızlı yükseldi. Teknik ilerlemelerin gerektirdiği değişikliklere bireylerin kendilerini uyarlamaları eğitimle sağlandığı ve özendirildiği için ABD tarihinin en uzun ve kesintisiz büyümesine yaşamaktadır. ABD öğrenim ve eğitim sistemleri insanlara çalışma yaşamları boyunca kullanacakları yararlı bilgi ve becerileri kazandırmaktadır. Özel ve kamusal araştırma geliştirme kurumları ile bireysel araştırmalar, yeni bilgi edinmekte ve bu bilgiyi ticarileştirmektedir (Durgun, 2002:35).

Bir ekonomideki uygulanan kalkınma stratejileri eğitim politikalarından ayrı olarak değerlendirilemez. Bir başka deyişle kalkınma stratejileri arasındaki temel farklılık eğitime bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Kısaca kalkınmakta olan ülkeler eğitim politikalarını kalkınma stratejilerinde bir araç olarak kullanmaktadır (Seyidoğlu, 1993:319).

Ülke nüfusunun büyüklüğü, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, cinsiyete göre dağılımı gibi faktörler emek miktarını belirleyen başlıca unsurlardır. Emek faktörü sahibi olarak insan üretimde fiziksel ve düşünsel emek olarak iki şekilde yer almaktadır. Her iki anlamda da ülkelerin sahip oldukları emek miktarı önemli olmakla beraber diğer önemli bir unsur emek faktörünün niteliği yani kalitesidir. Her ülkede piyasaların yapısına, özelliklerine göre sektörel bazda gereksinim duyulan emek faktörü farklı niteliklere sahiptir. Makro düzeyde ise bilim ve teknolojik alandaki gelişmelere tamamen yetişmiş, nitelikli emek faktörünün istihdamını gerektirmektedir. Bu açıdan emek faktörünün miktarı kadar niteliği, yani sahip olduğu beceri, deneyim ve yetenekler de üretimin, verimliliğin artmasında ve kalkınmasının gerçekleşmesinde etkili olmaktadır (Tunç, 1997:22).

Günümüzde çevremizi sarmış olan hızlı ekonomik ve baş döndürücü teknolojik değişim ve gelişmeleri anlamak önem kazanmıştır. Çünkü talep edilen becerileri bunlar belirlemektedir. Bilgi ve iletişim sektörlerinin öne çıkması ve sanayi toplumunun mavi yakalı işçisine olan talebi, azaltmış ve belirli sektörler dışında firmalar küçülme yoluna gitmişlerdir. Bu süreçte beyaz yakalı bilgi işçisine olan talep artarken mavi yakalıları olan talep azalmıştır. Bu da bir dönüşümün gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir. Yeni yaratılan sektör eğitimi, yaratıcı ve mobilitesi yüksek emek talep etmektedir (Durgun, 2002:32).

Gelişen teknolojilerle beraber emeğin yoğun olarak kullanıldığı işler azalmış ve nüfusun niceliğinden çok niteliği ön plana çıkmıştır. Günümüz insanın profili, her türlü ekonomik ve teknolojik gelişmelere ve bunların peşinden gelen değişimlere uyumlu olarak kendisini yenilemeyi bilen insandır. Gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkeler seviyesine erişebilmeleri için bu nitelikte insan yetiştirmek zorundadırlar.

Batı Almanya ve Japonya'nın kalkınması insan niteliğini artırmaya yönelik

olarak insana yapılan yatırıma örnek verilebilir. Batı Almanya'nın sanayileşme sürecindeki başarısı mesleki teknik eğitime verilen önem sayesinde gerçekleşmiştir. Japonya ise gayri safi milli hasılasına göre kaynaklarının çok büyük bir kısmını eğitim için ayırarak hızla sanayileşmeyi başarmıştır (Makato ve Amano, 1986:144). Yetersiz kaynaklara ve II Dünya savaşında tamamıyla tahrip olan ekonomik altyapıya rağmen Japonya kısa sayılabilecek bir sürede ekonomisinin yeniden inşasını başarmakla kalmamış aynı zamanda dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü haline gelmeyi başarmış bir ülkedir. Bu ekonomik kalkınmada özellikle imalat ve hizmetler sektörünün payı büyüktür. Genel olarak yaygın kanının aksine dış ticaretin Japonya ekonomisi içindeki payı nispi olarak düşüktür ve iç piyasanın payı diğer sanayileşmiş ülkelere nazaran milli gelir içindeki payı daha yüksektir (Zerenler ve İraz, 2006:759).

Japonya'da II. Dünya savaşı sonrası eğitim reformu döneminde çok sayıda yüksek öğretim yapan kişinin teşvik edilmesi, 1960'lardaki teknolojik gelişme ve hızlı ekonomik büyümeyi destekleyen temel faktörlerden birisini oluşturmuştur (Makato ve Amano, 1986:144).

3. EĞİTİMİN İSTİHDAMA ETKİLERİ

Beşeri sermaye yatırımları dolaysız ve dolaylı yollardan emek piyasalarına çeşitli şekillerde etkide bulunur. Özellikle emek gücünün genel ve teknik eğitim seviyesinin yükseltilmesi, işsizlik oranlarına, işsizlik oranlarının farklı gruplar arasındaki dağılımına, iş değiştirme hızına, ücret artışlarına ve bu artışların seyrine ve de teknolojik gelişime emek gücünün uyumuna tesir eder (Yumuşak, 2000:138).

Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini ölçmek amacı ile oluşturulan IGE endeksinin (İnsani kalkınma endeksinin) 2006 verilerine göre ülkemiz 177 ülke arasında 99. sırada yer almaktadır. 1965-2003 yıllarında gerçekleşen gelişimlerden hareketle elde edilen ortalama yıllık artış oranında arttırıldığında Türkiye'nin 4 yıl sonra yüksek insani gelişmişlik seviyesinin alt sınırı olan 0,800 IGE değerine ulaşabileceği söylenebilir (Demir, 2006).

Eğitimin istihdam üzerindeki etkisi genellikle ekonominin ihtiyaç duyduğu emek gücünü nicelik ve nitelik yönünden hazırlayarak ekonomik büyüme gelişme ve gelişmeye katkıda bulunmasıyla oluşur. Emek gücünün nitelik ve niceliğini ise eğitim düzeyi ve eğitim kurumları belirlemektedir.

Küreselleşme sürecine bağlı olarak teknolojinin ve üretim tekniklerinin sürekli ve artarak değişmesiyle yeni meslek grupları ortaya çıkmaktadır. Bu yeni meslek gruplarında özel eğitim görmüş uzmanlık bilgisine sahip işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Bugün ülkemizde ve gelişmekte olan birçok ülkede istihdam edilenlerin birçoğu almış oldukları eğitimle ilgili alanlarda çalışmamaktadır. Bunun sebebi olarak eğitim ile istihdam arasında gerekli bağ kurulmamış olması gösterilebilir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte işgücünün yeni teknolojilere ve meydana çıkan yeni iş imkanlarına uyum sürecinde ortaya çıkan problemler teknolojik işsizliği artırmaktadır. “İşgücünün vasıf uyumu” diye adlandırabilecek bu durum eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve sürdürülecek olan mesleki eğitimlerle ortadan kaldırılabılır.

Günümüzde stratejik meslekler olarak kabul edilen genetik mühendisliği, nükleer silah uzmanlığı uzay bilimleri gibi çağımızın gerektirdiği diğer mesleklerle ilgili olarak verilecek eğitim ülke güvenliği, ülke gelişmesi gibi birçok ulusal faydaları olmakla beraber istihdamın çeşitlenmesinde de önem taşımaktadır.

4. VERİMLİLİĞE ETKİLERİ

Verimliliği, meydana getirilen üretim ve onu meydana getiren üretim faktörleri arasındaki ilişki şeklinde ifade edilebilir (Aksu, 1993:3).

1970’li yıllarla birlikte önem kazanmaya başlayan insan merkezli yaklaşımlar, emeği üretimde kullanılan bir sermaye malı niteliğinde kabul ederek; beşeri sermaye adı altında teori ve modellere taşımıştır. Bu bağlamda beşeri sermayeye yapılan yatırımların, ülke ekonomilerinin gelişimi açısından önem arz eden üretimi ve verimliliği artırdığı ifade edilmiştir. Yapılan birçok araştırmada eğitim ve verimlilik arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir (Tunç, 1993:4).

Uzun dönemde büyüme olgusu incelendiği zaman sürekli büyümenin gerçek nedeninin yeniliklerden kaynaklanan verimlilik artışları olduğunu görülür. Yani üretilen yeni teknoloji, yeni ürünler ve yeni üretim yöntemleri geliştirerek kişi başına tüketilen ürünlerin miktarı sürekli olarak artmakta, buna paralel olarak bireylerin ve ülkelerin refahı artmaktadır (Gürak, 2004:6).

Üreticiler açısından işgücü verimliliğini yükseltebilmenin yolu üretim sürecinde kullanmış olduğu işgücünün beceri ve yeteneğinin üst noktalarda olmasını sağlamak ya da bu niteliklere sahip olan işgücünü istihdam etmekten geçmektedir. İşgücünün bu niteliğini istenilen düzeye çıkarmak için gerekli olan unsur yine eğitim düzeyini ve kalitesini yükseltmektir (Çolak, 1998:15).

Eğitim yatırımlarının verimliliğe etkisi farklı dönemlerde farklı oranlarda olmaktadır. Ortalama eğitim süresinin artışı sürecinde önce yavaş bir artış gözlenmekte, bu artış bir süre sonra hızlanmakta daha sonra ise tekrar yavaşlamaktadır. Verimlilik artışının en yüksek olduğu noktaya verimlilikte eğitimin eşik etkisi denmektedir. Brezilya’da Lau ve diğerleri tarafından yapılan araştırmada ortalama eğitim yılının 3. ve 4. yılında verimlilik artışları en yüksek seviyede gerçekleştiği bulunmuştur (Yumuşak, 2000:155).

İnsan sermayesine yatırımın işgücünün verimliliğini arttırması yoluyla

verimlilik ve kalkınma üzerine etkisi şu şekilde ifade edilebilir. Bir ekonomide insana yatırım yani insan faktörünün niteliğinin artırılmasına yönelik eğitim, sağlık, beslenme yatırımlarının artması üretim sürecinin gereksinimlerine uygun işgücünün, nitelikli insan faktörünün oluşumuna neden olarak işgücünün verimlilik düzeyine artmasına yol açmaktadır. Nitelikli insan, fiziki sermayenin de rasyonel kullanımını sağlayacak bir faktör olması nedeniyle üretimin vazgeçilmez girdisi olarak toplam faktör verimliliğinin artmasına ve mikro ve makro düzeyde verimlilik düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Verimlilik düzeyinin artması ise ileri kalkınma düzeyinin ve uluslar arası gelişmişlik düzeyinin yükselmesine yol açmaktadır. Sözü edilen etkiden dolayı kalkınmada verimlilik açısından insan sermayesi ve insana yatırım büyük önem içermektedir (Tunç, 1997:72).

SONUÇ

İnsanlık XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Genel olarak küreselleşme olarak ifade edilen birçok değişiklik toplumsal ve siyasi kurumlarda önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Bu yeni ortamda bilginin önemi artmış ve bilgi işçileri denilen donanımlı insan gücü gelişmiş ülkeler için en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Bu gelişme nitelikli insan gücüyle ekonomik gelişme arasında her zaman için var olan ilişkinin bugün daha önemli bir hale geldiği şeklinde yorumlanabilir.

Beşeri gücü donanımlı olan toplumlarda ekonomik büyümenin de arttığı görülmektedir. Büyüme ve kalkınma gibi toplumların amaç edindikleri hedefler, insan tarafından gerçekleştirileceğine göre her türlü ilerleme ve gelişmenin temelinde beşeri kaynak denilen insan, zeka ve kabiliyeti ile girişimciliği yer almaktadır. Günümüzde ekonomik büyüme sadece mevcut işsizlere ve yeni nesillere iş imkanı yaratılması anlamına gelmemektedir. Öncelikle insan kaynaklarını kaliteli hale getirmek ve akılcı politikalarla biçimlendirmek daha önemli hale gelmiştir

Ancak, sermayeye yönelik harcamalar çoğu ülke için gereksiz ve sevimsiz görünmektedir. Olağanüstü durumlarda, sözgelimi ekonomik kriz dönemlerinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde ilk kısıntıya gidilen harcama kalemlerinden birinin bu alan olması bu durumun tipik bir göstergesidir. Oysa eğitim harcamaları artırılarak krizlerin çözümüne yönelik araştırmaların teşvik edilmesi gerekir. Genellikle siyasi gelecek kaygısının öne çıkmasıyla siyasi iktidarlar uzun vade de getirisi çok olan eğitim ve sağlık harcamaları yerine kısa vade de ve günlük ihtiyaçlara çözüm sağlayan sahalara harcama yapmayı tercih etmektedirler. Oysa bu harcamaların büyük getirisi olacağına farkında olan hükümetler bu tarz harcamalardan kaçınmamakta ve bir müddet sonra artan bir ivme ile kalkınmaktadırlar.

Gelişmiş ülkeler beşeri gücünü akılcı politikalarla kalkınmanın gerektirdiği nitelik ve nicelikte geliştirdiklerinden kalkınma süreçlerini istenilen seviyelere taşıyabilmişlerdir. Oysa gelişmekte olan ülkeler ise kalkınma sürecine katkı sağlayabilecek eğitilmiş insan konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Arzulanan kalkınmanın sağlanabilmesi için nitelikli insan gücüne ihtiyaç vardır ve bu nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi ise en başta eğitim sisteminin görevidir.

KAYNAKÇA

- AKSU, A. Ömer (1993), Ücretler ve Verimlilik, İ.Ü. Yayınları, No; 3693, İstanbul.
- ASMAL, Kader (2002), “ Education is The Key”, *Organisation for Economic Cooperation and Development. The OECD Observer. Paris: May 2002. , Iss. 231/232; pg. 34, 2 pgs*
- BULURMAN, Banu (2003), “Enformasyon Toplumu ve Eğitim”, <http://www.ceterisparibus.net> 14.09.2003.
- BULUTOĞLU, Kenan (1988), *Kamu Ekonomisine Giriş, Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, 4.Basım, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÇOLAK, Ö. Faruk (1998), Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü, *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Ankara.*
- DEMİR, Sırma (2006), “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme” Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara
- DURA, Cihan (1999), “Bilgi Toplumuna Doğru Eğitimde Temel Eğilimler”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 14.*
- DURGUN, Özlem (2002), “Küreselleşen Dünyada Kalkınma Süreci Bağlamında Eğitim Harcamaları ve Türkiye Örneği”, *Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul.*
- GÜRAK, Hasan (2004), *Emek-Teknolojik Yenilik ve Büyüme*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- KARAGÜL, Mehmet (2002), “Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Modeli”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon.*
- KARLUK, Rıdvan (1997), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, İstanbul.
- MAKATO, Aso ve İkno AMANO (1986), “Japonya’ da Teknolojik Yenileşmenin Eğitime Etkisi”, Çeviren Mustafa Özcan, *Ankara Üniversitesi E.B.F. Dergisi, Cilt*

18, Sayı 1-2, A.Ü.Basımevi, Ankara,

SEYİDOĞLU, Halil (1993), *Uluslararası İktisat*, 9. Baskı, Gizem Yayınları, İstanbul.

TUNÇ, Mehtap (1997), “Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiyede İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi”, *Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E.*

ÜLGENER, Sabri F.(1991), *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme*, 7.Baskı, Der Yayınları, İstanbul

YENAL, Oktay (1999), “Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı”, *Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.*

YUMUŞAK, İbrahim Güran (2000), “Beşeri Sermaye Teorisi Ve Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü”, *Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E.*

ZERENLER, Muammer ve Rifat İRAZ (2006), “Japon Yönetim Anlayışı ve Şirket Ağları (Keiretsu) Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 16*

“ŞAMLI” ADI HAQQINDA

Dr. [Eldəniz ABBASLI](#).**

Bakı, Azərbaycan.

Azərbaycanda müxtəlif türk tayfalarının adını özündə yaşadan yaşayış məskənləri, toponimlər mövcuddur. Bunlardan biri də Azərbaycan Respublikasının Qəbələ rayonundakı “Şamlı” adıdır. Məlumdur ki, “Şamlı” Şimali Suriyadan gəlmiş türk tayfalarından (boylarından) birinin adı olub. Bu faktı tarixi mənbələr də təsdiq edir.

Şamlı adının mənşəyi haqqında istər xarici, istərsə də Azərbaycan tədqiqatçı-larının məqalə və kitablarında, tədqiqat əsərlərində, o cümlədən internet saytlarında müfəssəl məlumat verilir. Məsələn, Məhəmməd Həsən Vəliyevin (Baharlı) “Azərbaycan” adlı kitabında (fiziki-coğrafi, etnoqrafik və iqtisadi oçerk) Şamlı adı haqqında belə yazılır: “1034-cü ildən (425-ci ildən) başlayaraq Azərbaycana səlçuq adı ilə tanınmış bir türk tayfası gəlməyə başlamışdır... Səlçuqlar bir sıra tayfalara bölünmüşlər və bunlardan bir çoxları monqol hücumu dövründə onlara tabe olmaq istəməyib, Kiçik Asiyaya çıxıb getmiş və ordan sonralar müxtəlif vaxtlarda Azərbaycana gəlmişdilər, bir hissəsi isə monqollar dövründə də Azərbaycanda qalmışdı. Səlçuq tayfaları indi də Ayrum, Şamlı, Bəydilli, İnallı, Təklə, Qaramanlı, Əhmədli, Aydınlı, İmirli, Duxər və s. adlarla məşhurdur”. M. H. Vəliyev (Baharlı) eyni əsərində daha sonra yazır: “...Başqa səlçuq tayfası Şamlı, monqolların

basqını zamanı Türkiyəyə gedən və Şamda (Suriya) məskən salan (o zaman Suriya Osmanlı imperatorluğunun tərkibində olub – **müəl.**) səlçuqlardan ibarətdir. Onlar “Şamlı” adı altında Topal Teymur tərəfindən Suriyadan köçürülmüş və İranda məskunlaşmışlar. Burdan da onlar Azərbaycana keçərək öz adlarını aşağıdakı kəndlərə vermişlər:

Göyçay qəzasında – Şamlı; Ağdaş qəzasında – Şamlı”. Bu barədə məlumata Q. Ağayevin rus dilində internetdə oxuduğumuz ”Dannıye etnotoponimii o rasselenii tyurkoyazıçnıx plemen v Azerbaydjane XI-XV vv.” adlı məqaləsində də rast gəlirik.

Hazırda Şamlı (Şamlu) tayfasının öz adını aşağıdakı yaşayış məskənlərinə verdiyini görürük:

* Şamlı kəndi – Azərbaycan Respublikasının Qəbələ və Zəngilan rayonlarında, Türkiyənin Balıqəsir vilayətində;

* Hacı Şamlı kəndi – Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonunda (işğala qədər – **müəl.**);

* Mirşamlı kəndi – Azərbaycan Respublikasının Şamaxı rayonunda;

* Aşağışamlı qəsəbəsi – Türkiyənin Dənizli vilayətində;

* Yuxarışamlı kəndi – Türkiyənin Dənizli vilayətində;

* Şamlı kəndi – Türkiyənin Qaraman vilayətinin Bəyşehir rayonunda;

* Şamlı şəhəri – Hindistanın Uttar Pradeş ştatının Muzaffarnaqar rayonunda;

* Şamlı kəndi – Türkmənistanda;

* Şamlı kəndi – Nigeriyada;

* Şamlı kəndi – Taylandın şimal bölgəsində;

* Şamlı şəhəri – İraqın Muhafazat al Basrah bölgəsində;

- * Bi'r aş Şamlı şəhəri – Suriyanın Muhafazat Hələb bölgəsində;
- * Dövlət Şamlu şəhəri – İrənin Xorasan ostanında və s.

Bundan başqa Şamlı məhəlləsi (Türkiyənin Aksaray şəhərində), dərə (Əfqanıstanda), Şamlılar adını daşıyan nəsil (Türkiyənin Muğla vilayətində və Dənizli vilayətinin Babadağ rayonunda), Şamlular qəbiləsi (oymaq) (Türkiyənin Ərzurum vilayətinin Uzundərə rayonunda), Şamlı, Şamlu, Şamlıoğlu soyadları (Türkiyədə, Özbəkistanda, Şimali Kipr Türk Respublikasında, İranda, Rusiyada, Ukraynada və s.), ad (Hindistanda), küçə adı (İstanbulda) və s. vardır. Bunlar sadəcə bizim bildiklərimizdir, kim bilir Şamlı (Şamlu) adını daşıyan bilmədiyimiz daha neçə kənd, məhəllə, nəsil və s. vardır.

Yeri gəlmişkən, “Falling Rain Genomics, Inc” adlı bir təşkilatın internet saytında dünyada adının kökü “Şam” sözü ilə başlayan təxminən 200-ə yaxın yaşayış məskəninə siyahısı verilmişdir. Bu siyahıda Qəbələ rayonundakı Şamlı kəndinin də adı vardır. Fikrimizcə bu fakt, həmin yaşayış məskənlərinin eyni yerdən (Suriyanın Şam şəhəri) gəlmiş insanlar tərəfindən qurulduğunun bariz nümunəsidir. Dünya ölkələrində olan bəzi yaşayış məskənlərinin adı isə bəzi hallarda müxtəlif səbəblərdən Şami ([ə] – 1) Şam vilayətindən (şəhərindən) olan; şamlı; 2) **məc.** qara, qarabəniz – **müə.**) Şamlıq, Şamlo, Şamlau, Şamlar, Şamlıoğlu, Şam oğlu, Şamlau, Şamlaut, Şamlıcı, Şamlı Dheri və s. şəklində də işlədilmiş və hazırda da işlədilir. Bu yaşayış məskənlərinin Suriyanın Şam şəhəri ilə, oradan gəlmiş Şamlı türk tayfası ilə əlaqəsi şübhəsizdir.

Şamlı türklərinə aid digər bir məlumatın verildiyi Türkiyədəki Şamlar kəndinin internet saytında isə belə yazılır: “...Şamlı Türklərinə mənsub qələbəlik bir kütlə, Hələb və Adana arasındakı geniş sahədə

yaşamışlar. Bunlardan bəziləri Toroslar və ətrafına gəlmişlər. Şamlı Türkmənlərinin böyük bir bölümü, 15-ci yüz ildən sonra Güney Azərbaycan və İranın müxtəlif bölgələrinə köç etmişlər. Rəvayətə görə bu Türkmənlərdən bir qismi isə Əşrəfoğlu Camisinin tikildiyi dövəmdə Bəyşəhirə gəlmişdir...”. Göründüyü kimi Şamlar kəndinin Şamlı türkləri tərəfindən qurulduğu verilən məlumatda da təsbit edilir.

Türkiyəli tarixçi Adnan Menderes Qayanın 2004-cü ildə Türkiyədə yayınlanmış “Afşar Türkmənləri” adlı kitabında Şamlı tayfası haqqında geniş məlumat verilir: “Şamlı Avşarı (Əski Yörük) adından da anlaşıldığı kimi Quzey Suriya, ya da digər adıyla Hələb Avşarlarından gəlməkdədirlər. İranda, özəlliklə Səfəvilər dövründə etkinliyini (təsirini – müəl.) gördüyümüz Şamlılar isə Hələb Türkmənlərindən olub başqa boylara mənsubdu. Ancaq, günümüzdə İrandakı Avşarların obalarından biri Şamlı adını daşıyır. Anlaşılan bu Şamlılar, zamanla Afşarlar arasına girib onun bir obasını təşkil etmişdir. 16-cı yüz ildə Qaraman əyalətində bulunan Atçəkən oymaqları arasında Əskil qəzasında sakin bir Şamlular (digər adı Başagirən) camaatı bulunmaqdadır. Bu Şamluların bir bölümü də eyni yüz ildə Tarsus yörəsində bulunurdu. Qutlu Hanlı tayfasına bağlı olan bu camaat, 1543-də ortaya çıxmışdır... Şamlıların önəmli bir bölümü isə Mərsin civarında (ətrafında – müəl.) bulunurdu... Şamlılar (digər adı Əski Yörük), əsl vətənləri olan Anamurun Çuxurşamlı köyünə (kənd – müəl.) iskan (məskunlaşdırma – müəl.) edildi. Boz-Ulusun Aydın bölgəsində bulunan camaatları arasında yeni oluşən bir Şamlı obası var. Bu obanın bizim Şamlılardan ayrı olmadığını görürük... Şamlılar, Alanya, Anamur, Aydın, Bəyşəhir, Dənizli, Düşənbə, Edirne, Eflani, Eğridir, Gülnar, Güzelhisar – Aydın, Hamit, İç-Əl, Qaraman, Kıbrıs, Kütahya, Lazkiyə – Kütahya, Manavqat, Manisa, Məntəşə,

Rakka, Sarıçam, Saruhan, Tarsus, Təkə, Yalvaç və Zara – Kastamonu bölgəsində yerləşmişdir...”.

İnternetdə verilən bir məqalədə Şamlı (Şamlu) haqqında belə yazılır: “...Kərkük və Haləb bölgəsində Bayat boylarının qonaqladıqları (yerləşdikləri – **müə.**) bilinməkdədir. Səfəvi Dövlətini quran Şamlu oymaqlarının böyük əksəriyyətini Bayatlar təşkil edir...”. İnternetdə yayınlanan “İraqdakı Türk oymaqları. İraqda varlığı bilinən boy və oymaqlar” məqaləsində də Şamlu boyu haqqında, bu boyun Səfəvi dövlətinin quruluşundakı rolundan söz açılır : “...Quzey Suriya Türkmənləri Səfəvi dövlətinin quruluşuna, özəlliklə Şamlu adı altında qatılmışlardır. Şah Abbas dövründə Şamlular, digər bütün qızılbaş boylarını keçərək birinci sırada yer almışlardır. Səfəvi dövlətinin dayandığı ən başta gələn Türk boylarından biri olan Şamlu boyu, başlıca Bəgdili, İnallu (daha sonraları İnanlı) və Harbəndəlu (Hudabəndəlu) obalarından təşkil olunurdu...”.

Türkiyəli tarixçi Vətən Özgülün internetdə yayınlanan “XIX yüzildən öncə Balaban aşirəti” adlı əsərində XIII əsrdə Suriyada qələbəlik bir Türkmən topluluğunun yaşadığı və bu topluluğun çox mühüm bir hissəsinin yayda Sivasın (Türkiyə) cənub bölgələrinə və Uzun Yaylaya (Türkiyədə) getdiyi qeyd edilir. Bunlara **Şamlu**, Şam Türkləri və ya Şam Türkmənləri deyilmiş. Tarixçinin eyni adlı əsərində bu tayfa haqqında belə yazılır: “...Səlcuqlular dövründən bəri Hələb-Antəp arasında qışlayan və Sivas-Gürün-Gəmərək arasında yaylayan Türkmən oymaqlarına Farsca tarixlərdə Ətrak-i Şam və ya Türkman-ı Şam, Türk xalqı arasında və Türkcə əsərlərdə də **Şamlu** deyilirdi. Osmanlı dövründə rəsmi sənədlərdə Hələb Türkmənləri

deyilən Hələb-Antəp arasındakı topluluq başlıca Avşar (Afşar), Bəydili, İnallu, Harbəndəlu, Bayat kimi oymaqlara ayrılmışdı...”.

Şamlı tayfası haqqında mərhum Türkiyəli professor Faruq Sümərin “Oğuzlar” kitabında da bəhs edilir. O, yazır: “...XIII əsrdə Suriyada qələbəlik bir türkmən elatı yaşayırdı. Bu elatın çox mühüm bir qismi yayda Sivasın cənub tərəflərinə və Uzun Yaylaya (Türkiyə – **müə.**) çıxırdı. Bunlara Şamlu, Şam türkləri və ya Şam türkmənləri deyilirdi”. Tədqiqatçının əsərində Şimali Suriya türkmənlərinin Səfəvi dövlətinin yaradılmasında Şamlı (Şamlu) adı altında iştirak etdikləri qeyd olunur. Faruq Sümər eyni adlı əsərində Şamlı boyu haqqında belə yazır: “...Şamlu yayda Sivasın güney (cənub – **müə.**) tərəfində və Uzun Yaylada yaşayan, qışı Hələb bölgəsində keçirən türkmənlərin Bəydili, Xarbəndəlu, İnallu kimi oymaqların qollarından meydana gəlmişdir...”.

Müəllif Şamlı (Şamlu) boyu haqqında yazarkən eyni adlı əsərində daha sonra bunları qeyd edir: “...Qızılbaş ulusunu təşkil edən birinci dərəcəli oymaqlar bunlardır: Ustacalı-Ustahacılı (Səfəvi dövründə Ustaclu), Rumlu, Təkəli, Zülqədər, Şamlu, Qaçar...”.

Bu barədə professor Faruq Sümərin “Qaşqay” adlı əsərində də yazılır: “Bir çox boy və obadan meydana gəlmiş olan Qaşqay elinin bu boy və obaları arasında diqqəti çəkən tarixi boy və oymaqlar bunlardır: Bayat (Oğuz boyu), İğdü (Oğuz boyu), Beğ Dili (Oğuz boyu), Çarıhlu (Çarıklı-Oğuz boyu ?) Kaçarlu, Şamlu, Ağaç-Eri, (Qara-Qoyunlulardan), Halac, Musullu (Ağqoyunlulardan), Oryad (Oryad Monqol ?)...”. Bu fakta azərbaycanlı tədqiqatçı Mirzə Balanın (Məmmədzadə – **müə.**) internetdə yayınlanmış “Qaşqay” adlı məqaləsində də rast gəlirik: “...Bəydililərin, Timur səfərlərini izləyərək,

Suriyadan Azərbaycana döən Şamlu Bəydililərdən bir qol olduğu sanılmaqdadır. Eyni təxmin Baharlular üçün də uyğun görülmə bilər...”.

Həmyerlimiz, alim Vasif İsmayıloğlu 2002-ci ildə İstanbulda nəşr olunmuş “Bir gün xəstəxanada, kürtləşmiş Azərbaycan Türkləri” adlı kitabında Şamlı boyu haqqında belə yazır: “...Quzey (Şimali – **müə.**) Azərbaycanın Şamlu, Ayrımlu kimi Türkmən boyları Güneydoğu (cənub-şərq – **müə.**) Anadolunun Türkmənlərindən ikən Yavuz Sultan Səlim zamanında məzhəb fərqliliklərindən (Hənəfi və Cəfəri məzhəbləri nəzərdə tutulur – **müə.**) doğan ixtilafla əlaqədar köç etmişlərdir”.

Türkiyəli professor Əbdülxalq M. Çayın internetdə yayımlanmış “Azərbaycan və Türklər” məqaləsində də bu barədə məlumat var: “...Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular kimi Türkmən topluluqlarından sonra Anadoludan Azərbaycana gələn bu üçüncü böyük köçü təşkil edir. Bu Türkmən topluluqları arasında Sivas, Amasya, Tokat bölgəsindən gedən Ustacalu, Şamlu, Rumlu; Antalya bölgəsindən Təkəli; Qaraman bölgəsindən Turqutlular və digərləri; Tarsus bölgəsindən Varsaqlar və Dulqədirlilər (Zulqədr)’i görürük”. Türkiyəli yazıçı Nihad Çətinqayanın “Qızılbaş Türklər (tarixi yaranışı və inkişafı)” kitabında Şamlı (Şamlu) tayfası haqqında bəhs edir. O, tarix elmləri doktoru, professor Oqtay Əfəndiyevin “Səfəvi Dövlətinin quruluşunda Türk aşirətlərinin rolu” məqaləsinə istinadən belə yazır: “1576’da İskəndər Münşi tərəfindən verilmiş buyruqlarda (sərəncam, tapşırıq – **müə.**), Türk əsilli Qızılbaş aşirətlər, aşağıdakı kimi sıralanmışlar: Samlu, Ustağlu, Türkmən, Rumlu, Dulkadir, Afşar, Kaçar, Təkəli və Hunuslu...”. Professor Oqtay Əfəndiyevin “Səfəvi Dövlətinin quruluşunda Türk aşirətlərinin rolu” məqaləsində eyni fikrin davamı olaraq belə yazılır: “...1628 ilində eyni yazıçı tərəfindən verilən siyahıda Türk aşirətlərinin siyahısı da

verilmişdir: Şamlu, Ustaoglu, Dulkadir, Qaçar, Avşar, Türkmən, İspirli, Rumlu, Qaradağlı, Bayat, Alpaqut, Kazaklı, Qacirli, Bayburtlu. Şamlulular; Bəydili, Abdili, Arabgirli, Nikaz qəbilələrinə bölünmüşlərdi...”. Professor O. Əfəndiyev daha sonra eyni adlı əsərində Şamlı (Şamlu) boyu haqqında belə yazır: “...Bayat aşirətindən Oruc Bəy (İranda don Juanı), Qızılbaş aşirət qolları və ailələri ilə aşirətlərin hamısını göstərən bir siyahı verir. Bunlar içində ən önəmliləri olaraq Ustağlu, Samlu, Afşar, Türkmən, Bayat, Təkəli, Dulqadir, Kaçar, Qaramanlı, Bayburtlu, İspirli və Baharlıdan təşkil olunmuş 32 ailə və aşirət yer almaqdadır...”.

Türkiyənin Balıqəsir Universiteti tarix bölümünün dosenti Abdulməcid Mutaf bu sətirlərin müəllifinə yazdığı elektron məktubda (e-mail) bildirdiyinə görə dörd ailənin Suriyadan gələrək Balıqəsirdə (Türkiyə) yerləşdikləri ərazi onların mənsub olduqları tayfanın adı ilə Şamlı adlandırılmışdır. Bundan başqa internetdə verilmiş bir məlumatda yazılır ki, Türkiyənin Elazığ vilayətinin Ürünverən kəndində yaşayan Şamlı oymağına mənsub insanlar köklərinin Şamdan gələrək Elazığ vilayətinin kəndlərində və bir hissəsinin də Konya bölgəsində yerləşdiklərinə inanırlar. Onu da qeyd edək ki, köklərinin Suriyadan gəldiyinə dair inam Qəbələ rayonundakı Şamlı kəndinin köklü sakinlərində də var. Yaşlıların söylədiklərinə görə Şamlı kəndi yerləşən ərazidə ilk dövrlərdə üç-dörd ailə yaşayırmış. Fikrimizcə, Balıqəsirdə olduğu kimi Qəbəldə də bu ərazi orada məskunlaşan insanların gəldikləri yerin (Şam-ı, yəni, Şamdan gələn) və ya mənsub olduqları tayfanın (Şamlı) adı ilə “Şamlı” adlandırılmışdır. Bəlkə də hazırda Qəbələnin Şamlı kəndində yaşayanların kökü Şamlı əmirlərinə qədər çatır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, **Şamlı** kəndinin adı bəzən səhv olaraq

Şamlı kimi yazılır. Halbuki, istər rəsmi sənədlərdə (məs. “Azərbaycan Respublikasının bəzi rayonlarının ərazisində bələdiyyələrin təşkil edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu), istərsə də tarixi sənədlərdə, o cümlədən tanış ola bildiyimiz bütün kitab və məqalələrdə Qəbələ rayonundakı kəndin adı Şamlı olaraq yazılır.

Cavad Heyətin internetdə yayınlanmış “Azərbaycanın Türkləşməsi və Azərbaycan Türkcəsinin Təşəkkülü” əsərində Əmir Teymurun Anadolu səfərindən qalib olaraq döndüyündə bir çox türk boy-larını (o cümlədən Şamlı boyunu) Suriya və Anadoludan Azərbaycana gətirdiyi qeyd olunur: “...Özəl-liklə Teymur Anadolu səfərindən qalib olaraq döndüyündə bir çox Türk boylarını Suriya və Anadolu-dan Azərbaycana gətirdi. Bunlar Şamlı, Musuulu, Rumlu, Kaçar, Afşar, Zulkadir, Kovanlu, Kozanlı, Təkəlu, Baharlu, Varsaqlu, Bəydili boyları olub Azərbaycanda qaldılar və bir çoxu Ərdəbil və ətrafın-da Səfəvi şeyxi (Şeyx Əli)nin (əfsanəyə görə Ərdəbildən keçərkən Topal Teymura rast gələn Səfəviyyə təriqətinin qurucusu Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin nəvəsi, bu təriqətin rəhbəri Şeyx Əlinin xahişi ilə əsirləri bağışlayır və onları şeyxin xidmətində durmaları üçün Ərdəbil yaxınlığında yerləşdirir – **müə.**) ətrafı-na toplanıb onun və oğullarının müridləri oldular...”. Bu barədə məlumat İsmayıl Qayqusuzun “Qızıl-başlıq və Qızılbaşlar” adlı məqaləsində də var: “...1402 Ankara savaşında Yıldırım Bəyazidi böyük məğlubiyyətə uğradan Teymur (Əmir Teymur – **müə.**) geri dönərkən, birlikdə götürdüyü otuz min əsir Türkməni, Ərdəbil şeyxi Xoca Əliyə hədiyyə etmişti. Əsir Türkmənlərin böyük əksəriyyəti Təkəlu və Qaramanlulardı...”. Bu haqda məlumat Q. Ağayevin yuxarıda adı qeyd edilən məqaləsində də var. Müəllif əsərində Şamlı tayfasının adının

Göyçay və Ağdam qəzalarındakı kənd adlarında qorunub saxlandığını qeyd edir.

Abbasqulu ağa Bakıxanov internet vasitəsi ilə oxuduğumuz “Gülüstani-İrəm” adlı əsərində yazır: “...Sultan Məhəmməd Xudabəndə (Şah İsmayıl Xətəinin böyük qardaşı – **müə.**) taxta oturdu. ...Şamlı və sair tayfaların əmirlərindən bir neçəsinə Şirvanda torpaq verildi...”. Abbasqulu ağa Bakıxanov eyni əsərində daha sonra qeyd edir: “...Şirvanda Qaramanlı, Təkəli, Şamlı... və sair bir çox tayfalar vardır”. Tarixdən məlum olduğu kimi Qəbələ də müəyyən bir tarixi dövrdə (Şirvanşahların zamanında) Şirvan vilayətinin tərkibində olub. İnayətullah Rzanın internetdə yayınlanan “Aran adı nə üçün məhv oldu?” məqaləsində də bu fakt təsbit olunur: “...Şirvanşahların zamanında Qəbələ ki mülknişin idi və yerli hakimlərin hakimiyyəti altında olurdu, Şirvan hökumətinə tabe oldu...”. Şamlı tayfasının Azərbaycana köç etməsi faktı Türkiyəli alim İsmayıl Qayqusuzun internetdə verilmiş “Qızılbaşlıq və qızılbaşlar” adlı məqaləsində də qeyd olunur: “...Təkəli, Şamlı, Ustaclu və Rumlu Türkmənlərin böyük bir qismi daha o zamandan (1470-ci illərdə) İran və Azərbaycana köç edərək, Şeyx Heydər ilk Qızılbaş ordusunu təşkil etmişlərdi”. İ. Kayqusuz daha sonra eyni adlı məqaləsində yazır: “...Bunların bəziləri, öncə sözü edildiyi kimi, Xoca Əlinin Ərdəbilə yerləşirdiyi Türkmənlərin (Təkəli, Qaramanlı), o biriləri isə Şeyx Cüneydin savaflarına qatılaraq, ya da Şeyx Heydər dönəmində (məsələn, Azərbaycanda kənd təsərrüfatı bölgəsinə yerləşmiş Şamlular kimi) gəlmişlərdi...”. Bu faktı İsmayıl Qayqusuz “Sufi qıran Çaldıran...” məqaləsində də təsdiq edir: “...Qızılbaş ordusunu təşkil edən Qızılbaş Türkmən qəbilələri də, son

yarım yüz il boyunca Azərbaycan və İrana köçüb yerləşmiş əqrabalarından (qohum – **müəl.**) başqaları deyildi...”.

Fikrimizcə, Şamlı (Şamlu) adı ilə bağlı olan bütün yaşayış məskənlərinin sakinləri və bu adı daşıyan nəsillər arasında birbaşa bağlılıq, tayfa qohumluğu mövcuddur.

Son olaraq qeyd etməyi lazım bilirik ki, bu qeydlər kökü, soy bağı ilə Qəbələ rayonunun Şamlı kəndinə bağlı olan yazı müəllifinin bu torpağın tarixi keçmişinə işıq tutmaq cəhdi idi. Fikrimizcə, Şamlı kəndinin tarixi keçmişi haqqında geniş elmi tədqiqata ehtiyac vardır.

Резюме

канд. пед. наук Эльданиз Аббаслы

О названии «Шамлы»

Статья посвящена названиям сельских местностей Азербайджана. В статье говорится о селах с названием «Шамлы», рассматривается топология этого наименования. Автор считает что, есть необходимость в адекватных научных исследованиях.

Summary

Dr. Eldaniz Abbasli

About name "Shamli"

Article is devoted to names of countryside of Azerbaijan. In the article spoken about villages with name "Shamli", the topology of this name is considered. The author considers that there is a necessity for adequate scientific researches.

ANLATISAL METİNLER VE KISA ÖYKÜ NARRATIVE TEXTS AND SHORT STORY

H. Gülru YÜKSEL¹

Özet

Bu makalede, tür olarak anlatı metni başlığı altında incelenen modern kısa öykünün ne olduğu ve ne gibi özelliklere sahip olduğu soruları irdelenmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle üst başlık olan anlatısal metin üzerinde durulmuştur. Anlatısal metin nedir ve özellikleri nelerdir soruları metin tanımlamasından hareketle incelenmiş, anlatısal metin ile kısa öykü arasındaki bağlantı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlantıdan hareketle hem tarihsel gelişimi içerisinde hem de kısa öykü kuramı üzerinde çalışan düşünürlerin sorgulamaları doğrultusunda kısa öykünün özellikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anlatısal metin, metin, kısa öykü

Abstract

In this article, short story which is considered under the heading of narrative text type, was examined in relation to the questions of what a short story is and what the features of it are. In this direction, in order to draw a frame, we first examined various definitions of narrative texts and discussed the components. Through this discussion we tried to build the relation between narrative texts and short story. As a last step the features of short story both from the perspective of its historical development and of different thinkers working on the theory of short story.

Key words: Narrative text, text, short story

GİRİŞ

Anlatının hep var olduğunu belirterek tarihini insanlık tarihiyle başlatan Roland Barthes dünyada çok sayıda ve türde anlatı olduğundan söz ederek aslında anlatının evrenselliğini vurgular (1993: 86). Bir başka düşünür Hayden White da anlatıyı “bilineni anlatıma dönüştürme”, yani “insan deneyimini anlam yapılarıyla bağdaşık biçimlere dönüştürme” olarak nitelendirerek bir bakıma bu evrenselliğe

¹ Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, İngilizce Öğretmenliği Anabilim Dalı

dikkat çeker (1981: 1). Düşünüre göre anlatı, ortak bir gerçekliğin niteliğiyle ilgili kültürler üstü iletiler aktarılabilen bir üst-şifre, bir insan evrenselidir.

Peki bu üst-şifreyi nasıl tanımlarız? Onu diğer yazın yapıtlarından farklı kılan özelliklerini nasıl belirleriz? Bu soruların yanıtı sadece anlatı metninin ne olduğunu değil, anlatı üst başlığı altında ele aldığımız türlerin neler olduğunu ve bu türlerin oluşturduğu anlatısal dizgenin nasıl işlediğini de anlamamızı sağlayacaktır. O halde sorgulamamızın ilk basamağı anlatı metninin ne olduğudur. Ancak daha önce “metin” kavramından ne anladığımızı ortaya koymak yerinde olacaktır.

1960'lı yıllarla birlikte dilbilim çalışmalarının tümce ötesi bir yönelim kazanması inceleme nesnesinin tanımlanması sorununu gündeme getirmiş, bu yönelim çok çeşitli metin tanımlarının yapılmasına sebep olmuştur. Metin kavramına getirilen tanımları konu alan “Metin Kavramı ve Tanımları” başlıklı makalede Aksan ve Aksan söz konusu çalışmaları öncü çalışmalar ve ikinci dönem çalışmalar olmak üzere iki dönemde inceler (1991: 95):

...öncü çalışmalar daha sınırlı bir yaklaşımla metin ve söylemin yapısal dilbilgisi özelliklerini temel kurucu özellikler olarak görüp metin ve söylemin aktardığı anlamı da yalnızca dilsel / dilbilgisel açıdan değerlendirdiler. Yüzey yapı ilişkileri ve biçimsel bağlantı öğelerinin (cohesion) betimlenmesi temel amaçlarıydı. Metin ve söylemi daha geniş bir açıdan ele alan ikinci dönem çalışmalarında ise bu dilsel birimler yalnızca biçimsel özellikleriyle değil, aynı zamanda insan bildirişiminin temel birimleri olarak içerdikleri / aktardıkları dil dışı ilişkiler ve anlamlar açısından da sorgulandılar. Yüzey yapıda görünmeyen, ancak derin yapıda kurulan ilişkilerin (bağıntısallık) ve dış bağlamın niteliği önem kazandı.

Görüldüğü gibi kavrama salt dilsel çerçeveden bakan ilk dönem çalışmaları metni bir tümceler dizisi olarak ele almıştır. Ancak tümceler arasındaki bu diziliş ne sıradan ne de rastlantısaldır. Örneğin; “Şahane bir şey değil mi? İnternette haberleşiyorlar. Mantıklı mı? Hallice! İyi de dünyanın tüm çölleriindeki ve kumsallarındaki kum tanelerini kim saydı?” gibi birbiri ardına dizilmiş tümcelere metin denilemez, çünkü bu tümceler, diziyi metne dönüştürecek bağıntı ve tutarlılık özelliklerinden yoksundur. Nasıl bir tümce sözcükler toplamı olarak görülemezse, bir metin de tümceler toplamı değildir. Metin ile tümce arasındaki ilişkide tümce

biçimsel bir dilbilgisi birimidir. Metin tümcelerle gerçekleşen, bağıntı ve tutarlılık özellikleri taşıyan anlamlı bir yapıdır.

Metni üretilmiş bir ürün olarak gören ilk evre çalışmalarının ardından dilbilimde gelişen ve bildirişimi öne çıkaran söz-eylem kuramı gibi kuramlarla birlikte metin tüketilen bir ürün olarak ele alınarak, dizilim (düzenleniş) değil, anlamlandırma açısından da irdelenmeye başlandı. Derin yapının vurgulanır olması ve bildirişimin öne çıkmasıyla kavramın anlam alanı genişledi. Kavram “nasıl olurda okur ya da dinleyici soldan sağa birbirini izleyen ardışık tümcelerden, metnin anlamlar çerçevesini oluşturacak bir bağlamı kurar” (Göktürk, 1988: 24) boyutunda sorgulanır oldu. Bir başka deyişle, metin “hem bir ürün hem de bir süreç” olma özelliğiyle gündeme geldi.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde göstergebilim alanındaki gelişmelere koşut olarak kavramın anlam alanında yeni bir genişleme daha gözlendi. Bu gelişmenin kaynağında, 1980’li yıllarda metin bilgisi ve anlatısallık olgusu üzerine yapılmaya başlanan çalışmalar vardır. Söz konusu çalışmalarda metin “yüzey yapıda doğal dillerden biriyle ya da insanların kullandığı herhangi bir gösterge dizgesiyle sunulabilen, anlamsal olarak tutarlı bütün” olarak tanımlandı (Rulewicz, 1995). Bu tanımla birlikte metin, yazıyı aşarak, çizgi-öyküler gibi dil dışı diğer gösterge dizgeleriyle üretilen bütünleri de içerir hale geldi.

Bu noktaya kadar sözünü ettiğimiz bakış açısı farklılaşmasından dolayı kavrama getirilen çeşitli tanımları Berruto altı başlık altında toplar (akt. Aksan ve Aksan, 1991: 97–98);

1. Günlük dildeki kullanıma yakın tanımlar: “gündelik dil davranışının sesbilimsel yazıya dönüştürülebilecek her ürünü” (Lyons, 1977).
2. Dilbilimin teknik bir terimi olarak kullanan tanımlar: “dil sözceleriyle söylem olarak gerçekleşen temel dilbilimsel birim” (van Dijk, 1972).
3. Kurucu özellik olarak bağıntısallığın vurgulandığı tanımlar: “bağıntısal tümce dizisi” (Isenberg, 1970).
4. Bildirişim işlevinin vurgulandığı tanımlar: “bir bağlam durumunda bütün olarak işlev gören işlemsel her tür dil bölümü bağıntısal tümce

kümesi ... metnin yapılanmasını ve gerçekleşmesini sağlar” (Halliday ve Hasan, 1976).

5. Anlambilim özelliklerinin öne çıkarıldığı tanımlar: “dildeki temel anlambirim” (Halliday ve Hasan, 1976).
6. Metinleri gösterge olarak veren tanımlar: “bildirişimde ortaya çıkan bildirişim göstergelerinin tümü” (Kallmeyer vd., 1974).

Bu tanımlarda öne çıkarılan özellikler bir araya getirildiğinde; “metin a) herhangi bir dilsel ürün, b) bir tümce dizisi, c) bildirişim ortamında kullanılan dil birimi, d) biçimsel, soyut birim olabilir” (Aksan ve Aksan, 1991: 98). Doğan Günay tüm bu özellikleri kapsayacak şu tanımı sunar (2001: 33);

Metin belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür. ... bir başka deyişle, bildirişim değeri taşıyan eyleme yönelik devingen bir bütündür. Kısaca metin başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan dilsel göstergelerin ard arda geldiği anlamlı yapı olarak tanımlanabilir.

Günay'ın tanımlamasında vurguladığı başı ve sonu belirli, kapalı bir yapı olma özelliğine Mike Bal (1997) da işaret eder ve metni “dilsel işaretlerden oluşan sınırlı bir bütün” olarak tanımlar. Ancak bu tanımda kullanılan sınırlı sözcüğü metnin anlam ve işlev bakımından sınırlı olması anlamında değil, belirlenebilen bir ilk ve son sözcüğün olması anlamında kullanılmıştır.

Sunulan çerçevede metin bir bağlam içinde bildirişim amacıyla sözlü ya da yazılı olarak üretilen, başı ve sonuyla kapalı bir yapı oluşturan dil dizgesi olarak tanımlanabilir. Bu tanım çerçevesinde metinleri yazılış amaçları ve biçimsel özelliklerine göre sınıflandırarak farklı tür ve tiplere ayırmak mümkündür. Ancak günümüze dek yapılmış olan çeşitli sınıflandırmalarda üzerinde uzlaşmaya varılmış kesin bir ölçüt olmadığı dikkati çekmektedir. Metin türleri için yaptığı sınıflamada Frye metnin yazılış amacını ölçüt olarak türleri “sahnelenen, okunan ve dinlenen” olmak üzere üçe ayırmıştır (akt. Martin, 1986: 32–33). Bu sınıflamada temel ölçütün “metnin yazılış amacı” ya da, bir başka deyişle, “metnin sunum tarzı” olması tanımı oldukça kolaylaştırır görünmekle birlikte bunun tüm tipleri içeren tek bir ölçüt olamayacağı açıktır. Bir başka sınıflamayı ise bize Günay sunar. Metin türlerini

anlatı türü metinler; şiirsel metinler; söyleşimsel metinler; basın metinleri; özel bilgilendirici metinler; işlevsel metinler; öğretici metinler; çözümlene ile ilgili metinler; mesleki metinler; haberleşme metinleri; uyarıcı yazılar, panolar, pankartlar; afişler, el ilanları olmak üzere 12 alt başlıkta verir. Metin tiplerini ise anlatsal, betimleyici, kanıtlayıcı, açıklayıcı, buyurucu, söyleşimsel, sözbilimsel, önceden haber verici olmak üzere 8 alt başlıkta toplanabileceğini belirtir (2001: 152–156). Bu tür ve tip sınıflaması kanımızca daha kapsayıcı niteliktedir.

Yukarıda yaptığımız tanımlama, sunduğumuz tür ve tip sınıflandırmaları çerçevesinde sorgulamamızın ikinci basamağı olan anlatsal metni tanımlamaya, belirleyici özelliklerini irdelemeye geçebiliriz.

ANLATISAL METİNLER

Gerek Doğu, gerekse Batı Yazınında sıkça rastlanan bir metin türü olmasına karşın, anlatsal metinler Aristo'dan günümüze kadar şiirsel ve söyleşimsel metinler kadar saygınlık görmemiştir. 19. yüzyıla kadar süren bu göz ardı ediliş 20. yüzyıl başında Rus Biçimciliği, Yeni Eleştiri, Alımlama Estetiği, Yapısalcılık ve Göstergibilim ile değişmiş, 2000'li yıllara gelindiğinde çeşitli anlatı kuramlarından söz edilir olmuştur. İlk kez 1960'da Tzvetan Todorov tarafından kullanılan anlatıbilim terimi anlatıya ilişkin çeşitli kuramları kapsayan bir kavram haline gelmiştir. Tüm bu gelişmelere karşın, incelemenin nesnesi olan anlatı metnini, tanımlama bir sorun olmayı sürdürmektedir.

Anlatı nedir ve anlatıların işlevleri nelerdir sorularına yanıt aradığı yazısında Berger (1995) anlatıyı olaylar dizisinden oluşan öykü olarak tanımlar ve temel bileşenleri öykü kahramanı, olay(lar), zaman ve uzam olarak belirler. Patrick O'Neill (1995) ise yenedensunumu anlatının en temel özelliği olarak niteleyerek “anlatıda ne ve nasıl önemli görünse de, tüm anlatıları anlatı yapan temel özellik ‘anlatılıyor’ olmasıdır” diyerek gerçek hayattan alınan bir dizi olayın bir anlatıcı tarafından anlatılmadıkça öykü oluşturmayacağını belirtir. Porter Abbott da anlatıyı en kısa şekliyle “bir olay ya da bir olay dizisinin yenedensunumu” olarak tanımlar (2002: 12). Anlatıyı drama metinleri ile karşılaştıran Scholes “... drama ile anlatı arasındaki fark dramada kişilerin konuşuyor olması değil, alıcının olayları olduğu anda görüyor

olmasıdır” (2000: 206) der. Bir başka ifadeyle, aradaki fark dramada anlatıcının ya ortadan kalkması ya da somut olarak görünmemesidir. Scholes bu karşılaştırma ile yenedensunumun anlatı için en belirleyici özellik olduğunu vurgular. Berger ile O’Neill, Abbott ve Scholes’un tanımları arasında hemen göze çarpan bir farklılık vardır. Bu farklılık anlatının doğasından değil, anlatı metnine bakış açılarının farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Berger anlatıyı bir olaylar dizisi olarak görüp yapıyı öncelerken, O’Neill ve Scholes anlatıyı anlatıcının ürettiği bir söylem olarak görmekte ve anlatımı öncelemektedir.

Bizce anlatı metinleri için olay ve yenedensunum aynı derece önem taşıyan özelliklerdir. Hem olay hem de yenedensunumu aynı derecede önemli gören bir tanımla bize Kıran ve Kıran (2000), ve Günay (2001) sunar. Kıran ve Kıran anlatıyı en kısa şekliyle “bir olayın yenedensunumu” olarak tanımlayarak olay ile yenedensunumun anlatının temel koşulu olduğunu belirtir: “yenedensunulmamış bir olay anlatı olamayacağı gibi, olay içermeyen bir yenedensunum da anlatı olamaz” (2000: 55). Günay anlatıyı “bir kişinin belli bir bakış açısı ile birbiriyle ilintili olaylar dizisini belli bir uzam ve zaman içine koyarak kurguladığı metin tipi” olarak tanımlar ve bu tanımın anlatıcı, anlatı kişileri, olaylar dizisi, kurgulama, bakış açısı, uzam ve zaman kavramlarını beraberinde getirdiğini belirtir (2001: 156). Şu durumda anlatısal metni, bir olay örgüsünün bir anlatıcı tarafından belirli bir bakış açısı ile belirli bir zaman kesitinde ve anlatıcının belirleyeceği bir sıralama düzeninde anlatıldığı metin olarak tanımlamak doğru olacaktır. Bu tanımdan hareketle olay ve yenedensunumun anlatı için birincil önemde özellikler olduğu ve yenedensunumun bir anlatıcı ve bir dinleyiciyi kaçınılmaz kıldığı söylenebilir.

Bu genel çerçeve içinde anlatı metinleri gerçek anlatılar ve kurgusal anlatılar olmak üzere iki ana sınıfa ayrılabilir. Gerçek anlatılar göndermeleri gerçek dünyaya, kurgusal anlatılar ise göndermeleri kendi üstüne olan anlatılardır (Günay, 2001; Wallace, 1986; White, 1981). Örneğin, tarih kitapları gerçek anlatılardandır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu iki tür arasındaki çizgi kesin değildir ve iki tür birbiriyle örtüşebilir. Burada kullanacağımız “anlatı metni” kavramından “kurgusal anlatılar” anlaşılmalıdır.

Anlatı ve Anlatıcı

Sunduğumuz belirleyici özellikler ve yaptığımız tanımlama bazı kavramları öne çıkarmaktadır. Bu kavramlar arasındaki ilişkiyi belirlemek anlatı metninin çerçevesini belirginleştirmek açısından önemlidir. Anlatının temel özelliklerinden söz ederken yenedensunumun birincil özellik olduğunu belirtmiştik. Bu özelliklerle birlikte anlatıcı kavramı da önem kazanmaktadır. Anlatıcı yazar değildir; okurun yapıtı okumaya başladığı an duyduğu ses, bir başka deyişle, öyküyü anlatan kişidir. Yazar ile anlatıcı arasındaki ilişkiyi Kıran ve Kıran şöyle açıklar (2003: 104);

Yazar, okurun, olayların birleşimi olan entrikayı kolayca izleyebilmesi için, anlatıyı kişiler ve olaylar dizgesi içine oturtarak bir bakış açısı seçer. Anlatı bu bakış açısından anlatılır ve betimlenir. Resim ya da fotoğraf –görme duyumuza seslenen tüm sanatlarda- bakış açısı sanatçının yeniden sunmak istediği sahne ya da nesnenin fotoğrafını çekmek, resmini yapmak için seçtiği yerdir.

Anlatıcı metinde sadece bir ses olarak kalabilir. Yani olaylara karışmaz, bir kahraman kimliği kazanmaz, sadece aktarıp betimler. Bu tür anlatıcıya “dışöyküsel anlatıcı” denir. Anlatıcının öykü kahramanlarından biri olması durumunda “içöyküsel anlatıcı”dan söz edilir. Bu içöyküsel anlatıcı ikinci derecede bir kahraman ya da başkahraman olabilir. Anlatıcı başkahraman ise “benöyküsel anlatıcı” olarak adlandırılır (Kıran ve Kıran, 2003).

Anlatı ve Öykü

Anlatı dendiğinde, kurgusallığı dolayısıyla, hemen pek çok kişinin aklına gelen ikinci kavram ise öyküdür. Çoğu kez anlatı öykü ile eşdeğer olarak kullanılmaktadır. Peki gerçekten anlatı demek öykü mü demektir? Anlatı ile öykü arasında nasıl bir ilişki vardır? Yukarıda aktardığımız tanımlarda da görülebileceği gibi anlatı metni ile öykü kavramları birbirlerine eşdeğer değildir. Bu noktada ilk soracağımız soru “öyleyse öykü nedir?” olacaktır. Öykü belirli bir tutumla sunulan olaylar dizisi (fabula), ya da en basit anlatımla anlatıda ‘ne’ olduğu sorusunun yanıtıdır. Olay, kısaca bir eyleyen öznenin yaptığı edim olarak tanımlanabilir ve bir durumdan diğerine dönüşümü (transformation) ifade eder. Söz konusu olaylar dizisi belirli mantıksal ve zamansal bağıntılarla ilintilenmiş olmalıdır. Olayların zaman içinde bir sıra halinde dizilişi anlatının temel yapısını oluşturur. Peki anlatının oluşması için

kaç olay gereklidir? Olayın anlatının ikinci önemli koşulu olması üzerinde tartışma götürmez bir kabul olmakla birlikte anlatının kaç olaydan oluştuğu konusunda farklı görüşler vardır. Anlatı için Gerald Prince “süredizimsel, nedensellik ve son ilkeleri uyarınca düzenlenmiş en az üç ilintili olayın gerekliliğinden” söz ederken, Rimmon-Kenan “süredizimsel herhangi iki olayı” yeterli görmektedir. Gérard Genette 1972’de tek bir olayı yeterli bulurken bir yıl sonraki çalışmasında üç düzenleme ilkesiyle birbirine ilişkilendirilmiş en az üç olayın gerekliliğinden söz etmiştir. Genette’in sözünü ettiği düzenleme ilkeleri süredizim, neden ve sonuçtur (akt. O’Neill, 1995). O’Neill olay ile öykü arasındaki ilişkiyi ise şöyle örnekler: “Kral öldü” iki durumu içeren basit tek bir olaydır (bunlar 1 ”Bir Kral vardı” ve 2 ”Bu Kral artık ölü” olarak söylenebilir). “Kral öldü ve sonra da Kraliçe üzüntüsünden öldü” ise bir öyküdür.

Şu durumda tüm bu düzenleniş kurallarına uyan bir dizi olay anlatı oluşturur mu? İster gerçek ister kurgusal, anlatılan olayların anlatı metni oluşturması için yenedensunum şarttır. Anlatı metninin anlatılan olay olması, metnin öyküyle eşdeğer olmaması demektir. Tanımlarda anlatı metni ve öykü olmak üzere iki terimin kullanılıyor olması bu ilişkinin birbirine eşdeğer olmadığını göstergesidir. Bu durumu açıklamak için şöyle bir örnek verilebilir: hemen hepimiz “Leyla ile Mecnun” öyküsünü biliriz, ancak hepimiz bu öyküyü aynı metinden öğrenmemişizdir. Aynı öyküyü farklı kalemlerden okumuşuzdur. Bunlar arasında da oldukça büyük farklılıklar olması olası. Yani öykü aynı olsa da anlatı metni değişmektedir. Anlatı metinlerini farklı kılan ise öykülemedeki farklılıklardır. Bir başka deyişle, farklı metinler aynı öyküyü sunarken olayların sunumunda farklılık olur. Bu da bizi bazı sonuçlara götürür: anlatı sadece birbiri ardı sıra dizilmiş olaylar dizisi değildir; seçilen olayların anlatımını da içerir. Olaylar süredizimi anlamlı kılacak bir konu bütünlüğü sunmalıdır. Anlatımla bir şekil aldığı anda artık sadece anlatıdan değil, öyküden söz ediyor oluruz. Öykü özel bir sözdizimsel şekil almış anlatıdır. İşte bu yüzden ki yirminci yüzyıl anlatıbilim kuramları anlatı metni incelemelerinde “derin yapı – yüzey yapı”, “içerik düzlemi – anlatım düzlemi”, “tarih – récit”, “metin – öykü – öyküleme” gibi farklı düzeyde modeller sunmuşlardır.

Anlatı Kişisi

Anlatı metinleri için son irdeleyeceğimiz kavram anlatı kişisidir. Biz olayı kısaca bir eyleyen öznenin yaptığı edim olarak tanımlamıştık. Bu tanımla eyleyen özne olarak anlatı kişileri de önem kazanır. Anlatı kişisi bu güne dek farklı algılanmış ve incelenmiştir. Kavramının Aristoteles’çi görüşte ikincil nitelikli ve tümüyle eyleme bağlı olduğunu söyleyen Barthes tarihsel gelişim içerisinde gözlenen değişikliği şöyle özetler (1988: 44–45):

Aristoteles “karakter” olmadan anlatı olabileceğini, ama anlatı olmadan da karakterin var olamayacağını söyler. Bu görüş sonradan klasik kuramcılar tarafından benimsenmişti. Daha sonra, o ana kadar yalnızca bir ad, bir eylemin edeni olan anlatı kişisi, ruhsal bir kararlılık kazandı; bir birey, bir “kişi”, kısacası hiçbir şey yapmasa da ve kuşkusuz eyleme bile geçmeden önce, tam olarak oluşmuş bir “varlık” durumuna geldi; anlatı kişisi eyleme bağımlı olmaktan kurtuldu ve hemen ruhsal bir öz biçiminde ortaya çıktı. Yapısal çözümleme, daha sonra ortaya çıkar çıkmaz, anlatı kişisini sınıflandırmak için bile olsa onun bir öz olarak ele alınmasına şiddetle direndi. Tomaşevski işi anlatı kişisinin her türlü anlatısal önemini yok saymaya kadar götürdü. Propp, anlatı kişilerini çözümlemeden çıkarmaya kadar gitmeden, onları ruhsal yapıya dayanan değil de, anlatının kendilerine tanıdığı eylem birliğine dayanan yalın bir tipolojiye indirgedi.A.J. Greimás anlatı kişilerini ne olduklarına göre değil, ama üç büyük anlam eksenine katıldıkları ölçüde, ne yaptıklarına göre betimlemeyi ve sınıflamayı önerdi.

Adı, özellikleri ve eylemleriyle gerçek dünyaya gönderimde bulunsa da anlatının kurgusalılığı yüzünden anlatı kişisi de kurgusaldır. Bu imgelem ürünü oluş anlatı kişisini “varlığını anlatı içinde, kâğıt üzerinde sürdüren kişi” kılar; “yazar tarafından yaratıldığı ve kurmaca bir varlık olduğu için gerçek yaşamda ne bir geçmişi ne de bir geleceği vardır” (Kıran ve Kıran, 2003: 141–142). Yine de fiziksel ve ruhsal özelliklerinin bir bölümünü gerçek kişilerden alarak anlatıda bir kimlik kazanırlar. Günay anlatı kişilerinin özelliklerini şöyle sıralar: yaşadığı bir çevresi; bir eylem içinde belli bir rolü; bir kimliği ve unvanı; toplumsal bir konumu ve mesleği; bir davranış içindeki sürekliliği; sürekli sahip olduğu bir nesne ya da tutumu; çoğunlukla simgesel değeri olan bir özel adı ile birlikte bir kimliği, anlatı içinde az ya da çok belirtilmiş bir geçmişi, dış görünümü, çoğu zaman kültürel bir koda gönderimi olan giyinişi, durağan ya da değişken ruhsal bir yanı; bir konuşma ve anlatım biçimi

vardır (2001: 142–144). İşte bu özellikleri yüzünden yazar tarafından yaratılan kurmaca kişiler okurda gerçekmiş izlenimi yaratırlar.

Yukarıda sunduğumuz sorgulamalardan hareketle, sınırlarını daha belirgin kılmak için anlatı metninin özelliklerini Jean-Michel Adam'ın belirlediği altı madde halinde birbiriyle ilişkilendirerek özetlemek olasıdır (akt. Günay, 2000: 50–51):

1. Olaylar ard arda gelmelidir: Belli bir zaman diliminde gelişen olaylar kendi içinde var olabilecek çeşitli bağıntılarla ard arda gelmelidir. Olayların zaman içinde ard arda gelmesi dolantıyı (intrigue) oluşturur ve bu da anlatının temel yapısını oluşturur.
2. Anlatı için bir izleksel birim olmalıdır: En azından bir eyleyen özne ve onun yaptığı edimleri belirten bir izlek gereklidir. (Yalnızlık, ayrılık, zenginlik, savaş...v.b.).
3. Durum sözceleri ve aralarındaki dönüşümü belirten edim sözceleri içermelidir: Courtés anlatıyı “bir durumdan başka bir duruma geçiş” ya da “birbirini izleyen ve birbirinden farklı iki durum arasındaki dönüşüm” olarak tanımlar. Bu tanımlama da yazınsal göstergebilim açısından iki tür sözcenin olduğunu ortaya koyar: özne ile nesnesi arasındaki değişik türdeki bağıntıyı belirten durum sözcüsü ile öznenin durumlar arası dönüşümlerini belirten edim sözcüsü.
4. Anlatıda bir oluş bulunmalıdır: Anlatıdaki olaylar zinciri bir bütünün parçası olarak bir arada bulunurlar. Bu düzenleme de giriş, gelişme ve sonuç gibi bir sıralama izlemelidir.
5. Anlatma olayının bir nedeni olmalıdır: Anlatı ele aldığı konuyu açıklar ve düzenler. Bu düzenleme zaman çizgisel bir sıralama izlemeyebilir ama olaylar arasında bir sebep-sonuç ilişkisi beklenir.
6. Okuyucunun anlatıdan çıkarabileceği bir sonuç olmalıdır: Anlatının okuyucuya anlatılma nedeni vardır. Anlamak olayların ard arda gelmesini kavrayabilmek ve parçaları bütünle ilişkili olarak kavramak demektir.

KISA ÖYKÜ

Yaptığımız metin tanımlaması doğrultusunda sınırlarını çizmeye, özelliklerini belirlemeye çalıştığımız anlatısal metin içerisinde kısa öyküyü nerede bulabiliriz? Onu diğer anlatı metinlerinden nasıl ayırabiliriz?

Tür olarak anlatı metni başlığı altında incelenen modern kısa öykünün kökenleri ABD yazının dayandırılmaktadır. Lane (2001) kısa öykü tarihçesi üzerine yazdığı makalesinde çeşitli dergilerde kısa öykülerin yayımlanmaya başlamasıyla ortaya çıkan bu düzyazı biçiminin 1850'li yıllarla birlikte Avrupa'da da halk tarafından beğenildiğini vurgulamaktadır. Oysa kısa öykünün ve öykülemenin tarihi çok daha eskidir; temelleri henüz yazılı dilin olmadığı dönemlerdeki sözlü geleneğe yaslanır. Bazı düşünürler kısa öykünün romanslar² ve mitlerden³ türediğini söylerken (May, 1989) bazıları fıkra, hayvan destanları, hayvan meselleri, fabl, masal, çerçeve öykü, *nouvel*⁴, *novellette*⁵ ve *novella*'yı⁶ kısa öykünün öncüleri, gelişip serpilmesine kaynak oluşturan türler olarak görmektedir (Salman ve Hakyemez, 1997). Gerçekten de tarihsel açıdan bakarak Boccaccio'nun *Decameron*'unu, onu taklit eden on beşinci yüzyıl *nouvelle*'ini⁷, on altıncı yüzyılın duygusal-öyküsünü (*nouvelle-sentimentale*), on yedinci yüzyıl İspanyol öykülerini, öykü-romanı (*nouvelle petits romans*) ve ânu yakalama arzusuyla yazılan on sekizinci yüzyıl *nouvella-anecdote*nu kısa öykünün kaynağı olarak görmek olasıdır (Topçu, 1998; Ferguson, 1989). Tanıdığımız kısa öyküyü yazınsal dışavurumun eski, belki de en eski sanatsal biçiminden doğmuş, görece yeni bir sanat türü olarak niteleyen Susan Lohafer kısa öykünün "Poe, Gogol, Turgenyev ve Maupassant gibi birkaç yazarın, masalın davranışlarını cilalamayı, fazlalıklarını alarak ona yeni bir biçim kazandırmayı öğrenmeleriyle ortaya çıktığını" belirtir (akt. Salman-Hakyemez, 1997: 10). Benzer bir noktayı vurgulayan Topçu da on dokuzuncu yüzyılda, özellikle Fransa'da, masala yaklaşan öykünün yirminci

² Ortaçağ İngiliz ve Fransız yazınında görülen, aşktan kahramanlığa kadar çeşitli konularda şiir formunda yazılmış macera öyküsü.

³ Eskiçağda tanrılar ve doğa üstü canlılar hakkında söylenmiş efsane; şiir formunda anlatı.

⁴ Kısa öyküden uzun, romandan kısa düzyazı formunda anlatı.

⁵ Romandan kısa düzyazı formunda anlatı

⁶ İlk kez Boccaccio tarafından geliştirilmiş, gerçekçi, satirik bir kısa öykü türü. Destansı özelliği, tek bir olay ya da dolantıdan oluşması belirleyicidir.

⁷ Olayın beklenmedik bir şekilde zirveye ulaştığı, komik ya da trajik sonlu, tek bir oluntudan oluşan öykü.

yüzyılda bu fantastik özellikleri taşıyan öykülerle masaldan tamamen kurtulduğunu ve kısa öykünün “gerçek dünyanın anlatımı” haline dönüştüğünü belirtir (1998: 110).

İlk örnekleri İrving, Poe, Hawthorne, Melville gibi Amerikalı yazarlar tarafından verildiği kabul edilen kısa öykü günümüze gelinceye dek Anton Çehov, Guy de Maupassant, O. Henry, Katherine Mansfield, Steinbeck, Sherwood Anderson gibi gerek Amerikalı gerekse Avrupalı pek çok yazarın kaleminde çeşitli değişimler geçirerek şekillenmiştir. Kısa öykünün tarihsel gelişim içinde Avrupa ve Amerika'da nereden nereye geldiğini, zamanla ne gibi özellikler kazandığını konu alan kitabında H. E. Bates (2001) kısa öykünün O. Henry ile “şaşırtıcı sonu”, Çehov ve Maupassant ile ayrıntıların özenle seçildiği “basitlik ve sadeliği”, Poe ile “düşgücünü”, Moore ile “ekonomik ve yalın bir dili”, Joyce ile “gerçek yaşamın ikilemlerini” kazandığını belirtir. Kısa öykü tüm bu özellikleri iki yüzyıllık tarihsel gelişimi sırasında kazanmıştır. Ancak şaşırtıcıdır ki üzerinde uzlaşıya varılmış bir tanımı yoktur. Bunun nedenini kısa öykünün yapısındaki esnekliğe bağlayan Bates şöyle der (2001: 7);

... yazarın istediği her şey kısa öykü olabilir. Bir atın ölümünden, genç bir kızın aşkına; hiçbir kurgunun bulunmadığı durağan bir betimlemeden, hareketli ve hızlı olayların yer aldığı ve şaşırtıcı sonu olan hareketli bir düzeneğe; uyaksız yazılmış şiirden, biçemin hiçbir önemi olmadığı doğrudan röportaja kadar her şey kısa öykü olabilir.

Ancak bu, tanımlama girişimleri hiç olmamış, ayırıcı özellikleri belirlenmeye çalışılmamış anlamına elbette gelmez. Öncelikle kısa öykü yazarlarınca yapılmış pek çok tanıma rastlamaktayız. Wells kısa öyküyü yarım saat içinde okunabilen kısa kurmaca olarak görmüş, Poe kısa öyküde daha önceden tasarlanmamış tek bir sözcüğün bile bulunmaması gerekliliği üzerinde durmuştur. Çehov öyküde bir başlangıç ve bir son olmaması gerekliliğini vurgularken, kısa öyküyü bir yarış atına benzeten Ellery Sedgewick “önemli olan başlangıç ve bitiş noktalarıdır” diyerek Çehov’a karşıt bir tez ileri sürmüştür (Bates, 2001: 7–10).

Tanımlamada uzlaşma olmaması belirleyici özellikleri üzerinde de görüş ayrılıklarına sebep olmaktadır. Bu çeşitliliğe karşın tüm bu tanımların ortak bir noktası vardır Bates’e göre, o da içlerinden hiçbirinin bir kesinlik taşımasıdır. Ancak yapılan tanımlamalardan hareketle Bates öykünün daha ilk uygulamalarında göze çarpan dört temel özelliğinden söz eder: “kısalık, özlük ve yoğunluk ve

çağrışım yüklü oluş” (2001: 36). Bu özelliklerden çağrışım yüklü oluş ile vurgulanan yüzey yapıdaki birimlerin okurdan okura farklı çağrışımlar yaratmasıdır. Yoğunluk özelliğinin ise kısalık ve özlük niteliklerinin beraberinde gelen bir özellik olduğu açıktır. Kısalık ve özlük niteliklerine ise düşünür kanımızca yine bir anlatısal metin tipi olan romanla yaptığı bir örtük karşılaştırmayla ulaşmıştır. Kısalık daha ilk gelişim aşamalarında eleştirilenlerce belirleyici bir özellik olarak görüşmüş ve bir tür olarak kabul görmeyen kısa öykü salt nicelik ölçütüyle diğer düzyazı biçimlerinden ayrılmaya çalışılmıştır. Bu niceliksel ölçüt uyarınca sözcük sayısı 2000'den 30.000'e kadar öykülere kısa öykü (short story), daha kısa olanlarına kısa kısa-öykü (short short story), 30.000–50.000 sözcük arası olanlara ise novelette denilmiştir (Sayın, 1999: 65). Sonraki aşamalarda ise kısalığın yanı sıra karakter, olay, anlatıcı, yoğunluk, yapı v.b. özellikler ölçüt alınmıştır. Bu özellikleri belirlenirken çoğu kez başka yazınsal türlerle karşılaştırılmıştır. Tiyatro oyunları ve şiirle benzerlik taşıdığı ileri sürülmüş, romanla karşılaştırılmış, son otuz yılda ise dramatik öğeler taşıdığı gerekçesiyle sinemaya yaklaştırılmıştır (Bates, 2001).

Austin Wright kısa öyküyü diğer düzyazı biçimindeki kısa anlatılardan ayrılabilen açık bir tanımlamanın, bazı yapı özelliklerini vurgulayarak içermesi gerektiğini belirterek şu altı özelliği belirler (1989: 51–53);

1. Uzunluğu 500 sözcük ile Joyce'un “The Dead”* (Ölü) öyküsü arasındadır (ancak bazı istisnalar da söz konusudur),
2. Karakter ve olayı kurgusal dünya çerçevesinde ele alır,
3. Olay birkaç oluntudan oluşan yüzeyde basit bir olaydır; başka alt-yapılar ya da ikincil olaylar içermez,
4. Diğer kısa düzyazı biçimlerine göre daha bütünseldir (burada bütünsellikle anlatılmak istenen parçaların birden fazla işlev üstlenmesidir. Yazar kullandığı bütünlük kavramının görece olduğunu, bunun yoğunluk olarak algılanmasının olası olduğunu belirtir).
5. Öyküde yoğunluk fıkra yapılar ya da Joyce tarzı anlık sezgi öyküleri gibi küçük ölçekli yapılarla ortaya çıkar,

* Joyce'un “The Dead” öyküsü 15.771 sözcük içermektedir.

6. Özellikle çağdaş kısa öykülerde çıkarım önem kazanır.

Wright'ın sıraladığı bu altı madde incelenecek olursa düşünürün kısıklık, karakter ve olayın sunumu, yoğunluk ve yapıyı kısa öyküyü diğer düzyazı biçimlerinden ayırt etmede temel ölçütler olarak gördüğü anlaşılacaktır. “Düzyazı formunda kurgusal anlatı” tanımından hareket eden anlatı kuramcısı Norman Friedman'a göre ise kısa öykü daha uzun anlatılarla aynı kural ve yasalara bağlıdır (1998: 15). Dolayısıyla, kısa öyküyü diğer anlatılardan ayırmak için kullanılan kısıklık niceliksel ve dışsal bir özelliktir. Kısıklık ilk temel özellik olarak alındığında bu türü novella gibi diğer kısa kurgusal anlatılardan ayırt etmek mümkün olmayacaktır. Dahası türün konusu, teması ve yapısı ile ilgili hiç bir açıklama getirmemektedir.

Aristo'nun trajediyi tanımlarken kullandığı yöntemi benimseyen Friedman kısıklık yerine malzeme, teknik, yapı ve son (ya da yaratılmak istenen etki) olmak üzere dört nokta üzerinde durarak kısa öykü kuramı oluşturmaya yönelir. Kısa öyküyü malzeme ve bunların düzenlenişi bakımından daha uzun anlatılardan tür olarak değil, sadece derece olarak ayıran Friedman kısıklık için iki nedenden söz eder. Bunlardan ilki malzemenin küçük açılı oluşudur ki bu betimlemenin konusu ile ilgilidir. İkincisi geniş kapsamlı malzemenin sanatsal etki yaratmak amacıyla kesintiye uğratılmasıdır ve bu da betimlemenin sunuş biçimiyle ilgilidir. Bu ikinci durum söz konusu olduğunda, yani geniş kapsamlı malzeme kesintiye uğratıldığında, eylemin büyüklüğü, devingen ya da durağan oluşu ve olayın sunulduğu tartışılmak durumundadır. Friedman durağan ve devingen anlatılarda eylemin uzunluk ve kısıklığından söz ederken Elder Olson'ın tanımlama getirdiği üç terimden yararlanır. Bunlar sahne (dialog), oluntu (epizot) ve olay örgüsüdür (fabula) (Friedman, 1989: 33). Yazara göre, kısa kurmacalarda tek bir sahenin sunulması daha uygundur, ancak bu tür kısa kurmaca örnekleri çok azdır. Kısa öyküde en sık kullanılan büyüklük oluntudur ve sık kullanıldığı için bunları tipik eylemler olarak adlandırır (Friedman, 1989: 35). Eylemler küçüldükçe bunların sunulduğu da kısalsabilir. Eylemin büyüklüğü öykü kahramanının yaşayacağı deneyimin anlatıda ne kadar derinleşeceği, olayın nasıl sunulacağı ile ilgilidir. Olayın sunulduğu için ise durağan ve devingen olmak üzere iki biçim söz konusudur. Durağan eylem bir durum ya da kısa

bir oluntudan oluşur. Durağan bir öyküde kahraman bir ya da iki durumda gösterilir ve okuyucuya bu durumu oluşturan neden(ler) verilirken, devingen bir öyküde kahraman iki ya da daha fazla durumdan ve / veya dönüşümden geçer ve okuyucuya da bu durumlara neden olan birkaç neden anlatılır. Kısacası, durağan eylemler, devingen eylemlere göre daha kısa anlatılar oluştururlar. Ancak bazı istisnalar da yok değildir. Örneğin, Hawthorne'nun *Scarlet Letter* adlı romanında ne ana konu dışında anlatımlar ve ne de ikincil eylemler vardır. Aynı durum büyük eylem içinde söz konusu olabilir ve eylem kısaca anlatılabilir. Yazar çok ekonomik bir dil kullanarak söz konusu bu geniş durumu (olayı) ve nedenlerini çok az sayıda sözcükle anlatabilir (Friedman, 1989: 33–36). Yani sunuluş biçimi bir anlatıyı kısa ya da uzun kılabilir. Friedman ne sözcük sayısının, ne konu birliğinin ve ne de gelişimden çok sonuç üzerinde odaklanmanın kısalık için bir açıklama getirmediği savındadır.

Öyküyü kısaca olayların anlatılması olarak tanımlayan Gerald Prince ise tanımlamasında merkez aldığı olayı “en yalın bir tümce ile özetlenebilecek bir yapı” olarak görür. Ancak her olay anlatımı öykü oluşturmaz. Ona göre olayların öykü oluşturması için “en az üç ya da fazla sayıda olayın birbirine eklenmesi ve bu olaylardan en az ikisinin farklı zamanlarda yer alması ve nedensellik bağıyla birbirine bağlanması gerekir” (akt. Salaman ve Hakyemez, 1997: 10).

Friedman gibi, Yunan düşünürü Aristo'nun yolundan giden Jonathan Culler, bir öykünün en temel bileşenin olay örgüsü olduğunu, ancak birbiri ardına sıralanmış olayların bir öykü oluşturmayacağını, olay örgüsünün bir değişime, dönüşüme, gereksinim duyduğunu belirtir: “öncel bir durum olmalı, olayı tersine çeviren bir değişim ve bu değişimi önemli kılan bir çözüm” (Culler, 1999: 20). Aynı şekilde Shyklovsky de “Öykünün ve Romanın Kuruluşu” başlıklı yazısında öykünün yalnızca bir olayı değil, bir tepkiyi, bir uyum eksikliğini de gerektirdiğini savunur (1995:150).

Kısa öyküyü diğer düzyazı türleriyle karşılaştırıp farklılıklardan yola çıkmayı benimseyen eleştirmenlerden Mary Louise Pratt kurgusal düzyazı biçimi için romanı ölçüt alarak kısa öykünün romana bağlı olarak tanımlanması gerektiğini belirtir ve bu doğrultuda dört önerme sunar (akt. Rohrberger, 1989: 36);

1. Roman hayatı anlatır, kısa öykü ise hayatın bir kesitini,
2. Kısa öykü tek bir şeyle ilgilenir, roman birden fazla şeyle,
3. Kısa öykü bir örnektir, roman bir bütün,
4. Roman tüm bir metindir, kısa öykü değildir.

Bu dört önerme dikkatle incelenecek olursa Pratt'ın temel ölçütünün kısalık / uzunluk olduğu kolaylıkla görülecektir. Bu ölçüt uyarınca kısa öykü hayatın bir kesitini ele aldığı için kısadır. Ancak bu açıklamada biz Pratt ile aynı görüşte değiliz. Çünkü hayatın bir kesitini ele aldığı halde roman olarak nitelendirilen yapıtlar da vardır. Özellikle modern yazında gelişen bilinç-akışı tekniği ile yazan ünlü İngiliz yazar Virginia Woolf'un yapıtı Mrs Dalloway (Bayan Dalloway) buna güzel bir örnek oluşturmaktadır. Woolf romanında başkahramanın hayatından yirmi dört saat gibi küçük bir kesiti alarak bu kesiti roman olacak şekilde işlemiştir. Pratt'ın kullandığı ikinci ölçüt eylemin büyüklüğüdür. Bu noktada Pratt ile çelişen Friedman (1998) yapılan çeşitli tanımlamalarda romanda olup kısa öyküde olmayan tek bir özelliğin bulunmadığını; öykü, novella ve roman arasındaki tek biçimsel farklılığın uzunluk gibi görüldüğünü belirtir. Rohrberger ise romanla kısa öykü arasındaki farkın “kullanılan ayrıntının sayısı ve simgesel yapıların yoğunluğu” olduğunu ve “her ikisinin kısalık ve dolayısıyla da yaratılan etki üzerinde rol oynadığını” savunur (1989: 43). Yoğunluk eleştirmen Charles May için de önemli bir ölçüttür. Kısa öyküde ayrıntıların hepsi yerine amaç için gerekli olanların sunulması söz konusudur. Yani kısa öykünün ayırıcı niteliği sunumda yatmaktadır. Dördüncü ölçüt metin tanımımızla çelişir görünmektedir. Ancak burada tam bir metin ile dikkat çekilmek istenen nokta romanlarda olayın okuru tatmin edecek bir çözüme ulaşması, çoğu kısa öykünün ise bundan yoksun olmasıdır.

Kısa öyküyü tek bilinmeyenli denkleme, romanı ise çok bilinmeyenli denklemler dizgesi yardımıyla çözülen ve ara kuruluşların sondan daha önemli olduğu değişik kurallı bir soruna benzeten Eyhenbaum (1995) roman ve öykünün türdeş değil, tersine birbirine yabancı biçimler olduğunu savunur. Romanın kökeninin tarih ve gezi yazıları, öykünün ise masal ve fıkra (anekdot) olduğunu söyleyen düşünür, çağdaşı Shyklovsky gibi, öykünün bir çelişki, bir uyum eksikliği, bir yanlışlık, bir karşıtlık üstüne kurulduğunu belirtir. Yazara göre uyum eksikliği

öykü için ilk şarttır, ancak tek ve yeterli şart değildir. İki koşulu daha yerine getirmesi gerekir: boyutların indirgenmiş olması, sonucun vurgulanması. İşte bu iki koşul amaçları ve teknikleri bakımından romandan farklı bir biçim yaratır. Romanda temel olayın doruk noktasının sona gelmeden önce bir yerlerde bulunduğunu, sonun bir güçlenme değil, bir zayıflama anı olması gerektiğini; dolayısıyla beklenmedik bir sona çok ender rastlandığını, oysa öykünün daha çok anlatılanların doruk noktasına ulaştığı beklenmedik bir sona doğru yöneldiğini belirtir (Eyhenbaum,1995: 175). Yani kısaca denebilir ki Eyhenbaum'a göre son (revelation) öykünün, çözüm (resolution) romanın belirleyici özelliğidir.

Romanı ağırlıklı olarak yaşamın çözümlenmesi olarak niteleyen Bates roman ile kısa öykü karşılaştırmasında karakter seçimi ve zamanı ele alır (2001: 10):

İnsan duygularının ve isteklerinin karmaşıklığına, gerçekleşmesine, dağılmasına ve doyumuna değinir roman. Karakterler başlangıçta gençtir; sonra yaşlanır; bir sahneden ötekine giderler. Bu karakter gelişimi, zamanın bu ileriye yönelik hareketi her zaman için romanın temelini oluşturur. Fakat kısa öyküde sonsuz küçük bir parça dışında zamanda hareket etmek zorunda değildir.

Kısa öykü türünün ilk örneklerini veren yazarlardan Edgar Ellan Poe öyküyü diğer düzyazı türlerinden ayırma çabasıyla yazdığı yazıda kısa öykünün özelliğini şöyle belirler (akt. Eyhenbaum, 1995: 178);

Bir yazar bir öyküyü ele aldığı anda, eğer ustaysa, düşüncelerini olaylar üstüne biçimlendirmez; yaratmak istediği etkiyi özenle ve düşünerek tasarladıktan sonra, bu etkiyi en iyi biçimde vermesini sağlayacak olayları yaratır. Eğer ilk tümcesinde bu etkiyi yaratamamışsa, o zaman ilk adımda başarısızlığa uğramış demektir.

Bu da demek oluyor ki Poe'ya göre öyküde iki temel özellik söz konusudur;

1. Yaratılmak istenen etkinin tekliği (epiphany: anlık sezgiler)
2. Başlangıç ve gelişmeyi kontrol eden son.

Bir başka deyişle, Poe için farklılık yapıda yatmaktadır. Bu iki koşuldan hareketle aynı malzemeyi kullanıyor olmalarına karşın roman ve kısa öykü arasındaki en önemli fark uzunluk / kısalıktan değil, öyküdeki bu anlık algılama anından (epiphanic moment) kaynaklanmaktadır denebilir. Yaratılmak istenen etkinin tekliği

öykünün yapısal özellikleri olan düzenlenme (patterning), öyküleme hızı (pacing) ve sonu (ending) kontrol etmekte ve bu iki tipi farklılaştırmaktadır.

Modern anlamdaki kısa öykülerde yazarların anlık sezgiler üzerinde bu denli yoğunlaşmaları nedeniyle bazı eleştirmenler kısa öyküyü romandan çok romantik şiirle ilişkilendirmiştir. Şiir ve kısa öykü arasındaki bu ilişkiyi Şârâ Sayın şöyle dile getirir (1999: 70);

... şiirle yakınlığı var, çünkü şiir gibi kısa öykü de çok kez bir an'ı çok kısa bir zaman dilimini yansıtmakta. Ayrıca, Herbert Einsenreich'in da dediği gibi, lirik şiirde olduğu gibi kısa öyküde de anlatıcı ile konuşucu arasındaki uzaklık en alt düzeye iner.

Yoğunluk, baş ve sonun 'açık' oluşu ve yaşamın sadece bir 'bölümünün' yansıtılmasının kısa öyküye özgü nitelikler olduğunu belirten Sayın, anlatıcı-okur ilişkisine dikkat çekerek bu ilişkiyi kısa öyküye yaklaşımda en güvenilir ölçüt olarak görür ve ekler (1999: 67–69);

Kısa-öyküde anlatıcı öykünün içinde yer alır. Anlatıcı daha çok öykü kişinin açısından anlatır, zaman zaman da yansız anlatıcıdır. Geçmişte değil, sürekli içinde yaşadığı zamana yönelir,... ben anlatıcı çıkar çoğu kez karşımıza. Ama kendi öyküsünü anlatmaz. Ben-anlatıcı bir durumu sanki o durumu yaşamışçasına yansıtır.

Oysa bizce anlatıcı kısa öyküyü belirleyici bir özellik olamaz. Örneğin, O. Henry öykülerinin çoğu dışöyküsel anlatıcı kullanılarak yazılmıştır ve pek çok ben-öyküsel anlatıcılı öykü kadar kısadır. Benzer şekilde anlatıbilimci Friedman (1998) da bu konuda sorgulayıcıdır. Bakış açısını tek başına yeterli ve güvenilir bir ölçüt olarak görmez. Üstelik Sayın'ın savının aksine eylemin dışında ve üzerinde kalan bir anlatıcının kısalığı biçimlendirmede daha yararlı ve etkili olduğu kanısındadır.

Ne olduğu konusunda bir uzlaşma olmamasına karşın Lohafer (1989), May (1989) ve Friedman (1998) gibi çağdaş eleştirmenlerin Maupassant ve Poe gibi kısa öykü üzerine yazan öykücülerin yapıtlarının yarattığı etkiyi temel alarak iki tür öykü belirlemiş oldukları göze çarpmaktadır. Bunlar (akt. Rohrberger, 1989: 39):

- 1. Yansıma Aktarmalı Öyküler:** Dışsal olayın ön planda olduğu, yani öykü kişilerinin kurguyu şaşırtıcı bir sona ulaştırmak için kullanıldığı öyküler. Maupassant öyküleri bu türe örnektir.

2. **Lirik Öyküler:** İçsel 'değişimlerin, ruhsal durumların ve duyguların' çeşitli yapısal düzenlemelerle verildiği, çoğu kez 'açık-son'a ulaşan öyküler. Çehov, Mansfield ve Lawrence tarzı öyküler lirik öykü örnekleridir.

Rohrberger bu sınıflama için basit anlatı (simple narrative) ve gerçek kısa öykü (short story proper) olmak üzere iki farklı terim kullanır ve her ikisi arasındaki farkın simgesel alt-yapıların var olup olmamasında yattığını belirtir. Düşünür, bütünlük ve tutarlılığın söz konusu iki sınıfın da ortak niteliği olduğunu, ancak basit anlatılarda çözümlenecek bir gizemin bulunmadığını, anlamın açık ve net olduğunu belirtir (Rohrberger, 1989: 40).

Bu iki kısa öykü türünün belirlenmesinde yapıyı hareket noktası alan eleştirilenler iki yapı üzerinde uzlaşmış görünmektedirler (Leitch, 1989);

1. **Fıkra yapıları içeren öyküler:** Sherlock Holmes öykülerinin örnek olarak verilebileceği bu tarz yapı sergileyen öyküler Aristo'nun öngördüğü plan uyarınca giriş, gelişme ve son içeren öykülerdir. Öyküdeki heyecan verici zirveye öykü kişilerinden birinin eylemleri sonucu ulaşılır.
2. **Anlık sezgi öyküleri:** Çehov'un "The Lady with the Dog", Joyce'nun "Eveline" öykülerinin örnek olarak gösterilebileceği bu ikinci yapı öykülerinde sunulan dünya bir kurgu geliştirmek için değil, bazı duygu ve izlenimleri açığa çıkarmak için vardır ve öykü tamamlanmamış bir kurgu izlenimi veren şaşırtıcı bir sona ulaşır.

SONUÇ

Sunduğumuz tartışmalar kısa öykünün ne olduğu ve ne gibi özelliklere sahip olduğu konusunda tam bir uzlaşma olmadığını göstermektedir. Bir uzlaşma sağlamamasının temel sebebi ise yaklaşımların farklı olmasında yatmaktadır. Tartışmalara daha yakından bakılacak olursa iki ana yaklaşım benimsendiği görülecektir. Bir grup düşünür varolan örneklerden hareketle bir kurama ulaşmaya çalışırken, bir diğer grup düşünür varsayımları üzerine kuramlarını geliştirerek varolan örnekleri incelemektedir. Ancak her iki yaklaşımın tartışmalarında ölçüt

olarak karşımıza çıkan temel kavramlar kısalık, olay, olayın yenedensunumu, olaylar arasındaki nedensellik bağı, yoğunluk, yapı, son, dönüşüm ve öyküleme hızıdır. Bu kavramlardan olay, olayın yenedensunumu, dönüşüm, nedensellik bağı anlatı genel çerçevesiyle birlikte gelen ve anlatısal metin alt başlığında tartıştığımız kavramlardır. Dolayısıyla, bu özellikler kurgusal anlatıların genelinde karşımıza çıkan özelliklerdir. Bizce, yaratılmak istenen etkinin tekliği ve sonun vurgulanması kısa öyküyü diğer anlatılardan ayırt etmemizi sağlayacak en güvenilir özelliklerdir. Çünkü bu iki özellik kısalık, yoğunluk ve öyküleme hızını belirleyen özelliklerdir.

Yapısal açıdan kısa öyküler sınıflandırılmak istendiğinde Rohrberger ve Leitch'in sunmuş olduğu sınıflamalar dikkate alınarak şöyle bir sonuca ulaşmak olasıdır. Dışsal olayın ön planda olduğu kısa öykülerde fıkra yapılar, içsel değişimlerin ön planda olduğu kısa öykülerde ise anlık sezgisel yapılar görülmektedir. Yani olayın öncelendiği kısa öykülerde giriş, gelişme ve son yapısı izlenirken, öykü kişinin iç çatışmalarının öncelendiği kısa öykülerde bu yapı izlenmemekte, öykü açık bir sona ulaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott, P. (2002). *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge: C.U.P.
- Aksan, M., Y. Aksan. (1991). "Metin Kavramı ve Tanımları". Dilbilim Araştırmaları. İstanbul: Simurg Yay. (90-104).
- Bal, M. (1997). *Narratology*. 2nd ed. Canada: Toronto U.P.
- Barthes, R. (1988). *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*. (çev. M. Rifat ve S. Rifat). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. (çev. M. Rifat ve S. Rifat) 2. baskı. Ankara: YKY.
- Bates, H. E. (2001). *Kısa Öykü* (çev. G. Ezber). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Berger, A. (1995) "Nature of Narratives". Retrieved on May 2002, from URL: http://www.shef.ac.uk/english/modules/lit304/site/ton/Nat_of_Narr.rtf
- Culler, J. (1999). "Anlatı". (çev. Gökçen Ezber). *Adam Öykü*, sayı 20, Ocak-Şubat, (19-26).
- Erden, A. (2002). *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*. İstanbul: Gendaş Kültür Yay.

- Eyhenbaum, B. (1995). "Düzyazı Kuramı Üstüne" *Yazın Kuramı* içinde, T. Todorov (ed.) (çev. M. Rifat ve S. Rifat). Ankara: YKY cogito., (171-181).
- Ferguson, S. "The Rise of the Short Story in the Hierarchy of Genres". *Short Story Theory at a Crossroad* içinde, Susan Lohafer, Jo E. Clarey (eds.), Baton Rouge: Louisiana State U.P., (176-192).
- Forster, E.M. (1990). *Aspects of Novel*. England: Penguin Books.
- Friedman, N. (1989). "Recent Short Story Theories". *Short Story Theory at a Crossroad*, içinde Susan Lohafer, Jo E. Clarey (eds.), Baton Rouge: Louisiana State U.P., (13-31).
- (1998). "Kısa Öyküyü Kısa Yapan Nedir?". (çev. G. Ezber). *Adam Öykü*, sayı 18, (31-44).
- Göktürk, A. (1988). *Okuma Uğraşı*. 3. baskı. İstanbul: İnkılap yayınevi.
- Günay, D. (2000). "Göstergebilimsel Çözümlemede Özne ve Gücü". *TÖMER Dil Dergisi*, sayı 97, (45-65).
- (2001). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- Kıran, Z., A. Kıran. (2000). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- (2003). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. 2. baskı. Ankara: Seçkin Yay.
- Lane, J. K. (2001). "A Short History of the Short Story". *Book, March/April issue*. Retrieved on May 2002, from URL: <http://www.bookmagazine.com/issue15/shortstory.shtml>
- Leitch, T. (1989). "The Debunking Rhythm of the American Short Story" *Short Story Theory at a Crossroad* içinde, Susan Lohafer, Jo E. Clarey (eds), Baton Rouge: Louisiana State U.P., (130-147).
- Lohafer, S. and J. Clarey (eds.), (1989). *Short Story Theory at a Crossroad*. Baton Rouge: Louisiana State U.P.
- Martin, W. (1986). *Recent Theories of Narrative*. U.S.A: Cornell U.P.
- May, C. (1989). "Metaphoric Motivation in Short Fiction" *Short Story Theory at a Crossroad* içinde, S., Lohafer, J. E. Clarey (eds.), Baton Rouge: Louisiana State U.P., (62-73).
- Mitchell, W.J. T. (eds.) (2000). *On Narrative*. Chicago: Chicago U.P.

- O'Neill, P. (1995). "Fictions of Discourse: reading Narrative Theory". Retrieved on May 2002 from URL: <http://www.shef.ac.uk/english/modules/lit304/site/ton/oneill.rtf>
- Rohrberger, M. (1989). "Between Shadow and Act: Where do we go from here?" *Short Story Theory at a Crossroad* içinde, S., Lohafer, J. E. Clarey (eds.), Baton Rouge: Louisiana State U.P., (32-45).
- Rulewicz, W. (1995). "Narrativity: Algirdas Julien Greimas". *The Glasgow Review*, issue 3. retrieved on May 2002, from URL: <http://www.arts.gla.ac.uk/SESLL/STELLA/COMET/glasgrev/issue3/rudz.htm>
- Salman, Y. ve D. Hakyemez. (1997). "Öykülemenin Öyküsü". *Adam Öykü*, sayı 12, (5-15).
- Sayın, Ş. (1999). *Metinlerle Söyleşi*. İstanbul: Multilingual yayınları.
- Scholes, R. (2000). "Language, Narrative and Antinarrative", *On Narrative* içinde, W.J. T. Mitchell (ed.), Chicago: Chicago U.P., (200-208).
- Shyklovsky, V. (1995). "Öykünün ve Romanın Kuruluşu", *Yazın Kuramı* içinde, T. Todorov (ed.) (çev. M. Rifat ve S. Rifat). Ankara: YKY cogito., (148-170).
- Todorov, T. (ed.). (1995). *Yazın Kuramı*. (çev. M. Rifat ve S. Rifat). Ankara: YKY.
- Topçu, N. (1998). "XIX. Yüzyılda Fransız Öyküsü ve Maupassant". *Düşler Öyküleri*, Haziran, (105-113).
- Wallace, M. (1986). *Recent Theories of Narrative*. London: Cornell U. P.
- White, H. (1981). "The Value of Narrativity in the Representation of Reality" *On Narrative* içinde, W.T.J. Mitchell (ed.), (1-24).U.S.A: Chicago U.P.
- Wright, Austin. (1989). "On Defining the Short Story" *Short Story Theory at a Crossroad*, içinde S. Lohafer, J. E. Clarey (eds.). Baton Rouge: Louisiana State U.P. (45-53).

EDİRNE'DE HALK HEKİMLİĞİ

Selma SOL *

Özet

Halk hekimliği, geleneksel tıp ya da alternatif tıp olarak da adlandırabileceğimiz uygulamalar, tarih sahnesinde insanoğlunun var olmasıyla beraber duçar olduğu çeşitli hastalıklara doğadan faydalanarak çare araması sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalar, binlerce yıldır süregelen bu uygulamaların bir kültür birikimine dönüştüğünü göstermektedir.

Bu çalışmada, alan araştırması yöntemiyle elde edilen, Edirne'deki geleneksel tedavi şekilleri verilmiştir. Söz konusu uygulamalar nesiller boyunca kültürel aktarım vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk hekimliği, bitkilerle tedavi, geleneksel tıp, majik işlemler

FOLK MEDICINE IN EDİRNE

Abstract

Applications which can be named as folk medicine (remedy), traditional medicine or altarnative medicine have appeared on history stage since mankind came to existence because they have always tried to cure diseases by benefiting from / using nature. The researches put forward that these applications which have gone on thousands of years back have been transformed into a cultural accumulation.

In this study, traditional medicine applications in Edirne which where gained / obtained from a field study is given / offered / provided. Such medical applications have reached the present time through cultural passing on from generation to generation.

Key Words: Folk Medicine (remedy), Phytotherapy, traditional cure, magical practices

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne.

1. Giriş

İnsanoğlunun varlığını devam ettirebilmesi için beslenme, korunma, barınma, üreme ve tedavi gibi mutlak ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. Başlangıçtan itibaren söz konusu ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına doğaya karşı bir mücadele veren insanoğlunun aynı zamanda özellikle beslenme ve tedavi gibi hayatî önem arz eden ihtiyaçları için doğaya sığınması günümüzde de devam eden bir gerçekliktir.¹ Özellikle bitkilerle tedavi söz konusu olduğunda, insanlığın tarih sahnesinde varolması ile tıbbî düşünce ve tedavî tarihinin de başladığı düşünülmektedir².

Hastalıkların çeşitli bitkilerle tedavi edilmesinin başlangıcı antik çağlara kadar uzanmaktadır³. Bununla birlikte yazılı kaynaklar bakımından bitkilerle tedavinin Anadolu'daki başlangıcını Hititler dönemine (M.Ö. 1500) kadar götürebiliriz⁴. Henüz modern tıbbın gelişmediği dönemlerden günümüze değin oldukça uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen halk arasında bitkilerin tedavi maksatlı kullanımı devam etmektedir. Kırsal bölgelerde, hazırlanacak ilaç için

¹ “Dünya üzerinde 750.000 – 1.000.000 arasında bitki türünün bulunduğu tahmin edilmektedir. Gıda elde etmek için yetiştirilen türler 3.000 civarındadır. Buna karşılık gıda olarak kullanılan yabani bitki türlerinin adedi 10.000 sayısının üzerindedir. 1979 yılından itibaren Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) tarafından 91 ülkenin farmakopelerine ve tıbbî bitkiler üzerine yapılmış çeşitli yayınlara dayanarak hazırladığı bir araştırmaya göre tedavi maksatlı kullanılan bitkilerin toplam sayısı 20.000 civarındadır. Ancak bu rakam gerçek miktarı göstermekten şüphesiz çok uzaktır. Çünkü 1948 ve 1974 Türk kodekslerine kayıtlı tıbbî bitkilerin sayısı 140 civarında olup halen günümüzde Türkiye’de tedavi maksatlı kullanılan bitkilerin miktarı en az 500 civarındadır. Bu örneğin diğer ülkeler için de geçerli olabileceği düşünülürse gerçekte kullanılan tıbbî bitki miktarının 100.000 civarında olması gerekir.” Baytop, (1999;3)

² “Bitkilerle tedavinin (*Fitoterapi*) tarihini zorunlu olarak yazının icadına kadar geri götürebiliyoruz. Fakat bu, belgelere ancak yazının icadıyla sahip olmamızdır. Muhakkak ki insanların fitoterapi ile ilgisi tarih öncesi çağlarda başlamıştı. Mısır papirüslerinde 400 civarında bitkisel drog ile karşılaşmıştır. Mezopotamya (Babil) hükümdarlarından Mardukapalidin’in M.Ö. 700’lü yıllarda tedavi amaçlı bir botanik bahçesi düzenlediğini biliyoruz. Hint ve Çin uygarlıkları da Asya kıtasının fitoterapiye önem veren uygarlıkları idiler. Çin’de milattan 1000 yıl önce opium elde edilmiş ve diareye karşı kullanılmıştır.” Hatemi, (1996;1)

³ “Anadolu insanı Yontmataş (Paleolitik) çağından (yaklaşık M:Ö 50.000 yılları) beri bitkileri tedavi maksadıyla kullanmaktadır. Hakkari’nin hemen güneyinde yer alan “Şanidar Mağarası”nda ortaya çıkartılan Neanderthal mezarlar içinde bulunan bitki örnekleri bu varsayımın sağlam kanıtlarıdır.” Baytop, (1999:13)

⁴ “Hititler döneminden (M.Ö.1500 yılları) beri Anadolu’da oluşan uygarlıklar tarafından kullanılan tıbbi bitkiler ve bitkisel droglar hakkında XIV. yy.dan itibaren birçok Türkçe kitap yazılmıştır. Anadolu’da bitkilerle tedavinin tarihçesi-başlangıcı hakkında ana bilgileri taşıyan kaynaklar dört temel başlıkta toplanmıştır; 1-Hitit Dönemi, 2-Grek Dönemi, 3-Osmanlı Dönemi, 4-Mekteb-i Tıbbiye Dönemi.” Baytop, (1996;5)

çevrede yetişen yabanî bitkiler kullanılırken şehirlerde ise aktarlardan⁵ ya da mısır çarşılarından gerekli bitkiler temin edilmektedir.

Yüzyıllardır süregelen bu uygulamaların bir kültür birikimine dönüştüğü ortadadır. Halk bilimi bağlamında söz konusu uygulama ve pratikler, sosyal hayata ilişkin gelenek-görenek ve inançlar kapsamında değerlendirilmektedir⁶. Günümüzde hastalık etmenlerinin mikrop teorisiyle açıklanması kabul gören ve bilinen bir durumdur ancak halk hekimliği açısından bir takım hastalıkların sebebi büyüsel ve doğaüstü olaylara dayandırılır⁷. Bu nedenle halk hekimliği uygulamalarında, halen devam eden fakat kökeni çok eski uygarlıklara kadar dayanan⁸ çok çeşitli büyüsel ve majik işlemleri de görmekteyiz. Hiç şüphesiz bu tip pratiklerin temelinde inanç unsuru yatmaktadır. Modern tıbbı ve olanaklarına ulaşmanın geçmişe nazaran kolaylaştığını düşündüğümüz günümüzde, halen “kocakarı” ve “kocakarı ilaçları” olarak da adlandırılan aslında birer “halk hekimi” olan bu kişilere ve tedavi şekillerine olan rağbeti ancak bu konudaki inanç unsurunun son derece kuvvetli ve köklü olması şeklinde açıklayabiliriz.

Bir nevi “geleneksel tıp” ya da “alternatif tıp” olarak da adlandırılan bu işlemler ve geleneksel sağaltma pratikleri için halk bilimi çerçevesinde, “halk

⁵ “Bu kelime Arapça “attâr” dan (itr’dan) gelir ve “güzel kokular, iğne-iplik vs. satan; aktar” anlamındadır.” Devellioğlu, (1990;65) Günümüzde ise daha çok, ilaç yapımında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel malzemeleri satanlar için kullanılır.

⁶ “Amerikan halkbilimi çalışmalarında halk tababeti, batıl inanç olarak adlandırılan şeylerin “önemsiz/ikincil bir türü” (kötü anlam çağrıştırması nedeniyle bu terimden kaçınılır) veya halk inancı olarak düşünülür. Kişiden kişiye ve devirden devire çeşitlenen etkin/yaşayan özellikler, (davranış şekilleri) aynı derecede durağan bir şey olarak tedavi etmede bir inanç olan genel davranış şekline dönüşür.” Hufford, (2007;73)

⁷ “Bu açıdan “hastalık” deyimini de alıştığımızdan geniş bir anlamı kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler-periler) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir.” Boratav, (1994;123)

⁸ “Eski uygarlıklarda modern tıbbın temelini oluşturan ilk bilgiler, dönemin dünya görüşü içinde yorumlanmış ve dinî-mitolojik görüşlerden de etkilenmiştir. Dünyaya bakış açılarının temelinde din ve büyü olan toplumlarda tıbbın sihirden etkilenmesi tabiidir, hatta bu etki böyle bir bakış açısının zorunlu bir sonucudur. Tıbbın temellerinin Mısır ve Mezopotamya’da (Sümer-Asur-Akad uygarlıklarını kapsar) atıldığı bilinen bir gerçektir. Anadolu topraklarını askerî ve siyasi bir güç altında toplayan ilk toplum ise Hititlerdir. Hititlerde çeşitli hastalıkların tedavisi için büyüden faydalandığı gibi uzun bir dönem devam eden veba salgınından kurtulmak için “Veba duası”ndan da medet umulmuştur. Hititlerde büyüün dışında kullanılan bir başka metot da “günah keçisi” denilen ve kötülüklerin keçi, koyun fare, boğa, eşek gibi hayvanlara majik olarak geçirilmesine dayanır. İnsanın hasta olan kısımlarına, hayvanın kesilen uzuvları yerleştirilerek, insandaki hastalığın majik olarak hayvanın bu organına geçeceği düşünülür.” Erginöz, www.bilimtarhi.org/e-metinler002.htm. 22.03.2007

hekimliği”⁹ terimi kullanılmaktadır. Bu makalenin konusu, bir kültür ve gelenek birikimine dayanan halk hekimliğinin sınırlı bir bölge olarak seçtiğimiz Edirne’de tespit edebildiğimiz kadarıyla uygulama şekilleridir.

2. BULGULAR

(Çeşitli) Ağrıların Tedavisi:

- 1- “Acı kelek” denilen yabanî bitki ezilerek suyu içilir. (Ç.Akpınar K.)
- 2- “Sultan otu” denilen kokulu yabanî ot kaynatılıp suyu içilir. (Ç.Akpınar K.)
- 3- “Yel otu” denilen yabanî ot evdeki baca içine asılır. Bu ot orada kurudukça kol ve bacak ağrılarını alıp götürdüğüne inanılır. (Ç.Akpınar K., M.Sofular K.)

Arpacık Tedavisi:

- 1-Halk arasında “üç günlük” de denilen ve göz kenarlarında çıkan küçük sivilceler, okunmuş dokuz adet arpa tanesi ile çizilir. Daha sonra bu taneler evin çatısına atılır. (Hatipköy)
- 2-Göze sarımsak sürülür. (H.Beyli K.)
- 3-Küçük bir çivi üç İhlâs ve bir Fatihâ sûresi okunarak arpacığın etrafında gezdirilip hasta tarafından ahlat ağacına çakılır. (Hatipköy)

Arı ısırmasının Tedavisi:

- 1-Edirne köylerinin hemen hepsinde arının ısırıldığı yere çamur, sirke veya sarımsak sürülür.

Ateş Düşürme:

- 1-Ateşi yükselen hastanın vücuduna, ezilmiş sarımsak ile sirke karıştırılıp sürülür. (K.Salih K.)
- 2-Hastanın vücuduna kırmızı domates suyu sürülür. (K.Salih K.)

Bademcik İltihabının Tedavisi:

⁹ Bu terimin ayrıntılı olarak açıklaması Pertev N. Boratav tarafından şöyle yapılmıştır; “Halkın olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıkları tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne ‘halk hekimliği’ diyoruz”. Bkz. Boratav,1994:122

1-Büyükçe bir tülbent uzun bir rulo yapıp, orta kısımlarına eşit aralıklarla üç büyük düğüm atılır. Düğümlerden biri sağ bademciğe, ortadaki gırtlığın, üçüncü düğüm de sol bademciğin üstüne gelecek şekilde yerleştirilip tülbentin iki ucundan tutularak, başın üstünden yukarıya doğru çekilir. (Vaysal K.)

2-Uzunca bir bezin orta yerlerinde, aralıklarla iki yere toz şeker konulup düğümlenerek iki top elde edilir. Bu toplar, iki yandaki bademcikler üzerine getirilerek bezin iki ucundan baş üzerine doğru hızlıca çekilir. (Kurttepe K.)

Baş Ağrısı Tedavisi:

1-Şakaklara çiğ patates bağlanır. (K.Salih K.)

2-Kaynatılmış kekik suyu içirilir. (H.Danişmend K.)

3-Ekşimiş ve mayalanmış hamur alna yapıştırılır. (Sinan K.)

4-El bileklerine ve alna “sıtma otu” denilen yabanî ot bağlanır. (M.Sofular K.)

5-Soğan kabuğu kaynatılıp ezilir. Kına, ceviz yaprağı veya kabuğu da ezilip karıştırılarak başa sürülür. (Ü.Tatar K.)

6-Bir kapta yulaf kaynatılarak buğusuna durulur. (S.Danişmend K.)

Bebek Pişiklerinin Tedavisi:

Ahşap evlerin kuytu köşelerinde veya ağaç kovuklarında oluşan ağaç tozları pişiklere sürülür. (Ü.Tatar K.)

Bel Fıtığı Tedavisi:

Alabalık çiğ olarak bele bağlanıp yirmi dört saat bekletilir. (Osmanlı K.)

Bel Soğukluğu Tedavisi:

“Ayrık otu” kaynatılarak suyu içirilir. (Ç.Akpınar K.)

Bertik Tedavisi:

Bertilen yere tavşan yağı bağlanır. (Genel)

Boğmaca Tedavisi:

1- “Delikli kaya” veya “boğmaca kayası” denilen kayanın altından geçilir ve ekmek fırını yanarken, fırının ağzında durulup tütsü yapılır. (Küçünlü K.)

2-Hastaya eşek sütü içirilir. (Büyünlü, Küçünlü K.)

Cilt Hastalığı Tedavisi:

Yanaklarda ortaya çıkan çeşitli cilt hastalıklarının tedavisinde hastanın yüzüne tükürülerek, yanaklarının dibinde iki çakıl taşı birbirine vurularak ses çıkarılır. (Dombay K.)

Çıban Tedavisi:

1-Karaağaç yapraklarına yapışık olan küçük kozalar kaynatılarak suyu çıbana sürülür. (Akardere K.)

2-Çıbanın üzerine damarlı kalın bitki yaprakları bağlanır. (H.Beyli K.)

3-Kuru soğan, un ve sıvı yağ ateşte kızdırılıp çıbanın üzerine bağlanır. (Abdürrahim K.)

4-Korda pişirilen kuru soğan çıbana bağlanır. (Kurttepe K.)

5-Çıbana tavşan yağı sürülür. (Vaysal K.)

6-Çıbanın üzerine sarımsak bağlanır. (Uzgaç K.)

7-Çıbanın üzerine lokum bağlanır. (Genel)

8- “Kızlankız” denilen çiçeğin yaprağı bağlanır. (Işıklı K.)

9-Çıbanın üzerine kuru incir bağlanır. (Genel)

10-Halk arasında “köstebek” denilen ve çok kısa aralıklarla vücudun değişik yerlerinde birden çok çıkan küçük çıbanların ucundan alınan iltihap, bir yumurtanın üzerine sürülür. Daha sonra bu yumurtanın üzeri bıçakla küçük küçük çizilerek bir köstebek yuvasına bırakılır. (S.Danişmend K.)

Çiçek Hastalığının Tedavisi:

1-Çiçekli hastanın vücuduna kükürt sürülür. (H.Danişmend K.)

2-Hastaya bol bol tatlı yedirilir ve hastalık geçinceye kadar evde nohut, fasulye ve mercimek pişirilmez. (Büyünlü, Küçünlü K.)

Dalak Rahatsızlığının Tedavisi:

Mülver ağacının yaprakları veya kabuğu küçük küçük bölünerek kırk bir parça haline getirilir. Bu parçalar bir ipe dizilir. Hasta bu ipin üzerinden çeşitli dualar okunarak yedi defa atlatılır. (Ü.Tatar K.)

Diken Çıkarma:

Vücutun herhangi bir yerine batan dikenini çıkarmak için o bölgeye tavşan yağı bağlanır. (Genel)

Diş Ağrısı Tedavisi:

1- “Diş otu” denilen sarı çiçekli yabanî ot kaynatılır. Ağız açılarak bu suyun buharına tutulur. (Akardere K.)

2-Bir adet kuru fasulye tanesi üç İhlâs ve bir Fatihâ sûresi okunup ikiye bölünerek çeneye bağlanır. (Ü.Tatar K.)

3- “Kara ot” denilen yabanî ot, büyük baş hayvanların kulağı içinde uzun süre bekletilerek kurutulur. Kuruyan bu ot ağrıyan dişe konur. (S.Danişmend K.)

4-Nişanlı kıza oğlan tarafından gönderilen ve kesilen kurbanın çene kemikleri ağrıyan dişin bulunduğu yanağın üzerine bağlanır. (Kemalköy)

5-Ağızda bir süre sigara dumanı tutulur. (Karayayla K.)

6- “Diş otu” denilen ot ezilerek ağrıyan dişe konulur. (Çalıköy)

7-“Diş otu” denilen ot yakılıp, tüten dumanına ağız açılarak tütsü yapılır. (Sinan K.)

8-Gaz yağı sürülür. (Değirmenyeni K.)

9-Karanfil çiğnenir. (Osmanlı K.)

10-Yeşil ceviz yaprağı çiğnenir. (Osmanlı K.)

11-Yakılmış şeker tortusu dişe konulur. (H.Beyli K.)

12-Kurutulmuş tütün, ispirto ile yoğrularak yakılır. Külü dişe konulur. (H.Beyli K.)

13-Ağrıyan dişe gaz yağı, zeytin (Ü.Tatar K.), karbonat (H.Beyli K.), afyon (Hatipköy), ispirto (Karayayla K.) ve tuz (Ü.Tatar K.) konulur.

Egzama Tedavisi:

“Sultan otu” denilen yabanî bitkinin kuş üzümü büyüklüğündeki meyveleri ezilerek yaraya sürülür. (Uzgaç K.)

Ezik Tedavisi:

1-Ezilen yere yeni yüzülmüş koyun derisi sarılır. (H.Beyli K.)

2-Ezilen yere kirli yapağı bağlanır. (H.Beyli K.)

Göz Ağrısı Tedavisi:

1-Cumartesi günü kuşluk vakti üç defa avuç dolusu darı taneleri gözün yan tarafından yere dökülür. (Küçünlü K.)

2-Göze kaçan nesnelere çıkarılması için göze ayran sürülür. (Küçünlü K.)

3-Göze toz şeker bağlanır. (Küçünlü K.)

4-Göze emzikli kadının sütü sürülür. (Hatipköy)

5-Göze balmumu basılır. (Işıklı K.)

6-Kız çocuk doğuran lohusa kadının sütü alınıp göze damlatılır. (Hatipköy)

7-Sıcak küle gömülüp pişirilen yumurtanın beyazı göze bağlanır. (K.Salih K.)

8-Kaynak makinelerinin ışığından etkilenerek rahatsızlanan göze çiğ patates bağlanır. (K.Salih K.)

9-Yeşil bağ çubuğu ateşte ısıtılarak özünden çıkan su göze sürülür. (Akardere K.)

10-Kanlanmış gözün içine buğday kılıcı sürülür. (Küçünlü K.)

11-Halk arasında “kedi dirseği” denilen ve gözün içinde oluşan kırmızı küçük sivilcelerin tedavisinde, o göze bir kedinin dirseği sürülür. (Kurttepe K.)

12-Göz içindeki bu küçük sivilcelere kesme şeker sürülür.(Kurttepe K.)

13-Yine bu rahatsızlık için, güneş doğmadan önce ahlat ağacına üç adet çivi çakılır ve “Bu çiviler ağaçtan çıkarsa benim gözümde de hastalık çıksın!” denilerek dua okunur. Daha sonra oradan geriye hiç bakmadan uzaklaşılır. (Dombay K.)

Grip Tedavisi:

1-Yaban gülünün meyvesi olan kuşburnunun içinde oluşan kurtçuklar yutulur. (Vaysal K.)

2- “Kır çayı” denilen yabanî çay kaynatılıp içilir. (Vaysal K.)

3- “Tatala” denilen bitkinin tohumları suda kaynatılarak buğusuna durulur. (Doğan K.)

4-Kurutulmuş kuşburnu kaynatılıp suyu içilir. (H.Danişmend K.)

5-Karabiber, nane, ıhlamur bir arada kaynatılıp içilir. (H.Danişmend K.)

Hemoroit Tedavisi:

1-Böğürtlen bitkisinin kökü kaynatılarak suyu içilir. (Osmanlı K.)

2- “Tetere ağacı” denilen ağacın yeni çıkan filizleri kaynatılarak veya ezilerek suyu içilir. (Uzgaç K.)

3-Limon tozu, kahve ve yumurta sarısı karıştırılıp elde edilen tabletler yutulur. (Uzgaç K.)

4- “Karaçalı” denilen dikenli bitkinin kökü kaynatılarak suyu içilir. (Vaysal K.)

5- “Acı dülek” (acı kelek) bitkisinin kökü iki defa kaynatılıp ikinci suyu içilir. (Işıklı K.)

6-Kor üzerinde pişirilen domuz etinin dumanıyla tütsü yapılır. (Işıklı K.)

7-Zemheride (Şubat-Mart) kirpi veya karga eti yenir. (K.Salih K.)

8-Kaplumbağa kanı içirilir. (S.Malkoç K.)

9- “Acı kelek” denilen bitki ezilip arpa unu le karıştırılıp tablet yapılır ve yutulur. (S.Malkoç K.)

10-Kurban kanı sürülür. (Sinan K.)

11-Tomurcuk halindeki ceviz 15 gün süreyle birer tane yutulur.

12- “Mayasıl otu” denilen ot kaynatılarak suyu sürülür. (Doğan K.)

13-“Yılan bıçağı” bitkisinin tohumları yutulur. (Ç.Akpınar, Osmanlı K.)

14-“Karaçalı” denilen dikenli bitkinin küçük sarı renkli kozalakları kaynatılarak suyu içilir. (Akardere K.)

15-Ayrık otunun kökleri kaynatılarak suyu içilir. (Akardere K.)

16-Yeşil ceviz kabuğu ezilerek çıkarılan acı suyu hemoroite sürülür. (Küçünlü K.)

İshal Tedavisi:

1-Çekilmiş kahve, limon suyuyla karıştırılarak yenilir. (Genel)

2-Kola ile çay karıştırılıp içilir. (Genel)

3-Halk arasında “kurpa” denilen kanlı ishalin tedavisinde sarımsak ve söğüt ağacından yapılan odun kömürü, ezilip karıştırılarak burundan genze çekilir. (Vaysal K.)

4- “Kurpa böceği” denilen böcek, hastanın burun deliklerine sokulup koklatılır. Daha sonra da hastanın vücut ısısından ölen bu böcekler, tereyağ içine konulup başın üst ortasına yapıştırılır. (Vaysal K.)

Kabakulak Tedavisi:

- 1-Şişliğin üstü daire şeklinde çizilerek içine besmele yazılır.
- 2-Halk arasında “beyaz kabak” veya “şeker kabağı” olarak adlandırılan kabak haşlanarak kulağa bağlanır. (Akardere K.)
- 3-Mutfak kaplarının dışındaki isle, kulak ve yanak çizilerek okunur. (Kemalköy)
- 4-Kazan karasına sürtülmüş çubukla yanaklara daire çizilerek bu dairenin ortasına X işareti konulur. (Karayayla K.)
- 5-Arpa tanesi ile çizilerek okunur.
- 6-Sıcak kül ve kepek bağlanır. (Küçünlü, Osmanlı K.)
- 7-Kırmızı bir kağıt köy muhtarına mühürlenilerek kulağa yapıştırılır. (Küçünlü, Büyünlü K.)

Kalp Çarpıntısı Tedavisi:

- Güvercinin çıkarılan kalbi daha atarken çiğ olarak hastaya yedirilir. (B.İsmayilçe K.)

Karın Ağrısı Tedavisi:

- 1-Kurutulmuş papatya kaynatılarak suyu içirilir. (Köşen K.)
- 2- “Yağhanda” çiçeği kaynatılıp suyu içirilir. (Doğan K.)
- 3- “Tentürdiyot otu” denilen yabanî ot kaynatılarak suyu içilir. (Doğan K.)

Kekemelik Tedavisi:

Konuşamayan veya kekeleyen çocuklara deve dili yedirilir. (Ü.Tatar K.)

Kızamık Tedavisi:

- 1-Hastaya bol bol tatlı ve kuru üzüm yedirilir. Hasta çocuk ise çamaşırı 40 gün yıkanmaz ve çatıya serilmez. (H.Danişmend K.)
- 2-Hastanın yatağına “tatlı tatlı çıkarsın” denilerek şeker serpilir. (Ç.Akpınar K.)

Korkma Tedavisi:

- 1-Aşırı derecede korkmuş olan insana kazan karası içirilir. (Genel)

2-Eritilmiş kurşun, korkan kişinin başının üzerinde döndürülüp suya atılır. Soğuyan kurşunun aldığı şekil, o kimsenin korktuğu şeyin resmi olduğuna inanılır. Daha sonra o sudan korkan kişiye içirilir. (Genel)

Köpek Isırması Tedavisi:

- 1-Isırılan yere ekşi hamur sarılır. (Genel)
- 2-Kızgın yağ sürülür. (Hatipköy)
- 3-Kuru fasulye kavrulup dövülerek elde edilen un, köpeğin ısırıldığı yere bağlanır. (K.Salih K.)
- 4-Kuduz köpeğin ısırıldığı insana bakır küfü yedirilir. (S.Malkoç K.)
- 5-Kuduz olan kişinin dilinin altından kılcal bir damar kesilip kanı akıtılır. (H.Danişmend K.)

Kanser Tedavisi:

- 1-Hastaya yeşil ısırgan otu üzerine limon sıkılarak çiğ olarak yedirilir. (K.Salih K.)
- 2-Hastaya kaplumbağa kanı içirilir. (S.Malkoç K.)

Kulak Ağrısı Tedavisi:

- 1-Erkek çocuklu annenin sütü ağrıyan kulağa dökülür. (Akardere K.)
- 2-Pırasa ve soğan suyu kulağa damlatılır. (Akardere K., genel)
- 3-At dışkısının suyu kulağa damlatılır. (K.Kasım K.)
- 4-Kuru soğan suyu damlatılır. (Genel)
- 5-Kulağa tuzlu su konur. (Uzgaç K.)
- 6-İnsan idrarı kulağa damlatılır. (H.Beyli K.)
- 7-Fare yavrusu ezilip sıvı yağ içinde birkaç gün bekletilir. Oluşan lapa kulağa damlatılır. (Vaysal K.)
- 8-Kulağa zeytin yağı damlatılır. (Vaysal K.)
- 9-Balmumuna bastırılmış bez parçası kulak deliği önünde yakılır. Çıkan duman kulağı temizler. (Işıklı K.)
- 10-Kulağın içine sigara dumanı üflenir. (S.Malkoç K.)
- 11-Kulağa tavşan yağı damlatılır. (Muratçalı K.)

12- “Kulak otu” denilen yabanî ot ezilerek suyu kulağa damlatılır. (Köşen K.)

13-Sıcak kepek lapası bağlanır. (H.Danişmend K., Osmanlı K.)

14-Kulağa emziren kadının sütü damlatılır. (H.Danişmend K., Osmanlı K.)

Kulunç Sertleşmesi Tedavisi:

Kulunçlar hamamda kesici bir aletle kesilerek kan akıtılır. Akan kan, manda boynuzuyla emilerek tükürülür. (Ü.Tatar K.)

Mide, Ülser ve Karın Ağrısı Tedavisi:

1-Kaynatılmış nane suyu içilir. (Genel)

2-Çocuğun karın ağrısından dolayı ağladığından şüphe edilirse, karın bölgesi çiğ yumurta ile sıvanır. (Uzgaç K.)

3-Yağhanda çiçeğinin meyveleri mide ağrısına ve ülsera iyi gelir. (H.Beyli K.)

4- “Oğul otu” denilen kokulu ot kaynatılıp suyu beş-on gün içilirse ülsera iyi gelir. (Uzgaç K.)

5- “Ölü kâfir” denilen ilaç içilir. (Vaysal K.)

6- “Kısacık Mahmut” denilen yabanî ot kaynatılarak suyu içilir. (S.Danişmend K.)

7- “Kudret narı” denilen armut şeklindeki yabanî meyve ezilerek zeytinyağı ile karıştırılıp bir kavanozda yedi gün bekletildikten sonra içilir. (K.Salih K.)

8-Karbonat içilir. (Genel)

Nasır Tedavisi:

İpek bir iplik, iğne ile nasırın içinden diker gibi geçirilip nasırın içinde bırakılır. (H.Danişmend K.)

Nefes Darlığı Tedavisi:

Kurutulmuş papatya kaynatılarak suyu içilir. (Uzgaç K.)

Nevazil Tedavisi:

1-Uzunca bir iplik Âyete’l-Kürsî okunarak yedi kat yapılır ve yedi düğüm atılır. 1,3,5 ve 7. düğümlerde yine Âyete’l-Kürsî, 2,4 ve 6. düğümlerde ise Tebbet sûresi *keseb’e* kadar okunur. Bu dualar okunurken iplik, düğüm yerlerinden kesilir.

Kesilen parçalar bir baş örtüsüne konularak üç gece boyunca hastanın başına örtülür. Daha sonra bu iplikler ayak altı olmayan bir yere gömülür. (Kemalköy)

Romatizma Tedavisi:

1-Fare pisliği ezilerek su ile hastaya içirilir. (Ü.Tatar K.)

2-Acı kelek denilen ceviz büyüklüğündeki bitki ezildikten sonra elde edilen su, dizlere sürülür. (Ç.Akpınar K.)

Saç Bakımı:

1- “Kurtlu ot” denilen dikenli bitkinin kökü kaynatılıp suyu banyo suyuna katılırsa saçlar gür ve parlak olur. (Işıklı K.)

2-Yağmur suyu ile yıkanan saçlar gür olur. (Osmanlı K.)

Sara Hastalığının Tedavisi:

1-Hastanın burnuna acı kelek suyu damlatılır. (Ç.Akpınar K., Küçünlü K.)

2-Hastaya kedi idrarı içirilir. (Ç.Akpınar K.)

Sarılık Tedavisi:

1-Sarılık olan insan bir dereye çiş ettirilir. Derenin aşağı kısmından akan su alınarak hastaya içirilir. (Vaysal K.)

2-Sarılık hastasının başının üzeri jiletle kesilir. Yaraya barutla sarımsak basılır ve hasta ertesi güne kadar uyutulmaz. (Vaysal K.)

3-Hastanın başının üzerinde oklava kırılır. (K.Kasım K.)

4-Sarılık olan bebeğin tedavisinde, kırmızı bir kurdele bir gül ağacına bağlanır. Hasta bebeğe de sarı bir kurdele bağlanır. Sabahleyin bebekteki sarı kurdele güle, güldeki ise bebeğe bağlanır. (Köşen K.)

5-Hastanın başına sarı renkte bir tülbent bağlanıp, portakal ve limon yedirilir. (Uzgaç K., Dombay K.)

6-Sarılık hastalığından ölen bir kişinin mezarından alınan toprak, bir kaptaki suya koyulur. Birkaç gün bekletildikten sonra bu su hastaya içirilir. (Hatipköy)

7-Acı kelek denilen bitkinin kökü ince ince kıyılıp un ile yoğrulularak tablet yapılır. Bu tabletler hastaya yutturulur. (Hatipköy)

8-Dil altındaki ince damarlar kesilip, ispirtolu pamukla pansuman yapılır. (Balabancık K., Vaysal K.)

9-Sarılık kuvvetli değilse, hasta sabahları aç karnına dil altına dövülmüş sarımsak koyarak tedavi olabilir. (Balabancık K.)

10-Başın tepesindeki küçük çukurcuk, çizgiler halinde kesilir. Kara barut ve sarımsak ezilip karıştırılarak bir bez üstüne serilir. Tedaviyi yapan kimse bu beze üç defa tükürüğünü sürüp bezi yaraya bağlar. Hasta 10-15 gün kara fasulye, bulgur, kızartma ve et yemez. (Balabancık K.)

Sıtma Tedavisi:

1-Edirne'nin kuzeyinde kalan Gacal köylerinin hemen hepsinde birer tane "sıtma pınarı" vardır. Sıtmalı insanlar bu pınara giderken bileklerine ip bağlarlar. O pınarda yıkandıktan sonra, bilekteki ip civardaki ağaç veya çalılara bağlanır. Böylece sıtmanın orada kalacağına inanılır. (Küçünlü K.)

2-Acı ot denilen yabanî bitki kaynatılıp, suyu aç karnına içilir. (Uzgaç K.)

3-Çakır diken denilen dikenli bitkinin sarı çiçekleri hastaya yutturulur. (Vaysal K.)

4-Hastaya tavşan pisliği yutturulur. (H.Danişmend K.)

5-Demir Baba türbesine bez bağlanır. (Demirköy)

6-Baş a ip düğümleir. (Değirmenyeni K.)

7-Tatala denilen yabanî ot bileklere bağlanır. Bu bitki bilekte yaralar açar. Bu yaralar sayesinde sıtma hastalığı kaybolur. (Ç.Akpınar)

Siğil Tedavisi:

1-Herhangi bir çalıyı, kuru soğana batırıp üç İhlâs bir Fatihâ sûresi okunur. Bu soğan üç gün boyunca yüksek bir yere asılır. Bu süre içinde siğillerin iyileşeceğine inanılır. (Hatipköy)

2-Üç kara çalı dikenini önce siğile sonra da "ilacın kefareti budur" denilerek üç tane süt kabağına batırılır. Kabaklar kurduğunda siğillerin geçeceğine inanılır. (Ü.Tatar K.)

3-Karınca yumurtaları ezilerek, kanatılan siğillere bağlanır. (Osmanlı K.)

4-Kesilen siğillere sıcak insan idrarı sürülür. (Osmanlı K.)

5-Siğiller nefesi kuvvetli birine okutulur. (Genel)

Şeker Hastalığının Tedavisi:

Güvem denilen yabanî meyvenin veya kızılıcık meyvesinin suyu içilir.
(Uzgaç K.)

Tetanos Tedavisi:

Tetanos tehlikesine karşılık, vücudun tahriş olan yerine koyun yünü yakılarak külü sıcak sıcak basılır. (Uzgaç K.)

Temra Tedavisi:

1-Halk arasında “kemirdek” veya “acı kelek” denilen ceviz büyüklüğündeki yabanî meyve ezilir. Çıkan su temraya sürülür. (Kemalköy)

2-Çarşamba günü kuşluk vakti meşe kökü temraya sürülerek: “Eşek anırır, kül tozar, kül temrayı bozar. Kül gelmiş, temra kalmış” denilerek temranın üzerine üç defa tükürülür. (Küçünlü K.)

3-Kara çalı denilen dikenli bitkinin yaş kökünden alınan bir çubuğun bir ucu ateşe tutulur. Diğer ucundan damlayan suyu temraya sürülür. (K.Kasım K.)

4-Kızılıcık ağacının kuru çalıları ateşte yakılır ve elde edilen katran temraya sürülür. (Köşen K.)

5-Erguvan çiçeğinin kökü ezilerek elde edilen su, kızgın demir üzerine dökülür. Bir süre bekletildikten sonra temraya sürülür. (Vaysal K.)

6-Bir dikiş iğnesine tükürülerek temranın etrafında Âyete’l-Kürsî ve Tebbet sûreleri okunarak temra üzerinde gezdirilir. Bu sırada biraz tuz yaranın etrafında gezdirilir. Bu tuz daha sonra ıslak toprağa gömülür. (Kemalköy)

7-Kurtlu ot denilen yabanî ot ezilerek temraya sürülür. (Yazır K.)

3. SONUÇ

Bu çalışma, halk tıbbının sınırlı bir bölge olarak seçilen Edirne'deki uygulama şekillerini kısmen de olsa açığa çıkarmıştır. Nesiller boyu aktarılan bu bilgilerin, kimi zaman dinsel ve büyüsel işlemlerle yoğrularak günümüze kadar gelmesi modern tıp karşısında bile halen uygulama alanı bulması, kitleselleşip kültür birikimine dönüştüğünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

Baytop, Turhan (1996), "Tıbbi Bitkiler ve Kullanışları Hakkında Anadolu Halkı Arasındaki Bilgilerin Kaynakları", *Herba Medica*, S.1, Aralık, 4-8.

Baytop, Turhan (1999). *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Boratav, Pertev Naili (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Devellioğlu, Ferit (1990), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara

Erginöz, Gaye Şahinbaş (22.03.2007), "Hititler'de Anatomi ve Tıp", www.bilimtarihi.org/e-metinler002.htm. (Bu e-metin yazarın Hititler'de Anatomi ve Tıp -İ.Ü. Edb. Fak. Yay, İst.1999, adlı kitabına dayanmaktadır.)

Hatemi, Hüsrev (1996). "Bitkilerle Tedavi", *Herba Medica*, S.1, Aralık, 1-2.

Hufford, David J. (2007), "Halk Hekimleri", (Çev. Mustafa Sever), *Milli Folklor*, S.73, Bahar, Ankara, 73

KAYNAK KİŞİLER

AD SOYAD	YAŞ	YER
Abdi Adalı	59	Balabancık K.
Adil Bekler	50	Karakasım K.
Ahmet Çakıcı	60	Kemal K.
Ahmet Fidan	65	Karayayla K.
Ali İbek	59	Sazlı Malkoç K.
Ali İhsan Çağlayan	63	Sazlı Malkoç K.
Ali Ünal	?	Köşen K.
Azime Dağlar	71	Hacı Danişmend K.
Bayram Şentürk	43	Karayayla K.
Canan Ayas	22	Hatip Köy
Cemal Ayas	60	Hatip Köy
Cevat Demir	52	Küçünlü K.
Emine Özcan	65	Süleyman Danişmend K.
Fatma Derebaşı	65	Dombay K.
Fevziye Çağlayan	66	Sazlı Malkoç K.
Hafize Çınar	76	Çömlekakpınar K.
Hamit Agun	49	Sarı Danişmend K.
Hasan Atlı	53	Çalıköy
Hayati Güner	43	Kurttepe K.
Hayriye Bekler	49	Karakasım K.
Hüseyin Ardıç	49	Balabancık K.
İbrahim Adalı	27	Işıklı K.
İsmail Namdar	73	Doğan K.
İsmet Dürbün	55	Kemal K.
Kadriye Dumancı	78	Vaysal K.
Kazım Kalay	70	Osmanlı K.
Lütfü Demir	56	Küçünlü K.
Mehmet Amutgan	51	Üyükülü Tatar K.
Mehmet Suphi Yılmaz	72	Uzgaç K.
Mustafa Demir	65	Küçünlü K.
Necati Altınok	?	Büyük İsmailçe K.
Osman Alan	51	Balabancık K.
Osman Altınok	?	Büyük İsmailçe K.
Ömriye Ünal	?	Köşen K.
Rasim Tanıyan	65	Küçünlü K.
Recep Korkmaz	75	Hamzabeyli K.
Refiye Özcan	70	Süleyman Danişmend K.
Sedat Arabacı	35	Muratçalı K.
Sıdika Özcan	88	Süleyman Danişmend K.
Şahsine Tüfekçi	69	Vaysal K.
Şaziye Keser	?	Akardere K.
Vecni Erdem	?	Büyük İsmailçe K.
Zeki Uzunbaş	56	Balabancık K.
Ziya Çöke	56	Doğan K.
Zübeyde Kalay	70	Osmanlı K.

AHMET KUTSİ TECER VE ARİF NİHAT ASYA’NIN ŞİİRLERİNDE EDİRNE

Yüksel TOPALOĞLU*

ÖZET

Şehir, Türk edebiyatında öteden beri işlenen bir temadır. Bu çerçevede edebiyatımızda başta İstanbul olmak üzere Konya, Bursa, Erzurum, Ankara gibi belli başlı kültür merkezleri yoğun bir şekilde ele alınmış ve işlenmiştir. Ülkemizin önemli kültür merkezlerinden biri olan Edirne de diğer şehirler gibi bazı şairlerin ilgisine mazhar olmuş ve belli seviyelerde işlenmiştir. Uluğ Turanlıoğlu, Mustafa Yıldırım, Ahmet Kutsi Tecer, Arif Nihat Asya bunlardan bazılarıdır.

Bu makalede adı geçen şairlerden sadece Ahmet Kutsi Tecer ile Arif Nihat Asya'nın Edirne üzerine yazmış oldukları şiirleri ele alınarak incelenmiş ve sonuçta iki şairin Edirne'ye bakışları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Şiir, Ahmet Kutsi Tecer, Arif Nihat Asya.

EDİRNE IN THEIR POEMS OF AHMET KUTSİ TECER AND ARİF NİHAT ASYA

ABSTRACT

City is a theme that has been used in Turkish literature for a long period. In this context; specific culture centers such as Konya, Bursa, Erzurum, Ankara, and especially İstanbul were often held and used in our literature. And Edirne -as one of the important culture centers of our country-, interested some of our poets as other cities did, and was used in our literature within some levels. Some of these poets are Uluğ Turanlıoğlu, Mustafa Yıldırım, Ahmet Kutsi Tecer, and Arif Nihat Asya.

In this article, only the poems about Edirne written by Ahmet Kutsi Tecer and Arif Nihat Asya were held and examined; and their ideas about Edirne were tried to be presented as a result of this examination.

Keywords: Edirne, Poem, Ahmet Kutsi Tecer, Arif Nihat Asya.

Giriş

Şehir-insan, daha da özelleştirerek söylersek şehir-şair ilişkisi, hemen her edebiyatta öteden beri söz konusu olan bir olgudur. Diğer milletlerde olduğu gibi

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Edirne.
E-posta: y.topaloglu@hotmail.com

bizde de bu ilişki çok eskilere uzanır. Özellikle Anadolu coğrafyasını yurt tuttuktan sonraki edebî geleneğimize baktığımızda bu ilişkinin var olduğunu ve şehir-şair ilişkisinin edebî metinlerde belli seviyelerde yer aldığını görüyoruz. Şehir-şair ilişkisi bağlamında edebiyatımıza yöneldiğimizde bu ilişkinin bazı şehirler ve özellikle de İstanbul üzerinde yoğunlaştığı hemen dikkati çeker. Batı'ya açılmaya başladığımız 19. asırdan önce yani Divan edebiyatı devrinde şairler, İstanbul'a ayrı bir ilgi göstermişler ve onu eserlerinde bir kültür ve medeniyet şehri olarak ele alıp işlemişlerdir. Bu işleyiş, hiç şüphe yok ki, 19. yüzyıldan sonra da artarak devam etmiştir. Ancak bir devrin, kültür ve medeniyet şehri olarak algıladığı İstanbul, özellikle Fikret'le birlikte bambaşka bir görüntüyle yani 'melun' ve 'menfur' bir şehir imgesiyle karşımıza çıkar. Hiç şüphe yok ki, bu olumsuz imge, bir şehrin değil, içinden geçilen ağır siyasal yapıdan ve aynı zamanda dış dünyaya bedbin ve karamsar gözlerle bakan bir mizaçtan ileri geliyordu.¹ Çünkü tarihsel, kültürel, coğrafi ve doğal yönleriyle İstanbul, asla böyle bir imgeyi doğuracak bir şehir değildir.² Nitekim onun, Fikret'in algıladığı şekilde bir şehir olmadığını bize kısa bir süre sonra Yahya Kemal, şiirleriyle gösterecek ve Fikret'le şehre çöken o inatçı sisi bütünüyle dağıtacaktır.³ Aynı şekilde bu şehir, asıl ürünlerini Cumhuriyet devrinde verecek olan Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Veli Kanık gibi şairlerin eserlerinde de hak ettiği şekliyle ele alınacak ve işlenecektir.⁴

İstanbul kadar değilse bile bazı şehirlerimiz de yine edebiyatımıza konu olmuş ve çeşitli yönleriyle işlenmişlerdir. Bursa, Konya, Erzurum, Ankara gibi şehirlerimiz bunlardan bazılarıdır. Tıpkı bunlar gibi tarihimizde Osmanlı'ya başkentlik etmiş ve aynı zamanda her dönemde bir kültür ve medeniyet şehri olmayı başarabilmiş olan Edirne de hem kendilerine kucak açmış olduğu yerel şairlerin, hem de çeşitli görevlerle bu şehre gelmiş olan diğer şairlerin yoğun ilgisine mazhar olmuş bir şehirdir. Bu ilgiye, yerel boyutuyla ve sadece Cumhuriyet devriyle sınırlayarak baktığımızda Edirne'yle edebî düzlemde ilişki kurmuş bazı şairlerin adlarını şu şekilde sıralayabiliriz: *Edirne Destanı*, *Tunca*, *Edirne'de Akşam*, *Meriç Kıyılarında*, *Muradiye* gibi şiirleriyle Uluğ Turanlıoğlu; *Edirne*, *Edirne'de Gurub* gibi şiirleriyle Mustafa Yıldırım; *Edirne* şiiriyle Süreyya Eryaşar ve Mustafa Hatipler⁵ gibi... Biz burada Edirneli olan bu şairlerin Edirne'ye bakışlarını değil, çeşitli vesilelerle dışarıdan Edirne'ye gelmiş ve burada bir süre ikamet ederek bu şehirle ilişki kurmuş

¹ Bu olumsuz bakışla ilgili bir inceleme için bkz: Kaplan, Mehmet, "Sis" Şiir Tahlilleri 1, Dergâh Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 1996, s. 110-114.

² İfade etmeye gerek yok ki, Fikret bu şiirinde bir siyasal yapının veya ideolojinin merkezi olarak gördüğü için şehre bu derece olumsuz bakıyor. Bu bakışla onun burada asıl eleştirdiği, devrin siyasî yönetimidir. Ayrıca Fikret'in, bu şiirinden yaklaşık yedi yıl sonra yazdığı başka bir şiiriyle de daha önce İstanbul için söylediklerinden 'rucü' ettiğini ve böylece bir anlamda şehirden 'özür' dilediğini de biliyoruz. "Rucü" şiiri için bkz. "Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Beşinci Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 267-268.

³ Bir İstanbul aşığı olan Yahya Kemal'in İstanbul'la ilgili pek çok şiir yazdığını burada ifade etmeyi lüzumsuz görüyoruz. Bu şiirler arasında onun, bizzat Fikret'in "Sis"ine gönderme yapan "Siste Söyleniş" adlı bir şiir yazdığını burada belirtmek isteriz. Bkz. Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 20-21.

⁴ Edebiyatımızda İstanbul'la ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında İstanbul" *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1994, s. 37-59.

⁵ Bu ve diğer şairler ve şiirler için bkz. Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, Mayıs 1995.

olan iki şairin şiirleri üzerinde duracağız. Söz konusu edeceğimiz bu şairlerden ilki, halk şiirine aşık ve bu çerçevede Aşık Veysel gibi önemli değerleri gün ışığına çıkarmış olan Ahmet Kutsi Tecer, diğeri ise bayrak üzerine yazdığı kayda değer şiirleriyle bayrak şairi olarak nitelenen Arif Nihat Asya'dır.⁶

Tecer'in Edirnesi

Kaynakların verdiği bilgilere göre Ahmet Kutsi Tecer, Trakya'ya iki kere gelmiş ve belli sürelerde kalmıştır. Bunlardan ilki, onun hayatının daha ilk yıllarına tesadüf eder. Bilindiği gibi Tecer, babasının görevi dolayısıyla gittiği Kudüs'te dünyaya gelir ve ilk öğrenimine bu şehirde başlar. Ancak babasının görevinin Kırklareli'ne nakledilmesiyle birlikte o da ailesiyle birlikte buraya gelir ve yarım kalan ilk ve orta tahsilini burada tamamlar. Ardından da ailenin İstanbul'a taşınmasıyla birlikte bu coğrafyadan ayrılır⁷. Tecer, bu ilk ayrılışından yaklaşık kırk yıl sonra bu sefer 1957'de Edirne'ye gelir ve burada bir süre kalır. İşte Tecer, bu süre zarfında bu kentle kurmuş olduğu ilişkiyi yedi şiir yazarak anlatır. Bu şiirler, sırasıyla "Bir Gün Edirne'ye Gelirsen..", "Muradiye'de Akşam", "Şehri Gezerken", "Ağaçla Sarmaşık", "Selimiye'nin Minareleri", "İstanbul Yolundan Selimiye" ve "Kırkpınar'da Edirne" adlarını taşır⁸. Bu şiirler, belirttiğimiz gibi Edirne üzerine yazılmışlardır; ancak biz bunları, tematik açıdan ele alabilir ve inceleyebiliriz. Bu açıdan şiirlere yaklaştığımız zaman Tecer'in Edirne ile ilgili şiirlerini, üç ana tema etrafında toplamak mümkündür. Buna göre şiirlerden ikisini yani "Şehri Gezerken" ve "Ağaçla Sarmaşık" şiirlerini "geçmiş" kavramı etrafında değerlendirebiliriz.

Tecer, bu şiirlerin ilkinde içinde yaşadığı reel zamandan yani şimdiki zamandan geçmiş zamana doğru bir yolculuk yapıyor ve şimdi içinde geçmişten bir günü yaşıyor. İlk bakışta bu durum, paradoks gibi görünür; ancak bilindiği gibi insan, düşünen ve konuşan bir varlık olduğu gibi aynı zamanda düşleyen veya hayalleyen bir varlıktır da. İşte Tecer, "Şehri Gezerken" adlı şiirinde reele ait bazı tarihî ve mimarî eserlerin yardımı ve çağrışımıyla bu yolculuğu gerçekleştiriyor. Şiire bu açıdan baktığımız zaman, bu yolculuğun sağlayıcısı durumunda olan temel bir anahtar kavramla karşılaşırız: Hülya. Hülya, bilindiği gibi şuurun kısmen kapalı olduğu yani uyku hâlinde görülen rüyadan farklı bir durumdur. Başka bir ifadeyle bu durum, insanın herhangi bir nesne veya şey karşısında şuru ve gözleri açıkken gördüğü bir rüya hâlidir. Eskiler bu hâli, istiğrak yani gark oluş hâli diye de ifade ederler. Bilindiği gibi Modern Türk şiirinde bu hâli en çok yaşayan şairlerden biri, Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. "Rüya", "hülya" gibi kavramlar, onun şiir estetiğinin

⁶ Edirne üzerine şüphe yok ki sadece bu iki şair şiir yazmamıştır. Daha pek çok şair, Edirne'yi şiirlerine konu etmişlerdir. Bunlar için bkz. Uluğ Turanlıoğlu, *Şiirimizde Edirne*, Edirne, 1963.

⁷ Vecihi Timuroğlu, *Ahmet Kutsi Tecer Kişiliği, Sanat Anlayışı ve Tüm Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1980, s. XV-XVI.; Ali Rıza Önder, "Ahmet Kutsi Tecer", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 218, Eylül 1967, s. 4515-4517.; *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinin bu sayısı Ahmet Kutsi Tecer'in ölümü üzerine, *Ahmet Kutsi Tecer Özel Sayısı* olarak çıkar. Bu sayıda, Tecer'i çeşitli yönleriyle ele alan ve inceleyen on yedi yazı yer almaktadır.

⁸ Bu şiirler, daha sonra basılan kitaplarda genelde "Edirne'den Şiirler (1957)" ibaresi ve hemen devamında gelen "Orada birlikte geçen günlerimizi anarak bu şiirleri eşsiz eşime armağan ediyorum. A. K. Tecer" cümlesi altında toplanmıştır. Bkz. Ahmet Kutsi Tecer, *Ahmet Kutsi Tecer'in Bütün Şiirleri*, Hazırlayan: Leyla Tecer, Kültür Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2001, s. 161-172.; Vecihi Timuroğlu, *a.g.e.*, s.163-174.

vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu unsurlarla Tanpınar, bize an içinde bir hülya alemi kurar ve bizi çeşitli zaman kesitlerine taşır. “Bursa’da Zaman” şiiri, buna iyi bir örnektir. Burada şairi, hülyaya daldıran ve bu hülya ile andan geçmişe sürükleyen en temel unsur, hiç şüphe yok ki Bursa’nın geçmiş zaman büyüsunü üzerinde taşıyan tarihî ve mimarî atmosferidir. Tıpkı bu şiirde olduğu gibi “Şehri Gezerken”de Tecer de, yine tarihî bir atmosfer karşısındadır. O, günün birinde sabahla birlikte şehri gezmeye başlar. Ve bu gezi boyunca, ister istemez yoğun şekilde tarihî yapılarla karşılaşır: Üç Şerefeli, Eski Cami, Selimiye vb. İşte bu tarihî yapılar, çağrışım yoluyla şaire Sultan Selim gibi, Sultan Süleyman gibi padişahları anımsatır. Edirne’yi dolaşma boyunca gördüğü camiler ve beraberinde çağrışım yoluyla eklenen padişahlar, yukarıda işaret ettiğimiz hülya hâlinin ortaya çıkmasına zemin hazırlarlar. Bu noktada artık “tarih ve zaman”, şairi peşine takmış ve onu sürüklemeye başlamıştır; o, bedenen şimdiki zaman içindedir; ancak hülya, onu eski bir zamana taşımış ve eski Edirne’den bir anı yaşamaya başlamıştır. Bu geçişle şair, kendini bir anda “boş sokaklar” içinde bulur; bu boş sokaklar ona kaçınılmaz olarak “hüznü, vehmi ve heyecanı” bir arada yaşamasına sebep olur. Çünkü o, farklı bir alemde bomboş sokaklarda ve tek başındadır. Sanki bütün şehir, onu unutmuş gibidir. Şair, tam bu unutulmuşluk duygusu içindeyken bir anda ardından birilerinin geldiğini fark eder. Bu gelenler, eski Osmanlı’nın şehir güvenliğinden sorumlu olan “Asesler”dir. Ve bunlardan biri şairi, derhal kovalamaya başlar; şair ise ondan kaçmaya koyulur; ancak kaçtığı tarafta yolunu “ulu bir çınar” keser ve burada başka yöne döner; fakat bu sefer de “yolunu bir konak keser”. Ne tarafa gitse adeta çıkmaz bir sokağa girmiş gibidir; ardından kovalayandan bir türlü kendini kurtaramaz ve kovalayanın mızrağı, hep şairin topuğundadır.

Bu kısıtılmışlık hâli içinde şair, kendisine “Nereye yönelsem, kime sığınsam? diye sorar. “Kafeslerin örtülü, kapıların kilitli” olduğu bu çaresizlik anında şair, kendisini bir mescit önünde bulur, ki burada biraz umutlanır gibi olur. Çünkü baştan beri sorduğu ve bir türlü nereye gittiklerini kestiremediği insanlardan birini, yani yaşlı bir imamı bu mescit önünde görmüştür. Ancak bu umut da çok kısa sürer; çünkü imamın, görünmesi ve mescidin kapısını çekerek seğırtmesi bir olur. O da diğerleri gibi kayıplara karışır. Böylece şair, yine kendisini kovalayanla birlikte şehrin ortasında yapayalnız kalır. Ama yine etrafına bakarak sormadan edemez:

“Şurası bir terzi, şurası berber,
Şurası bir fırın, şurası kapan.
Bu kadar ahali nereye gider?
Nerede saklanır bu kadar insan?”

Ancak bütün bu sorulara rağmen şair, uğradığı ve bize bildirdiği bu yerlerdeki insanların nereye gittiğine dair yine kesin bir cevaba ulaşamaz. Artık bu koşturmalar sonunda “sohbetlerin, sazların yapıldığı havuzlu kahvehaneye” gelir ve burada hâliyle dermandan ve takatten kesilir; durur. Onun durmasıyla birlikte ardında bir ayak durur. İşte tam bu esnada şehir ahalisinin nereye gittiğine dair bilgiyi öğrenir. Şairle birlikte bu noktada öğreniyoruz ki, Edirne şehir ahalisi, meğer o gün bütünüyle, Edirne’ye gelen hünkârı görmeye çıkmış. Bu yüzden bütün sokaklar boşmuş. Şair, ayaklarının kesildiği noktada bu bilgiyi öğrenir ve böylece merakı ortadan kalkar. Bu merakla birlikte burada aynı zamanda ardından birinin kendisine

yönelttiği “burada işin ne?” sorusuyla da baştan beri şairi ve bizi kuşatan büyü bozulur ve böylece hem şair hem de biz, bu büyü atmosferden çıkar; kendimize yani gerçeğe döneriz:

“Yavaşça arkama döndüm o zaman,
Omuzumda gördüm bir bildik eli.
Ansızın silkindim derin hulyadan,
Ben, tarihte eski bir Edirneli”.

Anlaşılabacağı gibi bu son dörtlükte, başta ifade ettiğimiz hülya hâli sona eriyor. Şairin omzuna bir bildik el dokunuyor; bu dokunuşla şair, silkiniyor ve böylece şiirin başında söz konusu yapıların tesiriyle girdiği derin hulyadan uyanmış oluyor ve “tarihte eski bir Edirneli” olan şair artık aramıza dönmüş oluyor.

“Ağaçla Sarmaşık” şiirinde ise şair bizi, yine geçmiş zamana götürür; ama bu sefer, bize Darüşşifa’da, yani bugünkü Sağlık Müzesi’nde yaşanmış olduğu varsayılan efsanevî bir aşktan bahseder. Bu efsaneye göre Darüşşifa’da birbirine aşık olan iki genç yaşarmış. Bunlar, her sabah avluda buluşurlar ve bir kum saati doluncaya kadar birlikte zaman geçirirlermiş. Nihayet gün gelmiş bu iki sevdalı gencin sağlıkları düzelmiş. Ancak bu düzelmeye birlikte bu iki gencin Darüşşifa’da geçirdikleri mutlu günlerin de büyü kaybolmuş; artık hayatın tadı kalmamış. Onlar, tekrar eski günlerin büyüünü yakalamak için bir araya gelmişler ve herkesi hasta olduklarına inandırarak bu sefer ayrılmamak üzere yeniden Darüşşifa’ya girmişler ve eskiden olduğu gibi tedavi görmeye başlamışlar. Ama bunlar, gerçekte hasta olan gençler değildir. Sırf mutlu olabilmek için buraya girmişlerdir. Bu durumda ilaç tedavisi, onları olumsuz etkileyecektir. İşte tam bu noktada imdada darda kalanların yoldaşı Hızır, yetişir. Hızır’ın, kendisinin yapmış olduğu bir iksiri varmış. O bu iksiri, Darüşşifa’nın Başhekim’i ve Nazır’ı uykuda iken bu sevdalı gençlerin ilacına katmış. İşte bu iki âşık, iksirden içince bir anda dünyaları değişmiş ve başka birer varlık hâline dönüşmüşler. Darüşşifa’nın ıssız bahçesinde kız bir ağaç, erkek ise sarmaşık olmuş.

Ahmet Kutsi Tecer’in Edirne ile ilgili şiirlerinin ikinci kısmının “tarihî ve mimarî eserlerin büyüklüğü ve güzelliği” üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Tecer’in, bu çerçevede yazmış olduğu üç şiiri vardır. Bunlar “Selimiye’nin Minareleri”, “İstanbul Yolundan Selimiye” ve “Kırkpınar’da Edirne” adlarını taşır. Anlaşılabacağı gibi bunlardan ilk ikisi, bütünüyle o muazzam ve esrarengiz yapı Selimiye ile ilgilidir. Şair, ilk şiirinde, yani “Selimiye’nin Minareleri”nde bu yapının büyüklüğü ve esrarengizliği karşısında beliren hayranlık ve vurgunluğunu gizlemiyor. O, Selimiye’ye bakınca hepimizde olduğu gibi ilk anda caminin minarelerinin cazibesine kapılıyor ve derhal bu minarelerin büyüünü, güzel bir benzetmeyle ortaya koyuyor. Ona göre Selimiye’nin minareleri “Dört kız kardeş” veya ikinci dizide ifade ettiği gibi “bir araya gelmiş güzel dört peri”dir. Şair, bu dört kız kardeşe ilk gördüğü günden beri “vurgun ve hayran” olduğunu ifade etmeden geçemiyor. Bununla birlikte “Tecer’e göre Selimiye’nin dört ince minaresi, yıldızları bile kışkındıracak dört ayrı dilber güzelliğindedir ve güneş, doğudan batıya gezdiği

hiçbir yerde onların bir benzerini daha görememiştir.”⁹ Bu ilk şiirde beliren hayranlık duygusu “İstanbul Yolundan Selimiye” şiirinde daha üst bir noktaya yükselir ve artık şairi, tılsımlı, mistik ve esrarengiz bir hava kuşatır. Ona göre İstanbul yolundan Selimiye, adeta “uçan bir kubbe” görünümündedir ve bu kubbeyi, ancak üçer şerefeli iki minare yere çiviler gibidir. Şair, bu mimarlık harikasının parçası olan kubbenin ihtişamı karşısında şaşkınlığını gizleyemez ve ikinci dördüğü başında kendi kendine şu soruyu sorar:

“İnanmak güç nasıl uçmaz bu kubbe,
Nasıl durdurulmuş yere bu köpük?”

Bu sorunun cevabını, akıl ve mantık ölçüleri dahilinde veremeyen şair, soruyu mistik güce sığınarak izah eder: Buna göre minarelerin yere çivilediği “bu kutlu höyük” ancak “bir tanrı yapısı” olabilir ve üzerine inşa edildiği tepe de besbelli ki tılsım dolu bir tepedir. Aksi takdirde bu kubbe, bu şekilde yerinde duramaz. Şair, şiirin ilerleyen dördüğünde yine hayretengiz bu kubbe üzerinde durur ve onu bu sefer, “gökten koparılmış bir nur köpüğü” olarak bize sunar. Onu inşa eden o dehanın ise bu nur köpüğünü eliyle bu tılsımlı tepeye konduğunu; daha sonra uçmaya hazır bu kubbenin uçmaması için “elinde Kuran’la büyü yapmayı denediğini”; sonunda bu büyüün tuttuğunu ve böylece Selimiye’nin hâlen ayakta olduğunu söyler. Anlaşılacağı gibi bu şiirde şair, bir deha ürünü olan Selimiye’nin yapısı ve güzelliği karşısında büyülenmiştir. Ona göre bu kutlu yapıyı, akılla kavramak ve izah etmek mümkün değildir. Nitekim kendisi de onu, akılla değil, ilahî ve mistik güçlere sığınarak bize anlatmaya çalışmıştır.

Tecer’in bu gruba giren üçüncü şiiri, “Kırkpınar’da Edirne” adını taşır. Bu şiirde şair, bize Edirne’nin tarihsel süreç boyunca önemli misyonlar üstlenmiş bazı tarihî yerlerin adlarını zikreder. “Kırkpınar! Edirne ve Sarayıçi” gibi. Şaire göre bu yerlerden Sarayıçi, “Türk ordularının yiğit harmanı”; Kırkpınar ise, “ahalinin doluğu ve davul-zurna ile pehlivanların güreş tuttuğu” bir yerdir. Kısacası bu yerler, “tarihin sesi”nin duyulduğu ve bütün bunlarla “bize vatanı tamamlayan” kutsal yerlerdir. “Kırkpınar’da Edirne” şiirinin özellikle son dördüğü, bir yönüyle son derece dikkat çekicidir ve bu dördük, bize sanki modern Türk şiirinin en önemli ve millî şairlerinden biri olan Yahya Kemal’in sesini duyurur gibidir:

“İşte Sultan Selim, dört minaresi;
İşte bir velvele: Tarihin sesi;
İşte baştan başa şehir... Neresi
Bu kadar tamamlar bize vatanı?”

Ahmet Kutsi Tecer’in, çocukluk ve olgunluk yıllarında Kırklareli ve Edirne’ye geldiğini ve bu şehirlerde belli sürelerde kaldığını, yukarıda ifade etmiştik. İşte onun üçüncü gruba aldığımız şiirleri ise, Edirne’ye geldiği sıralarda eşiyile birlikte dolaşırken şehirle bire bir kurmuş olduğu duygusal ilişki etrafında vücut bulur ve bunlar, bütünüyle burada geçirilen günlerin özlem ve hatırasına dayanır. Bu

⁹ Mustafa Özbacı, *Ahmet Kutsi Tecer Şairliği ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1998, s. 196-197.

itibarla bu kısımda değerlendireceğimiz “Bir Gün Edirne’ye Gelirsen...” ve “Muradiye’de Akşam” şiirlerini, Edirne’de yaşanan günleri, ayrılış sonrasında “özleyiş ve anımsayış” şeklinde ele almak ve değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, yani “Bir Gün Edirne’ye Gelirsen...” şiirinde şair, bir zamanlar Edirne’de birlikte güzel günler geçirdiği sevgilisine seslenir ve der ki, “eğer günün birinde tekrar Edirne’ye gelir” ve “beni hiçbir tarafta bulamazsan” o zaman “ayağını çabuk tutuver”; çünkü ben burada seninle birlikte değilsem, bil ki, ölmüşüm ve seni öte dünyada, “Araf’ta bekliyorum.” Şair, ikinci dörtlükte sevgilisine olan derin bağlılığını ifade eder ve ona bir an önce kendisinin bulunduğu yere çağırır; o kadar ki onsuз cennete bile giremeyeceğini dile getirir. Ancak şair, bu bekleyişin çok çabuk vuslata dönüşmeyeceğini ve daha çok Araf’ta bekleyeceğini tahmin etmektedir; çünkü o, Edirne’nin ne kadar büyüü ve cazibeli bir şehir olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu yüzden o, son dörtlükte sevgiliyi Araf’ta beklemek yerine, sevgilinin bulunduğu şehre tekrar dönebilmeyi arzu etmektedir:

“Eğer oyalarsa seni Edirne,
İstemezse gönlün ayrılmak ordan,
İnansam beni de özlediğine,
Ben de Edirne’ye dönerdim, inan.”

Tecer’in bu gruba giren son şiiri, “Muradiye’de Akşam” başlığını taşır. Biraz önce üzerinde durduğumuz şiirle küçük bir karşılaştırma yapılacak olursa bu şiirde, öncesine göre hüznün ve duygusal tonun çok daha yoğun olduğu dikkati çeker. Bunu, daha şiirin başlığında karşımıza çıkan “akşam” kelimesiyle hissetmeye başlarız. Aydınlığın, yerini karanlığa bıraktığı, günün veya ömrün sona ermek üzere olduğu bir an. İşte bu anda şair, yine sevgilisini Edirne’de bir zamanlar birlikte gezip dolaştıkları Muradiye’de yalnız bırakmış ve bu yalnızlık içinde ona sesleniyor:

“Tırman akşamleyin, Muradiye’den,
Uzaklaşan günün sesini dinle,
Bir kırık basamak, bir taş merdiven,
Bekliyor çıkalım diye seninle.

Yalnız çıkacaksın şimdi... Bir revak
Altında oturup dinleneceksin.”

Şair, sevgilisine bir zamanlar birlikte dinlendikleri bu revakta artık yalnız oturacağını söylüyor; ama bilindiği gibi insan, hatırlayabilen bir varlıktır ve bu hassasıyla geçmişte yaşadıklarını tekrar zihninde canlandırabilir. İşte bunu bilen şair, sevgilisine şimdi yalnız oturduğu ama hatıra yüklü olan o revakta “birden bir kumrunun sesinin taşacağı”ını ve günün arkasından geçmiş günleri söyleyeceğini ifade eder. Bu noktada şair, sevgilisine geçmiş günleri yad ettirir. Buna göre şairle sevgilisi, güzel bir Temmuz günü akşamı Muradiye’ye gelmiş ve bu revakta oturmuşlar; “uzakta, ufukta eski bir gaza bayrağı gibi eriyen güneşi seyretmişler. Bu seyir anında onlar, eski günlere dalarak Osmanlı zafer ordularının aralarına karışmışlar; sonra “birden Kosova’dan, Tuna’dan, Macaristan’dan geriye”

dönmüşler. Şairle sevgilisinin geçmiş hatıraları üzerine kurulu “Murâdiye’de Akşam” şiiri, az önce okuduğumuz ilk dörtlüğün tekrarıyla sona eriyor.

Asya’nın Edirnesi

Tecer gibi Edirne’yi ziyaret eden bir başka şair de Arif Nihat Asya’dır. Hayatının önemli bir bölümünü öğretmenlikle geçiren ve bu görevle ülkemizin neredeyse hemen her köşesini gören Arif Nihat Asya, daha önce görev yaptığı Adana Lisesi’nde ortaya çıkan huzursuzluk ve soruşturma üzerine bir anlamda sürgün olarak “4.10.1948’de Edirne Lisesi Edebiyat öğretmenliğine gönderilir; bu görevine 30.10.1948 tarihinde başlar.”¹⁰ Bu verilere göre Asya, Edirne’de yaklaşık olarak yirmi ay kalmıştır. O, bu şehirden 18 Mayıs 1950 tarihinde ayrılmıştır. Bu ayrılış, onun 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde DP’den Adana/Seyhan milletvekili seçilmesi dolayısıyladır.¹¹

Arif Nihat Asya, gittiği hemen her yurt köşesiyle ilgili şiir yazmış bir şairdir. Onun şiirlerinde Edirne, İstanbul ve Konya’dan sonra adı en çok geçen bir şehirdir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Asya, Edirne’yle ilgili altı şiir yazmıştır. Biri hariç, beşi son derece uzun metinlerden oluşan bu şiirlerin adlarını şöyle sıralayabiliriz: “Lârî Camisi”¹², “Murâdiye”¹³, “Edirne”¹⁴, “Edirne Kasidesi”¹⁵, “Selimiye”¹⁶ ve “Selimiye’nin Açılışı”¹⁷. Edirne’nin tarihî ve mimarî yapıları üzerine yoğunlaşan bu şiirleri¹⁸, yine Tecer’de yaptığımız gibi belli temalar/kavramlar etrafında toplayabiliriz.

Buna göre onun şiirlerinden ilk ikisini, yani “Lârî Camisi” ve “Murâdiye” şiirlerini “hâl-mâzi çelişkisi” ve “rahatsız edici hâl görüntüsü”nden kaynaklanan “hüzün” kavramı etrafında incelemek mümkündür. Şair, adını verdiğimiz şiirlerin ilkinde eski İstanbul yolu üzerinde bulunan ve Lârî Çelebi tarafından inşa ettirilen Lârî Camii üzerinde durur. Kısmen, bugün de olduğu gibi bu cami, şairin şiirine konu olduğu yıllarda da harabe bir vaziyettedir. Caminin bu durumu, Asya gibi hayatı, trajik süreçlerden geçen bir şairin dikkatinden uzak kalmaz. Nitekim şair, bakışlarını camiye yöneltir yöneltmez, ilk anda onun o anki içler acısı durumunu görür. Bir zamanların bu güzel yapısından şimdi sadece “delik deşik bir hatıra” kalmıştır. “Kubbesinin aralıklarından gökyüzünün mavisi görünmektedir”. Caminin

¹⁰ Saadettin Yıldız, *Arif Nihat Asya’nın Şiir Dünyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27.

¹¹ Saadettin Yıldız, *a.g.e.*, s.31.

¹² Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 2 Duâlar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 8-10.

¹³ Arif Nihat Asya, *a.g.e.*, s. 11-13.

¹⁴ Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 4 Ses ve Toprak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 83-87.

¹⁵ Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 3 Kökler ve Dallar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 79-86.

¹⁶ Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 2 Duâlar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 14-19.

¹⁷ Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 5 Fatihler Ölmez ve Takvimler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 90.

¹⁸ Bu şiirlerden “Lârî Camisi”, “Murâdiye” ve “Selimiye”nin bir incelemesi için bkz. Saadettin Yıldız, “Lârî Camisi”, ‘Murâdiye’ ve ‘Selimiye’ Şiirlerinin Üslubu –Hayâl Sistemi Yönüyle”, *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 23-25 Ekim 2003*, Ege Basım-Edirne Valiliği Yayınları, s. 285-296.

içini süsleyen yazılar, yağmurdan akmıştır. Bir zamanlar mermer gövdesi ve tunç kispetiyle Kırkpınar'a çıkan sütun bir tarafa devrilmiştir. Kubbesine dolu vurmuş; çiçek bozuğuna uğramış duvarları yıkılmış ve hepsi dizini ovmaktadır. Bütün bu yıkılmışlık hâliyle Lârî Camisi, neredeyse elden gitmektedir; onun ne bir arayanı, ne de soranı kalmıştır; artık hekimler bile hayatından umudunu kesmiştir. İşte tam bu noktada "Elini kulağına koymuş/ Kırık Şerefesi/Kendi Salâsını kendi verir/ Lârî minâresi".

Görüldüğü gibi bu şiirinde Asya, bir ihmalin ortaya koyduğu trajik durumu gözler önüne seriyor. Ancak bu seriş, hiç şüphe yok ki düz bir anlatımla yapılmıyor. Şiiri okuyanlar, bunun son derece etkileyici bir dille yapıldığını görüyor. Burada bunlar üzerinde kısaca durmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Lârî Camisi şiirinde şairin karşısında olduğu nesne, neredeyse harabe hâle gelmiş tarihî bir yapıdır. Ancak şair, bu harabe yapmayı anlatırken onu, sadece cansız bir nesne veya varlık olarak görmüyor. Tam aksine onu bizden biri, başka bir ifadeyle yaşayan bir varlık ya da bir insan biçiminde algılıyor ve onu anlatırken sürekli olarak insana özgü unsurları ona yüklüyor. Bu, Lârî Camisinin üslubunda dikkati çeken en önemli noktadır. Gerçi insana ait unsurların, cansız varlıklara yüklenmesi veya aktarılması ilk değildir. Edebiyat tarihimizde pek çok şair, bu yönde, yani insana özgü unsurları cansız varlıklara aktarmıştır. Özellikle modern Türk şiirinin önemli şairlerinden biri olan Cenap Şahabettin, bu tarz kullanımları en üst seviyeye çıkaran bir şairdir. Ancak hemen ifade etmeliyiz ki, özellikle Cenab'ın kullanımı diğerlerinden farklı yapıdadır ve son derecede dikkat çekicidir.¹⁹ İşte Asya'nın bu şiirindeki aktarımları da bize az önce adını andığımız şairi hatırlatıyor. Söz konusu aktarımları, daha somut bir şekilde görmek için burada birkaç örnek üzerinde durmak istiyoruz. Mesela şair, harabe hâlindeki caminin duvarlarındaki yazıların aktığını veya silindiğini ifade etmek için düz bir anlatımı tercih etmiyor. Bunun yerine insana özgü olan unsurları ona aktarıyor:

"Belli: ağlamış yazılar,
Sağanakta..
Ki çoğu hâlâ,
Ağlamakta!

Dikkat edilirse burada şair, yağmurdan dolayı akan yazıları, insana özgü olan "ağlama" kavramıyla ifade ediyor. Şüphe yok ki, bunu caminin durumunu daha keskin bir şekilde ortaya koymak ve okuyucuyu etkilemek adına yapıyor. Bu dizeleri takip eden

"Şu sütun, vaktiyle,
Mermer gövdesi, tunç kispetiyle
Çıkarken "Kırkpınar"a,
Şimdi devrilmiş kenara!

Dolu vurmuş kubbe,

¹⁹ Cenab'ın bu kullanımlarını ayrıntılı bir şekilde görmek için bkz. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1*, Dergâh Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 2006, s. 99-105.

Çiçekbozuğu duvar...
Yıkılan taşlar,
Dizini ovar!”

dizelerinde de benzer bir durumla karşılaşılıyor. Dikkat edilirse şair, burada da şimdi bir kenara devrilmiş “sütun”u, vaktiyle tunç kispetini giymiş ve Kırkpınar’a adeta güreşmeye çıkan bir pehlivan biçiminde karşımıza çıkarıyor. Aynı şekilde kubbeyi anlatırken de bu tavrını sürdürüyor. Yine “duvar”, adeta bir insan gibi hastalığa uğramış; çiçek bozuğuna yakalanmıştır. Yıkılan taşlar ise, yine bir insan edasıyla dizlerini ovmaktadır. Bu tarz aktarımlar, şiirin bütününde karşımıza çıkıyor; ama burada son derece dikkat çekici olduğunu düşündüğümüz son kısmı alıntılanak istiyoruz:

“Burdan çeşmesi dinlesin:
Ordan ırmağı, deresi:
Elini kulağına koymuş
Kırık şerefesi,
Kendi salâsını kendi verir
Lârî minâresi!”

Arif Nihat Asya’nın “Lârî Camisi”nde duyduğu hüznün belki de daha derinini “Murâdiye”de duyduğunu görüyoruz. Gerçi burada duyulan hüznün, öncekinde olduğu gibi sadece camiin harabe hâlinde kaynaklanmıyor. Bununla birlikte burada şairi, derin hüznün boğan şey, daha başkadır. Bunu, mâzî-hâl çelişkisi şeklinde ifade edebiliriz. Bilindiği gibi Arif Nihat, atalarını her zaman şükran ve minnet duygularıyla yad eden bir şairdir. Onun şiirlerini okuyanlar, bu hususu derhal görürler. İşte bu yapıda bir şair olan Asya, Muradiye’yi gördüğü zaman, şimdi ile geçmişi aynı anda kavramaya çalışır ve şimdiki hâlin eskiye nazaran, çok farklı olduğunu idrak eder. Şimdiki zaman içinde Muradiye, neredeyse metruk bir vaziyettedir. Cami avlusundaki ağaçlar kurumuş ve leyleklere sığınak olmuştur. Dün, şen şatır akan şadırvanı, şimdi ağlar gibi damlamaktadır. Kubbesindeki alem uçmuş; şimdi ufuktaki ay, yerini doldurmaktadır. Cami, cemaat yüzü görememekte ve yerine secdeye kapanmak üzere olan damları, onun cemaatini oluşturmaktadır. Bir zamanlar, akşamları şamdanları yakılan caminin şamdanları artık yakılmamaktadır. Şerbet çeşmesinde ilhamlar şırıldayan; neyler, makamlar dinleyen avlusu, şimdi rüzgârların seslerini dinler olmuştur. Murâdiye’nin bu hüznün verici manzarası karşısında iyice bunalan şair, teselliyi yine bir Osmanlı yapısında, Selimiye’de ve ayrıca Murâdiye’nin, gören gözün gördüğü iç tazeliğinde bularak ona şöyle seslenir:

“Ağlama, ey Murâdiye:
Geliyor çifte bayramlar!
İşte, Selimiye, karşı
Tepeden seni selamlar.

Mihrâbından tâze değil
Yanıbaşındaki çamlar!”

Muradiye’de karşımıza çıkan bu genel tablonun bir benzerini, hayli uzun bir metin olan “Edirne” şiirinde görüyoruz. Bu şiirde de şair, yine Edirne ve onun çeşitli tarihî yapı ve yerlerine hâl ve mazi karşıtlığı arasından bakıyor. Böyle bir bakış, hâliyle şairi derin üzüntülere sevk ediyor; çünkü, şairin zihninde yaşattığı veya tasavvur ettiği eski Edirne ile şimdiki Edirne arasında ciddi uyumsuzluk ve tezat hâli beliriyor. Artık şairin düşlediği veya varsaydığı eski Edirne’den hiçbir eser görünmüyor. Bu ise belirttiğimiz gibi şairi, derin bir teessüre itiyor. “Edirne” şiirinden aldığımız şu dizeler, söz konusu durumu açık bir biçimde ortaya koyuyor: “Kahramanlar vardı beller/ Kuşaklı, eller palalı...”; “Edirne, dilber Edirne/ Kıyık’ta yatıyor şimdi”; “Nerde o bahtiyar yıllar/ Kırkpınar’lı, Kakava’lı”; “Yıkılmış eski konaklar/ Kırk odalı, kırk sofralı...”; “Hiçkırıklar var boğulmuş/ Çeşmeler var ağlamalı.”; Bu kadar öksüz kalmadı/ Meriç’im Meriç olalı!”; “Şimdi, gülenler yolcudur/ Boynu bükükler buralı!”; “Tarih, akın, fetih, destan.../ Yalan oldu, hepsi yalan!; “Gidenlerin hangisine./ Hangisine ağlamalı?; Edirne tarihini sil/ Ve yaz Edirne masalı”.

“Lârî Camisi”, “Murâdiye” ve “Edirne”... Görüldüğü gibi bu şiirlerde şair, derin bir hüznü ve karamsarlığı yaşar ve bu duyguları, aynı zamanda bize de yaşatır. Peki ama Edirne gibi bir şehirde bu hüznün ve karamsarlık, niçin bu kadar kuvvetle hissediliyor? Bu soruyu, iki açıdan cevaplamak mümkündür. Birincisi, büyük ölçüde yukarıda ifade ettiğimiz gibi bugünkü neslin geçmiş karşısında takındığı kayıtsızlık ve özellikle şairin geçmiş ile şimdi, yani reel gerçeklik arasında gördüğü ve yaşadığı kuvvetli tezat veya çelişkidir. Belki de bu bakışın ortaya çıkmasında da etkili olan ikinci nokta ise şairin trajik hayat hikâyesidir. Bilindiği gibi Asya, henüz yedi günlükken babasını kaybederek yetim kalır; ama daha trajik olanı, annesinin de yine henüz üç yaşındayken bir başkasıyla evlenmesi; bu evlilikle birlikte onu tam kırk üç yıl görememesi ve böylece ondan da öksüz kalmasıdır.²⁰ Şüphe yok ki, böyle bir hayat tecrübesi, insanın ve dolayısıyla bir sanatkârın dış dünyaya bakışında çok etkili olacak ve bu çerçevede yüz yüze geldiği her nesne veya varlığın öncelikle trajik boyutunu müşahede edecek ve anlatacaktır. Aynen Arif Nihat Asya’da olduğu gibi.

Edirne’de bir insan veya sanatkâr, bu hüznü ve karamsarlığı, acaba ne kadar sürdürebilir? Bunu sürekli hâle getirmesi mümkün müdür? Şüphe yok ki buna vereceğimiz cevap, hayırdır. Çünkü bu şehir, kucak açtığı kişiye hüznün ve karamsarlıktan ziyade övünç, gurur ve mutluluk duygularını tattırıyor. Sebebini ifade etmeye gerek yok; sadece bir Selimiye’nin varlığını görmek veya duyan bir insan için geçmişin içten içe bize seslenen o gür sesini işitmek buna yetiyor. Tıpkı Arif Nihat Asya’nın, “Selimiye” ve “Edirne Kasidesi” şiirlerinde olduğu gibi. “Lârî Camisi” ve “Murâdiye” gibi şiirlerinde derin bir hüznü sürüklenen şair, bu şiirlerde atalarının gür sesini buluyor ve böylece baştan beri şairi ve bizi kuşatan hüznün ve karamsarlık büyük ölçüde dağılıyor. Şairin, kendi gerçek sesini bulmasına sebep olan en önemli yapı, hiç şüphe yok ki Selimiye’dir. Şaire göre Selimiye, “Selim’lerden kalma muhteşem mîrâs”/ “Sinan’lardan kalma şanlı hediye”dir. O, “kuvvetin tuğrası, sanatın mührü”dür. Bu özellikleriyle o, hiç kimsenin görmediği eşsiz “bir kuğu”dur. Onun minarelerini görenler, bu minarelerin toprak ananın sütü olduğunu ve toprağın fiskiyesinden fişkırıldığını sanırlar. O, zamana meydan okuyan bir yapıdır; onu nice

²⁰ Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Saadetin Yıldız, *Arif Nihat Asya’nın Şiir Dünyası*, s. 16-31.

zamandır günler ve geceler tanımış; her nesil ve asır doğal olarak ona hayran olmuştur.

Selimiye şiirinin ilk dizelerinde bizi karşılayan bu kuvvetli ses, ilerleyen dizelerde onun başka yönlerine odaklanıyor. Şair, takip eden dizelerde onun nasıl bir deha ürünü olduğunu ortaya koyuyor. Ona göre bu mimarî eserin her bir tarafı tam bir kusursuzluk örneğidir. Bu yapının inşasında “ne bir el sürçmesi, ne de bir yanlış” vardır. En ufak parça bile kıl kadar ne ileri, ne de geri kıvıldamıştır. O kadar ki her parça, konduğu yeri beğenmiştir. Şair, bu mükemmelliği sadece caminin kendisiyle sınırlamıyor; bunu daha ileri bir noktaya taşıyor ve caminin bulunduğu tepenin bile, camiyle uyumlu olacak şekilde Sinan’ın eliyle çatıldığını ve üzerindeki abidenin her taşının teraziyle tartılmış gibi olduğunu söylüyor. Peki ama yapının mükemmelliğinden kaynaklanan bu haklı gurur ve övünç, son tahlilde şairi Lâfî Camisi ve Murâdiye’deki derin hüzünden bütünüyle alıkoyuyor mu? Buna yine ‘evet’ cevabını veremiyoruz. Gerçekten de Arif Nihat, şimdi-geçmiş tezadını derinden hisseden ve yaşayan bir şairdir ve bu yüzden Selimiye şiirinin son dört dörtlüğünde yine şimdi-geçmiş tezadından ileri gelen hüznü ve özlemi yaşar:

“.....
Fakat –tarihime, adıma yazık!-
Ben ne Selim, ne de Sinan’ım artık!
.....
Ne bilsin Selim’ler, Ne bilsin Sinan,
Ki avlun bu kadar küçülecekti...
Ey ilâhî kubbe; sana avlu, bir
Kıta gerekti!”

Arif Nihat Asya’nın üzerinde duracağımız son şiiri, “Edirne Kasidesi” adını taşır. Kaside, bilindiği gibi Divan edebiyatında çok sık kullanılan bir nazım biçimidir. En az on beş beyitten ve belli bölümlerden oluşan bu nazım biçimi, genelde büyüklerin veya herhangi bir yerin övgüsü üzerine kuruludur. Arif Nihat Asya da bu şiirinde bir Edirne güzellemesi veya övgüsü yapar. Şair, bu şiirinde Edirne’nin tarihî camileri, yerleri, mimarî yapılarını tek tek ele alır ve bunların temel özelliklerini son derece güzel benzetmeler ve duygularla ifade eder. Bu ifadeler, gerçekten bir şairin şairlik kudretini gösterecek güçtedir. Mesela Selimiye’nin “Türk’ün Trakya’da tapusu” olduğunu; “mahya olmak için Sultanselim’e gökten yıldızlar ordusu”nun geldiğini; kubbelerinin menekşe, şerefelerinin gül olduğunu ve daha da dikkat çeken “doğacaklara Edirne’de doğmak arzusu gel”diğini söyler.

Edirne’nin ne kadar güzel ve kutlu bir şehir olduğunu duyuran bu şiire, aynı zamanda eskilerin tabiriyle bir şairin bir şehir “rehnüması” veya günümüz ifadesiyle bir şehir gezi rehberi gözüyle de bakabiliriz.²¹ Gerçekten de bu tarihî şehri gezmeye ve görmeye gelen bir ziyaretçi, Arif Nihat Asya’nın bu şiirini kendisine rehber edinebilir ve böylece Edirne’de gezilmesi ve görülmesi gereken yerleri, bu metin

²¹ Bu şiirdeki şairin anlatım tarzının da buna uygun olduğunu söylemek gerekiyor. Adeta burada gezecek olanlara tüm önemli yerleri yönlerle tarif ediyor. Bunu burada bir iki örnek üzerinde göstermek uygun olur: “Taşları kararmış bir yol ucunda/Üçşerefeli’nin kapusu gelir./Şu yana dönersen Eskiçami’nin/Kesilmiş, biçilmiş avlusu gelir./Atınca üç adım daha ileri/Bir serin kubbenin kuytusunu gelir.” Arif Nihat Asya, *Kökler ve Dallar*, s.82-83.

yardımla öğrenilir. Ayrıca bu öğrenmenin, kuru kuruya değil, engin bir tarih bilgisi, kuvvetli bir kavrayış, ince bir duyuş, düşünüş ve şiiriyet eşliğinde gerçekleşeceğini peşinen belirtelim.

Sonuç

Baştan beri iki şairin, tek Edirne'ye nasıl baktıklarını şiirlerine dayalı olarak anlatmaya çalıştık. Burada söz konusu şairlerin Edirne'ye bakışlarını sonuç olarak şu şekilde ifade edebiliriz:

Ahmet Kutsi Tecer ve Arif Nihat Asya için Edirne, öncelikli olarak insanıyla geçmişine bize duyuran kutlu bir şehirdir. Bu şehir, geçmişten intikal eden camiler, kervansaraylar, köprüler, hanlar, hamamlar gibi tarihî eserler ve Kırkpınar, Sarayıçi, Şehitlik gibi tarihî yerlerle bize kendini duyurur. Bunlar, bugünkü Edirne'yi tarihsel ve kültürel bakımdan geçmişe bağlayan ve şimdi ile geçmişin bir arada yaşanmasına imkân veren başlıca yapı ve yerlerdir. Bundan dolayıdır ki, Tecer ve Asya, bunlar vasıtasıyla Edirne'de hem anı hem de geçmişini bir arada, iç içe yaşamışlardır. Ancak burada ifade etmek gerekir ki, an içinde geçmişini kuvvetle duymak ve yaşamakta, Asya'ya göre Tecer, ikinci derecede kalır. Burada Tecer'i birinci derecede ilgilendiren şey, geçmişten ziyade geçmişin bize veya bugüne miras bıraktığı sanat eserleridir. Şüphe yok ki, o da geçmişini ihmal etmez; bu şehirde karşısına çıkan yapılar vasıtasıyla geçmişe uzanır ama o, bundan ziyade hâl içindeki eserlerle yüz yüzedir. Bu çerçevede daha çok eserlerin kendisinde uyandırdığı şahsî ve estetik duyguları yansıtır. Başka bir ifadeyle Tecer'in, Edirne'ye bakışında "tarih" veya "tarihsel derinlik" çok ön planda değildir. Asya ise, Edirne'ye tamamen aksi istikamette bakar. O, Edirne'ye bakarken tarihi, kendine ve şiirine ana çerçeve yapar ve bu çerçeveden Edirne'yi görmeye ve sunmaya çalışır. Bu bakış açısı, ister istemez şairin, aynı anda iki zaman boyutunu yani şimdi ile geçmişini bir arada yaşamasına yol açar. Ancak bu yaşama, büyük ölçüde tezat veya çelişki üzerine kuruludur. Çünkü şimdi ile geçmiş arasında çok keskin bir uyumsuzluk ve çelişki vardır. Bugün, tarih yardımla şairin düşlediği eskiye hiç uymamaktadır. Ne eskinin debdebesi, ne ihtişamı, ne sadeliği, ne de asudeliği vardır. Ayrıca eskiden intikal eden yapıların bazıları, fizikî olarak harabe hâlinindedir. Hem düşlenen geçmişin yokluğu, hem de söz konusu yapıların harabeliği, hâliyle şairi, derin bir hüznü sürükler. Şairi bu yapıdan kurtaran yapı ise Selimiye'dir. Selimiye, ona atalarının gür sesini bulduran sanat harikasıdır. Kısaca Arif Nihat Asya, bu şehirde bir taraftan hüznü, öte tarafta ise geçmiş günlerin ihtişamı ve debdebesini yaşar.

Kaynakça

Ahmet Kutsi Tecer, *Ahmet Kutsi Tecer'in Bütün Şiirleri*, Hazırlayan: Leyla Tecer, Kültür Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2001.

Ali Rıza Önder, "Ahmet Kutsi Tecer", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 218, Eylül 1967, s. 1515-1517.

Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 2 Duâlar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976.

Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 4 Ses ve Toprak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976.

Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 3 Kökler ve Dallar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976.

Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 2 Duâlar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976.

Arif Nihat Asya, *Bütün Eserleri Şiirler: 5 Fatihler Ölmez ve Takvimler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976.

Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1994.

Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Beşinci Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.

Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1*, Dergâh Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 1996.

Mustafa Özbalcı, *Ahmet Kutsi Tecer Şairliği ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1998.

Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, Mayıs 1995.

Saadettin Yıldız, *Arif Nihat Asya'nın Şiir Dünyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

Saadettin Yıldız, “‘Lârî Camisi’, ‘Murâdiye’ ve ‘Selimiye’ Şiirlerinin Üslubu –Hayâl Sistemi Yönüyle”, *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 23-25 Ekim 2003*, Ege Basım-Edirne Valiliği Yayınları.

Uluğ Turanlıoğlu, *Şiirimizde Edirne*, Edirne, 1963.

Vecihi Timuroğlu, *Ahmet Kutsi Tecer Kişiliği, Sanat Anlayışı ve Tüm Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1980.

Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.

Ek:

Ahmet Kutsi Tecer'in Edirne Şiirleri²²

Bir Gün Edirne'ye Gelirsen...

Bir gün Edirne'ye gelirsen eğer,
Beni bulamazsan hiçbir tarafta,
Bari ayağımı çabuk tutuver,
İnan, bekliyorum seni Araf'ta.

Ne sağa, ne sola kimıldamadan;
Bana sensiz cennet bile cehennem.
Cennete girememem orada yoksan

Cehenneme ise gitmek istemem.

Eğer oyalarsa seni Edirne,
İstemezse gönlün ayrılmak ordan,
İnansam beni de özlediğine,
Ben de Edirne'ye dönerdim, inan.

Muradiye'de Akşam

Tırman akşamleyin, Muradiye'den,
Uzaklaşan günün sesini dinle,
Bir kırık basamak, bir taş merdiven,
Bekliyor çikalım diye seninle.

Yalnız çıkacaksın şimdi... Bir revak
Altında oturup dinleneceksin.
Birden bir kumrunun sesi taşacak,
Günün arkasından söyleneceksin:

²² Şiirlerin künyeleri, yazıda ilk geçtikleri yerde verildiği için, burada ayrıca tekrar gösterilmemiştir.

“- Temmuz’du, buraya geldik beraber,
Akşam ne güzeldi, Tunca ne süzgün!
Nasılsa öyleydi eski çiniler,
İkinci Murad’ın koydurduğu gün.

Uzakta, ufukta, eski bir gaza
Bayrağı gibiydi eriyen güneş.
Siz ey susan taşlar, konuşsanıza!
Bizi de gördünüz o gün, iki eş,

Baş başa dayanıp bu revaklara,
Eski bir zaferden kalan duyguyla,
Baktık, baktık, baktık o uzaklara,
Orada karıştık giden orduya.

Sonra birden yine döndük geriye,
Kosva’dan, Tuna’dan, Macaristan’dan.
Ben sustum, kendimi tutamam diye.
O sustu, kendini tuttu bir zaman.

Şimdi nerelerde bilmem? Onun da
Ardından dalıyor gözüm bu yerde.
Şakı, Kumru, şakı! Belki sonunda
Yerini söylersin bana, o nerde?”

Tırman, akşamleyin, Muradiye’den,
Uzaklaşan günün sesini dinle.
Bir kırık basamak, bir taş merdiven,
Bekliyor çıkalım diye seninle.

Şehri Gezerken

Ya Üç Şerefeli, Ya Eski Cami,
Ya Sultan Selim, ya Sultan Süleyman,
Geziyorum burada sabahdan beri,
Sürüklüyor beni tarih ve zaman,

Boş sokaklar, hüznün, vehim, heyecan...
Sanki her şey birden unuttu beni;
Asesler geliyor işte arkamdan,
Kovalıyor beni bir yeniçeri.

Kaçıyorum, şurda ulu bir çınar,
Ötede yolumu kesen bir konak;
Ne tarafa gitsem beni kovalar,
Ucu topuğuma değen bir mızrak.

Nereye yönelsem, kime sığınsam?
Kafesler örülü, kapılar kitli.
Bir mescit, önünde yaşlı bir imam,
Kapıyı çekince o da seçirtti.

Şurası bir terzi, şurası berber,

Şurası bir fırın, şurası kapan.
Bu kadar ahali nereye gider?
Nerede saklanır bu kadar insan?

Şurası havuzlu kahvehaneydi,
Burada sohbetler, sazlar olurdu.
Buraya gelince dizim kesildi,
Ben durdum, arkamda bir ayak durdu.

O zaman öğrendim: Meğerse Hünkâr
Gelirken, görmeye çıkmış Edirne;
Şehri gözetleyen karakulluklar,
Arkamdan soruyor: “-Burda işin ne”?

Yavaşça arkama döndüm o zaman,
Omuzumda gördüm bir bildik eli.
Ansızın silkindim derin hulyadan,
Ben, tarihte eski bir Edirneli.

Ağaçla Sarmaşık

Burada, bu eski Darüşşifa’da,
Birbirine aşık iki genç varmış.
Kızın bulunduğu yer loş bir oda,
Oğlanın kaldığı yer daha darmış.

Her sabah avluda buluşurlarmış,
Doluncaya kadar bir kum saati.
Kızın etrafını periler sarmış,
Oğlanın altında bir sihir atı.

Nihayet bir zaman gelmiş sıhhati
Düzelmiş bu iki sevdalı gencin.
Bir anda kaybolmuş hayatın tadı,
Meğer saadetmiş bu onlar için.

Son defa yan yana gelmiş ikisi,
And içmiş bir daha ayrılmamaya;
Kandırıp bu iki âşık herkesi,
Yeniden girmişler Darüşşifa’ya.

En sonra acımış onlara Hızır,
Yaptığı bir iksir varmış kendinin,
Uyuduğu zaman Başhekim, Nazır,
İlacına katmış her ikisinin.

İçince iksirden bu iki âşık,
Dünyası değişmiş her iki canın,
Kız bir ağaç olmuş, oğlan sarmaşık,
İssız bahçesinde Darüşşifa’nın.

Selimiye’nin Minareleri

Dört kız kardeş, bu dört ince minare,

Bir araya gelmiş güzel dört peri,
Beni çektilerdi bir gün bu yere,
Vurgunum, hayranım o günden beri.

Yıllar sonra geldim yine görmeye,
Yine hep o kızlar, o Selimiye!
Bu dünya güzeli gibi anneye,
Yıldızlar kıskanır bu dört dilberi.

Dört minare, bu dört ince kız kardeş
Tunca, Meriç, Arda bir de bana eş.
Doğudan batıya kadar, ey güneş,
Gezdiğin yerlerde var mı benzeri?

İstanbul Yolundan Selimiye

Durun Edirne'ye yakın bir yerde,
Seyredin uzaktan Selimiye'yi.
Üçer şerefeli iki minare,
Çiviliyor yere, uçan kubbeyi.

Kırkpınar'da Edirne

Bugün de dün kadar sıcak, çekici,
Bugün de dün kadar yeni bir anı:
Kırkpınar! Edirne ve Sarayıçi,
Türk ordularının yiğit harmanı.

Edirne ve Sarayıçi... Kırkpınar...
Yan yana ahali ve pehlivanlar,
Bir alay, en önde davul-zurna var;
Nedir sürükleyen böyle herkesi?

İşte Sultan Selim, dört minaresi;
İşte bir velvele: Tarihin sesi;
İşte baştan başa şehir... Neresi
Bu kadar tamamlar bize vatani?

Arif Nihat Asya'nın Edirne Şiirleri

Lârî Câmisi

Delik deşik bir hâtıra
Eski güzel yapıdan;
Ayıramaz gelip geçenler,
Pencereyi kapıdan!

Merâk edip sorarsanız,
Adı, "Lârî Câmisi"...
Görünür kubbesinin aralıklarından
Gökyüzünün mâvisi.

Belli: ağlamış yazılar,
Sağanakta...

Ki çoğu, hâlâ,
Ağlamakta!

Şu sütun vaktiyle,
Mermer gövdesi, tunç kispetiyle

İnanmak güç nasıl uçmaz bu kubbe,
Nasıl durdurulmuş yere bu köpük?
Besbelli tılsım dolu bu tepe,
Bir tanrı yapısı, bu kutlu höyük.

Gökten koparılmış bu nur köpüğü,
Eliyle buraya kondurmuş Sinan,
Sonra da uçmasın diye bir büyü
Yapmayı denemiş, elinde Kuran.

Bir tepe üstüne koymuş kubbeyi,
Dört köşesine kondurmuş dört ezan,
Ama seyredenler Selimiye'yi,
Yalnız ikisini görür uzaktan.

Çıkarken "Kırkpınar"a,
Şimdi devrilmiş kenara!

Dolu vurmuş kubbe,
Çiçekbozuğu duvar...
Yıkılan taşlar,
Dizini ovar!

Fırtına, alemde yakalamış,
Zelzele temelden,
Yetişin dostlar: gidiyor
Lârî Câmisi elden!

Selimiye'nin Murâdiye'nin
Kitapta yeri var...
Onu kim arar,
Kim sorar!

Kalk, Lârî Çelebi, mezardan;
Çıkagel "Merhabâ!" diye
Ve sor: "Benim bir câmim vardı...
Nerde acaba?" diye!
Dönüşte mihrâbını
Sırtına çek abâ diye!

Umudunu kesmiş, yazık,
Hayâtından hekimler...
Değişmez cemâati, artık,
Yoksullar,yetimler!

Burdan çeşmesi dinlesin;
Ordan ırmağı, deresi:
Elini kulağına koymuş
Kırk şerefesi,
Kendi salâsını kendi verir
Lârî minâresi!

Murâdiye

Kurumuş ağaçlarına
Leylekler,gelip akşamlar...
Dünkü şakrak şadırvanı,
Şimdi, ağlar gibi damlar!

Alemsiz kubbelerini
Ufukta aylar, tamamlar.
* *
*

Cemâatidir yamaçta
Secdeye kapanan damlar
Ve mübârek toprağında
Yatar mübârek adamlar

Nerdedir şamdanlarını
Eliyle yakan akşamlar?
* *
*

Dün, şerbet çeşmelerinde
Şırl şırlı ilhamlar...
Neyler dinlerdi bu avlu:
Ne tavırlar, ne makamlar!..

Rüzgârlara kaldı, artık,
Hüseynîlerle hüzzamlar!
* *
*

Ağlama, ey Murâdiye:
Geliyor çifte bayramlar!
İşte, Selimiye, karşı
Tepeden seni selamlar.

Mihrâbından tâze değil
Yanıbaşındaki çamlar!
* *
*

Mihrâbın, kubben, minberin
-Hâlâ- ilâhî makamlar
Ve hâlâ, renk üstüne renk
Döker halılara camlar.

* *
*

Murâdiye, Murâdiye;
Revâ değil sana gamlar...

Fânî baharlarımızdan
Çinilerine selâmlar!

Selimiye

Selim'lerden kalma muhteşem mîrâs,
Sinan'lardan kalma şanlı hediye;
Kuvvetin tuğrası, sanatın mührü,
Kubbeler kubbesi bir Selimiye.

İşte târîh, işte batıyla doğu...
Görenler, gösterebilir böyle bir kuğu!

* *
*

Onu günler tanır, geceler tanır
Dal gibi ince dört minâresinden...
Sanırlar, ki toprak ananın sütü,
Fıskırır toprağın fiskiyesinden.

İlhâmın, emeğin pîri, ne yaman
Bilmeceler koydu taşlar altına:
Nesiller hayrân, asırlar hayrân
Bu kurşun, bu mermer saltanatına!

* *
*

Dikmişler vererek, sanki, el ele
Selim'le Sinan,
Şu dalga dalga
Dağların önüne bir dalgakıran!

Ben böyle gördüm,
Torunum da seni böyle görecek;
Dışardan kurşunun kovan, içerde
Mermin petek.

* *
*

Söyleyin zemâne yolcularına;
Ey çiftkumrular, ey güvercinler:
Şu tepeye konmuş nazlı kuğuyu
Ürkütmesinler!

Oynamasın altıntop'un, yerinden...
Kaldı Edirne'nin altın devrinden
* *
*

Duvarlar, sütunlar ve minâreler,
Başlıbaşına bir eser, herbiri...
Duvarlar, sütunlar ve minâreler,
Duruyor taptâze, dimdik, dipdiri!

Ne bir el sürçmesi, ne de bir yanlış...
Ki en ufak zerre, kıvıldamamış.
Kıl kadar ileri, kıl kadar geri...
Her parça beğenmiş konduğu yeri.

Uzaklara bakan şu tepe bile
Sinan'ın eliyle çatılmış gibi...
Ve üzerindeki âbidenin her
Taşı, terâziyle tartılmış gibi.

Çağlayan gibisin ey Selimiye:
Mermerler, ışıklar köpüklerindir...
Çağırın bir elsin, ki şerefeler
Yüzüklerindir.

* *
*

Yandı kandillerin, yazıldı mahyan...
Yine pırıl pırıl kuruldu sofran;

Yüreklerimizi yıkadı billür
Âvîzelerinden içtiğimiz nûr.

Köyümün kızları, buhurdanına
Yürekler koymaya geldi uzaktan
Ve çiçek açtı
Mermerde, mermeri öpen dudaktan.

Bildik çinilerin körpeliğinde
Konuşan dili:
Mâvi, Akdeniz
Mâvisiydi; yeşil, Kıbrıs yeşili.

* *
*

Eski Edirne'yi ben, adım adım,
Ararken Edirne sokaklarında
Anladım, bildim ki şahdamarlarım,
Vurur senin mermer şakaklarında.

Seller, zelzeleler ne derse desin;
Sen, yine, o eski Selimiye'sin...
Fakat -tarihime, adıma yazık!-
Ben ne Selim, ne de Sinan'ım artık!

Kükreyen, şahlanan koşan, atılan
O mutlu yiğitler, o mutlu iman,
Sınırlar aşmayı kuşlardan değil,
Öğrenirdi senin ezanlarından.

Ne bilsin Selim'ler, ne bilsin Sinan,
Ki avlun bu kadar küçülecekti...
Ey ilâhî kubbe; sana avlu, bir
Kıta gerekti!

Edirne

Biz ne zengin haritalar
Gördük Arda'lı Tuna'lı!

Ki o gün bir Edirne
Vardı döşeli dayalı;

Dalları altın yemişli,
Kuşları altın gagalı...

Yuvalar vardı şen şakrak,
Ağaçlar vardı yuvalı...

Tası âyetli, oyalı
Sular içerdik şifalı!

* *
*

Balkan'da dağlar tepeler
Öbek öbek, oymak oymak...
Dağları aşıp, Tuna'da
Kanad kanad ordu yaymak...

Uçmak Tunca'dan Vardar'a,
Vardar'dan Vistül'e kaymak...
Sonra, ne acıdır, birgün
Tunca'yı Tuna'ya saymak!

* *
*

Fetih günlerinin burdan
Kanatlanırdı kartalı;
Burdan giderdi ordular
Debdebeli, tantanalı!

Kahramanlar vardı beller
Kuşaklı, eller palalı...
-Söyle: sen buna ne dersin,
Kolu bükülmez Adalı?-

Bu ellere taçlar teslim
Etti kayseri, kiralı!

* *
*

Sormayın: Edirne kimdi?
Bereket taşan mevsimdi;

Belki senin kız kardeşin,
Belki benim sevgilimdi...

Edirne, dilber Edirne
Kıyık'ta yatıyor şimdi!

* *
*

Nerde o bahtiyar yıllar
Kırkpınar'lı, Kakava'lı;

Pazarları devâ-yı misk
Mis sabunu, oğul balı?

Alipaşa çarşısından
Taşarken dağlı ovalı;

Edirne ovasındaydı
Istranca'nın meralı...

Ki kına gecelerinden
Eller dönerdi kınalı !

Kızlar.. Esmâ'lı, Pembe'li!
Kızlar.. Ayşe'li, Fatma'lı!
* *
*

Aksa da Tunca'yla Meriç
Yine kıvrıla, büküle

Ne yapı kalmış, ne nüfus
Göçe göçe, öle öle...

Bülbüllere ağıttır, artık,
Bülbüladası'nda kale!

Yıkmaya gel, yakmaya gel;
Bir sen eksiktin zelzele!
* *
*

Yıkılmış eski konaklar
Kırk odalı, kırk sofalı..

Hıçkırıklar var boğulmuş,
Çeşmeler var ağlamalı.

Talihsiz Edirne sanki
Yanıkışla'da cezalı...

Bir çobandır boynu bükük..
Tunca'ya düşmüş kavalı...

Bu kadar öksüz kalmadı
Mericim, Meriç olalı!

Şimdi, gülenler yolcudur;
Boynu bükükler, buralı!
* *
*

Tarih, akın, fetih, destan...
Yalan oldu, hepsi yalan!

Kitaptan kitaba dolan
O şanlı hatıralardan

Kırk mezar taşlarıyla
Kırk çeşmelerdir kalan!
* *
*

Artık, ne Meriç'te yelken,
Ne Tunca boyunca yalı!

Yeni imaret sellerde

Ve "Sittisultan" kapalı!

Dilber Selimiye bile
Sol memesinden yaralı!

"Lâri Çelebi" dökülür,
Süleymaniye yamalı!

Kurtlar ziyarete gelir
"Zavallı Köse Mihal"ı!

Gidenlerin hangisine,
Hangisine ağlamalı?

Edirne tarihini sil
Ve yaz Edirne masalı!

Edirne Kasidesi

"Selimiye" derler "Edirne" derler;
Tatlı bir gariplik duygusu gelir.

.....
.....
Kemerler, çeşmeler, minarelerle
Bir eski serler kamasu gelir.
Minarelerden en tatlı ezanlar,
Dallardan güvercin huhusu gelir.
Ayşekadın'a gül ve Yıldırım'a
Üçşerefeli'nin kumrusu gelir.
Şu Selimiye'dir, şu Muradiye..
Çinilerden sümbül kokusu gelir.
Karşına ya iki sedef çekmece,
Ya iki mücevher kutusu gelir.

.....
.....
Vezirlerin iki tuğlusu gider,
Arkasından yedi tuğlusu gelir.
Şurda abdest alır Hudavendigâr;
Yerden suyu, gökten havlusu gelir.

* *
*

Dedeler, adına "Meriç" demişler:
Sınırdan bir ana kuzusu gelir.
Arda'dan su içer turnalar, akşam;
Tunca'ya Tuna'nın kuğusu gelir.
Bülbül Adası'nı görsen sanırsın
Meriç'le Tunca'nın yavrusu gelir.
Bir yelpaze açar vadi, çiçekten..
Yurdunun şahane tavusu gelir.
Kovanlar, bahçeler birbirlerinin
Ovada kapı bir komşusu gelir.
Kovanlar, bahçeler, bağlar üstüne
Akşamın ya sisi, ya pusu gelir.
Sular der ki: "uyu Edirne'm, uyu!"
Nahzun Edirne'nin uykusu gelir...

.....
Sazlardan nilüfer kokusu gelir

* *

*

Görürsün yollarda bir başka yavru;
Sana Edirne'nin ahusu gelir.
Şimdi göğüslerin en haşarısı,
Şimdi dudakların uslusu gelir.
"İşte tenlerin en beyazı!" derken
Bakışların da en durusu gelir.
Söyletebilirsen, konuşturursan
Ruha sanki bir dupduru su gelir;

.....
Saçlarından ıtır kokusu gelir.

* *

*

Taşları kararmış bir yol ucunda
Üçşerefeli'nin kapusu gelir.
Şu yana dönersen Eskicami'nin
Kesilmiş, biçilmiş avlusu gelir.
Atınca üç adım daha ileri
Bir serin kubbenin kuytusunu gelir.
Dünyanın en güzel minareleri
Ve kubbelerin en ulusu gelir;

.....
Türk'ün Trakya'da tapusu gelir.

Mihrabında bir teravi kılmaya
Denizler ardından yolcusu gelir.
Bilsen ki bağrında kanar bir yara
Yarasını sarmak arzusu gelir.
Mahya olmak için Sultan Selim'e
Göklerden yıldızlar ordusu gelir.
Kubbeler menekşe, şerefeler gül...
Mermerlerinden çiğdem kokusu gelir.

* *

*

Yazık ki yıkılmış Karaağaç'tan
Bugün, artık, ağıt konusu gelir!
Edirne'ye "mahzun Edirne" sözü,
Şimdi sözlerin en doğrusu gelir.
"Şü köprü, köprümdür... geçeyim!" dersin...
Önüne yabanın namlusu gelir.
Şimalde bahçene çıkmak istesen
Yolunu bekliyen bir pusu gelir

.....
Ve hıyanetlerin kuyusu gelir.

"Nerdesin ey tarih!" desen, gözüne
Serdengeçtilerin koşusu gelir.
"Hani torunum?" der şehit ruhları;

Sana bir imtihan kaygusu gelir..

.....
Cevap verememek korkusu gelir.

Çık da yeri, göğü dinle Kıyık'ta:
Tabyalardan hücum borusu gelir.
Tüter.. buram buram tüter topraklar;
Topraklardan barut kokusu gelir.

Doya doya doldur göğsünü yolcu:
Genzine Arda'nın buğusu gelir.
Silinir tepeler, silinir dağlar;
Filbe'si, Sofya'sı, Şumnu'su gelir...

.....
Ve Kızanlık'tan gül kurusu gelir.

Şurda "Sarayıçı" derler, yoluna
Dünyanın en güzel korusu gelir.
Şimdi ışıkların köpük gibisi,
Şimdi gölgelerin koyusu gelir.

Kırkpınar'dır: birbirini tartmaya
"Benim." Diyenlerin pazusu gelir.
Kar kalabalık, adaya kol kol..
Yolcusu, izcisi, avcısı gelir.

Bekle akşamı ki akşam, dalların
Bülbülü, ishaki, puhusu gelir.
Doldurur rüyayı eski âlemler:
Şarap, altın taşlar dolusu gelir.
Açma son sayfayı ki yüreklere
En asil intikam duygusu gelir...

.....
Ve yeminlerin en kutlusu gelir.

Şu dalları yaprağından öpmeye
Gökyüzünden Samanuğrusu gelir.
Biz geldik, gideriz... doğacaklara
Edirne'de doğmak arzusu gelir.

Selimiyye'nin Açılışı Hicrî 982

Kutlu olsun başarım... gayri, Sinan,
Seni her dil anacak her yerde...
Dedi târih, sana *sünbül* getirip:
"Bunu açtırdı elin, mermerde!"

MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE HALK AĞZI

Çağrı ÖZDARENDELİ

ÖZET

Bu çalışmamızda Türk Edebiyatı'nın önde gelen şairlerinden olan Mehmet Akif Ersoy'un 7 bölümden oluşan *Safahat* adlı eserinde geçen Atasözleri, Deyimler, mahalli Terimler ve Argo Kelimeler incelenip; Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Halk Ağzı başlığı altında toplanmıştır.

İncelememizin başında böyle bir çalışmanın Türkçe'nin Halk Ağzı bakımından zengin olduğunu ortaya koymanın gerekliliğini ve Mehmet Akif de bunu fark edip Halk ruhunu anlayarak onların ağzından hislerini yansıttığını belirttik.

İlerleyen bölümlerde Mehmet Akif'in edebi şahsiyetini ve *Safahat*'ın hangi hal ve şartlarda oluşturulduğunu ele aldıktan sonra, incelemiş olduğumuz kelimeleri alfabetik sırasıyla ve beyit örnekleriyle tek tek gösterdik.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Halk Ağzı, Atasözü, Deyimler

FOLK DIALECT IN MEHMET AKIF ERSOY'S POEMS

ABSTRACT

In this study we analyzed the Proverbs, Idioms, local Terms, and Slang Expressions in *Safahat (Phases)* which is a 7-chapter poetry book by Mehmet Akif Ersoy, one of the most important poets in Turkish Literature. And we gathered those proverbs, idioms, local terms, and slang expressions in a writing titled *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Halk Ağzı (Folk Dialect in Mehmet Akif Ersoy's Poems)*.

At the beginning of our study we presented the need to analyze rich Turkish Folk Dialect; and stated that Mehmet Akif Ersoy had noticed this need and conveyed his feeling using folk dialect by discovering their spirit.

In the following parts we talked about Mehmet Akif's literary personality and the conditions which *Safahat (Phases)* was created; and we alphabetically listed the words we examined with separate sample verses.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Folk Dialect, Proverb, Idiom

Mehmet Akif ve *Safahat*'ı

Türk şiirinde bir şiiri en fazla ezberlenen şair olma şöhretini elinde bulunduran Millî şairimiz Mehmet Akif, hayatı ve eserleri en çok incelenen ediplerimiz arasında da en ön sıralarda yer almaktadır. Akif'in şiirinin bu kadar

incelemeye konu olmasının en önemli nedenlerinden birisi halk arasında geniş bir kabul görmüş olmasıdır. Şiirlerinde Divan edebiyatının, Fars edebiyatının tesirlerini sıklıkla gördüğümüz Mehmet Akif'in halk arasında büyük kabul görmesinin asıl sebebi de kendisinin halktan birisi olması, halkı gibi yaşaması ve şiirlerinde halkın dilini ustaca kullanabilmiş olmasıdır. Biz çalışmamızda Akif'in öne çıkan bu özelliğinin arka planını ortaya koyabilmek için onun halk diline ait unsurları nasıl kullanmış olduğunu tespit etmeye gayret ettik. Bu tesbitten önce Akif'in edebi şahsiyetini kısaca ele almak gerekir. Mehmet Akif'in sanat ve edebiyat ile yakın ilgisi yüksek baytar mektebindeyken başlar. Babasının ölümü üzerine geçim sıkıntısına düşerek ayrılmak zorunda kaldığı mülkiyede, muallim Naci'nin öğrencisi olmuştu. Naci, klasik edebiyata zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden canlandırmak ve ayakta tutabilmek için çabalıyordu. Akif de aldığı ilk eğitimin etkisiyle Naci'nin şiir anlayışından etkilendi. Başlangıçta Naci tarzında gazeller yazdı. İlk şiiri 1895'te Mektep dergisinde yayınlandı. Mehmet Akif'in yetiştiği çevre, aldığı eğitim ve öğretim onu ilk önce geleneğe bağlı bir şair olmaya yöneltir. Doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği, genel olarak mütevazı, mütevekkil ve mümin bir topluluğun yaşadığı Fatih semtinin onun çocuk ruhu üzerinde önemli etkileri olmuştur. Onun hem babası, hem hocası olduğunu söylediği; Mehmet Tahir Efendiden aile eğitimi yanında dini eğitimini de almış, hafızlığa başlamıştır. Bunlara Arapça ve Farsça öğrenmesi eklenmiş ve Akif'in hayatında ve sanatında ehemmiyetle yer alacak olan kültürün doğu cephesi tamamlanmış olacaktır. Diğer cephesini ise, batı kültürü teşkil edecektir.

Mehmet Akif'in batı kültürüne ilk adımı zamanın bütün aydınları gibi Fransızca öğrenmektir. O bu dili sonraları meslektaşı olacağı Baytar İbrahim Efendi'den öğrenmiştir. Baytar mektebinde müspet ilimlerle uğraşmaya başlamıştır. Bu okulun yüksek kısmını bitirmesiyle, onun şahsında, Doğu ve Batının sentezi olarak idealleştireceği "Asım" tipi çok önceden ortaya çıkmış oluyordu. 1911' de başlayan Trablusgarp ve 1912-13'te başlayan Balkan Savaşlarının yaraları sarılmadan devlet daha büyük bir savaş içine girmişti. 1914'te başlayan ve dört yıl süren bu savaşla, öncekilerde olduğu gibi sadece çekilmeler, zulüm, işkence ve toprak kaybı söz konusu değildi; İmparatorluk parçalanıyor, Anadolu dört bir yandan işgal ediliyordu. Mehmet Akif bütün bu acılan gördü ve yaşadı. Devrin birçok aydını gibi o da Milli Mücadeleye katılarak insan üstü çabalar harcadı. Bu kadar büyük olayların içinde yaşamak elbette kolay değildi. Akif için çekilen acıların ve gösterilen gayretlerin sonunda vatanın kurtulduğunu görmek önemliydi. Akif Servet-i Fünun Devrinde yaşadığı halde bu topluluğa katılmayan sanatkârlardandır. O Servet-i Fünun'un sanat ve edebiyat anlayışına ilgi duymadığı gibi Naci'nin etkisini de kısa sürede atmıştır.

Yetiştirdiği ve yaşadığı olağanüstü devrin siyasi tarihi ve sosyal olayları Akif'in sanatını derinden etkilemiştir. Akif'in hayatının bütün bölümlerini büyük eseri olan "SAFAHAT" ta görmek mümkündür. Onun için Safahat genel adı altında yer alan eserleri gözden geçirmek yerinde olacaktır. Safahat, Akif'in yedi kitabının birleşmesinden oluşmuştur. Bu kitaplar sırasıyla şunlardır:

1-Safahat: 1911'de yayınlanmıştır. Bu eserdeki şiirlerin çoğu 1908'den sonra yazılmış ve Sebilürreşad'da yayımlanmıştır. Mehmet Akif in hacim bakımından en geniş eseri olan bu kitapta yer alan başlıca şiirler Hasta, Küpe, Meyhane, Seyfi baba gibi sosyal konulu şiirlerdir. Birer manzum hikâye türünde olan şiirlerde, fakir, kimsesiz, yardıma muhtaç, acınacak durumda olan şahıslara yer verilmiştir.

2-Süleymaniye Kürsüsünde (1912): Eser uzun bir manzumedan ibarettir. Eserde, Türkistanlı idealistlerden Abdürreşid İbrahim Efendi'nin vaazı anlatılır.

3-Hakkın Sesleri (1913): Mehmet Akif in en verimli yıllarında yazılan eserlerinden üçüncüsüdür. Bir şiirinin dışındaki tüm şiirler ayrı ayrı isimlendirilmiş bir hadis ile Kurân-ı Kerim'den bazı ayetler alınarak bunların meali verilmiş, sonra üzerinde durulmak istenilen konu ele alınmıştır.

4-Fatih Kürsüsünde (1914): Uzun bir manzume olan bu eser şekil ve muhteva bakımından "Süleymaniye Kürsüsünde" isimli eseri hatırlatır.

5-Hatıralar (1917): "El-Uksur'da", "Berlin Hatıraları", "Necid Çöllerinden Medine'ye" isimli manzumeler eserde yer alan başlıca şiirlerdir. "Berlin Hatıraları" adlı manzumede Akif in gezip görek tanıdığı Batı ile vatani olan Doğunun karşılaştırmasını yapar.

6-Aşevi (1924): Asım, Mehmet Akif in en uzun manzumesidir. Tamamı 2292 mısra olan eser esas itibariyle Köse İmam ile Hocasade arasındaki konuşmalardan meydana gelir. Köse İmam Akif in hocası Hocasade ise bizzat kendisidir. Hikâyeye adını veren Asım ise Köse İmamın oğludur.

7-Gölgeler (1933): Bu kitapta yer alan şiirlerin çoğu daha önceleri yazılmış olup kitaplarına girmeyen şiirleridir. Bülbül, Leyla gibi şiirler eserdeki başlıca şiirlerdir. Akif in son zamanlarında yazdıklarında, beklediği idealden uzaklaşmasının verdiği bir duygu ile buruk bir acının yer aldığı görülür.

18.yy' dan itibaren sıkıntılı günler yaşayan Osmanlı devleti Sultan Abdülmecit ilan edilen "Tanzimat Fermanı (1839)" ile siyasi, içtimai ve edebi sahada yeni bir döneme girmiştir. Tanpınar'ın ifadesi ile; "Tanzimat ile birlikte İmparatorluk asırlarca yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele halinde bulunduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilan ediyor onun değerlerini açıkça kabul ediyordu".

Asırlarca Avrupa'yı gölgesinde bırakmış bir Cihan devletinin içine düştüğü kötü durumdan kurtulmak maksadıyla Avrupalılaştırma hareketini başlatması, toplumumuzda köklü değişiklikleri de beraberinde getirdi. Bundan sonra Avrupalı hayat tarzı, Avrupalılaştırma fikrine zıt olarak kültürümüzün her noktasında kendini göstermeye başladı. Tanzimat'ın getirdiği en büyük yenilik şüphesiz edebiyatımızda gerçekleşti. Tanzimat ile birlikte doğan "Tanzimat edebiyatı (1860-1896)" Modern manada edebiyatımızın temellerini atıyordu. Şiirde gözle görülür değişiklikler ortaya çıkarken Divan edebiyatının ihmal ettiği roman ve hikâye türü de önem kazandı. Kısa zamanda edebiyatın her türünde eserler yazılmaya başlandı.

Tanzimat'tan başlayarak Servet-i Fünun, Fecr-i Ati devirlerinin sonuna kadar batılılaşma olgusu ve Arapça ve Farsça sözlüklere önem verilmesi sebebi ile edebi eserler halk dilinden büsbütün ayrılmışlardı ta ki; Milli edebiyat dönemine kadar. Halk dilini, halkın değiş ve mecazlarını eserlerini layıkıyla yansıtan şairlerimizin önde gelenlerinden biride şüphesiz Akif' tir.

Bu incelemede şiirimizin çok okunmuş ve basılmış bir metni olan Safahat'ta bir kavram araştırması yapılmıştır. Bunun için Safahat defalarca okunmuş ve dikkati çeken, Akif in düşünce dünyasında önemli yer tuttuğu düşünülen halk diline mahsus kavramlar ortaya çıkarılmıştır. Ele alınan kavramların sözlüklerdeki anlamı ile metindeki karşılaştırılınca görülmüştür ki genelde aynı olmakla birlikte Akif bazen bunlara yeni anlamlar yüklemiştir. Mehmet Akif Ersoy, edebiyatımızın hürmetle hatırlanan şahsiyetlerinin başında gelir. Bu sebep ile onun eserlerinin doğru anlaşılması, hem onu, hem de fikirlerini anlamak bakımından önemlidir.

"Edebiyat tarihinde Akif ten daha büyük bir İslam ve Türk şairi yoktur."Diyen Cenap Şahabettin, Türk ve İslam ruhunun Safahat in ilham kaynağı olduğunu ifade eder.

Osmanlı devletinin en buhranlı dönemlerinde yetişen M. Akif in kalbindeki Din ve vatan aşkı, onu, hayatının her döneminde bir mücadele adamı yapmıştır. Onu, rahmetle yâd edilenlerin başında gelmesinin en büyük sebeplerinden birisi, bu mücadelenin bir meyvesi olan "**Safahat**"tır.

Safahat, 21.yy Türkiye sinde en çok okunan kitapların başında gelir. Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinin bibliyografyasının hazırlandığı bir çalışmada Safahat'ın 1976'ya kadar 20 kere basıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde bu sayının yüzü aşkın olduğu sanılmaktadır.

Mehmet Akif ve Safahat... Ahlak, fazilet, dürüstlük, çalışkanlık gibi yüce hisleri hatırlatan bu isimleri anlamak, her Türk gencinin yegâne gayesi olmalıdır.

Safahatta Halk Ağzı Unsurlar

-A-

“ a kuzum”

-Girsene Hemşire hanım! -Varmayın üstüme! -Nen var a kuzum; anlayalım?...
s.150/3

“aceb kim ola?”

Fakat şu va 'z edecek herze-gu aceb kim ola? Ne olsa hiç ya... s.252/6

“açılmadık yeri yok”

Açılmadık yeri yok şimdi hepsi meydanda; Rida-yı ismeti bir yanda, kendi bir yanda.
s.347/6

“adam deyin beğenin”

Zamanıdır oturup, şimdi, herze dinlemenin; O yave-güları hala, adam deyin beğenin!
s.252/1

“adam sen de!”

-Biraz dikmeyi öğrenseler... -Adam sen de! Düşündüğün şeye bak... Sen şu ilmi öğrende...
s.250/9

“adam yerine koymak”

Kim uğraşır a babam bunca yıllık ehlim iken -Adam hesabına koymam bizim Köroğlu'nu
ben. s.148/8

“adını hürmetle anmak”

Yalnız, hepside hürmetle anar namımızı. Hiç unutmam, sarılıp hırkama bir Çinli
kızı s.199/8

“ağız kavgası”

O içerden, bu yiğitlerde dışarıdan ürüdü; Bir ağız kavgasıdır aldı, tabii, yürüdü:
s.407/15

“ağlamazsan bari gülmekten utan”

İrzımızdır çiğnenen, evladımızdır doğranan Hey sıkılmaz! Ağlamazsan, bari gülmekten
utan!...s.312/14

“ağzı aşınmak”

Bir selam ver be heri!! Ağzın aşınmaz ya... Hayır Ne bilir vermeyi hayvan, ne desen versen
alır.398/12

“ağzı süt kokmak”

Hayatı anlamıyor... Çünkü görmüyor, okuyor; Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt
kokuyor! s.345/13

“ağzı yok, dili yok”

Ne istedin küfeden, yavrum? Ağzı yok, dili yok, Beben sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki;
Çak s.57/13

“akıl karı değil”

“Akıl karı değil!” Der de böyle yapmazdı. Ne oldu sor bakalım? Milletın öz evladı; s.
258/16

“akla, hayale sığmamak”

Gelinde bayramı fatihte seyredin, zira Hayale, hatıra sığmaz o here ü mere-i safa,
s.77/2

“aklından zoru olmak”

Galeyan geldi mi, mantık savtışurmuş... Doğru: Vardı aklından o gün herkimi gördümse
zoru. s.205/4

“aklı yatmak”

Çünkü bir tecrübe etsen senin aklın da yatar, Bize insan hâkiminden daha lazım
baytar. s.371/13

“Allah korkusu bilmek”

Vükela neydi ya? Curnalcı, müzevir, adi; Ne Hu da korkusu bilmiş, ne utanmış ebedi.
s. 193/6

“amanda maşallah”

Bak anne, ay dede bak bak!-Amanda maşallah Değirmi tabla kadar s. 110/4

“amin kesmek”

Denildi: “Fatıha”, amin kestiler, bu sefer Göğüsler inledi, derken, açık duran eller, s. 162/3

“ana avrat sövmek”

Dalkavuk devri değil, eski kasaid yerine, Üdebanız ana avrat sövüyor birbirine! s.206/2

“apışıp kalmak”

Atıyı karanlık görüvermekle apıştın? Esbabı elinden atarak ye'se yapıştın? s.230/6

“ateş, külün altında kalmakla bunalmaz”

Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş Ne kadar kalsa bimalmaz; hele bir aç, hele eş! s.201/14

“ateş püskürmek”

Lakin aldırdığı yok: Hem sövüyor, hem yürüyor; Göğsünün kulları donmuş, o ateş püskürüyor! s.416/14

“ayaklar altında inlemek”

Murad-ı evveli koynunda saklayan toprak, Kimin ayakları altında inliyor, hele bak! s.298/16

“ayaklarına takılmak”

Takılmamak, hani, kabil değil ayaklarına! Nazar nüfuz edecek olsa hangi bir yığına. s.257/5

“ayak üstü dikilmek”

Ayak üstü dikilmiş, gözümlün ta içine Bakıyor, hem de o şimşek gibi gözlerle yine. s.204/4

“ayın on dördü gibi”

Parlıyor alını uzaktan, ayın on dördü gibi; Gültüyor: İşvesinin cazibeler müncezibi. s.208/7

- B -

“bacası tütmemek”

Yüz elli bin kadının tütüyor bugün bacası. Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası, s.339/13

“bağrı yanık”

Yok mu, ey bağrı yanık çöl! Edebi payanın? Nerededir vahası, ya Rab, bu serabistanın? s.357/15

“bahtı kara”

Ne batı kara milletmişiz ki, dünyada; Şu beyni kurtaralım der, koşarken imdada;
s.349/12

“bahtın utansın”

*Sana baksın da kızım, bahtın utansın... Ne deyim? O, senin, kimdi, bugün nerde yatar,
bilmediğim,384/6*

“başbaşa vermek”

Veriniz başbaşa; zira sonu hüsrân-ı mübin Ne hükümet kalıyor ortada, billahi ne din!
s.229/4

"baş belası"

Heva-yı fuhşu kudurtan zehirli "Zambak" lar! "Okuryazar" denilen eski baş belasından
s.346/7

“başı boş kalmak”

Başı boş kaldı mı, zira şaşırıp ber-mu 'tad, Bulamaz kendiliğinden yolu asla efrad
s.346/7

“baştan başa gezmek”

Hind 'i baştan başa gezemkti muradım, lakin, Nerde olsam beni takibi yüzünden polisin,
s.200/12

“baş vurmak”

Senin en son şeririndir şu bi-perva uzanmış taş

Ki nermin habgahından çıkar, bir gün vurursun baş! s.163/16

“bata çıka gitmek”

Batar, çıkar, gideriz, çaresiz, yorulsak da. Evet, belirmedi, yer yer, birer sevimli ada;
s.482/1

“belanın büyüğüne çatmak”

0 değil, şimdi asıl çattı belanın büyüğü; Haber aldım, karı kandırmış o sersem hödüğü,
s.376/7

“bel bağlamak”

Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk Bizler ki o ay ata bütün göz yumuyorduk?
s.464/12

“benzine kan gelmek”

Başladım kaynatarak vermeye fincan fincan, Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.
s.97/5

“beş-altı kopuk”

Bakın ne günlerce kaldık: Ya beş, ya altı kopuk, Yamaklarıyla beraber ki hepsi kalkuyruk,
s.283/2

“beş on söz etmek”

Usandın sen de gerçekten hikmetimden, hasbihalinden;

Beş on söz kaldı lakin dinle nazm-ı bi-mealimden; s.283/6

“beş paralık kıymeti yok”

O demin "harb-i Umumi" dediğin maskaralık, Karagözden de beter, kıymeti yok beş paralık,
s.438/7

“beti benzi kül gibi olmak”

Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nur-ı şebab; O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bitab!
s.48/6

“beyni dumanlanmak”

Dumanlı beynini sardıkça, artık efrada, Muhal olurdu huzur ihtimali dünyada; s.485/14

“bir baltaya sap olmak

Ne odunmuş babanız: olmadı bir baltaya sap! Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz. s.501/1

“bir deri bir kemik kalmak”

Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri; Nerde evvelki refahın acaba onda biri?
s.386/2

“bir ekmeğin yeri iki su olmadan olmaz”

Bir ekmeğin yeri dolmazmış olmadan iki su; Bunun beş ekmek olur belki bir kadeh dolusu.
s.329/14

“bir kırıtıp iki dökmek”

Bir kırıtın, iki dil döksün o fattan kahpe; Çaresi yok, salyası sarkıp diyecek: Verdim be!
s.376/13

“bir kurt bir koyun aşırsa”

Kenar-ı Dicle 'de bir kurt aşırsa bir koyunu, Gelir de adl-i İlahi sorar Ömer 'den onu!
s.126/4

“bir ömür telef etmek”

Omuzlamakla mı? Heyhat! Öyle bir/enle Ki bir ömür telef etmiş o fenni tahsile. s.283/12

“bir yığın söz”

Bir yığın söz ki, samimiyyeti ancak hüneri; Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkarım.
s.40/2

“bol keseden atmak”

Bilir misin ne dehalar yetiştirdi medreseden? -Deha mı? At bakalım, hiç sıkılma, bol keseden
s.252/3

“boynunu bükmek”

Bükmüş oradan boynunu binlerce yetimane Me' va arıyor aileler iane perişan! s.541/15

“boyunun ölçüsünü almak”

İsteyen almaya baksın boyunun ölçüsünü, Geri dur sen ki, pesiman, atılanlar ileri.
s.505/7

“bucak bucak kaçmak”

Fakat gidenlere baktım ki kaldırıp tabanı. Bucak bucak kaçıyor: Kaç bilir misin amanı!
s.110/11

“bugünün işini yarına bırakmamak”

Bu günlük iş bugün lazım yapılmak, yoksa ferdaya Bırakmışsan... O ferdalar olur perveste ukbaya!
s.169/4

- C -

“can derdine düşmek”

Üç yıl ekin olmamış kuraktan Can kaydına düşmüş artık urban.
s.137/2

“canına tak etmek”

Ba' zı bir hafta geçer, uğrayan olmaz yanıma; Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma!
s.97/14

“canımı çıkarmak”

Sülük benizle vasiler ne emdiler kanını, Mecali kalmadı artık çıkardılar canını!
s.340/9

“cenazeden farkı olmamak”

Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar; Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
s.271/5

“ciğeri sızlamak”

Ciğerim sızladı baktım da, fakat fa ide ne? Kaderin cilvesi, kurban olayım halledene!
s.377/3

“ciğeri beş para etmemek”

Dün, beyinlerde kıyamet koparan “hikmet” i al, Bugünün zevkine sor: Beş para etmez ciğeri! s.505/5

- Ç -

“çekilir nağme değil”

"Oyun ettim size; hey sersem adamlar!" diye gül! Çekilir nağme değil... Neymiş, anaçmış bülbül! 513/1

“çifit”

Dedenizdir diye bir kahpe çifitmiş yamayan... Size ha? -Öyle ya, çok geçmedi, lakin, aradan, s.402/4

“çıkart yol olmamak”

Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız! Çıkart yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız! s.290/17

“çiziktiri vermek”

-Yazındı: " Kendine mahsus ve münhasır bulunan " Adam, çiziktiriver, bakma hüsn-i hatta, filan. s.519/1

“çok bilmiş”

0 ne çok bilmiş adamdır ki: Gider sessizde, Ne e sermiş, ne semer, kimsenin olmaz haberi!
s.505/9

“çürük tahtaya ayak basmamak”

Ağniya zannederim, sizde az çok olacak... Şu kadar var ki, çürük tahtaya basmazlar ayak! s.195/12

“çüş be!”

-Çüş be! Gözün kör mü!-Pardon!-İlla' ilah! Nasıl ki çıktı şu "pardon" eşeklik oldu mubah! s.330/8

- D -

"dayak eşekler içindir"

Dayak eşekler içinmiş!Adam dövülmezmiş... -Ya biz, sözüm ona, merkep miyiz, Bekir, bu ne iş? s.146/11

“defol git”

Hani aldırmasalar bari. "defol git!" dediler... Dedim: "Artık kime aidse defolmak o gider” s.440/14

"değmeyin keyfime"

Semerci usta geberseydi... değmeyin keyfe! Evet, gebermelidir inkisar edin herife. s.404/4

“deveye neden boynun eğri? demişler, nerem doğru ki? demiş.”

"Neye boynun bu kadar eğri?" demişler deveye, "A kuzum, hangi yerim doğru?" demiş. Söz de budur s.419/2

“dili bağlı, bakıp durmak”

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı, İslam'ı uyandırmak için haykıracaktım. s.455/1

“dili çıkmış, solumak”

O güzel sine o çöl şimdi ne korkunç oluyor: Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor! s.357/2

“dil dökeceğine ter dökmek”

Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter! Bin çalış gayen için, bir kazan ömründe yeter. s.142/2

“dilimin döndüğü kadar”

Dilimin döndüğü şiveyle bütün gün yazdım; Okuyanlar o kadar çoktu ki, hiç ummazdım s.195/1

“dilini kısıp oturmak”

Sana bir şey dememiş, kısmış oturmuş dilini Niçin, oğlum, seriyorsun herifin pestilini?... s.440/6

“dil uzatmak”

Vardı bir duygusu besbelli ki...-Bilmem varmış... Padişah dendi mi, çokluk dil uzatmazlarmış! s.403/8

“diş bilemek”

"Medeniyet!" size çoktan beridir diş biliyor; Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor, s.229/5

“dokunsam ağlayacak”

Dokunsam ağlayacak, söylemez ki kaç kanı var, Uzandığın çukurun, karşıdan bakan şu duvar. s.487/13

“dolu dizgin gitmek”

*Vatanın takati yoktur yeniden ihmale; Dolu dizgin gidiyor, baksana; izmihlale!
s.206/12*

“dostunun yüz karası, düşmanının maskarası”

Kim kazamazsa bu dünyada bir ekmek parası; Dostunun yüz karası, düşmanının maskarası! s.97/10

“dut yemiş bülbüle dönmek”

Sonra durmuşsa hala, deliler, gayzı yaman; Dut yemiş bülbüle dönmüş, giderek kahrından. s.445/13

“dünya yıkılsa...”

Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz! Cihan yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz; s.353/3

- E -

"ebenin teknesi"

*Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu; Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!
s.398/7*

"ekmek parası"

Ümmetin haline baktım ki: Yürekler yarası! Ne bir ekmek yedirir iş, ne de ekmek parası s.192/10

“elde avuçta ne varsa...”

*Bilirsiniz ki, hemen, yüz elli yıldır, biz, Ne varsa elde verip muttasıl, çekilmedeyiz!
s.351/9*

“elden ayaktan düşmek”

Kocamaz, derdim, asırlardır, sarılsaydı eğer!... Ne çabuk elden ayaktan düşecekmiş o meğer!... s.382/13

“el ele vermek”

Evet, bu aile efradı durmuyor... El ele Verip, ezelde çizilmiş bir istikametle, s.264/5

“eli böğründe kalmak”

Kalmış eli böğründe fe lake t-zede madeer; Evladını gömmüş kara topraklara, iner, s.54/13

“eli ekmek tutmak”

Eli ekmek tutacak? İşte saat belki de üç. Görüyorsun daha gelmez... Yalnızlık pek güç.
s.97/13

“elinde maskara olmak”

Hulasa bukalemun fitratında züppelerin Elinde maskara olduk... Deyin de hükmü verin! s.284/9

“eşiklerde yosun bitmek”

Umar mıydın: Tavanlar yerde yatsın rahnedan bi-tab?

Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlansın mihrab? s.461/4

“etekler dolusu”

Parasızlığı bidayette işin korkulusu; Ağniya altını bezletti etekler dolusu...
s.195/9

“evi sırtında gezmek”

Zulmetin, yer ye, içinden kopan mezbeleler! Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!
s.95/9

“eyvahlar ola”

"Sen de kalleşlik edersen, bize eyvahlar ola!"-Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola s.5/2

- F -

“farz etmek”

Küçüldü, farz edelim, oldu akabet zerre... Görün, şu zerreyi tedkik eden de bir kerre.
s.267/17

“fır fır dönmek”

Sayı dolmuştu, fakat ben de tükenmişti sıfır; Dön işin yoksa artık fırıldak gibi fır fır.
s.408/17

“filanca oğlu filan”

- "Kaim olan Filanca hanede...- sakin...- filanca oğlu filan..." s.378/3

- G -

“galeyan geldi mi mantık savuşur”

Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş... Doğru: Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru

“geberip gitmek”

Sürünmeler, geberip gitmeler, rezaletler; Nasibi girye-i hüsrana olan nedametler
s.271/6

“geçmişe mazi derler”

-Geçmişe mazi derler! -Doğru, lakin...-Bırak oğlum gelecekte ne haber?
s.388/16

“geçmişten hisse kapmak”

Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey! Beş bin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi? s.499/1

"göğüs germek"

Asırlar geçti hala batılın piş-i hücumunda, Göğüs germektedir, bir kerre olsun olmadan bizar. s.42/12

"gökten ölüm inmek"

Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer; O ne müthiş tipidir: Savrulur enkaz-ı beşer... s.428/6

"görüp, gözetmek"

Büyük küçükler için dayedir, mürebbidir... Gider, hayatını tanzim eder, görüp gözetir. s.263/ 16

"göz açtırmamak"

Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb 'in kanlı kabusu, Asırlar var ki, İslam 'in muattal, beyni, bazıtsu. s.456/1

"göz kulak olmak"

Gecenin kalbi durur; ürperir inler, cinler; Açılan pencereler, göz kulak olmuş, dinler. s.513/5

"gözü kararmak"

Gözüm karardı, atıldım harim-i cazibine; Yarıp cemaati, düştüm direklerin dibine. s.358/8

"gözü ensesinde olmamak"

Gözüm ensemdede değil, görmeliyim ben önümü; Kestik attık hele mazi denilen kör düğümü! s.405/2

"gözüyle görse inanmamak"

Dünyada inanmam, hani görsem de gözümle, İmanı olan kimse gebermez bu ölümle: s.230/2

"gözünde canlanmak"

Gözümde canlanıyor şimdi, devr-i muhteşemin; Nasıl hayaleti kumlardan uğradıysa, demin. s.487/10

"gözünde tütmek"

Gözümde tütü bu andıkça yandığım toprak; Önümde durmadı artık ne hanüman, ne ocak... s.361/14

"gözünün gördüğü yok"

Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneşi! -İyi amma nasıl ikaz edeceksin bu leşi? s.411/11

"gözü seçmemek"

Karaltılar nedir, asker mi, taş mı, gölge midir? Huda rızası için, seçmiyor gözüm, bildir? s.350/8

“göz yummak”

Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk, Bizler ki o ayata bütün göz yumuyorduk? s.464/12

“göz yumulmakla kör olmaz”

Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş, Ne kadar kalsa bunalmaz; hele bir aç, hele eş! s.201/16

"günaha girmek"

O haklı girye-i hicranı habse kalkışmak, Huda bilir ki, hatadır... Günaha girme, bırak! s.338/10

-H-

“hakkımı helal etmek”

-Helal edin hadi öyleyse şimdi hakkınızı.-Helal edin, hadi bekletmeyin adamcağızı s.162/8

“hakkını vermek”

Bu çomarlar da o vaziyette gelmişlerdi. Hepsinin hakkını Allah için, oğlan verdi! s.435/1

“haksızlığa göz yummamak”

Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar; Ferde raci' sadmeden efrad olurmuş lerzedar. s.237/1

“halt etmek”

-Hoca, bak, ben kızarım. Size halt etme düşer... Dövmüş isem, kendi karım. s.151/5

“har vurup, harman savurmak”

Har vurur bitmeyecekmiş gibi, harman savurur. s.386/5

“haya namına tek arıza bilmemek”

Yine merdane geçirmiş gibi yatkın bir yüz, Ki haya namına tek arıza bilmez, dümdüz! s.407/8

"haya züğürdü"

"Değil mi bir tükürük alna çarpacak te' did Ne hükmü? " diye üç beş haya züğürdü edib, s.346/4

"hay köpoğlu köpek"

-Ulan! Kapakta imiş dağlı. Hay köpoğlu köpek -Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!

“hayra yorma”

-Ne kadar doğru! Hocam, hayra yorulmaz bu gidiş.-Sen o rü' yaya hakikat deyiver, tam bizim iş.

"hayvan kadar anlayışı olmamak"

Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz 'anı yok
s.239/4

"herif de amma hışır!"

-Uzatma! -Tut ki uzattım?-Herif de amma hışır!
s.330/9

"her işe burnunu sokmak"

Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe; Kalır selamet-i milliyemiz öbür gelişe!
s.286/2

"her kafadan başka ses çıkmak"

Hulasa, her kafadan başka başka çıkmış ses.
s.286/5

"her ne demişsem"

-Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim; İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim. s.251/4

"heybeye dirsek vermek"

Yok öyle heybeye dirsek verip imızganmak Yataksa emre müheyya içerde... Hem ne yatak
s.333/12

"hey gidi hey"

"Nesl-i hazır " denilen şey pek acaip bir şey: Hoca rahmetliye bak, oğluna bak, hey gidi hey!... s.367/7

"hey sersem"

Kanma, hey kukla kıyafetli adam, hey sersem! Herifin ağzı "samed", midesi yüzlerce "sanem!" s.423/1

"hissi donup kalmak"

Leyale karşı o tufan-ı fecri görmelisin: Huda bilir, sasırsın, donar kalır hissin!
s.336/4

"horul horul uyumak"

Horul horul uyuyor kahpe tilki, senden tok! Tevekkül etneli öyleyse şimdiden tezi yok s.279/16

"hoşbeş etmek"

Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı. Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,
s.398/10

"hüngür hüngür ağlamak"

Yurdumun gülmeyen evladını artık güldür... Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür. s.202/16

- ı / i -

"ıımızganmak"

Yok öyle heybeye dirsek verip umızganmak; Yataksa emre müheyya içerde... Hem ne yatak!
s.333/12

"İçinde leş taşıyan sineden hayır umulmaz"

Mukaddesatı için çırpınan yürekte olur. İçinde leş taşıyan sineden ne hayır umulur?
s.288/10

"İçin için kanamak"

Civarı çöl kadar ısızsız harim-i Ka 'be 'm mi? İçin için kanayan dinimin serilmesi mi?
s.523/4

"İçini dökmek"

-Ne tuhafısın! Bana döktürmeyeceksin içini...

-Yok pašam sizde tuhafılık, o benim haddim mi? s.403/1

"İçi parçalanmak"

"Parçalanmış senin Asım " dediler bi 'd-defa'at, Babayım, elbet içim parçalanırken, heyhat, s. 443/10

"İğne atsan yere düşmez"

İğne atsan yere düşmez, o ekin bir tufan; Atlı girsene gömülür buğdayın altında kafan
s.384/1

"İki batman, bir denk"

Kaç sakal tuttu ne hikmetse, acaib bir renk; Kalafatlandı bıyıklar, iki batman, bir denk!
s.373/11

"İki el bir baş içindir"

Ey dipdiri meyyit, "İki el bir baş içindir ".Davransana. Eller de senin, baş da senindir!
s.230/3

"İki söz yazmak "

Oku, şayet sana bir hisli yürek lazımsa; Oku, zira onu yazdım, iki söz yazdımsa.
s.40/5

"imanı küfre çiğnetmek"

Tekal/übatına biganeyiz hayal ettik. Kimıldamaksızın imanı küfre çiğnettik
s.292/5

"insanlığın anlamını öğrenmek"

Evet, her türlü manasıyla irfan durdurur azmi... Fakat, insanlığın ma 'naşı olsun öğrenilmez mi?
s.169/11

"insanlıktan nasibini almamak"

Nasibin yok mudur bir parça olsun ademiyetten? Nasıl aldırmyorsun yükselen feryada milletten?
s.106/7

"insan ölür; eseri kalır, eşek ölür; semeri kalır."

"ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: Eseri; Bir eşek göçtü mü, ondan da nihayet: Semeri."
s.505/1

"it damarı tutmak"

Bu, "her giren "le, tabii, tutunca it damarı, Mukaddesata kadar saldıran beş on çomarı,
s.288/7

"it sürüsü"

İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
s.206/4

"iyi gün dostu"

İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı güruh, o ne müstekrah adamlar! Hani bakmak mekruh
s.370/10

"iyilik yap; denize at, balık bilmezse Halik bilir"

Bu fedailiği bir biz göze aldirmıştık. Ama Halik biliyor, bilmesin isterse balık
s.425/3

- K -

"kaderin cilvesi"

Ciğerim sızladı baktım da, fakat faide ne? Kaderin cilvesi, kurban olayım halledene!
s.377/3

"kafa gezdirmek"

*Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim; Hem de oldukça görürdüm... Kafa
gezdirmezdim! s.214/13*

"kahbe dölü"

Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü? Adam aldatmayı a 'la biliyor kahbe dölü!
s.398/17

"kalbi küt küt atmak"

Öyle inler ki zemin: Kalb-i feza "küt! Küt!" atar; Zurnanın tizleri, dersen, yedi iklimi tutar!
s.387/10

"kalırsa el beğenir; ölürse yer beğenir"

Camaatin arasından " kalırsa: El beğenir; Ölürse: Yer beğenir" dört adam çıkarsa, getir!
s.259/8

"kanı kaynamamak"

Bükülmüş beller, incelmış boyunlar, kaynamaz kanlar. s.456/4

"kanıksamak"

Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü Göz yılar önce, fakat, sonra kanıksar ölümü
s.194/12

"kanı sel gibi akmak"

Çamlıbel sanki şehir: Zabita yok, rabita yok; Aksa kan sel gibi, bir dindirecek zabita yok.
s.205/11

"kan tükürmek"

Zavallı yerliyi kılık zaman zaman kemirir; Bu, kan tükürmeye baksın... o, muttasılsemirir
s.340/12

"kapıdan kovulmak"

Dikilip sahile binlerce basiret, im 'an; Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
s.200/5

"kapkara bir kâbus gibi çökmek"

Bir hale getirdin ki, ne din kaldı, ne namus! Ey sine-i İslam 'a çöken kapkara kâbus,
s.235/5

"karagün dostu"

Ey, tek karagün dostu, bu hicran-zede yurdun! Sen milletin alamını dünyaya duyurdun,
s.473/5

"kardeş kardeşi vurmak"

İslam' ı evet, tefrikalar kastı, kavurdu; Kardeş, bilerek, bilmeyerek, kardeşi vurdu.
s.474/3

"karnım tok"

Bunların var mı sizin listede hiç benzeri, yok! Ya ne var? Bir kuru dil, siz buyurun, karnım tok! s.400/1

"kellesinden geçmek"

Kellesinden geçecek molla yetiştirmiş mi? Oturup sadece, mektepleri tenkid iş mi?
s.418/11

"kendine gelmek"

Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar. Uğraş ki Telafi edecek bunca zaman var.
s.231/9

"kendi sözünden ibret almak"

Öyle milyonla değil, na-mütenahi kudret!... İbret al kendi sözünden, aman, oğlum, gayret!
s.448/18

"kendi vicdanı davacı olmak"

Kendi vicdanım olur önce gelir da'vacı. Görüyorsun ya : Tecellüdle savulmaz bir acı!
s.443/16

"kestiği tırnak bile olmamak"

Yok, eğer mum gibi dosdoğru cevap istersen: Babanın kestiği tırnak bile olmazsın sen.
s.368/7

"kalkuyruk"

Bakın ne günlerde kaldık: Ya beş, ya altı kopuk, Yamaklarıyla beraber ki hepsi kalkuyruk,
s. 283/2

"kırkına gelip te ağzı süt kokmak"

Hayatı anlamıyor... Çünkü görmüyor. Okuyor; Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor!
s.345/12

"kıssadan hisse çıkartmak"

Kıssadan hisse çıkartsak mı, ne dersin Asım? Anlıyorsun ya zarar yok, daha iyi anlaşalım:
s.446/12

"kızıl kâfir"

Ah efendim, o herif yok mu, kızıl kâfirdi; Çünkü bir şey tanımaz, her ne dersin münkirdi.
s.424/1

"köpek sürür gibi sürüklemek"

Köpek sürür gibi sürüklenir mi ayol?-Kadın, çekil, döverim ha! Sokulma, haydi defol!
s.111/11

"kör boğazı doyurmak"

Bulunca kendime bir yer, doyunca kör boğazı, Kapandı, gitti, bakarsın ki, neketin ağzı.
s.288/11

"kör gözüne nur inmek"

Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne, Sürme çekmiş gibi nur indi mumun kör gözüne!
s.96/15

"kötürümler gibi yatmak"

Mefluç ederek azmini birfelc-i iradi, Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemadi!
s.468/7

"kuduzca saldırmak"

hepsine birden kuduzca saldırıyor. Ayıp değil mi? demişsin.. Aceb kim aldırıyor!
s.293/16

"kulak vermek"

Kulak verinde neler söylüyor, bakın idrak s.262/7

"kurban olayım"

Yetmez mi Celalinle göründüklerin artık? Kurban olayım, biz bu tecellinden usandık!
s.301/13

"kurşun gibi süratli"

Uğraş bakalım, yoksa işin, hey gidi şaşkın ! Kurşun gibi sür 'atli, denizler gibi taşkın
s.234/10

"kuru laftan ne çıkar?"

Kuru laftan ne çıkar? Tıngır elek, tıngır saç.Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!
s.418/12

"kurunun yanında yaşta yanar"

Yanın da yaşta yanar, çaresiz, yanan kurunun... Diyor Kitab-ı İlahi: "O fitnededen korunun.
s.291/5

"kuş gibi sekmek"

-O halde kuş gibi sekmek değil midir lazım? Ayıp değil ya, bu sözden ne çıktı, anlamadım. s.251/11

"kül kesilmek"

Hangi matemli evin derdine çıksın midir ortak? Bir yığın kül kesilen, baksana, binlerce ocak! s.439/7

"küplere binmek"

Siz, yelkeni açmış, suyun üstünde akarken: Biz küplere binmiş; size hasretle bakarken!
s.503/5

- L -

"lafı ağzına bırakmak"

-Dinle oğlum /..-Ne nezaket bu, Hocam? Hayranım!

-Lafı ağzımda bıraktın be kuzum, dur be canım.. s.369/6

"leş kesilmek"

His yok, hareket yok.Leş mi kesildin?Hayret veriyorsun bana.Sen böyle değildin.
s.230/4

"lök gibi, bağdaş kurup halka olmak"

Dizde, kaytan çevrilmiş, çuhadan sıkma potur; Amcalar, lök gibi, bağdaş kurarak halka olur. s.387/3

- M -

"maymun gibi taklid etmek"

Öyle, maymun gibi, taklide özenmek bilmez; Hiss-i milliyetli sağlamdır onun, eksilmez. s.201/1

"mecali kalmamak"

Sabaha karşı tükenmiş mecali yavrucuğumun: Mışıl mışıl uyuyor... D eğmeyin aman uyusun s.171/10

"melil melil bakmak"

Sabahleyin dili, baktım, biraz ağırlaşıyor.. Melil melil bakıyor şimdi bülbül evladım!
s.83/7

"mışıl mışıl uyumak"

tükenmiş mecali yavrucuğumun: Mışıl mışıl uyuyor... Değmeyin aman uyusun.
s.171/10

"mum gibi dosdoğru"

Yok, eğer mum gibi dosdoğru cevap istersen: Babanın kestiği tırnak bile olmazsın sen.
s.368/7

"mürekkep yalamak"

-Ama pek hırpaladın şi'ri...-Evet hırpaladım: Çünkü merkep değilim, ben de mürekkep yaladım, s.370/9

-N-

"namazın semtine yalnız bayramlarda uğramak"

Namazın semtine bayramlarda uğrar sade; Hiç su görmez yüzünün düşmanıdır seccade.
s.386/8

"namerde el açmak"

Hadi aktar mayayım... Kim getirir ekmeğimi? Oturup kör gibi namerde el açmak iyi mi?
s.97/9

"ne ayıptır desen anlar , ne tükürsen utanır"

Kafa orman gibi, lakin, o bıyık hep budandır; Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır.
s.398/14

"ne belledin"

-Aman canım, şu bizim komşu amma uğraşıcı! -Ne belledin ya efendim? Onun bir ismi Hacı! s.147/5

"ne dolaplar dönüyor"

Ne dolaplar dönüyor, beynini sarsar duysan! Bence beyhudedir. Oğlum, bu nehirler gibi kan. s.438/6

"ne eyere gelir, ne semere"

Hele Osmanlıların namı anlatıldıkça biter; Ne eyer kabil olur sırtına vurmak, ne semer.
s.203/15

"ne gelen var, ne giden"

Fakat gelmedi, bilmem ki neden? —Beklemek nafîle, hala ne gelen var, ne giden
s.512/5

"ne gezer"

Siz, ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler Kaçıp da kurtuluruz sandınız....Fakat, ne gezer!
s.299/16

"ne iz kalır, ne de yer"

Deminki hatıralardan ne iz kalır, ne de yer. Batan çıkarken uzaklarda ben zavallı meğer,
s.517/7

"ne kolu çırpınır. ne kanadı"

Ne çırpınır kolu artık, ne çırpınır kanadı; Halifenin de kalır sade sevimli bir adı!
s.349/b.8

"neme lazım"

Kime anlatacağın? Hadi anlat şimdi... Ben mi, "neme lazım !" diyerek yan çizdi.
s.193/11

"nenin nesisin"

Hude rızası için, ehliyim için demesin ! Demiş de olsa, denilsin: kuzum, nenin nesisin?
s.287/15

"ne onulmaz yaradır"

Şark 'in ki mefahir dolu, mazi-i kemali, Ya Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hali
s.490/1

"nerde kaldıktı"

nerde kaldıktı? Evet, ortada bir pis uçurum Var ki, günden güne dehşetleniyor,
s. 212/13

"ne sakaldan, ne bıyıktan geçmek"

Hala ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan; Asarı da memnun görünür köhne kılıktan.
s. 502/10

"ne yar var, ne diyar"

Nihayet oldu bu rü 'yadan öyle bir bidar; Ki hepsi gitmiş elinden, ne yar var, ne diyar!
s.346/12

"neydin, ne oldun?"

Bakın da haline ibret alın şu memleketin! Nasıldın ey koca millet? Ne oldu akibetin?
s.271/13

"nur olup karanlığın sinasinden fişkırmak"

Kapkaranlıken bütün afaki insaniyyetin, Nur olup fişkırmışız ta sinasinden zulmetin;
s.236/2

"nükte fırlatmak"

-Sabahleyin yine bir hayli nükte fırlattın! Hayali bol bol akuttun, serabı çağlattın!
s.251/3

- 0 -

"ocağına düşmek"

Çarkçı Emmi gelen halkı uğrattır kapıdan. İkinci defa gelirler:-Oca 'na düştük, aman,
s.389/10

"oluk oluk akmak"

Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak; Şifa hazinesi derhal oluk oluk akacak.
s.274/16

"onulmaz yara"

Hepsi masal, hepsi yalan! Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan.
s.381/16

"ortada fol yok, yumurta yok"

Unutmuşum, bunu olmuştu hisseden gerçek.. Çıkıp da : "Ortada fol yok, yumurta yok"
diyerek! s.347

"oturup ağlaşmak"

Gitme ay yolcu, beraber oturup ağlaşalım: Elemim bir yüreğin karı değil, paylaşalım
s.234/1

- ö -

"öbek öbek türemek"

Sakırgadan daha iğrenç öbek öbek türüdü, vücud-ı milleti son günler öyle bir bürüdü:
s.282/3

"ödü patlamak"

Dikilse karşına, hiç şüphe yok, ödün patlar ! Düşün: Hayata feda etmedik elinde ne var?
s.272/12

"Öksüz gibi küskün küskün düşünüp durmak"

Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk 'ün, Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün. s.382

"öldü mü, kaldı mı"

Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de, ayol, Baba dostuysam eğer kalkıp ararlar bir yol.
s.367/5

"ölüm saçmak"

Ölüm saçarken o şimşekli gözler af aka, Eğildi baktı mı toprakta can veren halka?
s.487/1

"ölüm uykusundan uyanmak"

Kurtar o biçareyi Allah için, Artık ölüm uykularından uyan s.308/2

"ömründe pisin gördüğü su"

Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu; Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!
s.398/7

"örümcek bağlamak"

Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrab? s.461/4

-P-

"paralamak"

Azıcık kurcala toprakları, seyre t ne çıkar; Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!
s.224/6

"par par titremek"

Yürekler en mülevvis, en sefil amal için çarpar; Sinirler en muhal endişeden titrer durur par par!
s.311/6

"parmağı ağzın da kalmak"

Gelip de bir kulaydın geçerkenki va 'zindan; Kalırdı parmağın, Allah bilir ki ağzında!
s.252/9

"patlasanız, çatlasanız"

Hem de baş mürteci'im, patlasanız, çatlasanız! Hadi kanununuz assın beni, yahut yasanız!
s.402/1

"pestilini sermek"

Sana bir şey dememiş,kısımış oturmuş dilini, Niçin, oğlum, seriyorsun herifin pestilini?...
s..440/6

-R-

"rahmetle anmak"

"Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın. " Derdim; sana baktıkça, a biçare kitabım!
s.500/1

"rıza vermek"

Hüsrana rıza verme.. Çalış.. Azmi bırakma; Kendin yanacaksan bile, evladını yakma!
s.231/5

"rüya gibi geçmek"

Şu gelinlik arabanda daha şahaneydi. Geçti rü 'ya gibi, Allah 'im o günler neydi!
s.384/8

s

"sabah akşam koşmak"

*değer mi koşmaya akşam, sabah yalan dünya? Dolaşmayan dolaşandan akıllı. Gördün
ya; s.279/16*

"sabah sabah bu ne düştür"

Herif laf anlamıyor, gel de sonra yat, hadi!-Sabah sabah bu ne düştür be? Görmez olsaydı!
s.389/12

"saçıp savurmak"

Meramın ölmeyebilmekse, ölmek mümkün; Saçıp savurduğun enfas-ı ömrünün, lakin,
s.486/16

"sadede gelmek"

-Ama sen pek uzun ettin, Hocam, artık sadede! Bahsimiz nerde, senin söylediğin şey nerde?
s.439/4

"saksâğanlar gibi sekmek"

Sak sağanlar gibi sektikçe birinden birine. Boğuyordum müteveffayı bütün aferine.
s.94/7

"salya sümük ağlamak"

Geziyor başlanır üstünde genizden bir ses. Çömeliş, salya sümük, ağlaya dursun herkes,
s.407/4

"sarıklı milleti"

Sarıklı milletidir milletin başına bela...-Fakat, umumunu birden batırmak işi değil a!
s.252/2

"seksen kapı gezmek"

*-O nasıl söz? Ben ocak yıkmaya evlenmiyorum.-Hiç o seksen kapı gezmiş, o kaşarlanmış
Rum, s.375/11*

"sel gibi gözyaşı dökmek"

Önümde ümmet-i mazlumesiyle peygamber; Gözümde sel gibi yaşlar, içimde titremeler,
s.395/16

"sersem hödük"

O değil, şimdi asıl çattı belanın büyüğü; Haber aldın, karı kandırmış o sersem hödüğü,
s.376/7

"sesi soluğu çıkmamak"

Ne soluk var, ne de ses... Badiyenin hali harab; Çağlıyor sade ufuklardaki avare serab;
s.357/8

"sesi yedi iklimi tutmak"

Öyle işler ki zemin; kalb-ifeza "küt! Küt!" atar; Zurnanın tizleri dersin yedi iklimi tutar!
s.388/10

"sıçan gibi oymak"

Oyup, sıçan her dört adımda bir kemeri. Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
s.256/14

"sık elden edinmek"

O çocuklarla beraber gece gündüz didinin; Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
s.448/8

"sinek düşer gibi şunun bunun kabına düşmek"

Demek, Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a! Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına s. 280/8

"sinirlerini gıcıklamak"

Ayıp değil ya, gıcıklar benim sinirlerimi! -Niçin sinirleniyorsun? Taassubun yeri mi?
s.254/13

"sivrilip çıkmak"

Neden mi? Kendi değil sivrilip çıkan yalnız, Zeminle bir gidiyor daima şe vahi kın iz.
s.343/10

"söylemesi kolay"

mekep yapacakmış.. Ne kolay söylemesi! Bir kümes yaptığınız varmı ki, bir kaz kümesi?
s.399/13

"sözü bir parça uzatmak"

Sözü bir parça uzatmışsa da, oğlum, affet!... Hasbihal etmek için başka adım yok ki.. Evet,
s.156/3

"Sözüm ona"

Dayak eşekler içinmiş! Adam dövülmezmiş... -Ya biz, sözüm ona, merkep miyiz, Bir, bu ne iş
s.146/12

"sözü sağlam, özü sağlam"

Lafi bol, karnı geniş soylar taklid etme; Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek.
s.516/2

"Su bulanmazsa durulmaz"

"Galeyandır. Galeyan geldi mi kalmaz mantık. Su bulanmazsa durulmaz. Hele sabret azıcık." s. 206/10

"susmak evladır"

Yıktı bin mel 'un kalem namusu, bizler uymadık; "Susmak evladır" deyip sustuk!
s.237/4

"susundu"

-Açız! Açız! Bize bir lokma olsun ekmek ver.-Susundu yavrularım, işte oldu, şimdi pişer!
s.124/10

"sürüm sürüm sürünmek"

- "Sürüm!" demiş, ona Sevkeşli 'nin iradesi var. -Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar! s.112/7

- ş -

"şaşırp kalmak"

Sen de gör kendini bir kerre.-Peki evladım.Göreyim..Başka ne yapsam ki şaşırp kaldım.
s.380/6

"şeriatın kanına girmek"

Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına? Cinayetin kalacak zanneder misin yanına?
s.281/2

"şeriatın kestiği parmak acımaz"

O zaman kestiği parmak acımaz, amenna... Ama hep bir tarafın ağzına bakmak, o fena.
s.397/12

"şimdicek"

Bırak da türbeyi sen şimdicek biraz çabuk ol! -canım neden koşalım?Var ya vaktimiz bol bol. s.260/4

"şimdiden tezi yok"

Horul horul uyuyor kahpe tilki, senden tok! Tevekkül etmeli öyleyse şimdiden tezi yok.
s.279/16

"şu kadar var ki"

Ağniya zannederim, sizde de az çok olacak... Şu kadar var ki, çürük tahtaya basmazlar ayak! s.195/2

-T-

"tarih tekerrürden ibarettir"

"Tarih" i "tekerrür" diye tarif ediyorlar; Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdin
s.499/2

"taş olsa dayanmaz"

Hu da bilir ki dayanmaz, taş olsa bir sine, O gözlerinde dönen sağnağın dökülmesine.
s.525/4

"taş olsa erir"

Taş olsan çünkü erir; gölde olsa parçalanır; Taşar gelir de bu tufan, ötünde sed mi tanır!
s.350/10

"taş üstünde taş bırakmamak"

Evet, bilmesen de hakkın var; Bırakmamış ki, taş üstünde taş, kuduz canavar!
s.298/12

"taş yürekli"

Şu sayha koptu ki, hala enini yadımda, "Ne taş yüreklisiniz... Ah gitti evladım!..."
s.84/6

"tatlı yüz, bal gibi söz"

Tatlı yüz, bal gibi söz... başka ne ister köylü? Adam aldatmayı, a'la biliyor kahbe dölü!
s.398/17

"tenezzül etmemek"

tenezzül etmedi nasüta, döndü lahüta, Kemine paye-i iclali oldu iliyin. s.134

"tepeden tırnağa donanmak"

Tepeden tırnağa her gün donamp sırsıklam, Hani, yuttuksa o tükürükleri paslam faslam,
s.424/13

"tıpış tıpış gitmek"

-Uzakyakın deme artık; iniş, yokuş sorma!Tıpış tıpış gidelim, haydi gir şu sağ koluma.
s.252/12

"tırnakla dişle oymak"

Değer mi dağları tırnakla, dişle oydurarak, İçinde bir leş için muhteşem saray kurmak?
s.486/13

"tilki bilemez onun bildiğini"

Anladım; Bilmeyecek tilki, onun bildiğini.-Hadi naklet bakalım şimdi şu bilgiçliğini.
s.397/11

"tır tır titremek"

Bunların hepsi biter, bir heyecandır belirir; Ne temaşadır o, titrer duru insan tır tır.
s.387/16

"tirit mi tirit"

Gelip de öğretecekmiş. Mezarıcı Mahmud'a git! Bir üflese gidecek ha. Tirit mi sade tirit!
s.146/1

"titizlikten gıcır gıcır ötmek"

Gıcır gıcır ötüyor ortalık temizlikden, Sanırsınız ki gezinen olmamış gezinen.
s.332/16

"tü! senin yüzüne"

Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne! Kazık boyundan utan. Tü! herif, senin yüzüne
s.112/9

"türkü çağırmak"

Ağlasın milletin evladı da bangır bangır, Durma, hürriyeti aldık diye sen türkü çağır!
s.401/6

-u

"ucunda ölüm yok"

Mezelletin o kadar yar-ı canısın ki, yazık, "Ucunda yoksa ölüm " her belaya göğsün açık
s.273/12

"ucuz kurtulmak"

Gittiler neyse... Dua et ki ucuz kurtuldun; Bazı da' valar olur, kış gecesinden de uzun!
s.154/9

"uğurlar ola"

Ale' s-seher düzülürken cemaatıyla yola, Ebü Ubeyde çıkıp;" ya Ömer, uğurlar ola!
s.276/4

"ulan aptal mı nesin"

-Ayağından mı dedin? Kolları meydanda demek! Ulan, aptal mı nesin? Şimdi çözer...
s.491/6

"uyku sersemi"

Ki uyku sersemi tak der zavallının canına; Düşer gelince nihayet kır a' sının yanına.
s.390/2

"uzun boylu düşünmek"

Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak, Ben zaten uzunboylu düşünmekten uzaktım!
s.455/2

"uzun etmek"

-Ama sen pek uzun ettin, Hocam, artık sadede! Bahsimiz nerde, senin söylediğin şey nerde?
s.439/4

"uzun kulaklı eşek"

-Ulan! Kafakta imiş dağlı. Hay köpoğlu köpek-Köpoğlu kendine benzer, uzun kıdaklı eşek!
s.145/5

- ü -

"üç beş..."

-şu mahallatı devre çıkmıştım... Gel beraber, benimle, üç beş adım.
s.120/1

"Üç buçuk zibidi"

Yarım pabuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi, Bir Arnavurtluk 'u isyana kaldırır mı idi?
s.287

"üç kesip, beş eklemek"

-Tımarcılar, bereket versin, usa şeylerdi; Elinde balta, gelir, üç keser, beş eklerdi...

"üçlesen gidecek"

Gelip de öğretecekmiş... Mezarıcı Mahmud'a git! Bir üflesen gidecek ha... Tirit mi sade tirit!

"üstüne gül koklamak"

Paşa azmış.-Acaba üstüme gül koklar mı? -Onu bilmem, gülü koklar mı kocan, yoklar mı?

-v-

"vah vah! diyecek yerde, kah kah gülmek"

Sen ki vah vah diyecek yerde gülersin kah kan; İşte fi 7, işte ceza çek bakalım! eyvallah.
s.445/15

"varmayın üstüme"

-Girsene, hemşire hanım! -Varmayın üstüme!-Nen var a kuzum; anlayalım?...
s.150/D.3

"vay benim başıma"

Bu kaltabanlara kalmışsa vay benim başıma! -Herif belaya sokasın durıldanıp durma!
s.146/2

"vay canına"

Hele bir parça yaklaşsın yanma.. -Bu kahve..Öyle mi? Yahu! Nedir bu? Vay canına!
s.335/6

"vay gözümün nuru"

Vay gözümün nuru efendim, buyurun Hangi rüzgardır atan sizleri?.. Lütfen oturun!
s.367/1

"vebali boynuna"

Bugün fesadına kurban olan zavalluların Vebali boynuna yüklenmesin mi, yoksa yarın?
s.281/8

"vefasız kansız evlat"

Şark 'in ben vefasız, kansız evladı, Serapa Garb 'a çiğnettim de çıktım hak'i ecdadı!
s.478/7

"vurduğu yerden gül bitmek"

-Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz... Gül biter aşk ile vurduk mu... s.367/11

"vurdum mu öldürürüm ha!"

Vurunca öldürürüm ha! Benim şakam yoktur. -Çekil hanım, paşa laf dinlemez! Vurur mu vurur. 112/5

-y-

"yağ gibi kaymak"

Birinci defa imiş binmiş ihtiyar kayığa; Piyade yağ gibi kaydıkça doğrulup açığa; s.258/2

"yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz"

Yağlı yer, çeşmeye gitmez;su döker, el yıkamaz;Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.
398/12

"yağma yok"

-Dü-beşle bağılıyorum.-Yağma yok!-Elindeki ne? -Se-yek-Aman durun öyleyse! s. 145/9

"yakıp yıkmak"

O ne yangın ki: ocak kalmadı ki söndürmediği! 0 ne tufan ki: yakıp yıktı bütün vadiyi
s.226/4

"yanardağ gibi fişkırmak"

Yıldırımlar gibi indikçe "Beyin "den şiddet, Bir yanardağ gibi fişkırdı "yürek"ten nefret
s.211/6

"yanına kalacağını sanmak"

Düşünmedin mi girerken şeriatin kanına? Cinayetin kalacak zanneder misin yanına?
s.281/2

"yanıp tutuşmak"

Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü.Nücuma sor ki bu kirpikler uyku görmüş mü? s.362/3

"yan yan bakmak"

bir bakar insana yan yan ki, yüz olmuş manda, Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda. s.398/11

"yarasını deşmek"

-Deşme, oğlum, yaradır, hem de yürekler yarası..-Neydi ya Rabbi, otuz kırk sene evvel burası? s.384/14

"Yarına ya çıktın ya çıkmadın"

Sofana bak ki ya çıktım, ya çıkmadın yarına !-Dönüp dönüp bakıyorsun.Ne geldi hatırına?
s.258/6

"yassı burun, basma çene"

Yine bir tatsız alın, yassı burun, basma çene..Hep o, hiç başka değil, gördüğüm evvelki sene. s.407/9

"yatar olmaz, kalkar olmaz"

Kalkar, olmaz, yatar, olmaz, döner olmaz, dediği; Neyle doldursa bir türlü kapanma gediği? s.506/6

"yavaş yavaş sokulmak"

-Evet, zemini uzaktan görüp bayılmışlar; yavaş yavaş sokulup somdan yayılmışlar!
s.252/15

"yaydan boşanmış ok gibi fırlamak"

Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi, Saldırmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi. s.313/1

"yazık sana sarf ettiğim emeklerime!"

Hukuku, ahdi gözetmek nedir, sakın bilme! Yazık, yazık sana sarf ettiğim emeklerime!.. s.285/7

"yedisinden yetmişine kadar"

Zurnalar şehrin ahalisini takmış peşine; Yedisinden tutarak ta deryanın yetmişine! s.205/7

"yediğin herşeyi kör gördü, sağır duydu"

nedir? Sormaya var mıydı lüzum? Yediğin herşeyi kör gördü, sağır duydu, kuzum. s.375/3

"yedi kat ellerin ciğeri yanmak"

Senin değil yedi kat ellerin yanar ciğeri, Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu s.82/8

"yel üfürsün su götürsün"

Yel üfürsün, su götürsün diye bekletmez pek Gece kalkar bu adam postası İzmir diyerek s.405/14

"yerden göklere çıkmak"

Yerden çıkıyor göklere bin ah-ı şererbar, Gökten ediyor sade çıkan naleyi tekrar! s.54/12

"yerinde yeller esmek"

Birer siyah uçurum, gürleyen, çakan gözler; O yıldırımların artık yerinde yeller eser! s.486/6

"yerlere geçmek"

Ah! Karşımda vatan namına bir kabristan Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan? s.224/3

"yer yarılıp da içine girmek"

Bari bir hatıra kalsaydı şu toprakta diri... Yer yarılmış yere geçmiş şüheda türbeleri! s.227/4

"yıkıl oradan"

-Yıkıl oradan, sana yok ilmühaber; Meğer emretmeli mi rü'yama girip Peygamber. s.376/3

"yıkmadık şey bırakmamak"

Biz ki her mevcudu yıktık, gayesiz birfıkr ile, Yıkmadık bir şey bıraktık... sade bir şey: A'ile. s.239/1

"yılan bakışlı şebek"

Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne! Kazık boyundan utan... Tu! Herif senin yüzüne! s.2/9

"yıldırım gibi inmek"

Yıldırımlar gibi indikçe " beyinden " şiddet, Bir yanardağ gibifışkırdı yürekte nefret
s.211/6

"yok canım, öyle değil"

Verdi kanun-ı Esasi... Bu, çıkar rü 'ya mı? Yok canım öyle değil: Millet istirhamı.
s.202/13

"yok öyle"

Yok öyle heybeye dirsek verip imızganmak; Ya taksa emre müheyya içerde. Hem ne yatak!
s.333/12

"yokuşu tepmek"

-Hidayet erdi mi? Hah, şöyle.Aferin su kuşu!-Aman, şu düz yolu tutsak da tepme sek yokuşu.
s.252/11

"yol geçen hanı olmak"

-Nasıl kapatmalı?-Gayet kolay: "Şu meydanlık, Ki yol geçen hanı olmuştu, avludur artık;
s.253/2

"yol kazanmak"

Bak, lafa daldık da duymadık yokuşu. -Hakikat öyle! Epey yol kazanmışız..Şu ne, şu?
s.256/2

"yolu tutmak"

Onların neveti geçmiş, sıra gelmişti bana: Yolu tuttum yalnızım, doğruca Türkistan 'a.
s.197/4

"yol yakinken geri dön"

-Asım, bana bak! Yol yakinken geri dön, nafile çıkmaz bu sokak. s.439/15

"yüreğinden kan gitmek"

En kanlı şenatle kovulmuş vatanından, Milyonla hayatın yüreğinden gidiyor kan!
s.233/8

"yürekler yarası"

Deşme, oğlum, yaradır, hem de ne yürekler yarası-Neydi, ya Rab, otuz kırk sene evvel
burası s.384/12

"yüz göz olmak"

Çünkü ben korkuyorum, söylemiş olsam tekrar, Yüzgöz olduk, edecek mes 'ele isyanda
karar. s.435/11

"yüz karası"

Öyle iğrenç olacak ki akıbetin manzarası, Ki tasavvur bile vicdanlar için yüz karası...
s.208/16

"yüz suyu dökmek"

Ölür de yüz suyu dökmem sizin halifenize!.. Ömer vuruldu bu son sözle...-Haklısın teyze!
s.125/1

"yüzsüzlük damarı çatlamak"

Bilirsiniz, hani, insanda bir damar varmış, Ki yüzsüz olmak için mutlaka o çatlarmış.
s.293/10

"yüzü ak, alını açık"

Çok şükür halime.Nem var? Yüzüm ak, alnım açık... s.374/9

"yüzüne tükürmeye, tükürüğüme acırım"

Kızımın iffeti batmakta rezilin gözüne... Acırım tükürüğe billahi, tükürsem yüzüne...
s.196/15

-

z

"zaman, bu zamandır"

Hayat akıp gidecekmiş. Ne var kederlenecek? Zaman bu zaman. Durma bir nefes daha çak
s.258/5

"zamane piçleri"

Zamane piçleri! Gördün ya, hepsi besmelesiz. Ne saygı var, ne hayâ var. Eğer bizim işimiz,
s.146/1

"zaman ıssız, mekan ıssız"

Zaman ıssız, mekan ıssız; Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!
s.479/2

"zaman olur ki..."

Zaman olur ki, uzaklarda bir serab-ı muzi Nümayişiyle gözünden geçer hayal-i vatan
s,174/3

"zehir içmiş gibi sersemlemek"

-Bunu duydum, zehir içmiş gibi sersemlemiştim. Eve geldik, herifin kalbini artık deştim.
s.397/9

"zoru görünce yılışmak"

-Ki zor görünce yılışmak, zebunu ezmekti-Berat-ı cinsini bilsen neler neler çakti.
s.342/5

"züppelik yok"

-Züppelik yok!-O ne? Ben züppe miyim? -Oldukça s.368/11

Kaynakça

- Bazirci A . ; Deyimlerimizin Sözlüğü, Gendaş Genel Yayın Dağıtım, İstanbul, 1991
Devellioğlu Ferit ; Osm-Türkçe Ansk.Lügat,Aydın Kitabevi Yayınları , İstanbul, 1993
Dilçin Cem ; Yeni Tarama Sözlüğü, T.D.K.Yayınları, Ankara Üniv.Basımevi, 1983
Düzdağ, M. Ertuğrul ; Safahat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları , İstanbul, 1985
Mithat Cemal Kuntay ; Mehmet Akif , Semih Lütfi Kitabevi , İstanbul, 1939
Türk Dil Kurumu ; Türkçe Sözlük, T.D.K Yayınları, T.D.K. Basımevi, Ankara, 2000
Türk Dil Kurumu ; Tarama Sözlüğü, T.D.K Yayınları, T.D.K. Basımevi, Ankara, 1998

İZNİK GÖLÜ HAVZASINDA KIR MESKENLERİ

Cengiz Akbulak¹

ÖZET

Bu çalışmada, İznik Gölü Havzasındaki kır meskenlerinin genel özellikleri ve bu özelliklerin ortaya çıkışında etkili olan faktörler ortaya konmuştur². Arazi çalışmaları sırasında yapılan ayrıntılı gözlemlere ve mevcut istatistiklerin değerlendirilmesine dayanarak, havzadaki kır meskenlerinin kat sayısı, yapı malzemesi, inşa tarzı, çatı biçimi ve fonksiyonel yapıları bakımından çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Meskenlerde görülen bu çeşitliğin meydana gelmesinde topografya şartları, litolojik özellikler, iklim özellikleri ve bitki örtüsü gibi doğal çevre koşullarıyla; sahada yürütülen ekonomik faaliyetler, ulaşım durumu, şehirlere uzaklık ve kırsal kesimde yaşayan nüfusun sosyo-kültürel özellikleri gibi beşeri faktörlerin etkili olduğu saptanmıştır.

Tek ve iki katlı meskenlerin hakim olduğu İznik Gölü Havzasında, yapı malzemesi olarak kerpiç ve ahşabın ön plana çıktığı, karkas mesken tipinin yaygın olduğu, çatıların beşik ve kırma tarzında inşa edildiği ve ekonomik faaliyetlerdeki çeşitliğe bağlı olarak meskenlerin fonksiyonel yapılarının farklılıklar gösterdiği ortaya konmuştur. Çalışmada ayrıca, tüm köylerde çevrenin coğrafi özelliklerini yansıtan meskenlerin sayılarının giderek azaldığı, buna karşın betonarme tarzındaki yapıların yaygınlaştığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: İznik Gölü Havzası, kır meskenleri, mesken tipleri, yapı malzemesi.

¹ Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Çanakkale.

² Bu çalışma, yazarın İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği tarafından desteklenen (Proje No: T34/23072002) "İznik Depresyonu'nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi" konulu doktora tezinin bir kısmından oluşturulmuştur.

RURAL DWELLINGS IN THE LAKE İZNIK BASIN

ABSTRACT

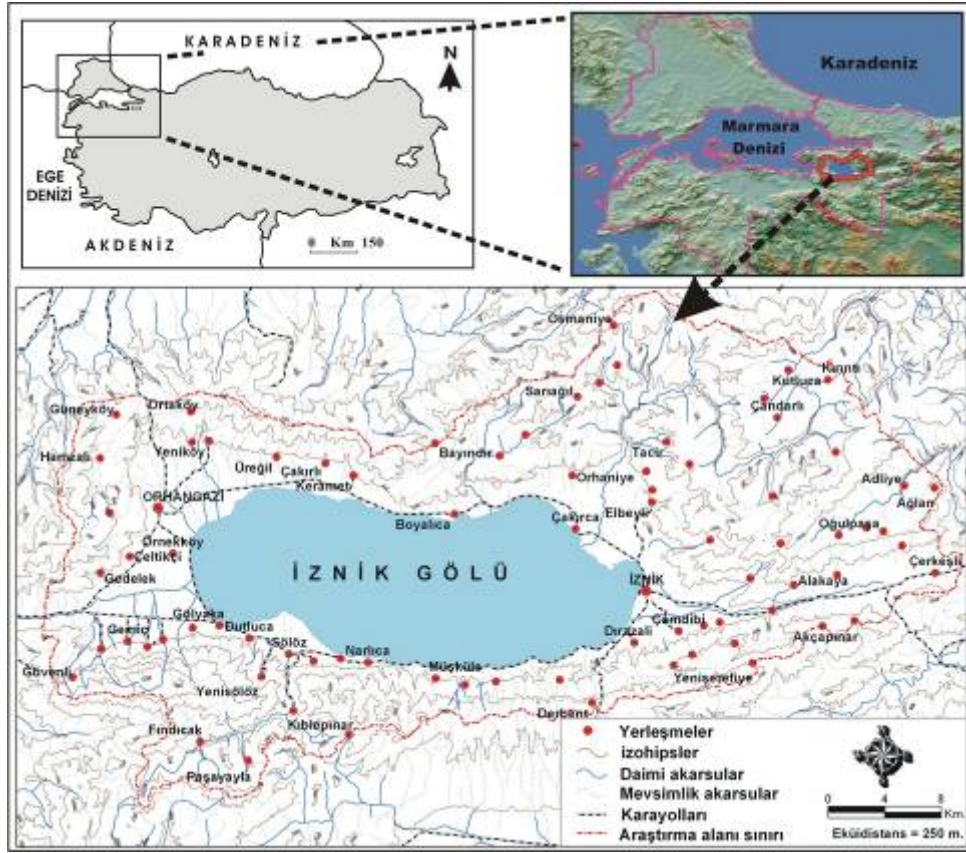
In the present study, the main properties of rural dwellings and factors affecting their occurrence in the Basin of Iznik Lake were investigated. Based on the detailed field observations and interpretations of the present statistical data, it was determined that functions and main features of the buildings, such as number of floors, construction material, style of building, roof form etc., have shown a great deal of diversity. It was found that this diversity has been affected both by several geo-environmental elements, such as liotolgy, topography, climate and vegetation cover, and by human factors including economic activities, transportation, distance to cities, and socio-cultural characteristics of the rural population.

It is suggested that, in the Iznik Lake basin where single or double-floor “karkas” type of residents are common, sun-dried brick and wooden materials have been preferred for construction, and the roofs have been built in the style of “hipped” and “gabled”. The functional structures of the dwelling show differences due to diversity of econmic activities. It was also determined that the number of residents reflecting geographical characteristics of the surrounding of dwelling have decreased in all villages, whereas reinforced concrete type of structures has become more widespread.

Keywords: The Lake İznik Basin, rural dwellings, types of dwelling, building material.

GİRİŞ

İznik Gölü Havzası, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde yer almaktadır (Şekil 1). Havzanın çok büyük bir kısmı “Samanlı Yöresi” sınırları içinde bulunurken, Gürle-Avdan dağlarının güneyinde kalan kesimleri “Bursa Yöresi”ne dahildir.

Şekil 1: İnceleme alanının lokasyon haritası.

Marmara Bölgesi'nin Anadolu Yarımadası'nda kalan kısmında, esas itibariyle doğu-batı doğrultusunda uzanan kırık hatlarına tekabül eden ve kuzeyden güneye doğru dağlık ve platoluk sahalarla birbirinden ayrılan çöküntü alanları bulunmaktadır (Ardel,1943). Bu çöküntü alanlarından biri olan İznik Gölü Havzası da, kuzeyindeki Samanlı Dağları'yla güneyindeki Gürle-Avdan dağları arasında, kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Havzanın tabanında, Türkiye'nin altıncı büyük gölü durumundaki İznik Gölü (302.2 km²) bulunmaktadır ve bu göl, içinde yer aldığı havzanın genel doğrultusuna paralel olarak doğu-batı yönlü bir uzanışa sahiptir.

İznik Gölü Havzasındaki ana morfolojik birimleri alüvyal düzlükler, plato sahaları ve dağlık sahalardan meydana getirmektedir. Bu morfolojik birimler nüfus yoğunluğundan yerleşme büyüklüklerine, yerleşme dokularından mesken tiplerine, hakim ekonomik faaliyetten uygulanan zirai yöntemlere ve yetiştirilen ürünlere kadar beşeri faaliyetler üzerinde etkide bulunarak farklı özelliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Akbulak, 2006). Gölün doğusunda ve batısında daha geniş alanlar kaplamak suretiyle, gölü çevreleyen ve Karadın Oluğu tabanı boyunca

doğuya doğru devam eden alçak düzlükler; elverişli iklim koşulları, verimli toprakları ve sulama imkanlarıyla, inceleme alanındaki en önemli tarım arazileri durumundadır. Bu sahalar aynı zamanda yerleşmelerin toplandığı ve nüfus yoğunluğunun arttığı kesimleri meydana getirmektedir. Platoluk ve dağlık sahalar ise iklim, yükselti, eğim ve toprak şartları itibariyle ekonomik faaliyetlerin nispeten kısıtlandığı kesimlere karşılık gelmektedir. Özellikle dağlık sahalarda, yükseltideki artışa bağlı olarak iklimin birçok ürünün yetişmesini engelleyici yönde değişmesi nedeniyle tarımsal faaliyetler önemini büyük ölçüde kaybederken, ormancılık ve hayvancılık temel ekonomik faaliyetler durumuna geçmektedir.

İznik Gölü Havzası esas olarak, Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin geçiş tipi niteliğindeki Marmara İklimi koşullarını yansıtmaktadır. Yıllık yağış ortalamaları havza tabanında 485 mm ila 690 mm arasında değişmektedir (D.M.İ.G.M.,2004). Ancak bakı şartlarının kontrolüyle birlikte yükseltinin artışına paralel olarak yıllık toplam yağış miktarları da artış göstermektedir. Yıllık ortalama sıcaklıklar İznik'te 14.4 °C, Orhangazi'de 14.1 °C' dir. Bu değerler de kuşkusuz havzanın tamamı için geçerli olmayıp, bakı ve yükseltiye bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Buna göre göl çevresindeki alçak düzlüklerde 14 °C civarında olan yıllık ortalama sıcaklıklar, havzanın tabanından uzaklaştıkça azalmakta ve yüksek kesimlerde 9 °C'nin altına düşmektedir (Akbulak, 2006).

İznik Gölü Havzası toprak tipleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. Havzada zonal topraklar grubundan kireçsiz kahverengi orman toprakları, kahverengi orman toprakları ve kırmızı-kahverengi orman toprakları, azonal topraklar grubundan alüvyal ve kolüvyal topraklar, intrazonal topraklar grubundan ise rendzinalar yayılış göstermektedir (K.H.G.M.,1995–K.H.G.M.,1998). Genellikle yamaçlarda ve yüksek sahalarda yer alan zonal topraklar, sürekli olarak aşınmaya maruz kalmaları, iklim koşullarının ürün çeşitliliğine imkan tanımaması ve eğimin fazla olması nedeniyle düşük bir zirai potansiyele sahiptirler. Orhangazi Ovası, İznik Ovası, Çakırca Ovası, Sölöz Deltası ile Karadin Oluğunun taban kısmında yayılış gösteren zonal topraklar ise, derinlikleri, su tutma kapasiteleri, bitkilerin ihtiyaç duyduğu mineralleri barındırmaları ve sulama imkanlarıyla araştırma alanındaki en verimli ziraat sahalarına karşılık gelmektedir.

Bilindiği gibi meskenler yapı malzemesi, şekli ve çeşitli kısımların düzenlenme tarzıyla içinde yer aldığı coğrafi şartların etkisini taşıyan ve bu etkiyi yansıtan unsurlardır (Tanoğlu,1969:214). Gerçekten, meskenlerin biçimlenmesinde ve çeşitlilik kazanmasında; jeolojik ve litolojik özellikler, topoğrafya şartları, iklim ve bitki örtüsü gibi doğal çevre faktörleri temel rolü oynamaktadır. Bu coğrafi şartların yanında meskenlerin şekli ve özellikleri; insanların faaliyetlerine, kültürlerine, sosyo-ekonomik şartlarına, istek ve gereksinimlerine göre de farklılık kazanmaktadır. Böylece çevre şartlarıyla insan ve faaliyetlerinin eseri sayılan meskenler (Tunçdilek,1967:51), yalnızca birbirinden farklı özellikler gösteren mekan parçaları arasında değil, homojen karakter taşıyan çok küçük alanlarda, hatta aynı yerleşme ünitesinde dahi farklı tip ve özellikler gösterebilmektedirler (Sergün,1986:95).

Yukarıdaki paragraflarda kısaca değinildiği gibi İznik Gölü Havzası, gerek doğal çevre koşulları gerekse burada yaşayan nüfusun yürüttüğü ekonomik faaliyetler itibariyle çeşitlilik gösteren bir yapıya sahiptir. Bu çeşitliliğe bağlı olarak havzadaki meskenler de kullanılan yapı malzemesi, inşa şekli, çatı tarzı ve fonksiyonel yapıları bakımından farklılıklar göstermektedir.

İnceleme alanındaki meskenlerin çok büyük bir bölümü bir ve iki katlıdır. Bu meskenlerin oranı sırasıyla % 53 ve % 40.9 iken, üç katlı meskenler % 5.3, kat sayısı dört ve daha fazla olan meskenler ise % 0.9'luk bir paya sahip bulunmaktadırlar (DİE,2002;13). Tek ve iki katlı meskenlere inceleme alanının her kesiminde rastlamak mümkündür. Üç ve dört katlı meskenler ise daha çok ova kenarında yer alan köylerde, yani gelir düzeyi nispeten yüksek olan sahalarda yoğunluk kazanmaktadır. Söz konusu meskenlerin bir bölümü karkas sistemiyle inşa edilmişlerdir ve İznik Gölü'nün güneyindeki Paşapınar, Sölöz, Narlıca ve Gürle köylerinde yer alırlar.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırmada, İznik Gölü Havzasında yer alan kır meskenlerinin genel özellikleri ve bu özelliklerin ortaya çıkışında etkili olan faktörler coğrafi açıdan ele alınmıştır. Bu bağlamda havzadaki kır meskenlerinin inşa tarzları, kat sayıları, yapı

malzemeleri, çatı biçimleri ve fonksiyonel özellikleri belirlenerek coğrafi ortamla ilişkileri irdelenmiştir.

Havzadaki kır meskenlerinin taşıdığı özellikler, arazi çalışmaları sırasındaki ayrıntılı gözlemler ve meskenlerde yaşayan bireylerle yapılan görüşmeler esas alınarak tespit edilmiştir. Meskenlerle ilgili sayısal veriler ise, Bursa İli Köy Envanter Etüdünde yer alan istatistiklerden sağlanmış ve arazi çalışmaları sırasında elde edilen bulgularla ilişkilendirilerek coğrafi bakış açısıyla yorumlanmıştır.

MESKENLERİN YAPI MALZEMESİ

Mesken yapımında kullanılan malzemeler konusuna geçmeden önce, bir noktayı açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. İnceleme alanında, ulaşım olanaklarındaki ilerlemeler, taşıma araçlarının sayılarının ve kapasitelerinin artması ve bölge sakinlerinin sosyo-ekonomik koşullarında meydana gelen gelişmeler, meskenlerin yapımında kullanılan malzemenin temininde çevrenin etkisini büyük ölçüde zayıflatmıştır (Foto 1). Artık İznik Gölü Havzasındaki hemen her köyde, yeni bir meskenin yapımında çimento, tuğla, kireç, demir vb. malzemeler kullanılmakta ve bunlar civardaki kentsel merkezlerden sağlanmaktadır. Böylece, şehirlerde görmeye alışık olduğumuz betonarme tarzındaki meskenler, kırsal yerleşmelerde de hakimiyet kazanmakta, buna karşın coğrafi çevrenin kır meskenleri üzerindeki etkisi büyük ölçüde sınırlanmaktadır.

Yapı malzemesinin temininde ve meskenlerinin inşa tarzında görülen bu değişim, özellikle ileri tarım yöntemlerinin uygulandığı köylerde daha hızlı bir şekilde gerçekleşmekle birlikte, havzadaki tüm kır yerleşmelerinde kendini göstermektedir. Nitekim, gerek arazi çalışmaları sırasında yaptığımız gözlemler, gerekse 1997 yılına ait Bursa ili köy envanterinden elde ettiğimiz istatistikler, araştırma sahasında meskenlerin yapımında tuğlanın en fazla kullanılan yapı malzemesi haline geldiğini ortaya koymaktadır (DİE,2002:11). Buna göre, inceleme alanındaki kır meskenlerinin % 38.3'ünde yapı malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır ve bu oran yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı giderek yükselmektedir. Tuğlanın yapı malzemesi olarak kullanıldığı meskenlerin en dikkate değer özelliği

genellikle betonarme tarzında inşa edilmiş olmalarıdır. Sayıları az olmakla birlikte, karkas sistemiyle inşa edilmiş olan meskenlerde de tuğla kullanılmıştır.

Figür 1: Araştırma sahasında, yapı malzemesi bakımından doğal çevrenin etkisini yansıtan kerpiç ve ahşabın bir arada kullanılmasıyla inşa edilmiş meskenlerin yerini (A), örneklerini şehirlerde gördüğümüz betonarme yapılar almaya başlamıştır (B).

İznik Gölü Havzasındaki meskenler, inşa malzemesi bakımından ele alındıklarında, tuğladan sonra en fazla kullanılan malzemenin kerpiç olduğu görülmektedir. Türkiye'deki kır meskenlerinin yapımında kullanılan en yaygın malzeme durumundaki kerpiç (Doğanay, 1994:324), araştırma sahasındaki kır meskenlerinin % 34.4'ünde esas yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Kerpiç, yalıtım özelliğinin yüksek olmasından dolayı, kış aylarında meskenlerin fazla soğumasını engellerken, sıcak yaz günlerinde ise meskenin iç kısımlarının dışarıya göre daha serin olmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan inceleme alanındaki köylerin büyük bölümünün, merkezi kısımdaki ovaların çevresinde; birikinti konilerinin üzerinde veya hemen gerisinde ya da alüvyal vadi tabanlarının kenar kısımlarında

kurulmuş olmaları da kerpiç kullanımının yaygınlaşmasında rol oynamıştır. Bu yerleşmelerin çevresinde en çok bulunan malzeme, kerpiç yapımına son derece elverişli durumdaki alüvyondur. Böylece çevreden kolayca temin edilen toprak, kerpiç yapımında kullanılmak suretiyle, meskenlerin inşasında önemli bir etken olmuştur.

İznik Gölü Havzasında ahşap, karkas sistemiyle inşa edilmiş meskenlerde, kerpiç meskenlerde ve taş meskenlerde değişen ölçülerde kullanılmıştır. Ancak ahşabın meskenlerde ana yapı malzemesi olarak kullanımı, düşük seviyelerdedir. Ormanların çok sınırlı sahalarda varlığını sürdürebilmesi bu malzemenin teminini güçleştirirken, sosyo-ekonomik gelişmeler ve ulaşım olanaklarındaki ilerlemeler nedeniyle farklı yapı malzemelerinin kolayca elde edilebilmesi da ahşap kullanımında gerilemeye yol açmaktadır. Böylece ahşabın ana malzeme olarak kullanımıyla inşa edilmiş kır meskenleri sınırlı sahalarda kendini göstermektedir. İnceleme alanının kuzeydoğusundaki Hacıosman, Elmalı, Kırıntı ve Kutluca köyleriyle, İznik Gölü'nün güneyindeki Gürle-Avdan dağlarının kuzey eteklerinde kurulmuş olan Paşapınar, Karsak, Heceler ve Gürle köylerinde, meskenlerin inşasında ahşap malzeme yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Belirtilen kesimler, orman örtüsünün geniş alanlarda devamlılık gösterdiği sahalara karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, yakın çevreden ve nispeten kolaylıkla temin edilen malzemenin faydalanma prensibi bu kesimlerde de geçerliliğini korumuştur.

İnceleme alanındaki meskenlerin yapımında taşın kullanımı tuğla, kerpiç ve ahşaba göre daha sınırlıdır. Aslında, taş hemen her meskende belli ölçülerde kullanılmıştır. Nemden etkilenmeyen ve taşıma gücü kerpice göre çok daha yüksek olan taş, hem kerpiç meskenlerde hem de ahşap meskenlerde yardımcı malzeme olarak kullanılmaktadır. Ancak, ana malzeme olarak taş kullanımı pek yaygın değildir. Araştırma sahasındaki kır meskenlerinin sadece % 7.3'ü, ana yapı malzemesi olarak taşın kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Bu durumun temel sebebi, taşın diğer yapı malzemelerine göre daha zor temin edilmesidir. İznik Gölü Havzasında taşın en fazla kullanıldığı kesimler, özellikle kuzey ve kuzeydoğudaki volkanik formasyonların aflorman verdiği dağlık sahalara karşılık gelmektedir. Örneğin Süleymaniye, Osmaniye ve İhsaniye köylerinde taş kullanılarak inşa edilmiş olan meskenlerin sayısı hayli fazladır.

İNŞA ŞEKİLLERİNE GÖRE MESKEN TİPLERİ

Karkas Meskenler: İznik Gölü Havzasında yer alan kır meskenlerinin en yaygın tipini, ahşap ve kerpicingin bir arada kullanıldığı, karkas sistemiyle inşa edilmiş olan meskenler meydana getirmektedir. Aslında araştırma sahasındaki meskenlerin inşasında ahşapla birlikte kerpiç kullanımının oldukça eski dönemlere dayandığı, İznik Gölü'nün batısında yer alan Ilıpınar Höyük'teki kalıntılardan anlaşılmaktadır. En eskisi günümüzden 7000-7150 yıl öncesine ait olmak üzere (Rodenberg,1987-1997:173) 10 ayrı yerleşme katı bulunan ve son tabakası M.S. 6-7. yüzyıllara tarihlenen höyüğün özellikle üst katmanlarında ahşap ve kerpicingin kullanıldığı, yapılan kazı çalışmalarıyla tespit edilmiştir (Rodenberg, 1993: 254).

Bugün de genellikle iki veya üç katlı olan karkas meskenlere inceleme alanının hemen hemen her kesiminde rastlamak mümkündür. Karkas meskenlerin yapımında, ahşabın yanında kerpiç, tuğla veya taş da kullanılmaktadır (Foto 2). Ancak en çok karşılaşılan karkas mesken tipi, ahşap ve kerpicingin bir arada kullanılmasıyla inşa edilmiş olanlarıdır. Ahşap ve kerpiç malzemeyle inşa edilen karkas meskenlerde, öncelikle ahşap örgü sistemi meydana getirilir. Daha sonra boşluklar kerpiç malzeme yardımıyla kapatılır ve meskenin duvarları tamamlanmış olur. Bu meskenlerde duvarların iç yüzeyleri genellikle çamur malzeme kullanılarak sıvanırken, dış yüzeyleri sıvasızdır.

Foto 2: Ahşap, taş, kerpiç ve tuğlanın bir arada kullanılmasıyla inşa edilmiş bir mesken örneği (Karsak köyü). Meskenin duvarları yaklaşık 40 cm. yüksekliğe kadar taşla örüldükten sonra, ahşap iskelet kurulmuş, aradaki boşluklar ise kerpiç ve tuğladan faydalanılarak doldurulmuştur.

Bilindiği gibi kerpiç, nemden çabuk zarar gören bir yapı maddesidir. Bundan dolayı, özellikle taban suyu yüksek olan sahalarda ve taşkın riskinin bulunduğu vadi boylarında, nemden etkilenmeyen ve üzerindeki kütleyi taşıyıcı özelliği daha yüksek olan taş malzeme kullanımı önem kazanmaktadır. Böylece tek katlı karkas meskenlerde temelden başlayarak yaklaşık 1-1.5 m. yüksekliğe kadar taş kullanılırken, iki katlı veya üç katlı meskenlerde alt kat tamamen taştan inşa edilmektedir. Bazı meskenlerde ise ahşap iskelet arasındaki dolgu malzemesi olarak tamamen taş kullanılmıştır. Örneğin Akharım köyünde yer alan ve günümüzde artık kullanılmayan bir mesken, çeşitli boyutlardaki traverten bloklarının ahşap iskeletin içine yerleştirilmesiyle meydana getirilmiştir (Foto 3). Harç kullanmaksızın, üst üste ve yan yana getirilen traverten parçalarından inşa edilen bu meskenlerin benzerleri, ülkemizin başka bölgelerinde de görülmektedir (Göney, 1967:128).

Gerek tek katlı gerekse çok katlı karkas meskenlerde iskeleti meydana getiren ahşap, değişen oranlarda kullanılmıştır. Ormanların geniş alanlar kapladığı

kesimlerde yer alan karkas meskenlerde, örgü sistemi sık dokulu iken, eskiden beri orman örtüsünün zayıf olduğu sahalardaki meskenlerde daha seyrek bir örgü sistemi mevcuttur (Foto 4). Bunun yanında, tek katlı karkas meskenlerde ahşap kullanımı daha düşük seviyelerdedir.

Foto 3: Ahşap iskeletin, kolay işlenen bir malzeme olan travertenle doldurulması sonucunda inşa edilmiş bir mesken duvarının yakından görünümü (Akharım köyü).

İzmit Gölü'nün güneyinde yer alan Narlıca, Paşapınarı, Heceler, Sölöz, Yenisölöz köyleriyle, bu köylerin batısındaki Gürle ve Karsak köyleri, ahşabın yoğun bir şekilde kullanılmasıyla inşa edilmiş karkas meskenlerin en yaygın olduğu yerleşmelerdir. Bu yerleşmelerin tamamı, bugün dahi ormanların geniş alanlarda yayılış gösterdiği Gürle-Avdan dağlarının kuzeyinde yer almaktadırlar. Dolayısıyla bu meskenler ağacın bol olduğu kesimlerde yapılmışlardır. Özellikle yukarıda belirtilen yerleşmeler başta olmak üzere, inceleme alanının çeşitli kesimlerinde, tarihi değeri bulunan ve özgün mimariye sahip çok sayıda ahşap-karkas mesken mevcuttur. Günümüzden 100-120 yıl öncesinde yapılmış olan 2-3 katlı bu meskenlerin en önemlisi Sölöz yerleşmesinde bulunmaktadır (Foto 5) ve bu yapı Bizans mimari geleneğini yansıtan örneklerdendir (Eyice, 1996:209).

Foto 4 A: Ahşap ve kerpiçten faydalanılarak inşa edilmiş olan bir meskenin genel görünümü (Dereköy) **B:** Aynı meskenin yakın plan görüntüsünden de anlaşılacağı üzere, ahşap iskelet oluşturulduktan sonra arada kalan boşluklar kerpiçlerle doldurularak mesken tamamlanmıştır.

Foto 5: Bir asrı aşan yaşı ve özgün inşa tarzıyla İznik Gölü Havzasındaki en önemli yapılardan biri olan tarihi mesken (Sölöz köyü).

Araştırma sahasındaki karkas meskenlerin büyük kısmı artık kullanılmamaktadır. Bu evlerin yoğunluk kazandığı İznik Gölü'nün güneyinde kalan sahada, 35-40 yıl öncesine kadar ipekböcekçiliği yaygın bir faaliyet olduğundan, meskenler genellikle bu faaliyetin sürdürülebileceği şekilde düzenlenmişlerdir. Söz konusu meskenlerde ikinci veya üçüncü katlar kozaların kurutulduğu birim olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde ipekböcekçiliği tamamen sona erdiğinden bu evlerin çok büyük bir bölümü terkedilmiş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Bununla birlikte sayıca az olsa da Paşapınar, Gürle, Sölöz ve Karsak köyleri başta olmak üzere, bazı köylerde bu meskenler halen kullanılmaktadır.

Kerpiç Meskenler: Kil, mil ve balçığın saman ve ota karıştırılmasıyla elde edilen malzemenin, kalıplara dökülerek güneşte kurutulmuş şekli olan kerpiç, daha önce de ifade edildiği gibi İznik Gölü Havzasında tuğladan sonra en çok kullanılan yapı maddesidir. Kerpiç meskenler genellikle iki katlıdır. Ancak ahşap kullanımının sınırlı olduğu sahalardaki kerpiç meskenler tek katlı olarak inşa edilmişlerdir. Karkas meskenlerde olduğu gibi, kerpiç meskenlerde de yardımcı malzeme olarak taş kullanımı yaygındır. Tek katlı kerpiç meskenlerin temellerinde ve duvarın yaklaşık 1 metrelik yüksekliğe kadar olan kısmında taş malzeme kullanılmaktadır. İki katlı kerpiç meskenlerde taş malzeme kullanımı daha fazladır ve bazı meskenlerin alt katının duvarları tamamen taş ve çamur malzeme kullanılarak örülmüştür. Bunun sebebi, daha önce de ifade edildiği üzere, taşın nemden zarar görmemesi ve taşıma gücünün daha yüksek olmasıdır. Diğer taraftan, ister tek katlı ister iki veya üç katlı olsun, kerpiç meskenler tamamında, değişen oranlarda ahşap malzeme kullanılmıştır. Ahşap, kerpiç duvarların daha sağlam ve dengeli olmasını sağlaması yanında, çatı yapımında da en önemli unsuru meydana getirmektedir. İnceleme alanında genel bir prensip olarak, kerpiç meskenin kat sayısı arttıkça, kullanılan ahşap malzeme miktarında da artış söz konusudur.

Havzadaki kerpiç meskenlerin duvar kalınlıkları 30-40 cm arasında değişmektedir. Duvarların dış etkenlerden zarar görmesini engellemek ve yalıtımı artırmak amacıyla, meskenin iç ve dış yüzeyleri çamurla sıvanmaktadır. Böylece

zaten yalıtkanlığı iyi derecede olan kerpiçle inşa edilmiş ve çift taraftan sıvanmış duvarlar, kış aylarında meskenden ısı kaybını önlerken, sıcak yaz döneminde de meskenin iç kısımlarının daha serin olmasını sağlamaktadır.

Ahşap Meskenler: Tipik örneklerine Karadeniz Bölgesinde rastlanılan ahşap meskenler (Tunçdilek, 1967; Emiroğlu,1970; Tolun-Denker,1977), araştırma sahasında dar sahalarda görülmektedir. Bu meskenler havzanın kuzeydoğu kesiminde, Elmalı, Kırıntı, Kutluca, Hacıosman ve Çandarlı gibi orman içi köylerinde yaygındırlar (Foto 6). XIX. yüzyılın sonlarında kurulan bu yerleşmelerin yer aldığı saha o dönemlerde tamamen ormanlarla kaplıydı. Bu durumun doğal sonucu olarak, çevrede en çok bulunan ve kolayca temin edilen ahşap, temel yapı malzemesi olmuştur. Saha günümüzde de, havzada ormanların en geniş yayılışa sahip olduğu kesimleri meydana getirmektedir. Ancak, ahşap meskenlerin bu civarda yoğunluk kazanmasını, sadece bir sebebe bağlayarak açıklamak mümkün değildir. Bu kesimlerinde yaşayanların gelir düzeyinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bilindiği gibi ailelerin satın alma gücü yükseldikçe, uzak çevrelerden malzeme temini kolaylaşır. Oysa, yer yer hayvancılık ve ormancılığın önem kazandığı bu kesimlerde, çevre şartları monokültür bir ziraata olanak sağlamaktadır ve bu nedenden dolayı halkın ekonomik düzeyi nispeten düşüktür. Bunun yanında, havzada şehir merkezlerine en uzak mesafede bulunan köyler de yine bu kesimde yer almaktadır. Önceki yıllarda ulaşım koşullarındaki yetersizlikler de göz önünde bulundurulduğunda, belirtilen yerleşmelerin çevredeki şehirlerle olan ilişkilerinin sınırlı düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı, meskenler yakın çevreden sağlanan ahşabın kullanılmasıyla inşa edilmiştir.

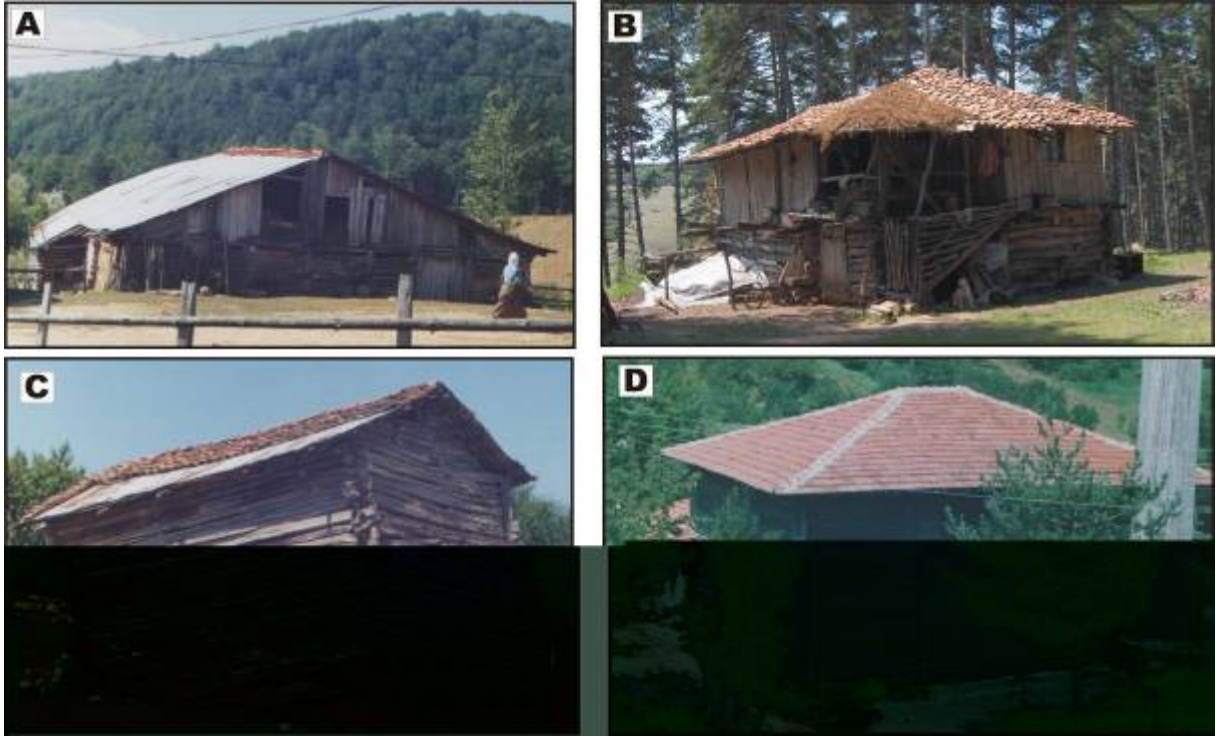

Foto 6 A: Temel ekonomik faaliyetin hayvancılık olduğu bir mesken eklentisi. Oldukça özensiz bir şekilde inşa edilmiş olan meskenin alt katında küçükbaş hayvanlar barınırken, üst katta hayvanların yemi muhafaza edilmektedir. **B:** Aluç yaylasında bir mesken örneği. Tamamen taştan inşa edilmiş olan bu meskenin alt katında büyükbaş hayvanlar barınırken, üst kat ikametgah alanı olarak kullanılmaktadır. **C:** Çatma tomruklarla yapılmış olan ve yakacak odunların muhafaza edildiği mesken eklentisi (Elmalı Köyü) **D:** Tamamen ahşap malzeme kullanılarak 1184’te Elmalı köyünde inşa edilmiş olan tarihi cami.

İznik Gölü Havzası’ndaki ahşap meskenler genellikle dikdörtgen şekillidir. Söz konusu meskenlerde, ahşabın topraktaki nemden zarar görmesini engellemek amacıyla, temelden başlayarak bir ila bir buçuk metre yüksekliğe kadar çıkan taş duvarlar örülmekte, bunun üzerinde ise tomruk ve keresteden oluşan ahşap kısım yer almaktadır.

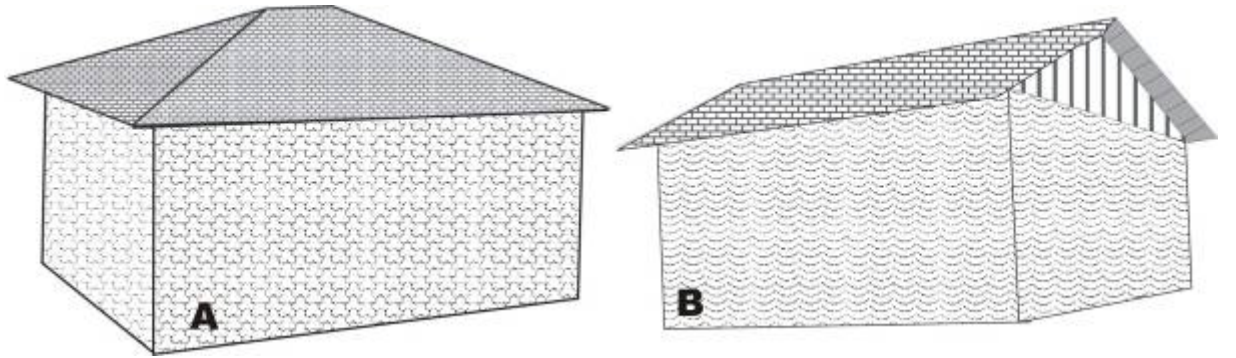
Taş meskenler: Ülkemizde özellikle Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaygın olan taş meskenler (Tolun-Denker,1977; Gürbüz,1998), İznik Gölü Havzası’nda volkanik kayaların aflöre ettiği ve taşın kolayca temin edilebildiği kesimlerde varlık göstermektedir. Bu meskenler, sayıları az olmakla birlikte, havzanın kuzey

kesimindeki Süleymaniye, Osmaniye ve Gürmüzlü gibi köylerde yer almaktadır. Taş meskenlerden az bir kısmı harç kullanılmadan inşa edilmişlerdir. Ancak daha yakın zamanlarda yapılmış olanlarda harç malzemesi olarak çimentodan faydalanılmıştır. Bu meskenlerin çatıları ise ahşap ve kiremidin bir arada kullanılmasıyla, beşik örtü tarzında inşa edilmiştir. Taş meskenlerin dış yüzeyleri genellikle sıvasız olmasına karşın, iç yüzeyler sıvası ve badanası yapılmış haldedir.

MESKENLERİN ÇATI TARZLARI

İnceleme alanındaki kır meskenlerinin çatıları, yapımlarında kullanılan malzeme bakımından ele alındıklarında, çeşitlilik göstermemektedirler ve tamamına yakını ahşap ve kiremidin bir arada kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Çatıların iskelet kısmında ahşap kullanılırken, örtü malzemesini kiremit meydana getirmektedir. Saç kullanımı ise azalmıştır.

Havzadaki kır meskenlerinin çatıları genellikle “çadır örtü” ve “beşik örtü” tarzında inşa edilmiştir. Aynı zamanda kırma örtü ismi de verilen çadır örtü iki yana eğimli iken, beşik örtü dört tarafa eğimlidir. Her iki çatı sisteminde de duvarları nemden korumak amacıyla saçaklı bir yapı egemendir (Şekil 2).

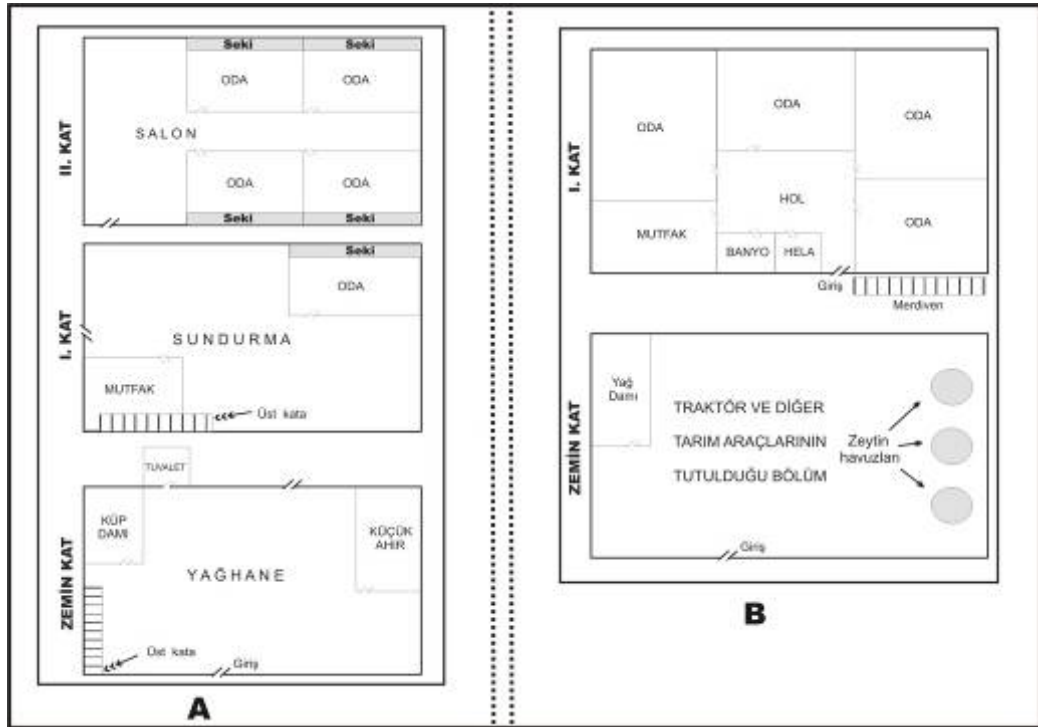
Şekil 2: İznik Gölü Havzasındaki kır meskenlerinin çatıları, beşik örtü (A) ve çadır örtü (B) tarzında inşa edilmişlerdir ve her iki çatı tipinde de saçaklı yapı egemendir.

Saha genelinde yağış şartları açısından görülen farklılıklar, çatıların eğim dereceleri ve saçak genişlikleri üzerinde etkili olmuştur. Bu bakımdan alçak kesimlerde ve özellikle Karadin Oluğu çevresinde, yağış miktarının nispeten düşük olmasından dolayı çatıların eğimi daha az ve saçakları daha dardır. Buna karşın,

havzanın özellikle kuzeydoğu kesimi başta olmak üzere, daha fazla yağış alan yüksek bölümlerindeki çatıların eğimi ve saçak genişlikleri fazladır.

MESKENLERİN BÖLÜMLERİ VE FONKSİYONEL YAPILARI

Bilindiği gibi kır meskenleri fonksiyonel bakımdan esas olarak iki ayrı bölümden oluşurlar. Bunlardan biri ev sakinlerinin oturma, dinlenme, yemek pişirme ve yeme yeri olup, meskenin ikametgah kısmını meydana getirir. Meskenin ikinci kısmı ise, yetiştirilen ürünlerin depolandığı ve çeşitli işlemlere tabi tutulduğu, hayvanların barındığı, çeşitli tarımsal araç ve gereçlerin saklandığı depo, ambar, ahır, samanlık ve garaj gibi eklentilerden meydana gelir. Meskenlerin eklentileri, ekonomik yapının gereklerine uyacak şekilde inşa edilirler. Böylece inceleme alanında ekonomik faaliyetlerin belki de en güzel yansıması, kır meskenlerinin eklentilerinde karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten bir meskene kırsal karakter kazandıran en önemli unsur, sahip olduğu eklentilerdir.

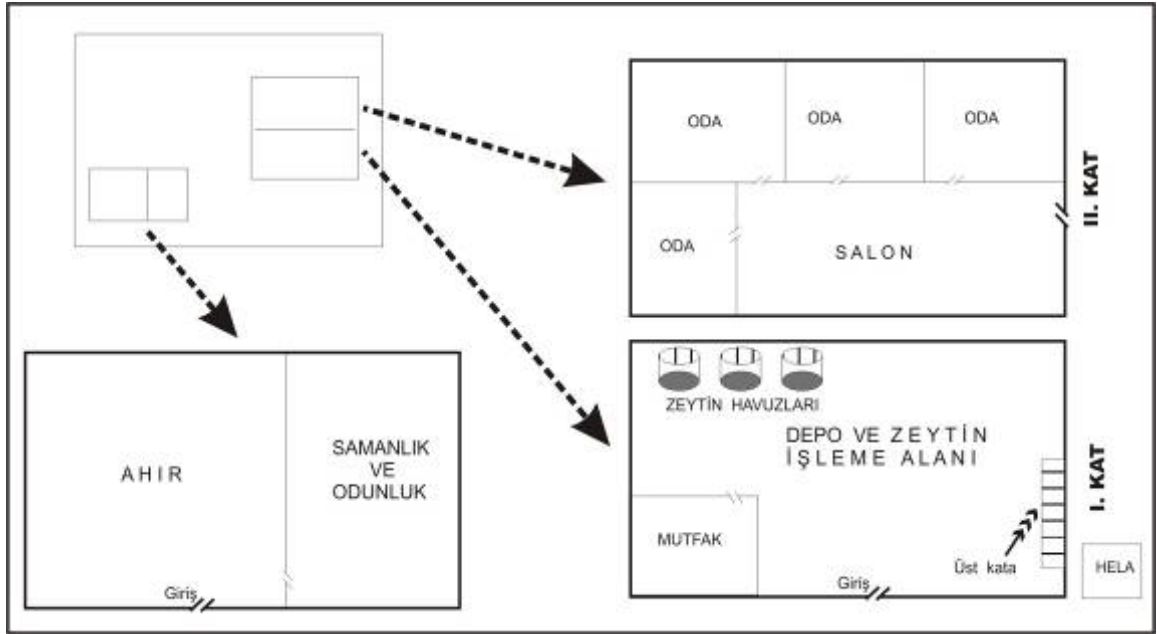

Şekil 3: Paşapınar köyü'nde farklı dönemlerde inşa edilmiş iki farklı meskenin planı **A-** Eski mesken **B-** Yakın zamanlarda inşa edilmiş bir mesken. Ekonomik faaliyetlerdeki değişimle birlikte mesken tiplerinde meydana gelen farklılık açıkça görülmektedir.

İzmit Gölü Havzasındaki kır meskenleri bir bütün olarak ele alındığında, yürütülen ekonomik faaliyetlerden dolayı, değişik plan tiplerine sahip olduklarını ve depo, yağhane, ahır, samanlık, garaj gibi farklı eklentilerinin bulunduğu görülmektedir. Örneğin havzadaki en önemli ekonomik faaliyet olan zeytinciliğin yapıldığı kesimlerdeki meskenlerde, eklenti genellikle alt katta bulunmaktadır. Bu eklentilerin bir bölümünde zeytinin salamura işlemine tabi tutulduğu havuzlar veya küpler yer alırken, bir bölümünde ise tarımsal araç ve gereçler muhafaza edilmektedir. Bunun yanında, zeytinyağı üretiminin gerçekleştirildiği kesimlerde ise eklentinin bir köşesinde bu işlem için ayrılmış ayrı bir bölüm bulunmaktadır (Şekil 3-B).

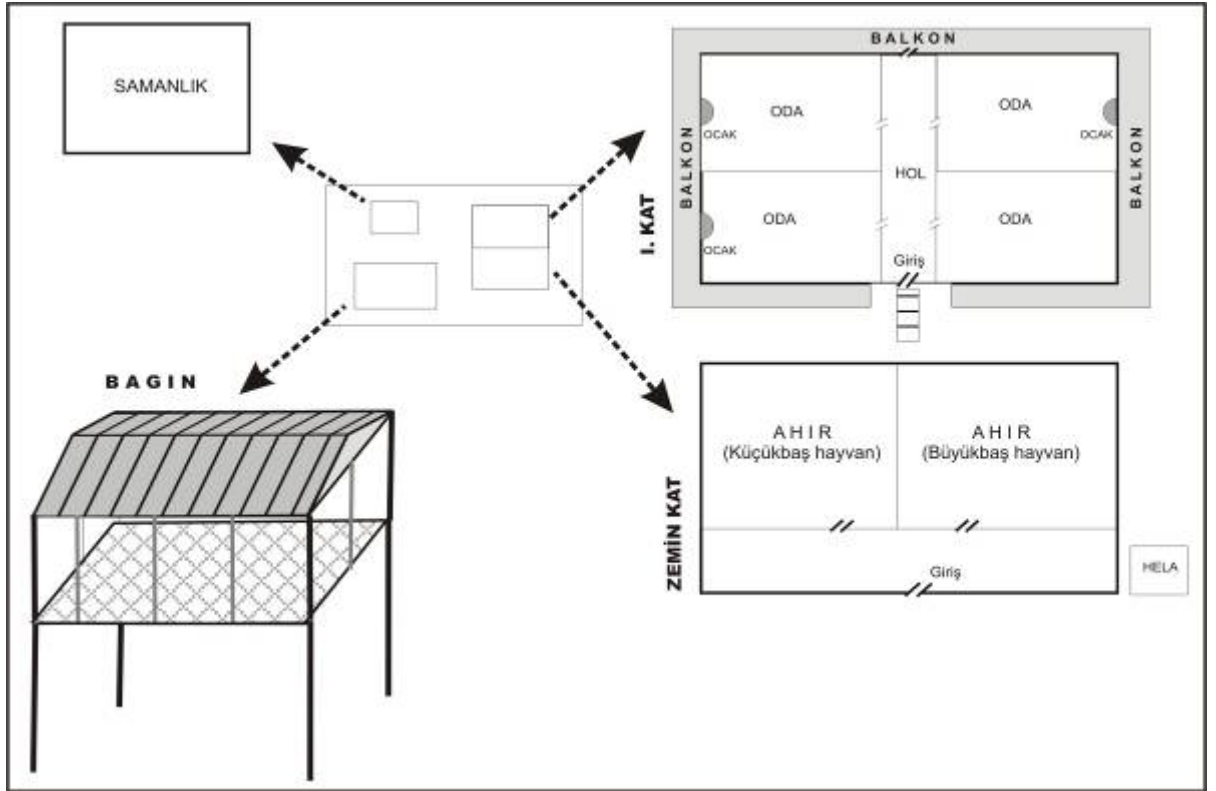
Günümüzde hayvancılığın önemi azalmış olmakla birlikte, yaklaşık 20 yıl öncesine kadar araştırma sahasındaki hemen her çiftçi ailesi, kendi ihtiyacını karşılamak amacıyla ya da ticari olarak hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Adliye, Ağlan, Bereket, Akçapınar, Hacıosman, Oğulpaşa, Hisarcık, Elmalı, Sarıyazı ve Fındıklı gibi yerleşmelerde hayvancılık ekonomisinin egemenliğini yansıtan pek çok mesken bulunmaktadır. Ancak, bu kesimlerde hayvancılık tek başına ailelerin geçimini sağlamasına yeterli olmadığı için, aynı zamanda tarımsal faaliyetler de hayvancılıkla birlikte yürütülmektedir. Dolayısıyla meskenlerin eklentileri de hem hayvancılığın hem de tarımsal faaliyetlerin gereklerini karşılayacak şekilde düzenlenmiştir.

İki katlı olarak inşa edilmiş bu meskenin alt katında, zeytin küplerinin bulunduğu bir depo ile mutfak yer alırken, üst kat oturulan bölümü meydana getirmektedir. Hayvancılıkla ilgili eklentiler olan ahır ve samanlık ile kışlık odunun tutulduğu birimler ise birbirlerine bitişik olarak, evin birkaç metre yakınında konumlanmıştır (Şekil 4).

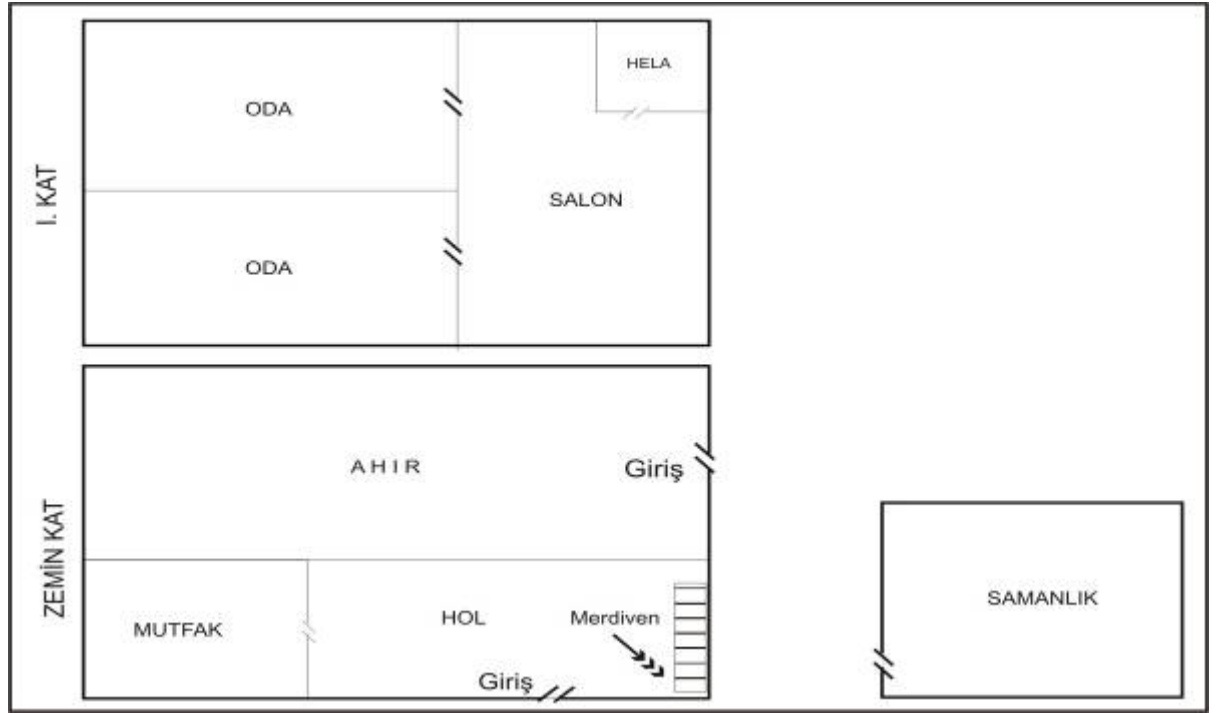
Şekil 4: Hayvancılık ve zeytin yetiştiriciliğinin birlikte yapıldığı ekonomik yapıya sahip sahadaki bir mesken örneği (Karsak Köyü).

Diğer taraftan hayvancılık inceleme alanının yüksek kesimlerinde, yer yer tarımsal faaliyetlerin önüne geçmektedir. Bu kesimlerdeki meskenleri örnekleme bakımından, Elmalı köyündeki bir meskenin fonksiyonel özelliklerini gösteren planı şekil 5'te gösterilmiştir. Bu meskenin alt katında küçükbaş ve büyükbaş hayvanların tutulduğu iki ayrı ahır yer alırken, üst kat oturulan mekanı meydana getirmektedir. Başlıca tarımsal ürün olan mısırın kurutulduğu ve ayıklandığı “bagın (nalyay)” adı verilen eklentiyle samanlık ise meskenin yakınında yer almaktadır.

Şekil 5: Hayvancılık ve mısır yetiştiriciliğinin egemen olduğu bir sahada, bu ekonomik yapıya göre düzenlenmiş olan mesken ve eklentileri (Elmalı Köyü).

Hayvancılığın hakim ekonomik faaliyet olduğu kesimlerdeki mesken tiplerinden bir başka örneği meydana getiren Ağlan köyündeki mesken ise daha basit bir plan tarzı sunmaktadır. İnceleme alanının genelinde olduğu gibi bu meskenin de üst katı ailenin oturduğu kısmı meydana getirmektedir. Meskenin alt katı ikiye bölünmüştür. Her birinin ayrı girişi bulunan bu bölümlerden ilki mutfak ve holden meydana gelirken, diğer bölüm büyükbaş hayvanların tutulduğu ahırdır. Hayvanların yemlerinin muhafaza edildiği samanlık ise eve birkaç metre uzaklıkta yer almaktadır (Şekil 6).

Şekil 6: Hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu bir sahadaki mesken örneği (Ağlan Köyü).

Meskenlerin fonksiyonel yapıları konusunda belirtilmesi gereken son bir nokta, geçmişte inceleme alanının özellikle güney kesimlerinde yoğun bir şekilde yürütülen ipekböcekçiliğinin meskenler üzerindeki etkisidir. Bugün tamamen sona ermiş olan bu faaliyet, söz konusu kesimlerdeki meskenlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İpekböcekçiliği faaliyetinin sürdürüldüğü sahalarda bulunan meskenler genellikle üç katlı olarak, karkas sistemiyle inşa edilmişlerdir. Meskenlerin alt katı zeytincilikle ilgili işlemlerin yapıldığı mekan olarak kullanırken, bu katın bir köşesinde küçük bir ahır bulunabilmektedir. Orta katta mutfak ve bir odanın yanında sundurma adı verilen bölüm yer almaktadır. Bu bölüm ipekböceği kozalarının kurutulması ve ayrılması işlemine tahsis edilmiştir. Meskenin üst katı ise ikametgah bölümüne karşılık gelmektedir (Şekil 3-A). Bazı meskenlerde ikametgah kısmı orta katta bulunurken, üst katta ipekböcekçiliği işlemleri gerçekleştirilmekteydi. Bugün özellikle İznik Gölü'nün güneyinde yer alan birçok köyde bu tip meskenlere rastlanmaktadır. Ancak söz konusu meskenlerin çok büyük bir kısmı artık kullanılmamaktadır.

SONUÇLAR

İznik Gölü Havzasındaki kır meskenleri, buldukları sahanın doğal çevre şartları ve burada yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerindeki farklılıklardan dolayı çeşitlilik göstermektedir. Göl çevresindeki alüvyal düzlüklerden yüksekteki platolara ve dağlık sahalara doğru değişen fiziki ve ekonomik şartlara bağlı olarak meskenlerin şekil ve fonksiyonel yapılarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Havzadaki meskenlerin inşasında kerpiç, tuğla, ahşap ve taşın değişen oranlarda kullanıldığı, ancak bu malzemelerden hiç birinin meskenin yapımında tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, sadece taş, sadece kerpiç veya sadece ahşap tek başına kullanılmamakta; bu malzemelerin en az ikisinden, aynı meskende birlikte faydalanılmaktadır. Örneğin kerpiç meskenlerde duvarın dayanıklılığını artırmak için ahşap iskeletten faydalanılırken, kerpicing nemden zarar görmesini engellemek amacıyla yapının temel kısmında taş kullanılmaktadır. Taş meskenlerde çatı kısmının yapımında ahşap kullanılmakta, ahşap meskenlerde ise, ahşabın çürümesini önlemek amacıyla yine temel kısımlarda taştan faydalanılmaktadır.

Havzadaki meskenlerin çatıları “beşik örtü” ve “kıрма örtü” tarzında inşa edilmiştir. Her iki örtü tipinde de saçaklı bir yapı egemendir. Çatıların eğimi ve saçak genişlikleri, yağış miktarına paralel olarak, göl çevresindeki alüvyal düzlüklerden dağlık sahalara doğru artış göstermektedir.

Meskenlerin bölümleri ve eklentileri yürütülen ekonomik faaliyetlere göre düzenlendiğinden bu faaliyetlerdeki çeşitliliğe bağlı olarak meskenlerde depo, yağhane, ahır, samanlık, bağın ve garaj gibi farklı eklentiler bulunmaktadır.

Havzada yeni meskenlerin yapımında çimento, tuğla, kireç, demir vb. malzemeler kullanılmakta ve bunlar civardaki kentsel merkezlerden sağlanmaktadır. Böylece, şehirlerde görmeye alışık olduğumuz betonarme tarzındaki meskenler kırsal yerleşmelerde de egemenlik kazanmakta, buna karşın coğrafi çevrenin kır meskenleri üzerindeki etkisi büyük ölçüde sınırlanmaktadır. Meskenlerdeki bu değişim, gelir düzeyinin yüksek olduğu alçak düzlükler ve çevresinde kurulmuş olan köylerde daha hızlı gerçekleşirken, plato ve dağlık sahalarda yer alan köylerde nispeten daha

yavaştır. Coğrafi çevrenin etkilerinin dışına çıkılarak, gerek yapı malzemesi, gerek inşa tarzı, gerekse meskenin bölümleri ve eklentilerinde yaşanan bu değişimin, havzadaki tüm köylerde gelecekte de artarak devam edeceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulak, C. (2006). *İznik Depresyonu'nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi*, İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enst., basılmamış doktora tezi.
- Ardel, A. (1943). "Marmara Bölgesinin Güneydoğu Havzalarının Morfolojik Karakterleri" *Türk Coğrafya Derg.* Sayı II., s. 160-171, Ankara.
- D.İ.E.. (2002). *1997 Köy Envanteri -Bursa İli* , Ankara.
- D.M.İ.G.M. (2004). İznik ve Orhangazi Meteoroloji istasyonları rasatları.
- Doğanay, H. (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Ankara.
- Emiroğlu, M. (1972). "Türkiye Orman İçi Yerleşmeler ve Bolu Örneği" *D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.5-6, Ankara.
- Eyice, S. (1996). "Türkiye'de Bizans Dönemi Yerleşimi Hakkında Notlar" *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Göney, S. (1967). "Mengen Havzasındaki Köy Yerleşmeleri" *İst. Üniv. Coğrafya Enst. Derg.* S:16, s. 112-132, İstanbul.
- Gürbüz, O. (1998). "Van Gölü Çevresinde Kır Yerleşmesi" *İst. Üniv. Edebiyat Fak. Coğrafya Derg.* Sayı:6, s.93-136, İstanbul.
- KHGM -Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü- (1995). *Bursa İli Arazi Varlığı*, T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yay., İl rapor no: 16, Ankara.
- KHGM -Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü- (1998). *Bilecik İli Arazi Varlığı*, T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yay., İl rapor no: 12, Ankara.
- Rodenberg, J.(1987-1997). *The Ilıpınar Excavations I, Fived Seasons of Fieldwork In NW Anatolia*, İstanbul.
- Rodenberg, J. (1993). "Ilıpınar X to VI: Link and Chronology" *Anatolica XIX, Special Issue on Anatolia and The Balkans Symposium*, s.251-267, İstanbul.
- Sergün, Ü. (1986). *Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme*, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 3370, İstanbul.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve Yerleşme, Cilt I*, İkinci baskı, İst. Üniv. Yay. No: 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yay. No: 43, İstanbul.

Tolun Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası- Kır Yerleşmeleri*, İst. Üniv. Yay. No: 2275, Coğrafya Enst.Yay. No:93, İstanbul.

Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye İskan Coğrafyası – Kır iskanı*, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No. 1283, Coğrafya Enst. Yay. No: 49, İstanbul.

BİGA YARIMADASI'NDA ORMANCILIĞA BAĞLI DÖNEMLİK YERLEŞMELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A investigate on periodic rural settlements connected with forestry activities in Biga peninsula

Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN*

Özet:

Dönemlik kırsal yerleşmeler topografya, iklim, bitki örtüsü ve su şartları ile ekonomik faaliyetin türüne göre farklılık gösteren, genelde basit ve küçük meskenlerden oluşan ve yöresel olarak da farklı isimler alan yerleşmelerdir. Biga yarımadası ve yakın çevresinde orman alanlarında denetimli olarak yapılan orman işçiliği bu yöredeki dönemlik yerleşmelerin özelliklerini belirlemektedir. Özellikle tarım alanı yetersiz olan köylerde ve tarım-hayvancılık yapılmakla birlikte tarım alanı-orman sınırında bulunan köylerde yaşayanlar da ormancılık faaliyetine katılmakta ve bu tip yerleşmeleri oluşturmaktadır. Mevsimlik olarak yapılan bu iş köylülere bir ek gelir sağlamaktadır. Biga yarımadasındaki kırsal alanlar için önemli bir ekonomik faaliyet olan ormancılığa bağlı olarak kurulmuş yöre köylülerinden oluşan işçilere ait dönemlik baraka tipi yerleşmeler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Geçmişte farklı yapı malzemelerinden oluşan turluk olarak adlandırılan çadırların farklı bir modeli sayabileceğimiz, baraka tipi bu yapıların fonksiyon ve özellikleri incelenmiştir. Orman işçileri ile yapılan görüşmeler ve saha çalışmaları ile bu yerleşmelerin coğrafi dağılışı ve özellikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Biga yarımadası, Kazdağları, baraka, dönemlik kır yerleşmeleri, orman işçileri.

Abstract:

According to topography, climate, flora, water resources and economic activity temporary or seasonal rural settlements are differentiating. In general these rural settlements are simple, very small ones that have various names as a local. On forest areas of Biga peninsula, trees are cut under the control of authorities to order to rarefy and reanimate the forest. Villages in this area especially those that have not enough land to agriculture and that lie between agriculture area and forest, have forestry activity and build up the temporary rural settlement. The economic activity is made as a seasonal and is supplied additional income for villager. The topic of this research is shanty or hovel of seasonal forest workers, because forestry is important economic activity for village in hillside of Biga peninsula and near area. These houses like hovels are investigated function and properties. They form current model for tents which has been used for long time in the history. Other name of these settlements is turluk that made of different material. Geographical distribution and properties of these hovels are determined by means of conversation with forest workers and excursions and questionnaire.

Keywords: Biga Peninsula, Ida Mountain, hovel, temporary rural settlement, forest worker

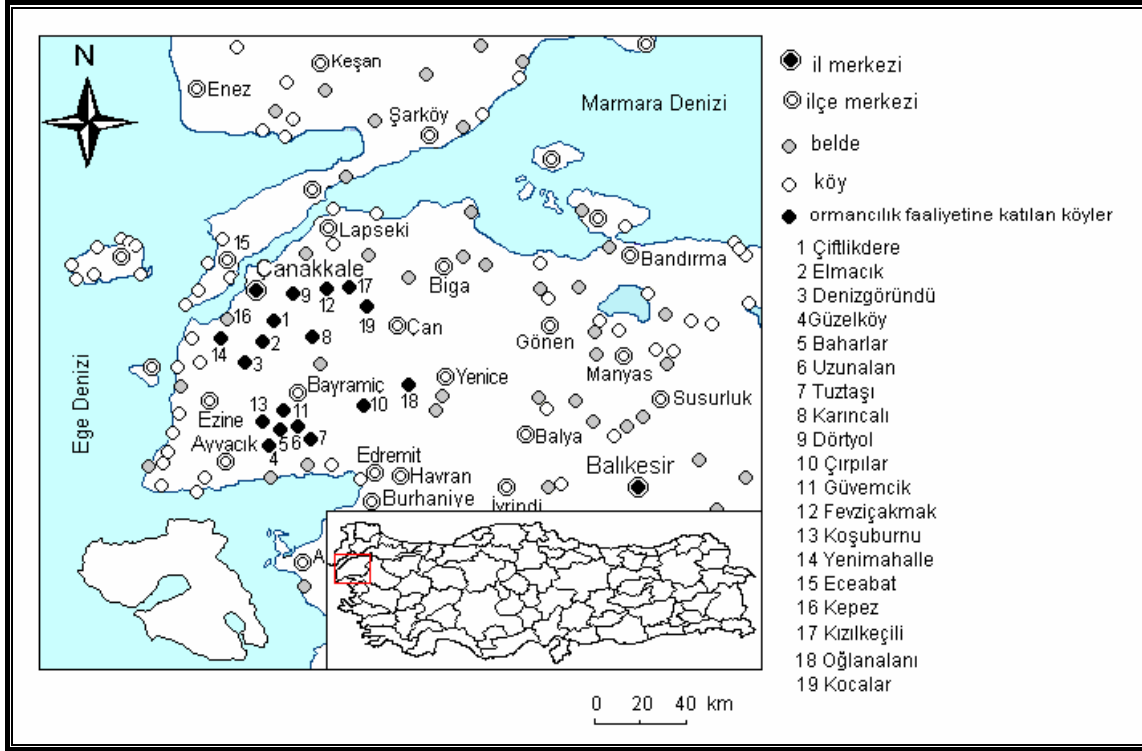
* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

1. Giriş

Anadolu insanı yüzyıllardır çeşitli topografya ve iklim şartlarına bağlı olarak değişen toprak ve bitki örtüsüne sahip coğrafyalardan yararlanmak için gezici ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Esas yerleşim alanları dışındaki arazilerden de faydalanmak amacı ile dönemlik kullandıkları yerleşim alanları oluşturmuşlardır. Coğrafi literatüre farklı adlarla giren bu yerleşmeleri, Tanoğlu (1966) “*münferit yerleşme ile köy arasında kalan ara şekiller*”, Tunçdilek (1967) “*köy-altı iskan şekilleri*”, Emiroğlu (1977) “*köyden küçük yerleşmeler*”, Göney (1977) ve Karaboran (1985) “*eğreti kır yerleşmeleri*”, Koday (2000) “*dönemlik yerleşmeler*”, şeklinde adlandırmışlardır. Bu yerleşmelerin, yöresel olarak şekli, yapı tarzı, kullanım süresi ve fonksiyonları değişmektedir. Dönemlik yerleşmeler, başta hayvancılık ve tarım faaliyetleri olmak üzere ormancılık, avcılık, turizm, madencilik ya da bir kaç bir arada yürütülen ekonomik amaçlı fonksiyonlara sahiptirler. Günümüzde bu tip yerleşmelerin tarım ve hayvancılık amaçlı olanlarının bir kısmı köylere dönüşürken, bir kısmı da terkedilmiş ya da turizm alanına dönüşmüştür. Kom, mezra, dam, güzle, barla, oba, ağıl, tola, güme, turluk, değirmen, saya, gibi daha pek çok isim alan bu yerleşmeler birbirlerinden az çok farkla ayrılmaktadırlar.

Ülkemizde “*oduncu köyler*” ya da “*orman köyleri*” olarak adlandırılan, primer faaliyetlerin yürütüldüğü köylerde yaşayanlar, dönemlik ekonomik faaliyetlere katılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin kırsal yerleşme türlerine ilave edilebilecek bir dönemlik yerleşme şekli araştırılmıştır. Bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda ormancılığa bağlı kır yerleşmesi olarak orman köylerinden bahsedilmiş, ancak dönemlik yerleşmelerden söz edilmemiştir. Biga yarımadasında geniş orman alanlarının varlığı, orman köylerindeki ekonomik imkansızlıklar ve kültürel özellikler bu yörede ormancılığa bağlı dönemlik kır yerleşmelerinin oluşmasına neden olmuştur.

Araştırma alanımız Biga yarımadasında, orman alanlarının büyük bir kısmına sahip olan Kazdağları ve çevredeki diğer yüksek alanlarda orman arazilerine bağlı kurulmuş olan kırsal yerleşim alanlarını içine almaktadır. Bu alanda, orman içinde ve bitişiğinde, çok sayıda köy bulunmakta olup, bunlardan özellikle ormancılığı bir yaşam biçimi haline getirmiş olan köyler incelenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma alanının coğrafi konumu.

2. Veri ve Yöntem

Ülkemizde ormancılık faaliyeti ile çeşitli derecelerde ilgili kırsal yerleşmeler ve kırsal ekonomilere bağlı coğrafi çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu araştırmalardan konumuza yakın bazı makaleler aşağıda belirtilmiştir.

Emiroğlu (1972), Türkiye’de orman içi kırsal yerleşmelerinin tarihi gelişimi, orman-köy ilişkileri ve sorunlarını ele aldığı makalesini Bolu örneğinde incelemiştir.

Yılmaz (1996), Doğu Karadeniz bölümünde Piraziz Bulancak güneyindeki orman alanları içinde kalan köylerin ekonomik yapıları ve yerleşme özellikleri araştırmıştır.

Soykan (2002), Kazdağ Milli parkı içinde kalan köylerin ekonomik özellikleri ve sorunlarını ele almıştır.

Köse (1997), Madra dağının kuzey eteklerinde bulunan Kışla deresi vadisinde orman köylerinin ekonomik kalkınmasında dokumacılığın yeri üzerinde durmuştur.

Bu çalışmada ise, yörede ormancılığa bağlı dönemlik yerleşmelerin özellikleri ve burada yaşayan halkın yaşam şekli araştırılmıştır.

Yapılan ön araştırmalarda, gezici ormancılık faaliyetini aktif olarak devam ettiren köyler tespit edilmiştir. Seçilen örnek köylerden, Elmacık, Çiftlikdere, Karıncalı, Tuztaşı, Güzelköy, Baharlar, Uzunalan ve Kocalar köyleri ile geçici yerleşme alanlarında, araştırmalar yapılmıştır. Konu ile ilgili 29 kadın 39 erkek olmak üzere 68 kişiye anket uygulanmış ve gözlemler yapılmıştır. Ankette 6 adet kişisel bilgi, 10 adet ormancılık faaliyeti ile ilgili bilgi ve 5 adet de mesken yapısı ile ilgili bilgi içeren, toplam 21 adet soru sorulmuştur. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için çapraz tablolar yapılmıştır. Demografik özelliklerle ormancılık faaliyetine katılım arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Sosyal yaşam ve mesken yapısı ile ilgili diğer sorular da ayrıca değerlendirilmiştir. Yerleşmeler sadece şekil özelliği ile değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan da değerlendirilmiştir.

3. Ormancılığa bağlı kırsal yerleşmeler:

Türkiye’de ormancılığa bağlı kırsal yerleşmeler, orman köyleri, barakaları, kulübeleri, orman depoları ve yangın gözetleme kuleleri olarak sıralanabilir. Türkiye’de orman köyleri dağılımına baktığımızda Karadeniz kuşağında Kuzey Anadolu dağları, Marmara bölgesinde Yıldız dağları, Kazdağları ve çevresi, Uludağ, Kuru, Kozak ve Madra dağı, gibi yüksek alanlarda ve Akdeniz bölgesinde Toroslarda, orman-tarım alanı arasında, orman-yayla sınırında, orman içinde veya yakınında yayıldığı görülmektedir. Son yıllarda orman köylerinin sayısal artışına rağmen, nüfuslarının azalması, bu köylerdeki göç oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Orman bitişiği köy sayısının sürekli artması yeni köylerin kurulmasından değil, daha önce bu statüye alınmamış köylerin eklenmesi ile olmuştur (Tablo 1-2).

Biga yarımadasında, özellikle orman köylülerinin dönemlik kullandıkları barakalar kırsal yerleşme niteliği taşımakta ve yörede kırsal hayatın devamlılığını sağlamaktadır. Özellikle çalışma alanımızda görülen gezici barakalar, Türkiye’nin diğer orman alanlarında pek rastlanmayan bir yerleşme tipidir.

Tablo 1. Türkiye’de orman köylerinin yıllara göre sayısal değişimi

Yıllar	Orman içi Köy	Orman bitişiği köy	Toplam orman köyü	Toplam köy
1970	7456	8547	16003	35110
1975	7519	9507	17026	35228
1980	7519	10049	17568	35268
1985	7506	10058	17564	35151
1990	7406	11656	19062	35545
2000	7328	12249	19577	34971

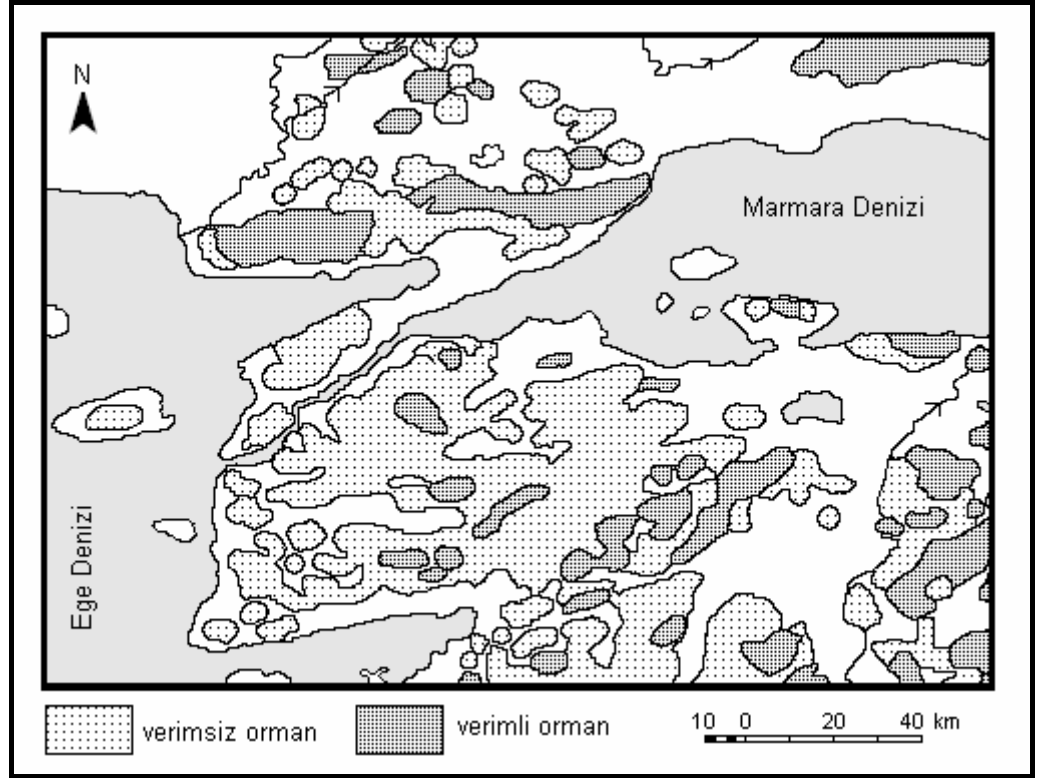
Kaynak:Orman Bakanlığı (ORKÖY), DİE.

Tablo 2. Türkiye’de orman köylerinde yıllara göre nüfus değişimi (1000 kişi)

Yıllar	Orman içi köy	Orman bitişiği köy	Toplam orman köyü
1970	3449	4505	7954
1975	3571	5761	9332
1980	3851	6310	10161
1985	3850	6311	10161
1990	3247	5575	8822
2000	2529	4850	7379

Kaynak:Orman Bakanlığı (ORKÖY), DİE.

Çanakkale, Türkiye’de orman alanları ve orman köyleri sayısı bakımından ilk sıralarda yer almaktadır (Çağlar,1986). İlin alanının yaklaşık %54’ü (525 124 ha) orman (413 192 ha) ve fundalıklarla (111 932 ha) kaplıdır. Yöre ormanlarının önemli bir kısmı da işletmecilik açısından verimli orman niteliğindedir. Verimsiz ormanlardan da başta yakacak odun olmak üzere çeşitli ürünler elde edilmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Biga yarımadası ve çevresinde orman alanlarının dağılışı. (Kaynak:OGM)

Çanakkale’de orman içi, kenarı ve yakınında, ormanla çeşitli şekillerde ilişki içinde olan 452 orman köyünde 49 601 hane yer almakta ve bunların bir kısmı, çeşitli derecelerde sürekli veya zaman zaman ormancılıkla uğraşmaktadır. Araştırma alanında ormancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu köyler Çiftlikdere, Kayadere, Elmacık, Denizgözü, Yenimahalle, Çanakalan, Dümrek, Salihler, Fevziçakmak, Kızılkeçili, Güzelköy, Uzunalan, Tuztaş, Baharlar, Karıncalı, Çırpılar, Güvemcik ve Oğlanalanı’dır.

Çanakkale sınırında Edremit’in Narlı, Arıklı, Hüseyinfakı, Demirci köyleri ile Çakalini, Adatepebaşı, Çetmibaşı mahallesi gibi orman sınırında kalan yerleşim birimlerinde de orman işçiliği yapılmaktadır (Ertin, 1992).

4. Araştırma Bulguları

4.1.Ormancılık faaliyetine bağlı dönemlik kırsal yerleşmelerin ortaya çıkışı ve mekansal özellikleri:

Araştırma alanımızda ormancılığa bağlı dönemlik yerleşmeleri oluşturan köylülerin daha çok kıyıda ve ovalardan uzak çok eğimli yamaçlarda kurulmuş köylerden geldikleri görülmektedir. Bu köylerin kuruluş yerlerine baktığımızda şu şekilde sınıflandırabiliriz.

1. Tamamen ormanlarla çevrili orman içi köyler (Çiftlikdere, Tuztaşı, Kayadere)
2. Tarım alanları yetersiz orman alanlarına yakın mesafede bulunan köyler (Uzunalan)
3. Orman-tarım alanı sınırındaki yamaçlarda kurulmuş köyler (Denizgöründü, Karıncalı, Elmacık Güzelköy)

Ayrıca orman alanına yakın kasaba ve belde halkının kırsal kökenli olanları da ormanda çalışmaya devam etmektedirler. Genelde bu işi yapanların belli köylerde toplandıkları görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Ankete katılan 68 orman işçisinin ikamet yerlerine göre dağılımı

İkamet yeri	Frekans	Oran(%)
Baharlar	2	2,9
Dardanos	2	2,9
Bayramiç- Merkez	4	5,9
Çanakkale-Merkez	2	2,9
Çiftlikdere	14	20,6
Dört Yol	8	11,8
Eceabat	2	2,9
Elmacık	2	2,9
Güzelköy	8	11,8
Karıncalı	6	8,8
Kepez (Belde)	4	5,9
Küçükkuşu	2	2,9
Tuztaşı	4	5,9
Uzunalan	8	11,8
Toplam	68	100,0

Ormancılığın yörede geleneksel ekonomik faaliyet olması, tarım arazileri ve meraların yetersiz olması, orman alanlarının bakım ve gençleştirme faaliyetlerinin belirli aralıklarla tekrarlanması, köyün alanı dışında hatta kilometrelerce mesafede Türkmenlerin gezici orman işçiliği yapabilmeleri gibi nedenlerle kültürle doğal ortamın etkileşiminden bu dönemlik yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde, Tümerkin (2002), Kuzey Amerika'da kuzeybatı Pasifik kıyısında geçici olarak kurulan hamletler halindeki "oduncu kampları"ndan bahsetmektedir.

Yöre Türkmenleri bu iş için başta Biga yarımadasında bulunan Kazdağları, Ağı dağı, Eybek dağı, Dede dağı, Katran dağı ve Kayacı dağı olmak üzere Gelibolu yarımadası ve Lapseki orman alanları ile Kuru dağı ve Keşan'a kadar uzanan ormanlara gitmektedirler.

Barakaların kuruluş yerinin seçiminde dikkat edilen özelliklerin başında, herhangi bir su kaynağına yakın olması tercih edilmektedir. Özellikle kaynak ve akarsu kenarları seçilmekte, orman alt sınırına yakın düz bir alanda ve kesim alanına da çok uzak olmayan bir mesafede kurulmaktadır. Bu yerleşmelerin diğer dönemlik yerleşmeler gibi mevsimlik bir periyodu yoktur. Kesim ve bakım alanının genişliğine ve sıklığına göre 2 ay ile 2 yıl arasında kalınabilir. Bazı aileler yıllarca ormanda yaşayıp, özel günlerde ve alışveriş için köylerine ya da en yakın pazara kısa süreli gittiklerini belirtmektedirler. Ankete katılan 68 kişi de ormanda kalış süreleri değişmekle birlikte kış şartları çok ağır geçmedikçe ve iş olduğu sürece ormanda yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Bu yörede ormancılık faaliyetine katılan köylülerin, Karadeniz bölgesindeki orman köylülerine oranla daha fazla ormanda yaşadıkları görülmektedir. Örneğin, Giresun dağlarının kuzey yamaçlarında orman işçiliği 2-3 ay sürmekte ve orman işçiliği yöre kırsalındaki yerleşmelerde en fazla % 18 oranında bir istihdam sağlamaktadır (Yılmaz, 1996:148). Oysa burada Çiftlikdere, Denizgöründü ve Dumanlı gibi köylerde halkın yarısından fazlası orman işçisidir ve yılın büyük kısmını ormanda geçirmektedir.

4.2. Ormancılık faaliyetine katılanların kültürel özellikleri :

Ormancılığın yöredeki tarihi oldukça eski olup, Romalılar ve Osmanlılar döneminde donanmaların ihtiyacı olan keresteler buradan sağlanmıştır (Ertin, 1992:200).

Kazdağları Türkmenleri eldeki tarihi bilgilere göre XIII. yy'dan itibaren Karasi Oğulları tarafından yöreye yerleştirilmiştir. Anadolu'da Türkmen aşiretlerine "tahtacı" ve "ağaç eri" adlar verilmektedir. Bu adlandırmada onların ağaç işleri ve orman işçiliği ile uğraşmalarının etkisi vardır. Bunun yanında geleneksel yaşamlarında orman ve ağaç kültürünün etkisi de görülmektedir (Erden, 1982:74).

Tahtacıların atalarının XIII-XV. yüzyıllarda ormanlık alanda yaşadıkları için *Ağaçeriler* oldukları belirtilmektedir. Ağaç-eri, ormanda yaşayan demektir.

1860'lı yıllara kadar Kazdağlarında göçebe olarak yaşayan Türkmen aşiretleri, 1862-1870 yılları arasında zorunlu olarak iskan edilmişlerdir (Su, 1938). Bunlara ait barakaların taşınabilir nitelikte olması da göçebe yaşantı ve çadır kültürünün bir devamı olabilir. Türkmen köyleri dışında az topraklı ve topraksız köylüler de son yıllarda ormanda çalışmaya başlamışlar, ancak onlar köylerini terk etmeden bu işi yapmaktadırlar.

Çanakkale ve Balıkesir yöresinde çok sayıda Türkmen-tahtacı köyü bulunmaktadır. Çanakkale'de Merkez, Ayvacık, Bayramiç ve Ezine ilçelerine bağlı Akçeşme, Denizgöründü, Yenimahalle, Elmacık, Çiftlikdere, Kayadere, Değirmendere, Derbentbaşı, Eğridere, Koşuburun, Bahçedere, Karıncalı, Güvemcik, Mehmetalan ve Uzunalan köyü örnek olarak verilebilir. Edremit yöresinde de, Tahtakuşlar, Kavlaklar, Arıtaşı ve Kızılçukur, Doyuran, Yassıçalı, Çamcı, Hacıaslanlar ve Tahtacı (Burhaniye) köyleri tahtacı olarak adlandırılmaktadır.

Erden (2003) yörede yaşayan tahtacıların ormanı koruyan bir kültüre sahip oldukları ve inançlarına göre ağacı kutsadıklarını belirtmektedir.

Ankete katılanlar arasında % 88.2'si (genelde Türkmenler) bu mesleğin baba ve dededen gelme olduğunu belirtirken, Yörükler ve diğerleri sonradan bu işi yapmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Yine gezici ormancılık ve baraka yaşantısını sadece Türkmenlerin sürdürdüğü görülmektedir. Diğerleri köylerinin yakın çevresindeki orman alanlarına gitmekte ve köylerini terk etmemektedirler.

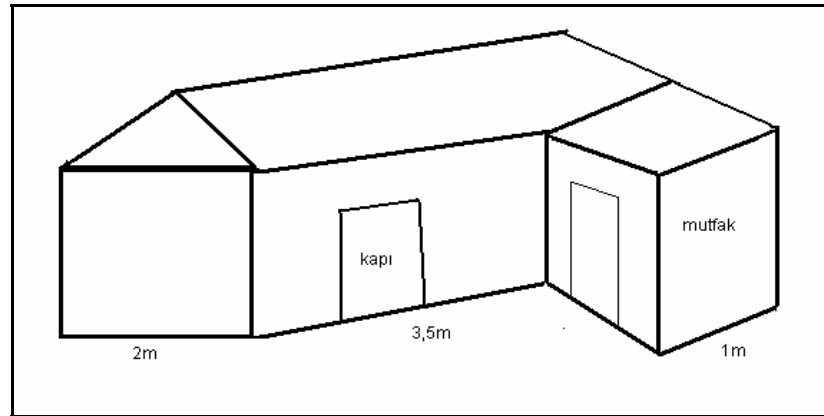
4.3. Meskenlerin şekil ve fonksiyonel özellikleri:

Ormancılık faaliyetine bağlı dönemlik kırsal yerleşmelerde "*baraka*" ve yöresel olarak "*yatak*" adı verilen basit yapıli meskenlerin fonksiyonel özellikleri şu şekildedir:

1. Faaliyet süresince kullanılır, iş bitince çadır gibi sökülüp, başka yere kurulur, bu haliyle eski Türkmen çadırı olan turluk ve topak evlere benzemektedir. 65 yaş ve üzerindeki naylor örtü yerine keçe kullanıldığını ve bunlara "*baraka*" yerine "*keçe ev*" adının verildiğini belirtmektedirler.

2. Kısa sürede ve kolay kurulabilir, yöredeki tüm barakalar kullanıcıları tarafından yapılmıştır, kolay sökülebilir ve taşınabilir.
3. Maliyeti çok azdır, ancak estetik yönden oldukça zayıftır.
4. Yapı malzemesi tamamen ahşap olup, üzeri yağmur ve zararlılara karşı naylon örtü ve ağaç dalları ile kaplanır (Şekil 3-4, Foto 1-2-3-4). Ancak naylon örtü nedeni ile yazın aşırı derecede sıcak olmaktadır. Genelde bir veya iki gözlü, tuvalet dışarıda, banyo içerdedir.
5. Isınma ve pişirme aracı olarak ortaya maşanga (kuzine) denilen çok amaçlı sobalar kurulur ve odun yakılır.
6. Meskenin iç kullanım alanlarında (yer döşemesi, sedir, masa, raf vs.) da tahta kullanılır.
7. Uzun süre kalanlar keçi ve tavuk gibi ihtiyaç için besledikleri hayvanlarına göre eklenti yapmaktadırlar.

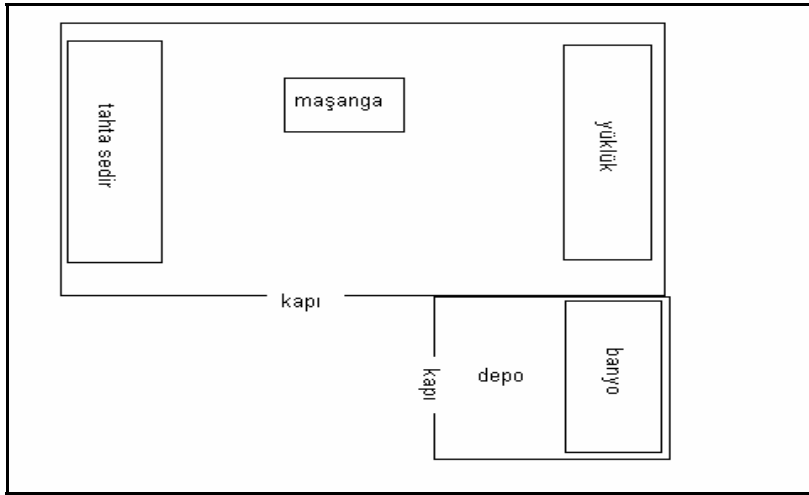
Bunlar ormana yakın ve diğer sürekli yerleşim alanlarından uzak olduğu için güvenlik nedeni ile tek mesken olarak bulunmaz, en az 2 hane (baraka) olup, genelde 4-5, en fazla da 10 hanedir. Her hanede 2-5 kişi bulunur. Barakalar ya aynı köylü ve akraba olanlarla ya da yakın köylü ama tanıdık ailelerle bir arada kurulur. Genelde gün boyu ormanda çalışan işçiler bu yapıları yatakhane olarak kullanırlar (Foto 2).

Şekil 3. Bütün barakalar az-çok farkla aynı şekilde inşa edilmektedir.

Foto 1. Barakalar ahşaptan olup, düzensiz bir şekilde tahtaların çakılması ile inşa edilmekte, daha sonra üzeri naylon örtü ile kaplanmaktadır.

Şekil 4. Örnek baraka içi planı.

Foto 2. Yenice yolu üzerinde kurulmuş beş-altı barakalı kırsal yerleşme.

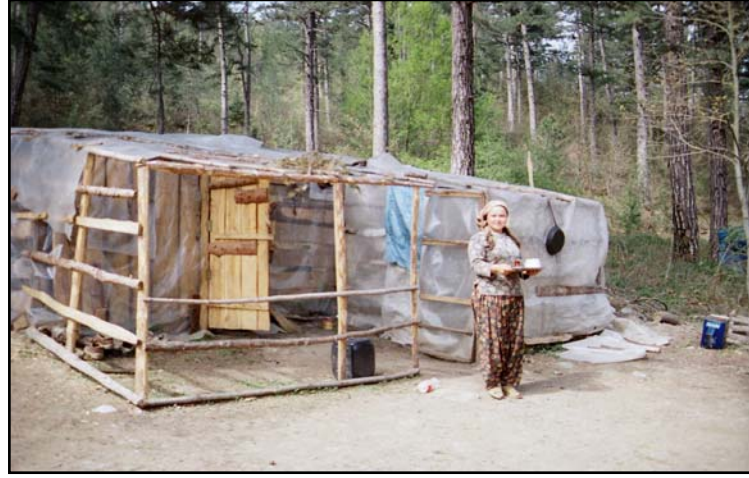

Foto 3. Karıncalı köyünden bir ailenin Yenice güneyinde kurulmuş naylon örtülü bir baraka (yatak) örneği.

Foto 4. Kocalar köyünden bir ailenin Çanakkale-Çan yolu kenarında kurdukları barakadan bir görünüm.

4.4. Ormancılık faaliyetinin ekonomik boyutları:

Orman köylüleri genellikle kapalı ekonomi ve primer üretim koşullarında yaşamaktadırlar. Yöre halkı geleneksel tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile orman işçiliğinden geçimini sağlamaktadır. Yeterli büyüklükte tarım arazisi olmayan orman köylüsü, arazi kullanma kabiliyet sınıflarına bakmadan tarım arazisi olmaması gereken arazileri kullanmaktadır. Bu arazilerin eğimli olması nedeni ile toprakları kısa sürede erozyona maruz kaldığından verimi düşüktür. İhtiyaca yönelik düşük verimli ürünler yetiştirmektedirler. Bunun yanında orman içi otlak alanlarında küçükbaş hayvancılık özellikle de keçicilik yapılmaktadır. Bu alanların dar olması nedeni ile aşırı otlatma yapılmaktadır. Orman alanlarının birçok alanda tahribatı ve kalan alanların korumasına

yönelik yasaklar, özellikle genç ormanlarda keçiciliğin yasaklanması, buradaki köylerin geçim alanlarını daraltmıştır. Örneğin, Madra dağı kuzeyinde bulunan Kışla deresi vadisi tarım alanlarının sınırlı olması nedeni ile ormancılık ve hayvancılığın önemli hale geldiği bir alandır. Yıllar boyu süren orman tahribatından sonra, son yıllarda kaçak ağaç kesiminin kontrol altına alınması ve keçilerin ormana zararı nedeni ile keçiciliğin önlenmesi, yöre kırsal halkı dokumacılığa yönlendirilmiştir (Köse,1997:260).

Orman köylerindeki tarım işletmeleri genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinden oluşmaktadır. İşletmelerde sermaye yetersizliği ile elverişsiz arazi ve toprak şartları nedeni ile verimlilik oldukça düşüktür (Akpınar-Özkan, 2000:205).

Çalışma alanımızda orman işçiliğinin yaygın olmasında tarım alanlarının yetersiz olması da etkilidir. İlde çiftçi ailelerin büyük bir kısmı az topraklıdır (Tablo 4-5-6). Özellikle orman köylerinde tarım işletmeleri oldukça küçüktür. Ankete katılanların büyük kısmı da ya topraksız ya da az topraklı çiftçilerden oluşmaktadır. Büyük kısmı 10-30 da arazileri olduğunu belirtmişlerdir. Elverişsiz arazi şartları ve sermaye yetersizliği tarımsal verimliliği düşürmektedir. Ankete katılanların 46'sının (%67.6) geçim tarımı ve hayvancılık gibi ek geliri varken , 22'si (%32.4) hiç bir ek gelirinin olmadığını belirtmiştir. Bunlar aynı zamanda arazisi olmayan köylülerdir (Tablo 6).

Tablo 4. Çanakkale'de tarım alanı büyüklüğüne göre hane sayıları (2005).

Tarım alanı (da)	Hane sayısı	Oranı (%)
0-50	33 654	66,3
51-200	16 090	31,7
200+	976	2,0
Toplam	50 720	100,0

Kaynak: Çanakkale Tarım İl Md.

Tablo 5. Çanakkale'de orman köylerinde tarım alanı büyüklüğüne göre hane sayıları (2001).

Tarım alanı (da)	Hane sayısı	Oranı (%)
Arazisi olmayan	3682	7,42
1-10	7451	15,02
11-25	16306	32,87
26-50	22162	44,68
Toplam	49601	100,00

Kaynak:DPT

Tablo 6. Ankete katılanların tarım alanı büyüklüğüne göre oransal dağılımı.

Tarım alanı (da)	İşçi sayısı	Oranı (%)
Arazisi olmayan	22	32.4
1-30	34	50.9
31-50	12	17.7
Toplam	68	100,00

Orman köylerinin ekonomilerine katkıda bulunma ve onlara istihdam yaratma, bir kanunla da desteklenmiştir. 6831 sayılı Orman Kanununa göre, ormancılık çalışmalarının gerektirdiği işgücü ihtiyacının özellikle orman köylerinden sağlanma mecburiyeti vardır. Orman köylüleri, ağaç kesimi, ağaçlandırma, orman bakımı, nakliye ve orman yolları inşaatı gibi işlerde istihdam edilmektedir. Orman Kanununun 40. maddesine göre, devlet ormanlarında kesme, budama, taşıma, kabuk soyma, kozalak toplama, imal bakım, imar, ağaçlandırma, yol açma gibi işleri, orman içi veya bitişiğindeki köylülere yaptırılması öngörülmüştür. Fakat orman içi ve bitişiğindeki köylülerin iş gücünün yeterli olmaması ya da işi kabul etmemeleri durumunda bu işlerin taahhüt yolu ile yaptırılacağı kararı da alınmıştır. Orman işletme şeflikleri tarafından işler öncelikle Tarımsal Kalkınma Kooperatifi olan köylere teklif edilmektedir. Onlardan yeterince işçi sağlanamayınca sırasıyla o köyün şahıslarına, civar köy kooperatiflerine ve civar köy şahıslarına verilmektedir. Oradan da talep gelmezse uzaktan gelen orman köylülerine verilir. Örneğin, bu yöreye İzmir, Adana ve Mersin civarından az sayıda orman işçileri gelmekle birlikte, yöre orman işçileri de Gelibolu, Keşan, Tekirdağ, Balıkesir, gibi daha uzaklara gitmektedirler.

Ücretler yapılan işin özelliğine ve yere göre değişmektedir. Arazi eğimi, bitki örtüsü durumu, kesilecek ağaç miktarı ve sıklığına göre belirlenmektedir. Orman Genel Müdürlüğü'nün her alan için bu kriterlere göre belirlenmiş puan tablosundaki katsayı ile belirlenen ücret çarpılarak bir sterin¹ değeri hesaplanır. Kesim yapılan alan ne kadar yüksek ise, ağaç ne kadar kalın ise ve sürütme mesafesi ne kadar fazla ise ücret de ona göre artmaktadır. Çanakkale Orman İşletme Şefliği'nden alınan bilgilere göre ilde 2005 yılında orman köylülerine kesme, sürütme, nakliye ve yükleme işlerinden 4 352 084 YTL

¹ 1 ster: 1 m³ boyutunda istiflenmiş ağaç.

ödenmiştir. Orman köylülerinden alınan bilgilere göre de 2005 ve 2006'da 1 ster ücretinin 10 YTL ile 20 YTL arasında değiştiği belirtilmektedir. İşler artık giderek kooperatifler aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. 2005 yılı itibari ile ilde kurulmuş olan 301 tarımsal kalkınma kooperatifinin 17'si ormancılık ile ilgilidir. Her kooperatife bir veya birkaç köyün ormancıları üyedir. Orman işletme şeflikleri kooperatifler aracılığı ile köylülere iş vermektedir. Yaptıkları işin gelirinin de düşük olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 7).

Tablo 7. Ankete katılanların ek gelir- ücret memnuniyeti karşılaştırması

Ücret Memnuniyeti	Ek Gelir		Toplam
	var	yok	
Evet	4	4	8
Hayır	30	6	36
Kısmen	12	12	24
Toplam	46	22	68

Kazdağları'nın belli bir kısmının milli park ilan edilmesi ile kesimlerinin yasaklanması ormancılık istihdamını daraltmıştır. Bu yörede çalışanlar milli park dışındaki orman alanlarına çalışmaya gitmektedirler (Soykan, 2003: 274).

Or-köy kredilerini ise daha ziyade orman kenarında olan ancak ormancılık yapmayan köylüler kullanmaktadırlar. Keçi otlatmanın yasaklanması da geçim kaynaklarını kısıtlamıştır. İşin sürekli olmaması, kazancın yetersiz olması ve yıllık gelir seviyelerinin düşük olması ve diğer gelir kaynaklarının yetersiz olması nedeni ile ekonomik açıdan sıkıntı yaşanmaktadır.

Orman işinde çalışanların en önemli aracı traktördür. Traktörü olmayanlar ise hala katır veya eşek kullanmaktadır. Traktör ormancılık işinde taşımayı hızlandırdığı için sadece kesimden değil, nakliyeden de gelir getirmektedir. Son yıllarda traktör sayısı artmış neo-tahtacılar taşıma hayvanı yerine taşıt araçlarını kullanmaya başlamışlardır (Tablo 8).

Tablo 8. Ankete katılanların taşıt araçları varlık durumunun karşılaştırılması

	Taşıt hayvanı		Toplam
	Var	yok	
Traktör var	4	40	44
yok	12	12	24
Toplam	16	52	68

Bütün bunlar dikkate alındığında ormancılık faaliyetinin uzun yıllar bu yörede köylülere verilmesi nedeni ile bu işte geçici olarak istihdam edilenler, köylerinin dışındaki alanlara da çalışmaya giderek dönemlik yerleşmeler oluşturmaktadırlar. Bir bakıma dönemlik kırsal ekonominin bir parçası olmuşlardır. Bunun diğer gezici faaliyetlerden farkı bir işletme şefliğine bağlı ve onların denetiminde çalışıyor olmalarıdır.

4.5. Ormancılık faaliyetinin sosyal boyutları:

Orman işçiliği yapan yöredeki kırsal halkın büyük kısmının sigortası yoktur. Olanlar ise isteğe bağlı tarım sigortasına sahiptir. Ormancılık faaliyetinin tarım ve hayvancılığa göre daha fazla kaza riski olması ve iş kazalarının yaşanması halinde hiçbir güvencelerinin olmaması en önemli sorunlardan biridir. Ormancılıktan başka geçim kaynağı olmayan yöre halkının genç çocuklarının da bu işte işçi olarak çalıştırılması, onların eğitim süreçlerini aksatmaktadır. Barakalarda elektrik olmadığı için burada kaldıkları sürece pek çok elektronik aleti kullanamamaktadırlar. Özellikle kadınlar için yaşam biraz daha güç olduğu görülmektedir. Orman işçiliği yanında, taşıma su ile diğer ev işlerini de yapmaktadırlar (Foto 5).

Foto 5. Elmacık köyünden orman işçiliği yapan bir aile.

Tablo 9. Ankete katılanların yaş ile çalışma süresinin karşılaştırılması

yaş grubu	çalışma yılı					Toplam
	1_5	6_10	11_15	16_20	21+	
31-45	4	2	0	10	8	24
46+	0	2	2	2	38	44
Toplam	4	4	2	12	46	68

Orman işçisi olarak çalışan kadınların oranı erkeklere oldukça yakındır. Ankete katılanın yaş aralığına bakıldığında, Çalışanların büyük kısmını yetişkinler olup buların büyük kısmı 20yıldan fazladır bu işte çalışmaktadırlar. Bir aileden 2-5 kişi arasında değişmekte, bir kısmı çocuklarını da çalıştırmaktadır. Bu nedenle yaş aralığı oldukça geniş olup, 12-70 yaş arasında değişmektedir (Tablo 9).

Orman işçiliği yapanların ailelerinden, köylerinden ve evlerinden uzun süre ayrı kalmaları da ayrı bir sosyal sorundur. Belli bir tatil günleri olmamakla birlikte genelde Cuma günleri Çanakkale'de geleneksel pazarın olması nedeni ile izin günü olarak kullanılır.

5. Sonuç ve Değerlendirme:

Bu çalışmada doğal çevre ve kültür etkileşiminden doğan bir yerleşme ve yaşam şekli ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yörede ormancılık faaliyeti çok eski tarihlere kadar uzanmakta ve çok sayıda orman köyü olmasına rağmen bunlar içinde daha eğimli ve yüksek alanlarda kurulmuş Türkmen köyleri ormancılığı birinci derecede ekonomik faaliyet olarak benimsemişlerdir. Geçmişte daha yaygın olan bu yerleşim şeklinin bugünün şartları içinde giderek azaldığı görülmektedir.

Ormancılık dışında gelir alanlarının yetersiz olması nedeni ile de bu işi mümkün olduğunca uzun süre yapabilmek amacı ile yarı-göçebe bir yaşam şekli oluşturmuşlardır. Bu yerleşmeleri Türkiye'de köy-altı yerleşme şekilleri arasına eklenebilecek ormancılığa bağlı dönemlik yerleşmeler olarak tanımlayabiliriz. Ormancılık faaliyetinin yapıldığı köylerde nüfus artışı düşük olmakla birlikte, ormancılık yörede orta yaş göçlerini kısmen engelleyen bir istihdam alanıdır. Buna rağmen orman köylerinde yaşam standartları diğer köylere göre nispi olarak sürekli gerilemektedir.

Çalışma alanımızda, ormancılık dışında başka bir iş bilmeyen yöre halkı ahşap işçiliği, marangozluk, arıcılık ve besicilik gibi pazarı olan diğer işlere de yönlendirilmemiştir. Bu nedenle ormancılık dışında bir gelir kaynağı bulunmamaktadır. Buradaki orman köylüleri de, ormancılık yapan Madra dağı kırsal halkı gibi farklı iş alanlarına kaydırılabilirler.

Orman içinde ve civarında bulunan köylerdeki yaşam şartlarının iyileştirilmemesi durumunda göçler devam edecektir. Orman işçilerinin teknik yönden tecrübelerinin artırılması iş kazalarını azaltacaktır. Ayrıca sosyal güvence ve sağlık sigortalarının yapılması gerekir.

Türkiye'nin kırsal yerleşim alanları bir taraftan sayısal ve niteliksel değişim gösterirken, bir taraftan daha önce ortaya çıkmamış yeni türlerin ortaya çıkarılması bu alanda çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, M.G.-Özkan, B. (2000). "Dağ ve orman köylerindeki tarım işletmelerinin verimlilik analizi (Kahramanmaraş ili örneği)", *Verimlilik Dergisi*, S: 4, s.195-216.
- Çağlar, Y. (1986). *Türkiye'de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler*, MPM, Yayın No: 340, Ankara.
- DPT, (2001). *Ormanlık Özel İhtisas Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No:2531, ÖİK:547, Ankara.
- Emiroğlu, M. (1973). "Türkiye'de orman içi kırsal yerleşmeleri ve Bolu örneği", *Ankara Üniversitesi, DTCF, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S:5-6, s.139-174.
- Erden, A. (1982). "Batı Anadolu'da Türkmen çadırları", *Ankara Üniversitesi, DTCF, Antropoloji Dergisi*, S:11, s.73-83.
- Erden, A. (2003). "Kazdağlarında tarih boyunca kültür", *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu*, s.137-141.
- Ertin, G. (1992). "Edremit körfezi kuzey kıyınlarnın coğrafi yönden incelenmesi", *Türk Coğrafya Dergisi*, S:27, s.187-209.
- Göney, S. (1977) "Türkiye'deki bir eğreti kır yerleşme şekli hakkında bazı yeni müşahedeler", *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20-21, s.129-134.
- Karaboran, H.H. (1985). "İki eğreti yerleşme şekli- 'pey' ve 'banı' " *VI. Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 9, s.83-104.
- Koday, S. (2000). *Murgul Çayı Havzasının Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi yayınları No: 912, Erzurum.
- Köse, A. (1997). "Orman içi köylerin kalkındırılmasında dokumacılığın önemli bir geçim kaynağı durumuna geldiği yörelere bir örnek: Kışla deresi vadisi", *Doğu Coğrafya Dergisi* S:2, s.251-270.
- Soykan, A. (2003). "Kazdağı Milli parkında doğal ortam-insan ilişkileri ve zeytincilik," *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu*, s.251-280.
- Su, K. (1938) *Balikesir ve civarında Yörük ve Türkmenler*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- Sümer, F. (1993) "Tahtacılar", *Türk Dünyası Dergisi*, 7 (82), s.8-12.
- Tanoğlu, A. (1966) *Nüfus ve Yerleşme* Cilt I, İstanbul Üniversitesi, Yay. No: 1183, İstanbul.
- Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye İskan Coğrafyası. Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri)*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yayın No:1283, İstanbul.
- Tümertekin, E.-Özgüç, N. (2002), *Beşeri Coğrafya (İnsan-Mekan-Kültür)*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

- Yıldırım, M. (1989). *Ormanlık İş Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi, Ormanlık Fakültesi, Yay. No: 404, İstanbul.
- Yılmaz, A.(1996). “Orman içi kır yerleşmelerinde ekonomik yapı”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S:31, s.139-153.

ORKESTRA PROVALARINDA ZAMAN FAKTÖRÜ

Ömer YÖNDEM*

ÖZET

Bu makalede orkestra provalarında zamanın doğru kullanılması ve etkileri üzerinde durulmuştur. Zamanın doğru kullanılması, farklı iş kollarında önemli görülmektedir. Özellikle verimliliğin artırılmasında zaman faktörü, diğer faktörler arasında öne çıkmaktadır. Orkestralar bir müzik eserini seslendirmek amacıyla bir araya gelen büyük çalgı topluluklarıdır. Bu topluluğun verimli bir şekilde çalışması ve olumlu sonuçlar elde etmesi diğer faktörlerin yanında zamanın doğru kullanılmasına da bağlıdır. Orkestra provalarında zamanın doğru kullanılması performansı olumlu yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Orkestra, Orkestra Provaları, Zaman Faktörü

THE TIME FACTOR PLAYING ROLE IN ORCHESTRAL REHEARSALS

ABSTRACT

This article stays on the subjects like what kind of role plays the time factor during the orchestral rehearsals and which are the results of it. It is well known that using the time right is very important in many different working areas also. Orchestras are big musical instrumental groups, which aim is to perform a musical piece together. The time factor plays a very important and determinative role

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Edirne

especially in rising the productivity of the working prosses. The productivity of the working prosses as so as the positive results with all of other factors, depends very much on using the time right. Using the time rightly, during the orchestral rehearsals positively influence the stage performance.

Keywords: Orchestra, Orchestral Rehearsals, The Time Factor

GİRİŞ

Zaman ve doğru kullanılması, gündelik hayatta olduğu kadar, çalışma hayatında verimliliğin olumlu yönde gelişmesini sağlayan önemli bir faktördür. Özellikle kolektif çalışma prensiplerinin yer aldığı tüm iş kollarında, üretimin maksimum düzeye çıkabilmesi, zamanın doğru kullanılmasıyla paralellik göstermektedir. Yapılan işlerde doğru zamanlamaya, zamanın çalışma psikolojisine uygun olarak kullanılmasına ve çalışma saatlerinin verimliliğin en üst düzeyde bulunduğu zaman dilimlerine göre planlanmasına, tüm çalışma kollarında dikkat edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, zamanın kötü kullanılması, verimliliği, performansı ve çalışma psikolojisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Zaman ve doğru kullanılması, kolektif bir çalışma grubu olarak ele alabileceğimiz orkestralarda, performans kalitesini doğrudan etkilemektedir. 20 ile 120 kişi arasında değişen kadrolara sahip orkestralar, önceden belirlenmiş gün ve saatlerde çalışmak durumundadırlar. Bu provalarda çalışılan eserlerin mükemmel performansa erişebilmeleri için dikkat edilmesi gereken faktörlerin başında zaman gelmektedir.

Orkestra üyelerinin görsel, işitsel ve bilişsel yönden kapasitelerinin en üst düzeyde olduğu saatlerde provalara başlamak, performans kalitesini arttırabildiği gibi, zamanın doğru kullanılmasını da sağlamaktadır. Orkestralarda kaliteli bir performansın sergilenebilmesi, bilgi, yetenek ve tecrübeye dayalı bir disiplin anlayışını zorunlu kılmaktadır.

Orkestra şefi, bu disiplini sağlayarak prova düzenini kendi anlayışına göre oluşturmaktadır. Prova düzeninin sağlanmasında öne çıkan en önemli faktör zaman ve doğru kullanılmasıdır. Profesyonel orkestralarda yazılı kurallar bütünü şeklinde bir yönetmelikle belirlenen prova gün ve saatleri, en iyi performansın alınabileceği zaman dilimlerine göre belirlenmektedir. Orkestra şefleri kendilerine sunulan bu zaman dilimlerini en verimli şekilde kullanmak durumundadırlar. Kısıtlı zaman içerisinde programda yer alan eserleri orkestraya çalıştırmak, orkestra şefine zamanı disiplinli kullanmak ilkesini kazandırmaktadır. Her orkestra şefinin bu ilke doğrultusunda kendine özgü geliştirdiği metotlar bulunmaktadır.

“ Prova saatleri kısıtlı ve pahalı olduğundan, orkestra şefinin mümkün olabilen bu saatleri en iyi şekilde değerlendirebilmesi bir kaide halini almıştır. Ayrıca, bir orkestra şefi günlük programı düzenlerken, prova saatlerinin tümünü kullandığında her eserin gerektiği kadar hazırlanabileceğine emin olmalıdır.”
Rudolf (1966).

Çalışılacak eserlerin sırasını teknik zorluklara göre şekillendirmek, zamanı doğru kullanmak açısından önemli görülmektedir. Bununla birlikte, provalar dışında orkestra üyelerinin bireysel ve grup çalışmaları, provalarda teknik zorlukları kolaylıkla aşabilmeyi ve böylece zaman tasarrufunu sağlamaktadır.

PROVA SAATLERİNİN ZAMANLAMASI

Yapılan nöro-psikolojik araştırmalar, insan algılamasının gün içinde en yüksek düzeyde olduğu zaman dilimini, sabah saatleri olarak göstermektedir. İyi bir uykunun ardından dinlenmiş bir şekilde güne başlayan insan beyni, vücuda yeni bilgiler ve beceriler alma konusunda uyarılar göndermektedir. Bu zaman diliminde beyin işitsel, görsel ve bilişsel yönden yüksek bir algılama kapasitesine ulaşabilmektedir. İnsan doğasındaki nöro-psikolojik durum, algılama yönünden

doğru kullanıldığında verimliliğin arttığı görülmektedir. Dolayısıyla sabah saatleri, provaların başlaması açısından en ideal zaman dilimleri olarak görülmektedir.

“Sabah zihni açıktır insanın; her şeyi daha kolaymış ve daha çabukmuş gibi görür. Provalar için en elverişli saat budur.” Munch (1990).

Programın yoğunluğu ve teknik zorluklar göz önüne alındığında, prova başlama saatlerinin ideal şekli, sabah 09:00 ile 10:00 arasında olabilmektedir. Günün öğleden sonraki bölümünün genellikle orkestra üyelerinin bireysel ve grup çalışmalarına ayrılması sıkça rastlanan ideal bir uygulamadır. Ancak orkestra şefinin gerekli görmesi durumunda, öğleden sonra da orkestra provası konmaktadır. Bununla birlikte öğleden sonra yapılan provalar, sabah zaman dilimine oranla, algılama ve performans açısından düşük düzeyde olabilmektedir.

Kurumsallaşmış orkestralar, prova saatleri ve zamanın kullanılması yönünden belirli kurallar ve yaptırımlarla yönetilmektedirler. Bunun yanı sıra bu orkestralara konuk sanatçı olarak gelen orkestra şefleri de aynı kurallara uymaktadırlar. Dolayısıyla orkestra şefleri çalışmalarını, önceden belirlenmiş zaman dilimlerine göre yürütmektedirler.

“Denilir ki müzik direktörü yani orkestra şefi, hiçbir şey değilse bile zamanı en iyi kullanması gereken şahıstır.” Rudolf (1966).

PROVALAR VE ZAMANLAMA

Provaya yukarıda sözü edilen saatlerde başlanması, mutlak bir zaman disiplini gerektirmektedir. Bu disiplinin sağlanması, orkestra şefi, başkemancı ve grup şeflerinin sorumluluğunda yürütülmektedir. Orkestra şefinin belirlediği ya da yönetmeliklerce belirlenen saatte provanın başlaması, prova düzeni ve disiplini açısından çok önemli görülmektedir.

Bununla birlikte, çalışılacak eserler üzerinde önceden teknik çalışmaların yapılması, provada orkestrayı çalıştırma prensiplerinin önceden belirlenmesi, teknik zorlukların aşılmasının çalışılması ve eserlerin çalışma sırasının önceden tespit edilmesi, orkestra şefinin zamanı doğru kullanmak adına yapması gereken ön çalışmalardır. Bu çalışmaları yapan orkestra şefi, prova başlangıcında orkestraya eser sırası ve isteklerini kısaca ve anlaşılır bir şekilde aktarabilmelidir. Çalışma sırasında zamanın doğru kullanılması, orkestra şefini tutumuyla paralellik göstermektedir. Orkestra şefinin gereksiz açıklamalardan kaçınarak doğru yerlerde kısa, net ve anlaşılır müdahaleler yapması ve orkestranın bunları doğru anlayabilmesi, zaman açısından önemli kazanımlar getirmektedir.

“Provalarda zamanı iyi kullanmak önemlidir. Şef, provada orkestraya uzun uzun nutuklar çekmemelidir. Çünkü kısa zamanda üstün bir performans beklenmektedir.” Demaree, Moses (1995)

Provalar sırasında sıklıkla karşılaşılan ve maddi hatalar diyebileceğimiz nota materyalleri üzerindeki yanlışlıklar, çalgıların pozisyon ve yay şekillerini belirten farklı işaretler ile bunların düzeltilmesi, zaman disiplinini bozan yaklaşımlardır. Bu türden engeller, prova öncesinde çözümlendiğinde, zaman açısından sorun ortadan kalkmaktadır.

“Eğer orkestra üyelerine bütün işaretleri önceden konulmuş partiler dağıtılsa, provada çok zaman kazanırsınız.” Schuricht (1963)

PERFORMANS VE ZAMANLAMA

Tüm algıların açık olduğu ve fiziksel kapasitenin üst seviyede bulunduğu zaman diliminde yapılan provalardan görece daha iyi performanslar elde edildiği görülebilmektedir. Ayrıca provalarda zamanın doğru kullanılmasıyla da performans kalitesi artmaktadır. Gereksiz uygulamalar, konuşmalar ve teknik sorunlar zamanın boşa gitmesini sağlamaktadır. Teknik açıdan zor pasajların seslendirilmesinde, doğru eleştiriler ve zamanında müdahaleler ile partiyonun istediği teknik beceriyi zaman

kaybetmeden gösterebilme yetisi, zaman-performans kavramlarının eşgüdüm içinde bulunduğunu göstermektedir.

Programda yer alan eserlerin teknik zorluklarının orkestra tarafından kolaylıkla ve zaman kaybetmeden aşılabilmesi, orkestra şefinin bilgi, yetenek ve tecrübesine bağlıdır. Bu durumda her orkestra şefi kendine özgü yaklaşımlar gösterebilmektedir. Zamanı doğru kullanarak çalgıları gruplara ayırmak ve bu gruplar üzerinde kısa çalışmalar yapmak önde gelen çalışma şekillerindedir.

Provalarda çalışmak kadar dinlenmek de önemlidir. Orkestra şefinin, orkestranın algılamasının dağılmaya ve veriminin düşmeye başladığı durumlarda iyi bir zamanlamayla ara vererek orkestranın dinlenmesini sağlaması, doğru bir uygulama olarak görülmektedir.

Bununla birlikte orkestranın performans kalitesi tek başına zaman faktörüne bağlı bulunmamaktadır. Ancak zaman, iyi değerlendirildiğinde performansı olumlu yönde etkileyen öğelerin başında gelmektedir.

SONUÇ

Kolektif bir çalışma grubu olarak görebileceğimiz orkestralar, seslendirdikleri eserin en iyi performansa ulaşması için birçok prova yapmaktadırlar. Bu provaların verimli geçmesi ve performansın olumlu yönde geliştirilmesi pek çok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerin başında, zaman ve zamanın doğru kullanılması gelmektedir. Zamanın doğru kullanılmasıyla performansın olumlu yönde gelişmesi arasında paralellikler bulunmaktadır. Zamanın kötü kullanıldığı ve provaların doğru zamanlamalarla yapılmadığı durumlarda performans kalitesi olumsuz yönde etkilenmektedir.

KAYNAKÇA

DEMAREE, Rudolph-MOSES,Don, (1995), *The Complete Conductor*, New Jersey: Prentice Hall.

HUNSBERGER, Deer, (1992), *The Art of Conducting*, New York: McGraw Hill,.

KHAN, Emil, (1980), *Elementi Dirijirovaniya*, Leningrad: Muzika Pub.,.

MUNCH, Charles, (1990), *Ben Bir Orkestra Şefiyim*, Çev.Üner Birkan, İstanbul: Afa Yayıncılık

RANDEL, Don Michael, (1969), *The New Harvard Dictionary of Music*, Harvard College Pub.

RUDOLF, Max, (1966), *Orkestra Yönetme Tekniği*, İstanbul: Orkestra Dergisi Sayı:45

SCHURICHT, Carl (1963), *Genç Orkestra Şefine Mektup*, İstanbul: Opus Dergisi Sayı:8

MEDYA IRAK'TA ADİL DAVRANIYOR MU ?

Michael O'Hanlon and Nina Kamp

“ Is the Media Being Fair in Iraq ”.

The Washington Quarterly , 29:4 pp. 7-18.

Çeviren: Murat Yorulmaz

Bush yönetimi Bağdat'ın çöküşünü takip eden 2003 Nisandaki yağmalamadan bu yana Irak'taki savaşa ayrılan medya tenorundan şikayetçidir . Büyükelçi Paul Bremer Amerika'nın Irak'taki varlığının ilk yılından itibaren sık sık medyayı eleştirdi . Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney sık sık medyanın olumsuz haberler üzerinde çok durmak ve şiddeti aşırı vurgulamaya yönelik bir eğilime sahip olduğunu bildirmektedirler . Halkın sadece kötü haberler duymasına olan şikayeti Amerikan silahlı Kuvvetler mensupları arasında da artarak şikayet konusu olmaktadır .¹ Bu problem potansiyel olarak tehlike arz etmektedir . Birçok medya eleştirmeni olumsuz haberlere yer verilmesinin Amerika'ya savaşa mal olacağına inanmaktadır . Eleştirmenlere göre Amerikan halkı medyanın şiddet ve diğer kötü haberler üzerine dolduruşa gelmesiyle duruma haksızca çekimser kalsa , böylelikle de Amerikan ulusal mücadele ruhu sendelense Amerika Irak'ta başarısızlığa uğrayacak . Amerika ve koalisyon ortakları üstünlük sağlayamazlarsa başarısızlık çoğunlukla iç politik desteğin zamansız duraksamasından değil Irak'ta yaşanan olaylardan kaynaklanacaktır. Gerçekte üç yılı aşkın bir kampanyada Amerikan politik yapısı Irak'taki hoşgörü misyonunu korumaktadır ve genellikle savaşın halka mal edilme düşüncesine ya da yönetim tahminindeki haberlerden de kötü haberlere rağmen acil geri çekilme çağrılarına karşı koyar. Olaylara bakılırsa Amerikan halkının Irak'taki duruma bakış açısı tartışmasız savaşın nerede olması gerektiği ile ilgilidir . Halk Amerikan askerlerinden olağan üstü etkilenmekte ancak alan üzerindeki önemli ilerleşmiş eksikliğinden üzüntü duymaktadır . Üstelik halk savaşa ilişkin aşırı şekilde söz veren ve gizli hazırlık yüzünden Amerikan yönetimine karşı tedirgindir .

Tüm alternatif adayların kötü olmasından dolayı Amerikan halkının kendilerini savaşa sürükleyen başkanı tekrar seçmiş olmaları Irak'taki mücadeleye kendilerini

adadıklarını göstermektedir . Başkan George W. Bush ‘ un gerçekten Amerikan halkı arasındaki popülaritesi %40 oranında azalsa bile 2006 baharında yapılan kamuoyu yoklaması Amerikan halkının %54’ünün hala Irak’ta demokrasinin kurulacağına inandığını gösterdi .² Medya sürekli olumsuz haberler ve çalışmalarda başarısızlık imajı yaratmaya devam ederse bilgisi net olmayan bu %54’lük oran iyimserliği temelleştirecek .

Irak’taki Medya Haberlerinin Ölçümü

Medyanın sistematik olarak önyargılı olduğu iddiasını değerlendirmek için Irak’tan üç yılı aşkın süredir gelen haberlerin yeniden incelenmesine ilişkin basit bir metot geliştirdik . İlk başta, en azından haber başlıklarında politik spektrum mesafesi ve Amerika’da önemliler arasında olduğu düşünülen birkaç haber seçtik . Özellikle de ‘‘New York Times’’, ‘‘the Wall Street Journal’’ , ve ‘‘NBC News’’ ta ne kadar yer verildiğini değerlendirdik ve aynı zamanda sınırlı ölçütte ‘‘Washington Times’’, ‘‘USA Today’’ ve ‘‘Fox News’’ a da baktık . Bu yaklaşım sadece medyaya ayrılan yerin ve zamanın çarpıtılıp çarpıtılmadığına ilişkin temel sorumuza yanıt vermede yardımcı olabilen ham verinin sağlanmasına hizmet etmedi aynı zamanda organizasyonlara karşı hangi hikaye tiplerinin ortaya çıkabileceğinin boyutunu ve böylece hangi haberin yayımcıların,patronların,editörlerin,baş yazarların,haber kaynaklarının ve diğer medya temel figürlerinin politik gündemlerini yansıtmaya derecesini değerlendirmeye yardım etti .

İkinci olarak kontrolü kolay analitik bir iş yapmak için değerlendirmeye yönelik belirli birkaç ay seçtik . Hedef üç yıllık süreyi ele almak değil sadece rasgele ayların seçimiydi . 2003 Mart ve Nisandaki Irak saldırısından itibaren her yıl özellikle dört yıllık veri değeri sağlayan Ocak,Nisan ve Mayıs aylarını test ettik .

Daha sonra ise her ay gündemdeki haberlerin başlıklarını almak için standart arama motorları kullandık . Bu inceleme bize haber başlıklarının tarzlarını pozitif,negatif ve tarafsız olarak elde etmemizi sağladı . Örneğin Abu Musab al-Zarqawi’nin öldürülmesi , bir hastane yapım projesinin tamamlanması ya da Iraklı seçmenlerin yüksek oranda seçim bürolarına gitmeleri hakkındaki haberler pozitif olarak düşünüldü oysa Irak halkına ya da Amerikan güçlerine karşı uygulanan şiddet

, yozlaştırma ve ekonomik kötü yönetim hakkındaki haberler negatif olarak değerlendirildi . Rejting başlıklarında , başlıkların haberin içeriğini doğru yansıttığını veya daha önemlisi en azından gazete başlıkları için makale içeriğinin tarzının okuyucuları etkilediği kadar başlıkların tarzının da okuyucuları etkilediğini varsaydık .

Sorular dışında pozitif,negatif ve tarafsız haber net sayımız belirsizliklere de tabidir . Başlıkları değerlendiren başka biri şüphesiz farklı bir sonuca ulaşabilir (Tabi ki diğerleri kendi değerlendirmelerini bizimkiler üzerinden yaparlarsa seviniriz) . Üstelik test etmek istediğimiz birçok haber, haberlerin bulunması için arama motorlarını sorgulama türünde bazı serbest hareket noktaları gerektirdi . Metni diğer sayfalarda olan birkaç paragraflı haberlerin yanında ‘‘Wall Street Journal’’daki haber özetleri gibi Irak’tan bir yada iki kez bahseden özellikle kısa haber girişleri genel olarak yaklaşımımızda yer almadı . Bu nedenle ‘‘Wall Street Journal’’daki on aylık testimizin üç yada dördünde çok az kısa giriş vardı . Bu yüzden habere ayrılan yere ilişkin istatistiklerimizin tercümesinde dikkatli olunmalıydı . Tümüyle bu metot üretici gibi görünen genel haber hattında uygulama için açık sözlü ve dürüstçe inandırıcıydı .

Haber Kaynağa mı bağlıdır?

Amerikan medyasındaki olumsuz haberler gerçekten de birçok olumsuz haber karşısında ve Amerika’nın Irak’taki üç yıllık varlığına bakılırsa kabaca 1’e 2.5 oranında pozitif haberlerden daha önemli bir yer tutmaktadır . Bu rakam detaylı şekilde test ettiğimiz üç önemli haber kaynağı karşısında makul ortalama bir tahmindir ve bir haberden diğerine büyük ölçüde değişiklik göstermedi .

Tablo 1. “New York Times”ta Irakla İlgili Haberlere Ayrılan Yerin Değerlendirmesi :

	Negatif	Tarafsız	Pozitif	Toplam	Negatiften Pozitiften	
					Oran	Tarafsız (%)
Mayıs 2003	72	52	58	182	1.2:1	29
Ocak 2004	46	14	27	87	1.7:1	16
Nisan 2004	93	44	27	164	3.4:1	27
Mayıs 2004	128	51	40	219	3.2:1	23
Ocak 2005	70	35	30	135	2.3:1	26
Nisan 2005	40	8	13	61	3.1:1	13
Mayıs 2005	51	10	18	79	2.8:1	13
Ocak 2006	43	7	12	62	3.6:1	11
Nisan 2006	42	11	12	65	3.5:1	17
Mayıs 2006	39	6	14	59	2.8:1	10
Aylık Ortalama					2.8:1	

THE WASHINGTON QUARTERLY ■ AUTUMN 2006

Tablo şunu ifade ediyordu; yazılı basın içerisinde “New York Times” gerçekten de ayırdığı yer bakımından çoğu medya gözlemcisinin daha önceden belirttiği gibi “Wall Street Journal” a göre oldukça eleştiriseldi (Tablo1) . İki gazete arasındaki farklılık, Times’ ta her bir olumlu haber için 2.8 oranında olumsuz bir haber ve Journal’ daki 2.4:1 lik oran ile oldukça güçlüydü .

Azalan fakat hala dikkate değer fark “Washington Times”ın Irak’a ayırdığı tüm yeri kapsamaktaydı ve aynı zamanda manşet olarak en azından iyimser olduğu düşünülen muhafazakar bir haber olarak incelendi . bu gazete için değerlendirmelerimiz oldukça sınırlıydı,fakat 2006 Nisanında 10 negatif,6 pozitif ve 12 tarafsız manşeti Mayıs’ta ise 13 negatif,10 pozitif ve 10 tarafsız gündeme taşıdı . “Washington Times”ın 1.5 oranındaki negatif haberinin pozitif habere olan tüm oranı bu iki aylık süreçte “New York Times” yada “Wall Street Journal”da görünen manşetlerden nazaran önemli ölçüde pozitif ve tarzı da NBC’ ye göre pozitif . 2006’da aynı iki aylık dönem için negatif haberlerin pozitif haberlere oranı “US Today”de yaklaşık 2.3:1 .

Ancak veri gazeteden gazeteğe değil aydan aya önemli ölçüde değişmektedir . Diğer bir ifadeyle haberler diğer gazetelerdekine göre oldukça kötüydü . Bu değişim Irak’ta yaşanan olayların, gazetecilerin ve editörlerin duygusal,profesyonel yada

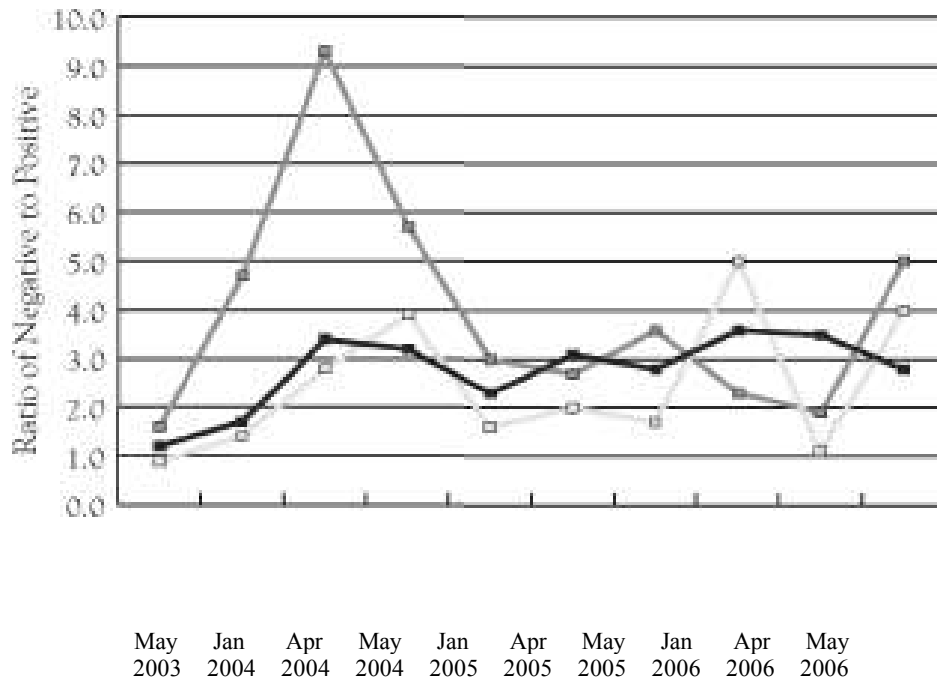
politik hayranlıklarından da daha fazla habere yer ayırma tarzını sürüklediğini gösterdi .

Tablo 2. ‘Wall Street Journal’da Irakla İlgili Haberlere Ayrılan Yerin Değerlendirilmesi :

	Negatif	Tarafsız	Pozitif	Toplam	Negatiften Pozitive Oran	Tarafsız (%)
Mayıs 2003	15	17	17	49	0.9:1	35
Ocak 2004	7	7	5	19	1.4:1	37
Nisan 2004	45	11	16	72	2.8:1	15
Mayıs 2004	31	21	8	60	3.9:1	35
Ocak 2005	19	6	12	37	1.6:1	16
Nisan 2005	10	5	5	20	2.0:1	25
Mayıs 2005	5	5	3	13	1.7:1	38
Ocak 2006	5	3	1	9	5.0:1	33
Nisan 2006	9	2	8	19	1.1:1	11
Mayıs 2006	4	3	1	8	4.0:1	38
Aylık Ortalama					2.4:1	

THE WASHINGTON QUARTERLY ■ AUTUMN 2006

Grafik 1. Negatif Haberlerin Pozitif Haberlere Oranı :

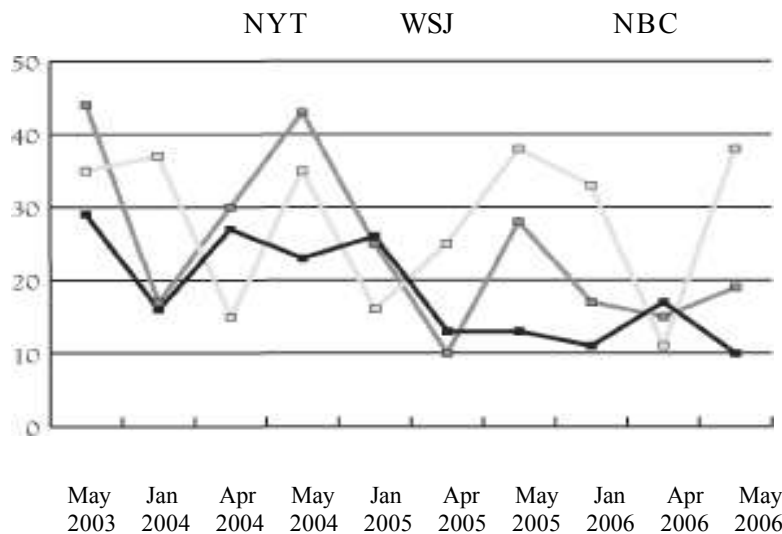

Gazetelerin kötü haberleri yazmak zorunda olmasından ziyade televizyonun kötü haberleri göstermeye daha büyük bir eğilimi vardır . Özellikle veri örnekleri Amerika'nın harekete geçtiği ilk aylarda gün içerisinde farklı saatlerde çeşitli gösterimlere göre büyük haber başlıklarıyla yansıtan NBC' nin savaşa ayırdığı yerin "Times" ve "Journal" da verilen habere göre oldukça negatif olduğunu gösterir (Bkz. Grafik1) . Fakat ilk yıldan sonra az bir uzaklaşma söz konusuydu . Diğer bir kontrol olarak "ABC News" ın 2006 Nisan ve Mayıs haberlerini inceledik . Buradaki negatif haberlerin pozitiflere oranı bu periyot için yaklaşık 3.5:1 idi ancak incelediğimiz belirli gazetelere göre yine negatifti fakat dramatik açıdan aynı değildi . Tablo 3. "NBC News" ta Irakla İlgili Haberlere Ayrılan Yerin Değerlendirmesi :

	Negatif	Tarafsız	Pozitif	Toplam	Negatiften	
					Pozitif	Tarafsız (%)
Mayıs 2003	24	31	15	70	1.6:1	44
Ocak 2004	52	13	11	76	4.7:1	17
Nisan 2004	112	53	12	177	9.3:1	30
Mayıs 2004	102	89	18	209	5.7:1	43
Ocak 2005	79	34	26	139	3.0:1	24
Nisan 2005	41	6	15	62	2.7:1	10
Mayıs 2005	47	23	13	83	3.6:1	28
Ocak 2006	42	12	18	72	2.3:1	17
Nisan 2006	33	9	17	59	1.9:1	15
Mayıs 2006	45	24	9	78	5.0:1	31
Aylık Ortalama					4.0:1	

THE WASHINGTON QUARTERLY ■ AUTUMN 2006

Grafik 2. Tarafsız Haberlerin Oranı :

Düşünülmesi gereken diğer bir nokta ise televizyon imgelerle sesli bir şekilde konuşması gazetelerin ise dikkati manşetlerle çekmesidir . Televizyondaki sert sözlü sanat gazetelerdeki fotoğraflar yada kelimelere göre dinleyiciler üzerinde büyük bir etki yaratır . Bu yüzden mevcut veriden ziyade Irak'taki savaşa televizyonun ayırdığı yerin negatif bir yaklaşım taşıdığı oldukça inandırıcıdır . Diğer üç haber kanalı karşılaştırılabilir ve oldukça az sayıda tarafsız habere sahipken büyük ölçüde muhafazakar eğilimli olduğu düşünülen "Fox News"ın Irakla ilgili birçok tarafsız habere sahip olduğunu öğrendik . Günün yada programın zamanı ne olursa olsun "Fox News"ın haber başlıkları "New York Times" , "Wall Street Journal" ve "NBC News"taki haber başlıkları gibi açıkça gündem yakalamak için kendilerine önem kazandırmıyorlar . Şüphesiz ki temel medya akımının geri kalan kısmı tarafından benimsenen biri olmaktan ziyade farklı bir tarz sürdürmeyi arzulayan bir ağ bunu yapabilecek düzeydedir . Bu ilk değerlendirmeler tümüyle "Fox News"ın bunu gerçekleştirme kararının olanaklarıyla mümkündür .

Konulara Giriş

İşlerin nasıl gittiğini ve Irak'taki üç önemli konu olan politika,ekonomi ve güvenliğin haber olarak nasıl yorumlandığını düşünün . Bir öncekinde habere ayrılan yer Irak'ın demokrasiye yönelik etkileyici adımları, 2004 Haziranda Irak'ın egemenlik çıkartması, 2005 Ocaktaki ara seçimler, 2005 Ekimdeki anayasal referandum, 2005 Aralıktaki genel seçimler ve 2006 Baharında Irak Yeni Hükümeti'nin oluşumu ile ilgilidir . Amerikan medyası aynı zamanda dünya demokrasilerinin çoğunda yaptıkları gibi özgür Irak'ta çok sayıda bulunan at alışverişi,karanlık ticaret ve politik dolaplardan da doğru şekilde haber vermektedir .

Emin olmak için Irak'ın ekonomik durumu hakkında yeteri kadar doğru medya haberi bulunmamaktadır . Verilere göre ek hesapların olumlu olacağı şüphesiz net değildir . Amerika'nın yılda beş milyar dolardan fazla harcaması ve yüksek petrol fiyatlarıyla sağlanan gelirle yirmi beş milyonluk bir ülkede okulların açılması,telefon hizmetlerinin hızla çoğalması,uydu televizyonlarının artması gibi sayısız başarılı yeni iş girişimleri mevcuttur. Medya kendi işini Amerikan halkının moralini yükseltmek

için incelemek zorunda olursa belki de bu haberlerin yeteri kadarını dile getirmediği için eleştirilebilir .

Bazı ekonomik gelişmelere rağmen tümüyle gerçek durum görüldüğü kadar iyi değildir . Irak'ın gayri safi yurtiçi hasılası eski Saddam döneminin ilk aylarından beri büyük ölçüde düzleşmiştir . Ülkenin alt yapı sistemi petrol üretiminde,elektrik üretiminde ve dağıtımında,su ve sağlık hizmetlerinde ve nakliyatta ön çalışma düzeyinde yada aşağısında kalır . Isıtma ve yemek pişirme yakıtlarının uygunluğu tahmin edilen gereksinimleri önemli ölçüde aşağı düşürmektedir .³

Rüşvet yaygın bir problem olarak kalmakla birlikte tümüyle rüşveti elimine etmek yada akışını kesmek için oldukça az bir ilerleme kaydedilmektedir . Tüketici kredi faizlerinin bu yıl oldukça düşmesine rağmen yine de krediler yüksektir ve suçlularla isyancılara imkanlar sağlayarak nadir bulunan mallarda karaborsa yaratmaktadır . İşsizlik oranı %30-40 lardadır hatta Sünni Arap bölgelerinde bu oran daha yüksektir .⁴ Tabi ki problem sadece ekonomiye ait problem değil aynı zamanda güvenliğe ait bir problemdir . Düşük orandaki istihdam medyanın tamamen hitap edemediği hırçın,sıkılmış,fakir ve kızgın Sünni bir Arap modeli yaratır .

2004'te Amerikan Hükümetinden alınan bazı bilgiler 2004 yılında okullarda Saddam Hükümetine nazaran daha fazla Iraklı çocuğun olduğunu belirtmiştir .⁵ Irak Milli Eğitim Bakanı New York Times 'ta da önemli bir haber olarak açıklanan çıkışın devam ettiğini onayladı .⁶ Amerikan Uluslararası Gelişme Komisyonunun topladığı bilgi çocukluk döneminde aşı kampanyalarının başarılı olduğu ihtimalini işaret etmektedir . Bu iyi haberin ötesinde mevcut veriler Irak'ta sağlık hizmetleri sektöründe fazla ilerleme görmeyi zorlaştırmaktadır .

Güvenlik alanında medya belki de Irak'taki şiddeti kendi ülkelerindeki gibi aşırı şekilde ört bas etmektedir . Ülkedeki güvenliği sürdürmek için kaç Irak birliğinin yeterli olduğu en önemli göstergesine yönelmekten ziyade devletin üs kademesinde kaç Irak birliğinin olduğu konusuna yönelmek,üzerinde çalışmak gibi bazı hatalar kavramsaldır . 2006 yazının başlarından itibaren Irak altmış bin yerli güvenlik personeline sahiptir . çoğu personel orduda yer almaktadır ve Amerikan Hükümetinin iki yıl önce sıfıra yakın bir başlangıç noktasına kıyasla çoğu güvenlik işlerinin sürdürülmesinde baş rolü üstlenebilecek düzeyde değerlendirdiği birkaç bin personel ise polis gücünde yer almaktadır .⁷ Yeterlilik en yüksek derecede devletin hazır

oluşunu korumak gibi gerçek olmayan bir düşünceden ziyade Irak güvenlik güçlerini değerlendirmek için oldukça uygun bir standarttır .

Fakat Bush yönetiminin kendisi kurtuluştan sonraki bir yıl için gerçekleştirilen ilerlemeden sürekli bahsederek Irak güvenlik güçlerinin eğitimi ve donanımı konusunda şüphecilik doğurdu . Böylelikle 2004 Baharından bu yana General David Petraeus ve Martin Dempsey tarafından üstlenilen eğitim programlarında güven kazanmak basın heyeti için belli bir süre aldı . Fakat şimdi bu haber dürüstçe çıkmakta ve bunun da oldukça fazla ve sık sık olması gerekmektedir .

Bununla birlikte bu ilerleme lekesiz bir başarı oluşturur . Irak birlikleri şuan teknik açıdan yeterli olabilirler fakat onlar etniksel olarak huzursuzca bütünleşmişlerdir, politik olarak da henüz güvenilir değillerdir . Bu faktörler Başbakan Nouri Al-Maliki'nin, benzer etnik güvenlik güçlerinin müsamaha gösterdiği Irak etnik militanlarını ülkenin en endişe verici güvenlik problemleri olarak kabul ettiği zaman büyük risklerin görüntüsünü oluşturur .

Üstelik daha önceden günde bir yada iki kez gerçekleştirilen bombalama olaylarıyla kıyaslandığında ve Şubat 22'de Samarra'daki Altın Camii'nin de bombalanması dikkate alınarak yılın ilk yarısında günde ortalama on şiddetli olayın meydana gelmesiyle 2006'da tarikat kavgaları önemli ölçüde artmaktadır .⁸ Artan tarikatçı şiddet bir iç savaşta tarikat mensuplarının silahları birbirlerine karşı kullanabileceği olasılığı yüzünden gelişmiş güvenlik güçlerine rağmen Irak için bir tehlikenin habercisi olacağını işaret eder . Bir gözlemci uzun süredir güvenlik güçlerini eğitmeye yönelik yoğun programların gerçekte değerli olmalarından da öte risk yarattığını tartışmaktadır .⁹

Medya Irak'ın yüksek işsizlik oranı durumunda bazı negatif güvenlik konularını alt haber yapmaktadır . Örneğin geçen yıl boyunca Irak'ta güvenlik güçleri, Amerika'nın yabancı birleşik güçlerin aylık üç kez ölümle sonuçlanan kazalarının sayısından üzüntü duymaktadır . Halbuki kurtuluştan sonraki ilk aylarda Iraklılar yabancı güçlere göre daha az sayıdaki ölümlerden üzüntü duydular .¹⁰ Bu korkunç istatistiğin cesaret verici bir yönü en azından Iraklıların ülkeleri için savaşmaya ve ölmeye gönüllü olmalarıdır, fakat kan dökmenin boyutu tehlikeli bölgenin nasıl korunduğunu altını çizmektedir .

Savaşı kendiliğinden bir yana iterek Irak Orta Doğu'da birçok yüksek derecede cinayet suçuna sahiptir . Kesin bir sayı vermek zor olmasına rağmen Bağdat'ta cinayet suçluları oranının her yıl bin kişiye yaklaşık bir cinayet zanlısının düştüğü tahmin edilmektedir .¹¹ Bu oran Amerika'nın merkez şehirlerindeki cinayet oranının aşağı yukarı on katıdır . Adam kaçırmak ise diğer bir önemli konudur . Adam kaçırmaya ilişkin haberler sadece Till Carrol ve Nicholas Berg gibi Amerikan vatandaşlarının zorla kaçırıldığında verilmeye başlandı, fakat yabancıların kaçırılması ise sadece bir "Iceberg" bahşişiydi . Irak'taki en çekici gerçeklik her gün kaçırılan otuz kırk kişi olduğu tahmin edinilen profesyoneller, politik simalar, doktorlar, avukatlar, zengin tüccarlardır .¹² Hepsi olmasa da çoğu fidyeye verildiğinde serbest bırakılırlar, birkaçı korkunç şekilde başları kesilerek yada benzeri görünen şeylerle öldürülürler . Fakat dünyada muhtemelen kişi başına düşen en yüksek oran olan Irak'taki kaçırılma oranı Irak'taki yaşama karşı oldukça yıkıcıdır .

Düşünüldüğünde Irak Orta Doğu sınırları içerisindeki en şiddetli ülkedir . Sudan gibi birkaç uç örnek bir kenara bırakılırsa Irak dünyadaki en şiddetli çatışmaların yaşandığı ülkelerden biridir . En iyi belgelenmiş tahminlere göre, Bush'un 2005'te sunduğu tahminlerle de paralellik gösteren, savaşın başlangıcından bu yana bir aylık savaş süresince yaşananlardan ötürü Irak'ta en az bin sivil ölmektedir .¹³ Bu rakamda bir ölüm, gerçekte iki yada üç kez olabilir . Çoğu insana göre Irak bugün yaşamak için Saddam yönetimi yıllarından bile daha tehlikeli bir yerdir (Ülkenin 80'li yıllardaki Irak'tan daha iyi olmasına rağmen - Saddam'ın önce Kürtlere sonra Şii'lere yönelik soykırım saldırılarıyla İran'a karşı izlenen acımasız savaş zamanı) . Bu üzücü olaylar sık sık bütünüyle habere konu olmamaktadır . Ne olursa olsun medya tipik olarak şuan şiddetli çatışmaların yaşandığı Irak'ın tüm bölge ve son zamanlardaki geçmişinin nasıl kıyaslandığını alt haber olarak sunmaktadır .

Sonunda Irakla ilgili tüm haberlere ayrılan yer yada zamanın frekansı iki yılı aşkın süredir test edilen iki gazete ve bir televizyon kanalı için yaklaşık olarak iki etmeden bire düşmektedir . "Chicago Tribune"de yayımlanan son dönemdeki bir analiz birçok gazetenin geniş bölümünde aynı sonucu yeniden tasdik etti .¹⁴ Yine diğer önemli bir nokta ise Irak üzerindeki eğilim gazete muhabirlerinin her türlü ön yargılarından ziyade Amerikan medyasının Irak'a ayırdığı yer ve zamanın

belirlenmesine oldukça yardımcı olur . En azından güvenlik ve ekonomik çevrelere göre önceki haberlerin tekrarı gibi artarak okunduğu belirtilen son haberler oldukça az ilgi çekmektedir .

Şüphesiz ki medyanın Irak'a ayırdığı yer ve zamanın miktarı değişkendir . Bazı gazeteci muhabirler savaş ayaklanmalarının doğal direnişini dile getirmede diğerlerine göre son derece girişimsel, cesur ve dikkatlidirler . Gece haberleri izleyicilerinin de bildiği gibi özellikle haber yayınları pozitif haberlerden çok şiddete rehberlik etme niyetindedirler . Böylelikle medya özellikle de görsel söz sanatlarına ihtiyaç duyulduğunda pozitiften çok negatif üzerinde durur . Üstelik medya Amerikan askerlerinin cesaretini ve fedakarlığını haber olarak sunmak için yaratıcı yollar aramayı sürdürmelidir . Halk böyle haberleri duymak istemektedir ve Haditha'ta bir katliam görüntüsü ve Abu Ghraib hapisanesi skandalı gibi izole edilmiş trajedilerden ortaya çıkan potansiyel yanıltıcı görüntülerle de haber sayaçlarına yardım eder .¹⁵ Fakat bu eleştiri yazılarını ve önerileri düzeltmek için yapılacak tek şey medyanın sistematik ön yargısını kanıt olmadan ileri sürmektir .

Bir Gazetecinin Görevi Nedir?

Irak'ta medyanın savaşa ayırdığı yeri ve zamanı değerlendirirken, birçok eleştiri akıllarda eski çağ varmış gibi görünmektedir, ulus müşterek bir şekilde sıkıca birbirine kenetlendiğinde II.Dünya Savaşı'nda olduğu gibi net bir düşmana sebep olur . O dönemde gazeteciler zorba hükümete ordu üzerinden haber yapıyorlardı ve halkın güvenini, azmini ve moralini destekliyorlardı .

Savaşta moralin ve sabrın önemli olduğu gerçektir . Bu yüzden ülke liderleri için halkı ve askerleri destekleyerek sadece askerlerin değil halkın da güvenini ve iyimserliğini kazanmaya çalışmada moral ve sabır ve doğal ve uygun olanıdır (özellikle kötü tasarlanmış yada zayıf askeri operasyonlarda açıkça eleştirilerin ve muhaliflerin de rolü önemlidir) . Güçlü politik liderlik olmaksızın ülke askeri bir misyon desteğinde ulusal gücün tüm elemanlarını sıralamada başarısız olacak böylelikle ulusal gelecek yara alacak ve düşmanlar temel stratejileri gibi ulusun ruhunu hedef alacaklardır . 80'ler ve 90'larda muhalif kayıpların olduğu günlerde bu sorun ciddi şekilde görüldü .

Fakat medyanın görevi gerçekten de halkın moralini yükseltmek mi? Bazı köşe yazarları ve konuşmacılar bunu böyle yapabilirler yada yapmak zorundadırlar . Fakat gazeteciler,editörler ve haber kaynakları aynı işe sahip değiller . Onların asıl işi bağımsız ve objektif bilgi ve değerlendirmeler sağlamaktır . Haber yayınları politik liderlerin verilen bir durum hakkında konuştukları ile uygunsu mesajlar birbirini güçlendirir, hükümet güven kazanır ve ulus ta kararlılık kazanır . Medya haberleri politik mesajlarla çelişirse liderler sorumlu tutulur; uyumsuzluğun sebebini açıklamak hatta politikalarının temelini yeniden değerlendirmek zorunda kalırlar . Diğer politik liderler aynı zamanda gelişen politik alternatiflere “Öğütülecek Tahlıl” elde ederler . Bu temel dinamikler sağlıklı bir demokrasinin işlemesi için sadece doğal değil aynı zamanda gereklidir .

Bu doğal ve Amerika’da politik yaşamın dördüncü kaynağı olarak medyanın kabul gören genel rolü Irak Savaşı’na ayrılan yerin niçin eleştirisel olması gerektiğinin altını çizmektedir . Savaş Bush yönetiminin tahmin ettiğinden ve ülkenin kötü olacağına inanmasından da daha kötü sürmektedir . Saddam yönetiminin devrilmesinden sonra Irak’ın barışı koruyacağına dair dışarıdaki uzmanların çoğu tahminleriyle çelişen ve devletin görevin zorluğuna hazırlıksız yakalanmasına yol açan yönetimin aşırı güveninden halk ne kadar çok bilgi edinirse medyanın da operasyonun haber olarak yayımlanmasında düşünceli olması da o kadar doğaldır .

Asıl Problem Medya Değildir

Amerika’da medya eleştirileriyle dile getirilen geniş çaplı tartışma sık sık kötü şekilde belirtilir . Medya grubu tarafından aktarılan Irak’ın tüm görüntüsü gerçekten daha negatif olabilmesine rağmen Irak’taki durumdan inanılmaz şekilde farklı da değildir . Irak akla gelmeyecek ilerlemenin olduğu bir savaş bölgesidir . Bu gerçeğe bakılırsa doğru haberin önemi doğal olarak pozitif yönlerden çok negatif yönler üzerine kayar .

Gazeteciler Irak’taki birkaç haberi kaçırıyorlar fakat kaçırdıkları haberler iyi olanlar gibi sık sık kötü olanlardır . Gazetecilerin hataları olsa emin olarak yaptıkları gibi kasten Amerikan Hükümetinin ilgi duyduğu konulara karşı çalışmaktansa iyi bir manşet için medyadaki rakiplerini yenmede ultra rekabetçi olmaya yatkın olurlar .

Irak'taki haberciler cephe hattındaki askerlerle yüzleşen gazeteciler gibi aynı risklerle karşı karşıya kalmıyorlar, gazeteciler olağanüstü sorumluk ve cesaret gösterirler ve kendileri önemli oranlarda zayiata uğramaktadırlar .¹⁷ Çoğunun Amerikalı olmamasına rağmen Irak'ta yüzden fazla gazeteci ölmüştür . Irak'ta Amerikan Silahlı Kuvvetleri personelinden daha fazla sayıda Amerikalı gazeteci hayatını kaybetmektedir .

Haber akışını sürdürmede bir savaş bölgesinden insanların güzel haberler vermesi için oldukça az bir duygu ortamı yaratılmaktadır . Haberciler bazen bunu yanlış anlıyorlar ve olayın gerçekleştiği an onları sorumlu tutmak için ve aynı zamanda haberlerini geliştirebildikleri özel yolları belirtmek için haber yasaldır . Terimlerin ortadan kaldırılmasında alışlagelmiş biçimde medyayı azarlamaktan çok Amerikan politikasının başarısız olduğu anlayışlar ve bunun Irak toprakları üzerinde kazanmamız gerektiği ancak hala kaybedebileceğimiz bir savaşta nasıl düzeltilebilmesi için medyanın eleştirilerini okumamız gerekir .

İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar Göçerler-Nomads in the Ottoman Empire*, İstanbul, Eren Yayınları, 2006, s.310.

Leylâ Aksu*

Son dönemlerin ilgi çeken konularından biri olan Osmanlı Devleti'ndeki konar-göçerler üzerine pek çok eser, kitapçı raflarında yerini almaktadır. Bu eserlerden biri de İlhan Şahin'in *Osmanlı Döneminde Konar Göçerler* adlı kitabıdır.

Çalışmamızda adı geçen bu esere dair bir tanıtım yapılmaya çalışılacaktır. Bu maksatla ele alınan eserde araştırmacının zihninde beliren çeşitli sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Belki de öncelikle İlhan Şahin kim diye sormalıyız:

Osmanlı Tarihi profesörü olan İlhan Şahin şu ana kadar İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde görev yapmış, halen de Kırgızistan-Manas Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

İlhan Şahin'e dair dikkat çekici bir nokta, akademik hayatının Japonya'yla ilgili kısmıdır. İlhan Şahin 1995 yılında "Cultural Relations between the Anatolian Nomads of the 16th Century and the Nomads in Central Asia" adlı proje ile Japon Foundation'un araştırma bursunu almış ve Tokyo'daki The Toyo Bunko araştırma merkezinde çalışmaya başlamıştır. 2000 yılında Tokyo Üniversitesi'nde Institute of Oriental Culture'da "Scholarly Sources for the Studies of Western Asia" adlı proje kapsamında seminerler ve konferanslar vermiştir. 2001'de Hikari Egawa ile birlikte yürüttükleri "Yağcı Bedir Yörükleri" projesi kapsamında Japonya Kyoto'daki Ritsumeikan Üniversitesi'ndeki çalışmalara katılmıştır. 2002'de "The Archival Sources of the Ottoman Empire: The Ruus Defters" adlı proje kapsamında Tokyo Üniversitesi'nde Institute of Oriental Culture'da çeşitli konferans ve seminerlere bildiriler sunmuştur. 2002-2005 yılları arasında "Yağcı Bedir Yörükleri" çerçevesinde çok defalar Ritsumeikan Üniversitesi'ndeki çalışmalara katılmış, 2006 yılında ise "Nomads and Oral History in Anatolia and Central Asia" çalışmaları çerçevesinde Tokyo Üniversitesi'nde Institute of Oriental Culture'da seminer ve konferanslar vermiştir. İşbu saydığımız çeşitli yayın ve etkinlikler İlhan Şahin'in, çalışmalarını büyük oranda Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi ve konar-göçerler üzerine yoğunlaştırmış olduğunu göstermektedir.

Araştırmacının zihninde beliren ikinci soru, kitabın ismine ilişkindir; *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler* başlığının seçilmesindeki amaç nedir? Şöyle ki, burada "Türkmen", "Yörük", "Göçebe" gibi birçok tabirin içinden neden konar-göçer terimi seçilmiş olabilir? Bu sorunun cevabını, İlhan Şahin tarafından kaleme alınan ön sözde buluyoruz. Osmanlı Devleti'ndeki göçebelere ifade etmek için "Türkmen", "Yörük", "Konar-göçer", "Konar-göçer Yörük", "Göçer-yörük", "Göçer-evli" ve "Göçebe" kavramları sık sık kullanılmaktadır. İlhan Şahin, Osmanlı arşiv belgelerinde bu tür kavramların ve kavram işaretlerinin birbirinin yerine kullanılmasından hareketle kendi çalışmalarında da bu kavramların aynı manaya

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı.

geldiğini söylemekte ve kitabın başlığında da bütün bu kavramların içinden, belgelerde daha sık rastlandığı için “konar-göçer” tabirini seçtiğini belirtmektedir.

Bir sonraki aşamada ise, bu kitabın neden yazıldığı sorusu zihinlerde canlanmaktadır. Kitabın yazılma amacı ne olabilirdi; yani yazar, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler* ile okuyucuya ne vermek amacındadır? Bu sorunun cevabını tanıtmaya yazımızın sonunda vermek belki daha uygun ve isabetli olur ancak gelinen bu noktada yazar İlhan Şahin tarafından kitabın ön sözünde sarf edilen bir cümleden hareketle söz konusu amacı şu şekilde ifade etmek yerinde olacaktır. İlhan Şahin, “bu makalelerin bir kitap haline getirilmesi, her şeyden önce konunun bütünlük kazanması ve daha kolayca bulunup okunması düşüncesinden doğmuştur” demektedir. Görülen odur ki, İlhan Şahin Osmanlı’da konar-göçerler konusuna bir bütünlük kazandırma ve makalelerini kolay erişebilir hale getirmek amacıyla bu kitabı hazırlamıştır.

Tabii, bu noktada yazarın zikrettiği bu amaca ne kadar hizmet ettiği araştırmacının zihninde beliren bir diğer soru olmuştur. İlk söyleyebiliriz ki, bu kitap yazarın amacından biri olan Osmanlı’da konar-göçerlikle ilgili makalelere kolayca erişim amacına hizmet etmiştir. Şöyle ki, kitabın içindekiler bölümü incelendiğinde İlhan Şahin’in bugüne kadarki çalışmalarını/makalelerini üç ana bölüm altında toplam 17 makale ile okuyucuya sunmuş olduğu görülecektir. Kitabın ilk bölümünde “Kaynaklar ve İncelemeler” ana başlığı altında biri İngilizce olmak üzere göçebelerle ilgili kaynakların ve çalışmaların anlatıldığı 3 makaleye yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, “Göçebe Gruplar ve Organizasyonları” ana başlığı altında toplam 8 adet çalışma bir araya getirilmiştir. Bu çalışmalar, Anadolu’da Oğuzlar, XVI. yüzyılda Halep Türkmenleri-Yeni İl Türkmenleri, Kırşehir bölgesinde Varsaklar ile konar-göçerlerin isim almasından, kethüdalık ve boybeylik müessesesi ve hukuki nizamlarına kadar grup organizasyonları ile ilgilidir. Üçüncü bölüm “Yerleşme Süreçleri” başlığını taşımakta ve yine biri İngilizce olmak üzere 5 tane makaleden meydana gelmektedir. İlhan Şahin’in konar-göçerlikle ilgili çalışmalarını bu şekilde bir araya getirmesi ve belli bir nizam çerçevesinde okuyucuya sunmasıyla hem şu ana kadar farklı yerlerde sunulmuş ve yayımlanmış makalelerine kolay erişebilirliği sağlamış hem de bu konuya bir nevi bütünlük kazandırmıştır.

Yine sorular çerçevesinde kitabın incelenmesine devam edildiğinde zihinlerde şekillenen bir sonraki soru şudur: Peki, İlhan Şahin tüm bu makalelerini bir araya getirdiği *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler* ile dar anlamda bu konunun uzmanı olan ile uzmanlık alanı olarak bu konunun dışında olan bir tarihçiye veya sıradan bir tarih okuyucusuna bahsedilen mevzuu ile ilgili neyi verebiliyor ya da hangi noktalarda eksik kalıyor?

Bu sorunun cevabını makalelerin içeriğine girerek verebiliriz. Yazarın göçebelerle ilgili çalışmalarını yaparken, konu ile ilgili tüm kaynakları tanıdığını ve kullandığını görebiliyoruz. Kaynaklar göçebelerle ilgili neyi ne kadar verebiliyor ya da nerelerde eksik kalıyor? İlhan Şahin bu noktaları araştırmacıya/okuyucuya bütünüyle izah etmektedir. Bu cümleyi açacak olursak, İlhan Şahin göçebelerle ilgili (onların sosyal yapı, ekonomik faaliyet ve nüfusları başta olmak üzere merkezi idare ve yerleşik halk ile olan ilişkilerinin araştırılmasında ve ortaya konulmasında) araştırmalarda başlıca kaynak olarak Osmanlı arşiv belgelerini zikretmektedir. Bunlar, Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri, Ahkam Defterleri, Temettuat Defterleri ve Şer’iyye Sicilleri gibi tarihçilerin yakından tanıdığı önemli arşiv

kaynaklarıdır. Ancak yazar, bu kaynaklardaki bilgilerin hem devletin resmi kaydı olması hem de sadece göçebelerle ilgili belgelere yansıdığı kadarıyla hayatlarının bir parçasını yansıttığı düşüncesindedir. Bundan dolayı bu arşiv kaynaklarının yanı sıra seyahatnâme, vekayi'nâme ve coğrafya türünden eserlere de başvurulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Fakat bu eserlerde de göçebelerle ilgili doğrudan bir bilgiye ulaşamadığı ancak satır aralarına inmek suretiyle bilgiye ulaşılabileceğini ifade ederek bu eserlerin kullanılmasında yaşanabilecek güçlükleri de ifade etmektedir. Buradan hareketle yazarın, konu ile ilgili olan belgelere yaklaşımında temkinli davrandığını ve kaynağını bütün yönleriyle iyi tanıdığını söyleyebilmekteyiz.

İlhan Şahin'in, göçebelerle ilgili yazılı bu kaynakların dışında konar-göçerlerin yaşam tarzlarından ötürü yazılı kaynaklarının olmayışı dolayısıyla onlarla ilgili bir başka kaynak türü olarak "sözlü kaynak" diyebileceğimiz bir kaynak grubunu ele aldığı görülmektedir. Bu sözlü kaynak grubu nedir? Göçebeler tarafından ağızdan ağıza söylenen ve önemli bir kısmı anonim olan çeşitli olaylarla ilgili destanlar, efsaneler, masallar, halk hikayeleri, hatıralar, ağıtlar, maniler, atasözleridir. Yazar, konu ile ilgili kaynaklarını bu şekilde ifade etmektedir ancak, özellikle kitabın ikinci bölümünde, Anadolu'daki göçebe gruplar ve bunların organizasyonları üzerinde dururken incelediği dönem ve bölge ile ilgili arşiv vesikalarını yoğun bir şekilde kullandığı, bilhassa dip notları incelendiğinde, görülmektedir. Söz dip notlarından açılmışken, yazarın bütün kitaptaki makaleleri ve çalışmalarının dip notlarının ve kaynakçasının hem bu alanda çalışanlar hem de göçebeler konusu ile ilgili yeni çalışmaya başlayacak bir araştırmacı için yol gösterici nitelikte olduğunu söylemeliyiz. Yazar konu ile ilgili temel olan birçok eseri ve kaynakları düzenli bir şekilde dip notlarında vermektedir.

Yazarın yazma pratiğini ortaya koymak açısından "XVI. Asırda Halep Türkmenleri" isimli makalesini örneklem olarak seçip kritiği yapılacak olursa ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Yazar öncelikle konu ile ilgili malumatını nereye dayandığını yani kaynakları ortaya koymaktadır. Daha önce göçebelerle ilgili ana arşiv vesikasının tahrir defteri olduğunu ifade etmiş olan yazarın, bu makalesinde de bunu teyit eder nitelikte bu kaynakları kullandığını görmekteyiz. İlhan Şahin, adı geçen çalışmada, ilki 1520 sonrasında 1530, 1536, 1552 ve 1570 tarihli olmak üzere beş adet tahrir defterinden yararlanmışır.

"Halep Türkmenleri'nin bilhassa mufassal Halep tahrir defterlerinden yararlanarak XVI. asırda coğrafi saha olarak yayıldıkları yerleri, idari ve mali statüsü, sosyal yapıları ve nüfus durumları hakkında malumat verilmeye çalışılacaktır"(s.129-130) şeklinde amacını ortaya koyan yazar, tahrir defterindeki verilerden hareketle ilk olarak coğrafi saha olarak yayıldıkları yerleri "XVI. asırda sadece Halep merkez kazasında değil, Halep vilayetinin doğu taraflarıyla Şam, Ayıntab, Birecik, A'zaz, Hama, Suruç, Ravendan, Menbic, Rumkale, Gündüzlü, Bagras, Behisni, Kınık ile Malatya'ya" (s.132-133) kadar yayıldıklarını anlatmaktadır. Sonrasında ise, idari ve mali açıdan statüsünü incelediği Halep Türkmenlerinin XVI. yüzyıl ortalarında bir kaza statüsünde olduğunu ancak daha sonra sancak statüsünün verildiğini gerekçeleri ile birlikte ele almaktadır. Daha sonrasında, Halep Türkmenlerinin sosyal yapılanmasını yine tahrir defterlerine dayandırarak anlatmış ve bu yapılanmanın her boyun kendi içinde ele alınmasının konuyu daha iyi açıklayacağı düşüncesi ile boy boy incelemiş ve bir tablo ile her bir boydaki cemaatleri beş farklı tahrir defterindeki verilerle karşılaştırmıştır.

Devamında Halep Türkmenlerinin vergi ve tahmini nüfusuna değinen yazar, öncelikle her bir tahrir defterindeki verileri tablolastırmiş ve yıllara göre değışen nüfusun yüzdelerini çıkarmıştır.

İlhan Şahin'in Halep Türkmenlerini anlatırken birinci dereceden arşiv kaynağını kullanarak her bir bilgisini tahrir defterlerindeki verilere dayandırması, makalenin başlangıcında ifade ettiğı amacına uygun olarak konuyu açıklığa kavuşturması açısından önemlidir. Yine yazarın, konuyu anlatırken örneğın "Halep Türkmenlerinde tahmini nüfus" (s.148) tabirini kullanması da dikkat edilmesi gereken bir husustur. Çünkü yazarın kaynağı tahrir defterleridir. Osmanlı'da tahrir defterlerinin yazılma gayesi vergi gelirlerini belirlemeye yöneliktir yani nüfus sayımı değildir. Ancak çeşitli yöntemler kullanılarak nüfusa dair bir yorum da yapılabilmektedir. İlhan Şahin'in de bu sebepten ötürü konuyla ilgili bu bağlamda tahmini nüfus söylemini kullandığı görülmektedir. Bu durum başlangıçta, İlhan Şahin'e dair, "araştırma alanı ile ilgili kaynakları tanıyor" şeklinde yaptığımız yorumumuzu da doğrular niteliktedir.

İlhan Şahin'in bu makalesinde dikkati çeken bir husus da kullandığı kavramları açıklayıcı nitelikte bir anlatım tarzını tercih etmesidir. Örneğın, yazar Halep Türkmenlerinin XVI. yüzyılda idarî statüsünün kaza olduğunu ifade etmiş ve devamında Osmanlı'da kazanın terim karşılığını okuyucuya açıklamıştır. Yine vergi nüfusunu anlatırken de hane ve mücerred kavramlarını kullanmış ve bu kavramların terim karşılığını da vermiştir.

Bu örnekler, çalışmamızın başlangıcında cevabını aradığımız soruya da bir nevi cevap olmaktadır. Başta, bu kitabın tarihçi ve sıradan bir tarih okuyucusuna ne verebileceğini sormuştuk. Gerçek şudur ki, bu tarz kitaplar sıradan bir tarih okuyucusu için pek fazla anlaşılır olmayan ya da ilgi çekmeyen yönleri ile gündeme gelmektedir. Ancak yazarın, bu örnekleme de görüldüğü üzere popüler olmadan tamamen akademik ölçütte fakat konuya da ilgi duyan bir tarih okuyucusunun da biraz gayret sarf ettiğinde anlayabileceğı açıklıkta bir yazım tarzı seçtiğini görülmektedir. Bu yönüyle de okuyucu kitlesi olarak bir tarihçiden öte, konuya ilgi duyan bir okuyucuya da hitap etmektedir diye düşünmekteyiz.

Son söz olarak, yazarın Osmanlı'da konar-göçerler olgusuna yaklaşırken her bir makalenin kendi iç örgütlenmesinde ve tüm makalelerin belli bir nizâm çerçevesinde kitaplaştırılmasında bütünlüklü bir yol izlediğini görmek mümkündür. Böylece, bir tarih araştırmasının Osmanlı'da konar-göçer olgusu ile ilgili çok şey öğrenebileceğı, hangi kaynaklara bakması gerektiğı ve şu ana kadar yazılan literatürü görerek keyifle okuyabileceğı bir eser vücuda gelmiştir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ DERGİSİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİNDE
YAYINLANACAK YAZILARA İLİŞKİN YAYIN KOŞULLARI

Dergide yayınlanacak yazıların her türlü sorumluluğu yazarına aittir.

Yazılar, World 6 programına göre kağıdın bir yüzüne 12 punto büyüklüğündeki (Times New Roman) tipi harflerle 1,5 satır aralığında yazılarak, yirmi sayfayı geçmeyecek biçimde iki takım olarak disketi ile birlikte editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.

Yazının başlığı, büyük harfle ve sayfanın sol üst kenarından başlayarak 6 cm boşluk kalacak biçimde yazılır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (Üniversite, Fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır. Akademik ünvan dışında başka ünvan kullanılmaz.

Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar aşağıdaki düzenlemeye uygun biçimde hazırlanır.

ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, PROBLEM, AMAÇ, SINIRLILIK (gerekirse), SAYILTILAR (gerekirse), YÖNTEM, BULGU VE YORUMLAR, SONUÇLAR, TARTIŞMA, TEŞEKKÜR (gerekirse),

Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Kaynaklar

Yeni buluş ve yöntem sunumlarında yukarıdaki sıralamaya uyma zorunluluğu yoktur. Bunlar orjinal durumlarına bağlı kalınarak uygun düzenlemeyle gönderilebilir. Yayın komisyonu bu tür yazıların düzenlenmesinde yazar veya yazarların görüşlerini alarak değişiklik yapabilir.

Açıklayıcı Dipnotlar

Kaynakça Bağlacı

Alıntı yapılan kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “ yazar ve yıl “yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966) ... ya da sayfa numarası vererek , Yıldırım (1966: 70-97).

Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek : Massialas ve Cox (1966: 37-66).

Soyadlar aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Daha sonraki verilişlerde “v.d.” kullanılır.

Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu v.d., 1995: 31).

Kaynakça

Kaynak listesi, yazar soyadı, adının başharfi, basım yılı (parantez içinde), varsa adı, cilt numarası, sayısı, sayfa numarası biçiminde verilir. İkinci satır, birinci satırdan 3 harf içeride yazılır. Yazıda kullanılan bütün kaynaklar alfabetik olarak, yazının sonunda ayrı bir sayfada (sayfalarda) verilmelidir. Aynı yazarın birden fazla yapıtı, kaynak olarak kullanılmışsa basım yılına göre eskiden yeniye doğru verilir.

Kitaplar

Yazarın soyadı, adı. Basım yılı (parantez içinde). Kitabın başlığı (*italik yazıyla*), Basım yeri: Basımevi.

Örnek:

Bloom, Benjamin S. (1976). *Human Characteristics and School Learning*, New York: Mc Graw-Hill Company:

Dergiler

Yazarın soyadı, adı. yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (tırnak içinde), Derginin adı (*italik yazıyla*) cilt, sayı ya da ay: sayfalar

Örnek :

Ericson, L.H. (1958). “ Certain Ability Factors and Their Effect on Aritmetic”. *Teacher*, Vol. 5, No 2: 287-290.

Derlemeler

Yazarın soyadı, adı. Yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (turnak içinde), in Editörün adı ve (ed.) ya da (eds.), Kitabın adı (*italik yazıyla*), Basım Yeri: Basımevi.

Örnek:

Getzels, J.W. (1958). “The Acquisition of Value in School and Society”, in F.S.Chase and H.A. Anderson (eds.) *The High School in the New Era*, Chicago: Üniversity of Chicago Press.

Gönderilecek yazılara ait resim, şekil, grafik sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın üçten fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde üçten fazla gönderilmişse ilk üçü dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

CONDITIONS OF PUBLICATION CONCERNING THE ARTICLES WHICH WILL BE PUBLISHED ON TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH SERIES OF SOCIAL SCIENCES

The articles are published on the Trakya University Journal of Scientific Research Series of Social Sciences in the framework of Trakya University Journals Concerning the General Principals.

1. In the journal original articles are required which is not being submitted for publication elsewhere and not given any copyrights.

2. Any kind of responsibility of the articles which will be published on the journal is belong to the writer.

3. Articles should be typed 1,5 line spaced according to the Word 6 programme on the one side of the paper with the 12 font size (True Times New Roman) and sent to the editor in two copies with the disk. Articles should not exceed 10 pages if not they may not published on the journal and unpublished articles are sent back to the writer.

4. Title of the article is written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 6 cm empty space. Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academical title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academical title of the writer, Institution where he/she works (university, faculty, department or others) are written as footnotes at the bottom of the page.

5. Summary in Turkish is written just after the title and names of the writers. Summary is written with capital letters in the middle of the page. Turkish summary of the subject can not exceed 200 words. After summary in Turkish, summary in foreign language must be take part which it was written in one of the languages of the Associated Professorships (English, French, German or Italian) , Key words are given at the bottom of the pages in both summaries in the same languages. If the work is materialized with the support of an institution its name is given at the bottom of the first page as a footnote. Original name of the article is written below the SUMMARY title with small letters.

6. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order which is mentioned below. SUMMARY, INTRODUCTION, PROBLEM, AIM AND PURPOSE, LIMITATIONS (If is needed) , HYPOTHESIS (If it is needed), METHODS, COMMENTS, RESULTS, DISCUSSION, ACKNOWLEDGEMENTS (If it is needed).
References

7. There is no compulsion in the presentations of the new discovery and technique as in the 6th article. They can be sent in the correct order in connection with their original situation. Board of editors can make some changes in such articles by consulting to the writer.

Explanatory Footnotes

8. Explanatory footnotes are mentioned at the same page consecutively by numbering at the bottom of the page.

Connective References

9. References which is quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of " writer and year " , surname of the writer, publishing date and page number.

If the name of the writer is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yildirim (1996) ... or by giving the page number, Yildirim (1996: 70-97).

Example: New developments have been made in this field. (Rath, 1967: 40-85)

Example: Gates (1967a : 45-50(1967b : 130-170) .

If the references have two writer only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

If the reference has more than two writer all surnames are mentioned in the first mentioning.

Example: Bursalioglu, Aydin, Kaya, (1995: 120-145)

In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalioglu , et al. (1995: 120-145)

The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

References

Reference list can be given in this order (surname of the writer , first letter of his/her name , publishing date (in brackets), name if there is, number of volume, number of edition and page number. Second line is written 3 letter intended from the first line. All references which are used in the article should be given in alphabetical oeder on a separate page at the end of the writing. If more than one work of a writer are used as references they should be given from the oldest to the recent one.

Books : Surname of the writer, name. Publishing date (in brackets) . Title of the book (in Italic) , Place of publishing: Printing House

Example: Bloom, Benjamin S. (1967) Human Characteristics and School Learning, New York : MC Graw- Hill Company.

Journals : Surname of the writer , name. Year (in brackets) Title of the Article (in quation marks) , Name of the journal (in Italic) , number of volume, number of edition or month: pages.

Example : Ericson, L.H. (1958) "

Certa1

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

Ability Factors and Their Effect on Aritmetic" Teacher ,Vol.5 No 2 : 287-290.

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

(in italic) , Place of Publishing : Printing House .

Example : Getzels, J.W. (1958) " The Aquisition of Value in School and Society " , F.S. Chase and H.A.Anderson (eds.) The High School in the New Era , Chicago: University of Chicago Press.

Pictures, figures, graphs belong to the articles which will sent must be clear and suitable for the teqnique of offset printing and should not exceed the area off writing . Their row number and names are given below the each figure or graph.